

Tartalom

Szabó Zsolt: Mezőségi néprajzi összeállításunk elé	5
Keszeg Vilmos: A Mezőség felfedezése (részletek)	6
Barabás László: A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései	26
Nagy-Tóth Ferenc: Az erdélyi Mezőség növénytani kutatásainak Kárpát-medencei jelentősége	30
Poenar Rus Éva: Magyarborzási népszokások stratégiái	34
Zsigmond Győző: Magyar népi gombaismeret a Mezőségen	39
Rüsz-Fogarasi Enikő: A Mezőség és Mezőség-széli középkori vásárok	45
Dimény Erika: Temetkezési szokások Magyarországon	47
Keszeg Vilmos: Magyarországi népi gyógyászata	53
Virág Magdolna: Az elitkultúra szerepe egy életpálya alakulásában	61
Tánczos Vilmos: Archaikus népi imák a Mezőségről	70
Carlile-Kovács Flóra – Puskás Katalin: „Emelj fel helyzetemből, míg kegyelmed le nem jár...” Egy széki, adventista asszony vallásos élete	74
Sas Péter: Palotay Gertrúd, a mezőségi hímzések kutatója	81
Szentimrei Judit: Felső-Maros menti magyar népviselet	84
Vajda András: „Akkor is magyar cigány vagyok! Kísérlet egy roma identitásért folyó harcának elemzésére	102
Tatár Erzsébet Tímea: A rikoitozás társadalmi funkciói két mezőségi faluban	106
Szikszai Katalin: Mezősámsond társadalmi változása a 20. század tükrében	110
Berekméri Mária Erzsébet: Városodás – városiasítás a Mezőségen. (Nagysármás. Esetelmezés)	117
Varga Sándor: Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen	122
Hoffmann Siglinda: Vajdakamarás monográfiája (1958?)	125
Tatár Erzsébet Tímea: Vallomás a mindennapokról	129
Szabóné Tatár Erzsébet: Egy nő, kinek a boldogság csak vendégként jelenik meg	130

A lapszámot Debreczeni László mezőségi műemlékeket megőrkítő grafikáival illusztráltuk.

Előszó mezőségi antológiánkhoz

Hatvanadik évfolyamunk nyári összevont lap-számának tervezésekor sokat töprengtünk, hogy milyen témát is válasszunk. Annál is inkább, mert olvasóink körében külön is népszerűek voltak ezek az összeállításaink. Nagyon hamar elfogyott a romániai magyar képzőművészeti életünket bemutató antológiánk, a Művelődés Galéria (2000), az amatőr színjátszó csoportok repertoár-gondjain próbáltunk enyhíteni Művelődés Játékszín (2006) kötetünkkel, felbuzdulva előző évi Kórustárunk (2004) és Gitáriskolánk (2005) sikerén.

Lapunk fennállásának hat évtizede alatt – talán nem túlzás megállapítani, hogy – elsősorban nép- és honismereti közleményeink maradtak fenn az idő rostáján. Csakhogy néprajzi tárgyú írásaink túlnyomó többsége a megváltozott viszonyok között külön kiadvánnyá érett, a szűk szakmának szóló évkönyveivel, kiadványsorozatával a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság jószerével levette vállunkról ezek gondját. Másrészt viszont végre megjelent a Kriterion Könyvkiadó gondozásában az a néprajzi monográfia Aranyos-vidék: Aranyosszék, Torda és Torockó magyarságáról, amelynek anyaga elhangzott az Erdélyi Múzeum-Egyesület egy korábbi szakosztályi konferenciáján, első változata három Művelődés lap-számban 2005-ben már napvilágot látott. Ebből az ötletből kiindulva kerestük meg a 2006-os EME Mezőség Konferencia szervezőjét, Keszeg Vilmost, a kolozsvári néprajzi tanszék tanszékvezető professzorát, hogy próbáljuk megismételni két évvel ezelőtti sikeres kísérletünket, csokorba szedve kínáljuk a Művelődés hűséges olvasóinak a Mezőségről szóló előadások első írott változatát, helyel-közzel kiegészítve immár néhány más közleménnyel.

Külön érdekessége a dolognak, hogy egyidejűleg Vásárhelyre is hirdettek a mezőségi régióról egy tapasztalatcserét, amely elsősorban népesedési, településfejlesztési, környezetföldrajzi célokat tűzött maga elé. Így kerültek be ezzel a témával foglalkozó írásokból is kötetünkbe.

Annak is örvendünk, hogy egy sereg fiatal kutató jelentkezett előadással, s csemegeként kínáljuk a mai jeles néprajzosok negyedszázaddal ezelőtti mezőségi kutatásának eddig közöletlen anyagát hiedelmekről, archaikus imádságokról, népviseletről. De helyet adtunk fél századdal ezelőtti összeállított falumonográfiának nevezett történeti-néprajzi összeállításnak Vajdakamarásról, vagy népi önéletírásnak Szentmártéről.

Minthogy szokásunkhoz híven olvasóinkat, munkatársainkat további munkára ösztökélnénk, Keszeg Vilmos általános áttekintő tanulmányának részlete után Mezőség-bibliográfiát állítottunk össze, amely egyúttal a kötetben közölt írások jegyzeteinek közös könyvésze is.

A szerkesztő(k)nek illik mentegetőzni a kötetbeli egyenetlenségek miatt. Több tucatnyi nagyon különböző felkészültségű, iskolázottságú és korú szerző írásainak összefésülésekor óhatatlanul maradnak borzasságok. Viszont összeköti a szerzőket, szerkesztőket a művekből áradó Mezőség-szeretet, ragaszkodás a szülőföldhöz, a kutatási területhez, a hagyományos műveltség értékeinek felmutatásához

kapcsolódó ügybuzgóság.

Mintegy dokumentumképpen álljon itt annak a felhívásnak a szövege is, amely az első lépést jelentette e kötet összeállításában.

SZABÓ ZSOLT

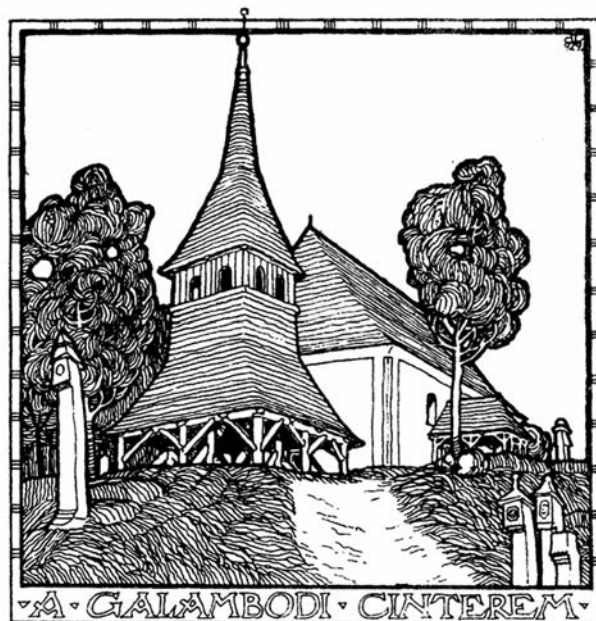
Felhívás

A Mezőség-kutatás eredményei címmel interdiszciplináris konferenciát szervez az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya.

A régióra a 19. században irányult rá a figyelem. Az első feljegyzések a mezőségi magyar társadalom fogyatkozását, nyelvi és kulturális erózióját tették szóvá. Ezt követően a szépirodalom (Petelei István, Makkai Sándor, Wass Albert, Sütő András) és az etnológia a mentalitás, az életforma, a társadalmi viszonyok archaikus jellegét emelte be a köztudatba. Az 1970-es évektől kezdve a Mezőség a táncházmozgalom jelszavává alakult. Az összefoglaló nagy mű, a „Mezőség leírása” hiányában a régióról élő képben a tudás a mítoszokkal keveredik. Az ismeretek területei hiátusok választják el egymástól.

A konferenciára 2006. október 20–22-én került sor, Kolozsvárt. A szervezők saját kutatási eredménnyel rendelkező előadók jelentkezését várták. Lehetséges témakörök: a Mezőség múltja, társadalma, demográfiai, migrációs, természeti, földrajzi, nyelvhasználati, oktatási, felekezeti viszonyai, népi kultúrája, szépirodalmi, művészeti, zornalisztikai reprezentációi, intézmények története. A konferencia idején kiállítás nyílt a Mezőséggel kapcsolatos kiadványokból.

Jelentkezni 2006. szeptember 30-ig lehetett az EME, str. Napoca nr. 2–4., Cluj-Napoca postacímen (Mezőség felirattal), vagy a mezosegkonferencia@yahoo.com elektronikus címen.

A Mezőség felfedezése

(Részletek egy hosszabb tanulmányból)

Mezőség felfedezésének korszakai

(1) A Mezőség felfedezésének történetében első korszakként a 19. századot lehet elkülöníteni. A halmozódó szórványos és sokszínű ismeretek, impressziók a megyemonográfiákban álltak össze először, a 19–20. századok fordulóján (Tagányi-Réthy-Pokoly-Kádár 1901–1905, Balázs 1939, összefoglaló: Kristó 1988). Ebben a megközelítésben a régió települései a 11. században megalakult Kolozs, valamint az 1876-ban létrehozott Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda és Torda-Aranyos vármegyék területén helyezkedtek el. Ezzel egy időben kezdődött el a vidék turisztikai leírása (Hangay 1895, 1898, 1901).

(2) A táj erózióját, a magyarság megfogyatkozását pusztulásként beállító irodalom hangvétele az 1930-as évektől változott meg. Ekkor következik be kultúrája archaikus értékeinek (szelekív) felfedezése, leírása (Palotay Gertrúd, Lajtha László, Kelemen Lajos, Entz Géza), amely folyamat az 1970–1980-as évek intézményi keretek közötti kutatásokon keresztül folytatódik (Faragó József, Kós Károly, Nagy Olga).

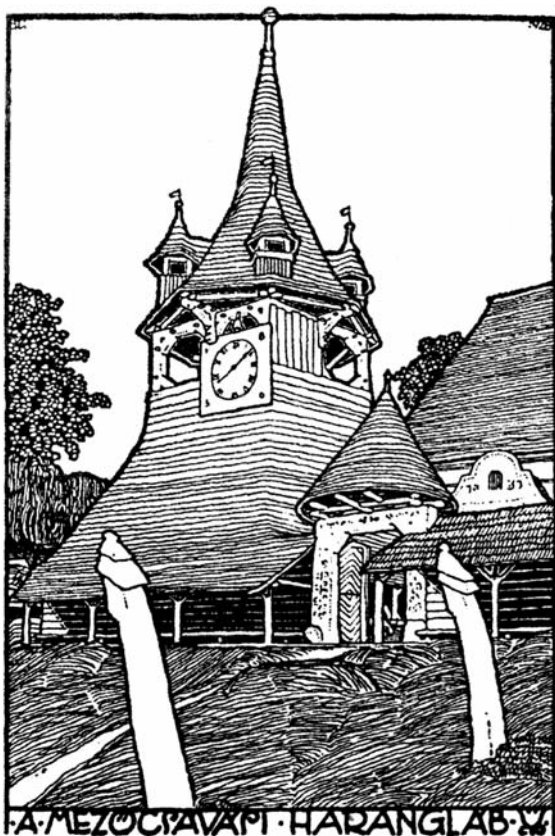
(3) Az 1970-es években Erdélyben és Magyarországon kibontakozó táncház-, szélesebb folk-mozgalom (Kallós Zoltán) újabb fordulatot hoz a Mezőségről szóló diskurzus történetében. A Mezőség e mozgalom egyik szimbóluma lesz, ezáltal a mezőségi

kulturális elemek (öltözet, népzene, néptánc, narratívumok) expanzióját (hanglemezek, folklorisztikai kiadványok, táncházak repertóriumai), a régióra irányuló folk-turizmust és -piacot indítva el. (A folklorizmus új hullámának leírása: Martin 1982)

(4) A Mezőséggel kapcsolatos szakkutatások két időintervallumban csoportosulnak. Az 1930–1940-es években művelődéstörténeti és társadalom-néprajzi keretben készülnek tanulmányok és összefoglaló munkák (Vajkai 1943, Palotay 1944b, Lajtha 1954). Az 1980-as évektől kezdve folyamatosan készülnek el a kultúrát és társadalmat tájékológiai, történelmi is tipológiai perspektívában láttató szakmunkák (Nagy 1975, Martin 1990, Kós 2000, Pávai 2005).

Mezőség népszerűsítésében jelentős szerepet játszott a szépirodalom, a sajtóirodalom és a szépirodalom eszköztárát használó, formálódó társadalomtudományok (szociológia, etnológia).

A költő, filozófus és természettudós Mentovich Ferenc (1819–1879) a reformkorban divatossá váló levélformában örökítette meg mezőségi impresszióit: „A Mezőség falvai rendetlenek, a lakások valóságos sárfészkek – úgy tetszik, mintha mindenik félig a földbe volna süllyedve, mintha a követ nem ismerő talaj mindent gyomrába akarna nyelni; népe szurtos és szennyes kinézésű. A földön alig létezik pont, hol az utazó esztétikai érzése kevésbé volna kielégítve, mint a Mezőségen. És ezt mi természetesen találjuk. A Mezőség, rendetlen völgyeivel, agyagtól sárgálló halmaival, feneketlen sártengerével, szennyes vizű mocsáros tavaival nem lehet emelője, nemeseítője az esztétikai ízlésnek. Az ember, ki gyermek korától fogva az év nagyobb részén keresztül sártengerben úszik, ganéjjal tüzel, mocsáros tavak vizével él: hajlandó elhinni, miképp a szurtosság a természet rendjéhez tartozik, külsején sem sokat csinál belőle. Ha tudná, hogy az, apránként, belsejére is átlopódzik?!” (Mentovich 1867.5) A vidékkel való szembesülés mély nyomokat hagy a szépíró Petelei István (1852–1910) lelkében és életművében is. *Mezőségi út* című 1884-es úti jegyzete a Székelykövesd, Mezősámsond, Pagocsa, Bergenye, Mezőbánd útvonal lesújtó élményeit és tapasztalatait foglalja össze, gyakran szándékosan megdöbbentő túlzásokkal. Émile Zola terjedő milió-elmélete elháríthatatlan elhatalmasodik a szerzőn. A tájat kopárnak, az útviszonyokat, a lakóviszonyokat primitívnek, a lakosságot elállatiasodottnak, alkoholistának, az intelligenciát és a közép-nemességet deklaszálódottnak, az erkölcsöket züllöttnek, az asszonyokat véznáknak és csúnyáknak látja. Nehéz kiválasztani azt a néhány szövegtörödéket, amelyből az író kiábrándultsága leginkább kiolvasható – annyira egységes a Mezőség-kép. Egy pagocsai gazdagparaszt portájának leírása: „Ahol lakik: szörnyű! Alig két öl széles szoba. Nehéz a levegője... Ablaka egy tenyérnyi. A fal mellett egy lóca. Keskeny, piszkos. Egy rossz asztal. Évtizedes piszok. Ágya egy láda. Egy kemence szörnyű tele ragasztékkal. Ha a liba költ, ha a bárány fiadzik – ebbe a szobába. A nap nem süt be.” A szegényparaszti környezet még kiábrándítóbb: „Egy szegény emberhez vit-

tek. Mindenki szegény, pedig nagy a határ és jó termő. Dumnitz Andrásnak hívják, s régi nemesfamília sarja. Az a kosz, amiben lakik, undorító. Nincs egy tenyérszerű hely, ami arra valljon, hogy valaha tiszta lehetett. Óságos, szürke, sáros és fekete minden. Csak az ablakán néztünk be. Az beragasztott, de egy üveghelyre nem jutott papiros. Hát egy kék rongy ujjal volt bedugva. Az ujjast kihúztuk. Valami olyan kesernyés, csípős, nehéz, fojtós szag ömlött ki, hogy elszédültem belé. Micsoda tudó állja ki? Öregember a lakója. Miből él? Ha a tél megesi, ha hó, fagy elválasztja embersegítségétől: mit tesz e féreg?" A szerző a következőképpen örökíti meg átfogóan a dekadens mezőségi társadalmat: „Ez állat inkább. Küzdő, szegény állat. Kinek elfáradnia nem szabad, mert elvész. Fárado félben lévő lény pedig. Ez iszonyú dekadencia itt, nemcsak ahhoz képest, amit a város fényben nyújt, de ahhoz fogva is rút egy falu! Itt nincs nyoma fényűzésnek vagy vágyak kényelem után. A lehetetlenségig nyomorult. Ökrével együtt lakik némelyik, csirkéivel mindegyik. [...] Papja is van. Kadarcsának hívják. Szalmás a háza s nem nádas, és a fedelén omlik is ki a füst, de négy deszkából rótt kéménye is van. Ha betegség éri: tán adnak neki könyörületes szomszédok száraz ganét tüzelni. A gané pedig füstöl. Rémletes a szaga. Elárad a szobában. A konyha boglyas fedelű kemencéjén senyved, s csillándol. Egy fazekat főz. A melege átjárja a kegyetlen szobát is azonban. No, meg a hó a házoldalon és a gombás fedelen – hiszen melegít szintén. És az állatok leheletje, ami Krisztust melegítette. A nyomorúság Golgotáját járja e szegény nép is.” Később pedig: „Verekedő és iszákos, amellett, hogy szegény. Halálos kimenetelű verekedések. Ha az ős eljön, lomhán végzi a kikerülhetetlen dolgokat. Máskor meg néz maga elé, s hallgat, vagy alszik a bűdös kemence lábánál. Ha megvan a maléja, nem dolgozik, s ha elfogy: elmegy kérni gabonát, de nem pénzt. Egy vékáért kamatban egynapi-kétnapi munkát ad. Az úrnak be van adósodva szolgál, birtokos paraszt... Egy olyan ház, amelyben lakik, elkészül az udvaráról. Mert annyi a sár és a nád. A pitvarban még plafon sincs, mert a fa drága anyag... Földje maga az áldás. De csak annyit vet belőle, amennyi enni valót ad. Az asszonya tunya és nem szép. Nem is hasonlít a havasi asszonyokhoz.” Mezőbádon hasonlóképpen kiábrándul a szerző: „Iszik, korcsomázik. Igénye nincs. Nincs a szobájában egy tisztességes bútor. Földháza van törpe, kevés fával. Betapasztják, hogy ki ne menjen a meleg. Nehéz, szörnyű levegő.” Az erkölcsi viszonyok: „Vadházasság sok van. A cigány jár kivált jó példával elől. Tizenhét esztendő legény már szerez fehérnépet magának. A legutóbbi esztendőből csak a református pap [...] harmincöt esetet jelentett be, s egy évről a törvénytelen születetek száma csak reformátusoknál nyolc. Nem bűn itt a házasságtörés. Hogy az emberek elszeretik egymás feleségét – az nem hiba. Jó példával elől járt a pap, a régi. Rendre járta a házakat tekerni. Demoralizáló hatása volt... Arra is van eset, hogy k...jával együtt hál felesége előtt a házasember. Nem csinál belőle nagy dolgot. Ebben a kis közösségben nyilvánosság is van.” A járásbíró szerint: „Gaz ez a nép. Hogy mindegyik nem ült tömlőben, csak az én kegyelemem. Verekedő, civódó, erkölcstelen. Nyakamon az egész nyáj mindennap. Összek...zzák egymást, s feljönnek bizonyítani, védekezni. »Mind azok vagy-

tok, takarodjatok!« Mert mind azok. Legveszettebb a bergenyei legény. Az verekszik untalanul. Nem gyilkol, de nyomorékká ver. Egyformán gaz mindenik. Tolvaj a cigány, a legperlekedőbb” (Petelei 1986. 61–81.)

A Mezőségről készült negatív reprezentációk nagymértékben a tömbmagyar, szabad, nagy vagyoni különbségeket nem mutató, „törvényhozó”, korábban polgárosodott székely társadalom perspektívájából termelődtek. Monumentális munkája ötödik kötetében a Mezőség felé Székelyföld felől közeledő liberális tudós monográfus, Orbán Balázs is kiábrándultan tör ki a Mezőség láttán: Marosludas környékén „csak itt-ott füstölög egyes szájalmat gerjesztő kunyhó, melynek föld alá mélyedő sötét üregeiből kísértetszerűen halvány alakok emelkednek ki, gyanús szemekkel kémelve az utast, kit a kutyáknak szemtelenül merész serege vesz körül, ugatásukkal visszhangoztatva az elhagyatott kopárságukban baljóslatú hegyeket. A földművelésnek itt csekély nyomai tűnnek fel; az ember még csak a kényelmesebben megközelíthető helyeket szántja fel, a többi legelőnek hagyja vad beduinok szokása szerint. S pedig ezen elhagyatottságában oly visszariasztó völgy, a Mezőség legtekintélyesebb s leghosszabb völgyülete, mely Budatelkénél kezdődve, 7 mfd hosszan dél-nyugat irányban szeli át a Mezőséget s mindenféle elágazó számos mellékvölgyületeivel annak egész közepét elfoglalja. E völgyek tetszőleges kopárságuk mellett hazánk legterméketlenebb talaját adják, hol a föld trágyázás nélkül, könnyű művelés mellett is dúsán terem... Az ott lakó nép nyomorban, szegénységben tengődik, a falukat – szórványosan levő udvarházak kivételével – nyomorult viskók alkotják;

dolgozni rest népe, terjedelmes birtokai mellett, éhezve tölti el életét. A faluk közt semmi fa, semmi kerítés, semmi gyümölcs vagy vetemény; a hegyekről a dús tenyészetű, hamar növevő erdőket már rég kiirtották, a hegyoldalokon, bár – mint kísérletek bizonyítják – a legjobb minőségű bort adó szőlő megterem, ily ültetvényeket hiába keresünk; a zápornak megeredő özöne ott szabadon vés magának sötét árkokat, s ez teszi aztán, hogy e vidék, mely hazánk Kanaánja lehetne, most nyomor fészke; ez okozza, hogy annak tekintete visszariasztóan kopár és kietlen. A természet e helyeket mindennel megáldá, de az ember azt, élehetetlen voltánál fogva, hasznosítani nem tudja.

Ha a talaj míveletlensége és elhanyagottségáról a népélet mezejére visszük vizsgálódó tekintetünket, ott még nagyobb elhanyagottságot és dudvát találunk a míveltség arany kalásza helyett. A papság rendszerint családi örökség, ezek és a mellettök levő daszkalok (tanítók), kiknek a népnevelést vezetniök kellene, magok se sokkal bírnak több míveltséggel; a templomi hokuszpókusz s a liturgiák tudása tökéletesen elégséges a papi és tanítói tiszt elnyerésére. A népnevelés ily neveletlenek kezében lévén, az csaknem a semmivel határos; innen van az, hogy nem csak egész faluk, hanem egész vidékek vannak, hol írni-olvasni s azt is nagyon rosszul, csak a papok tudnak, homályban van tehát e szegény nép nem csak földalatti viskóiban, melynek lantornás kis ablakán soha egy napsugár sem hat be, hanem homály- és sötétben van szellemileg is, lakjaikban hallatlan piszok, ott állat és ember együtt tengődik, s az emberek mosakodni nem szoktak, azok mind vízszonyban szenvednek; de annál inkább szeretik a pálinkát, mi erkölcsi életüket tartja homályban, mi leginkább oka e nép közt felmerülő sok kihágás és bűnnek, s e mellett elszegényesedésének is. Minden faluban van pár zsidó korcsmáros, az oláh többnyire ott dőzsöl, előbb elfecsérli földje termékét, s azután földjét issza

be, úgy hogy néhány évtized múlva a Mezőség oláh kézen levő birtokainak igen jelentékeny része zsidó kezekben lesz” (Orbán 1871.61).

A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy egy-két évtized múltán, a Mezőség-kép átértékelődését követően ezek a sztereotípiák a régió román lakosságára tevődnek át. 1895-ben készült néprajzi jegyzetében Bartha Miklós a „mezőségi oláh” típusának jellemzőiként sorolja fel a civilizálatlanságot, a munkakerülést, a lakótér elhanyagoltságát, az állatokkal való szoros kapcsolatot. „Úgy észleltem – írja a szerző –, hogy a Kárpát-vidéki oláh más néptípus, mint a mezőségi oláh” (Bartha 1895.100). A civilizálatlan világ leírását egyetlen részlettel szemléltetjük: „Hol kezdődik, hol végződik ez a belsőség? Azt ő se tudja, más se tudja. A mező összefoly a kerttel, a kert az udvarral, az udvar az utzával... Ezen a telken nincsen egy gyümölcsfa, nincsen egy virágszál, nincsen egy melegágy, nincsen egy vetemény-ágyás. De mivel a termőerő nagy, ennél fogva a szamártóvisnek, a szerbtóvisnek, az ördögyszörnek (liceum), bogáncsnak és beléndeknek olyan hatalmas példányai díszelnek ott, mintha fajkiválasztás útján lennének fejlesztve.

Örömtelen hajlék, elhanyagolt telek, egykedvű és tunya lakóval: ilyen a mezőségi paraszt otthona” (Bartha 1895.102).

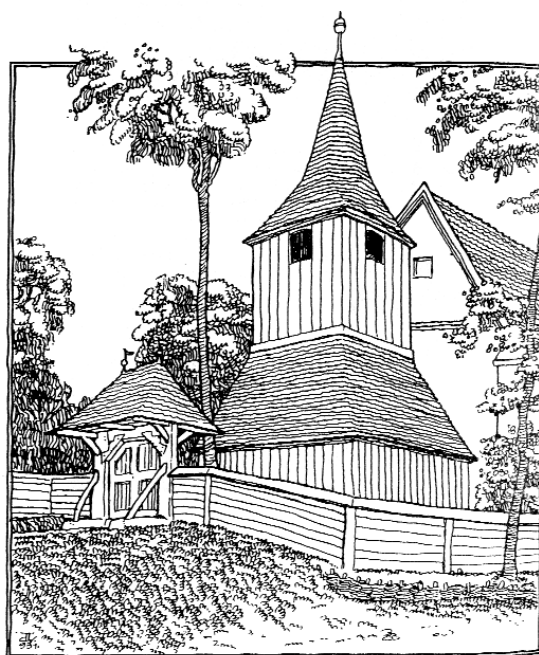
Makkai Sándor figurája, dr. Katona László, a teológiai tanulmányai befejezte után, egy, a háború miatt átmenetileg megtört filozófus-pálya kezdetén, dacból, egy éven át missziós munkát vállal a holttengernek nevezett Mezőségen. Az epikai hitelességet nélkülöző történet azt bizonyítja, hogy háborús időben minden lelkésznek halmozottan mostoha körülmények között is magasabb ideálokat kell maga elé tűznie. A regény főszereplője, a fiatal lelkész a maga előítéleteivel áll állandó küzdelemben. Egy érzelmi hullámvölgyében híveit hazug állatoknak, faluját gyötrelmes, utolsó falunak nevezi. Tapasztalt, a lelkészi munkára berendezkedő kollegái, sorstársai számára lelkesedése, tettekeszsége, a szociális életbe való beavatkozása tekintetében ő a kedves, lelkesítő példa. Karriertörténete hamarabb zárul, mintsemhogy e küzdelemnek végére érne. S így bizonyítatlan marad, hogy a kórház, a szanatórium, a Hantaly szövetkezet, a villanytelep, a posta, a gazdakör, a buszjárat, a gazdasági iskola létesítése, fenntartása valóban a lelkész hatáskörébe tartozik-e, vagy olyan illúzió, amelyet nem kötelező megvalósítani. A faluból való visszavonulás közben azon töpreng, hogy „az ifjú nemzedék nevelése, az elkallódásra ítélt fiatal parasztteljesítmények kiemelése, taníttatása, segítése, az egyházközségek történetének, állapotának számbavétele, a gyülekezetek között rendezendő látogatások, a lelkipásztorok életének elmélyítése, a baráti találkozások, az egymáson való anyagi és lelki segítség módjai” mind megoldatlanul maradnak. A faluban való tartózkodása idején társadalmi kapcsolatai elhatárolják híveitől, nem tudja vállalni életformájukat. Tanulmányainak városát, akár csak a parókián berendezett könyvtárát mentsvárként, ellenvilágként működteti. A szolgálat egy éve kényszerű kiterül átvészelnie. Bár a regényíró a falu életében való jelenlétét hasznosnak tartja, a lelkésznek híveivel való sorsközösségét hitvallásként, programként fogalmazza meg, igyekszik megóvni őt következmé-

nyeitől. Társadalmi hovatartozásánál fogva a szerző sem a gyülekezet tagjait, sem az iskola két tanítónőjét nem tudja hitelesen ábrázolni...

A Mezőség. A régió megnevezése a 19. században ismeretlen volt. A névadás történetét Kós Károly tekinti át: „A Mezőség tájelnevezés nem olyan régi s nem is olyan egyértelmű, mint sokan gondolják. Sosem volt ilyen nevű (állami vagy egyházi) közigazgatási terület (igaz, valamiféle természetes központja sem volt). Nem tudunk az itt élők hagyományos *mezőségi* tudatáról, mi több sokan valamiféle pejoratív értelmet éreztek ki a *mezőségi* jelzőből... A Mezőség elnevezést általában egyszerűen az erdőnek juhlegelő nyérése céljából való kipusztításával hozták kapcsolatba, noha a tölgy-övezetbe tartozó, tavas-mocsaras és csuszamlásos talajú vidéken összefüggő nagy erdőségek alig voltak, inkább a ligetek voltak jellemzőek, s ugyanakkor az erdőirtások épp annyira a földművelés érdekében is történtek, mint az állattartásban. Egyébként a dombvidék vegetációja sztyeppei jellegével tűnt ki, és azzal, hogy Erdély fő élestára volt” (Kós 2000. I.10).

Térképen először a katonai földrajzi intézet szerepeltette, 1863-ban, ezt követően egy 1881-es részletes térképen, valamint az 1890. évi hegy- és vízrajzi térképen tűnt fel. Az elnevezés történetét összefoglaló Ornstein József 1905-ben állapította meg, hogy a köztudatban élő és a szaktudományos használatban lévő Mezőség terminus eltérő jelentéssel rendelkezett. A geológia a palás képződményekben bővelkedő, kvarcandezitet tartalmazó, homókkőben és kősóban gazdag, a geográfia a völgyekből és széles hátú dombokból álló, vízgyűjtőkkel rendelkező, csuszamlásos területet illeti ezzel a megnevezéssel. Tehát a társadalomtudományok terminusa által megnevezett régiónál jóval szélesebb területet ért alatta (Ornstein 1905). 1908-ban Erődi Kálmán vállalkozik bemutatására: „A geológiai szerkezet szerint a Mezőséget keleten Nisztrája községtől kezdve, úgyszintén délen az Aranyos betorkolásáig a Maros, Tordáig az Aranyos határolják. Nyugaton Tordától csipkézett félkör alakban a Kis-Szamos bal oldalán Désig, az Almás-hegység keleti ágai mentén követhetjük a határt. Északon Dés, Gáncs, Borgóprund közt tört vonalban az Ilosvai-hegység déli lejtőjéig húzódik. Borgóprundtól Nisztrájáig a keleti határ befelé domború, s ezért a Mezőség kör alakú terjedését megzavarja. A Kelemen-havasok nyúlványai érnek eddig.

A közepe körülbelül Feketelak, Szentgothárdtól délre. Északi-déli átmérője Gáncs és az Aranyos torkolata között 95,5 km. Az Oláhbudát és Nisztráját összekötő W-E átfogó hossza 98,5 km. A két legtávolabb eső pontja Borgóprund és az Aranyos torkolata, amelyek 105 km-nyire vannak egymástól. Területe 5247 km²” (Erődi 1908.371–372). Makkai Gergely a táji specifikumok alapján a következőképpen határolja körül és jellemzi a 4500 km² régiót: „Az önálló tájegységként megjelenő hullámos térfelszín nagyvonalakban a Maros és a Szamosok által közrefogott térséget foglalja magába. Déli határaként a Maros völgyének, Marosvásárhely és az Aranyos folyó beömlése közötti szakaszát tekintjük, amely tekintélyes morfológiai méreteivel és az erre a történelmi idők folyamán rátelepült antropogén felépítményeivel jól szembeötlő határ vonalat képez a Küküllők fennsíkja felé. Nyugaton az Aranyos völgye Aranyosgyéresig, majd a virágosvölgyi patak, a kolozskari patak

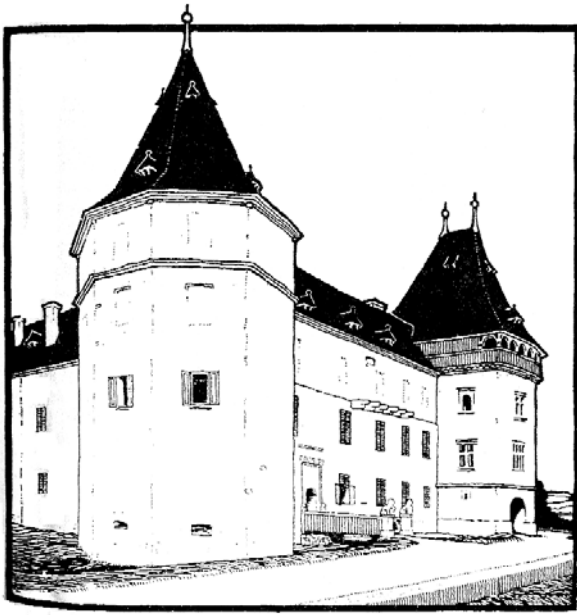
CINTEREMKARU · HARANGLAB · MEZOKOBOLKUT · 70

Apahidáig és innen Désig a Kis-Szamos határolja. Északon a Nagy-Szamos, míg keleten a Sajó, majd a Lúcpatak, és végül újra a Maros képezi a határt” (Makkai 2003:62). A szakirodalom nyomán a szerző 15 völgyben 270 *mezőségi* települést azonosít be (Makkai 2003: 97–100).

A „magyarság néprajzi csoportjait” bemutató Gunda Béla számol az erdélyi nagyrégió részeként tartja számon és jeleníti meg. „Erdély közepén a *mezőségi* magyarok élnek, akiknek Uzdiszentpéter és Szék a központjuk” (Gunda 1943.105). Az erdélyi régió első árnyalt tagolását Kós Károly végezte el, 1957-ben. Felosztásában a 2. pont alatt szerepelnek a nyugat-erdélyi (vármegyei) néprajzi tájak, közöttük a Lápos mente, a Nagy-Szamos mente, a Borsa völgye, Szék, Sajó mente, Felső-Maros mente, Mezőség. (Kós 1957). 1998-as munkájában Kósa László elhatárolja a Mezőséget és az észak-erdélyi szórványokat, hangsúlyozva, hogy a Felső-Maros menti települések (Szászrégen környékén) nem tartoznak Maros-székhez (Kósa 1998.155–9., 319–44). A népzene és a néptánc eredményeit figyelembe véve, a népzene és néptánc strukturális-funkcionális sajátosságai alapján Pávai István Észak-, Belső-, Dél- és Kelet-Mezőséget különít el. Ugyanakkor megenged egy „Kalotaszeg–Mezőség átmeneti területet” (Pávai 2005.38). Észak-Mezőség településeit Kallós Zoltán a Borsa völgyére (Kide, Válaszút, Kolozsborsa, Kolozsgyula, Bonchida, Kendilóna), az erdőháti falvakra (a Kis-Szamos baloldali mellékfolyóinak medre, Bábólnáig), a Széktől keletre és délkeletre elterülő falvakra (Ördöngösfüzes, Szépkenyerűszentmárton, Vice, Bálványosváralja, Várkudú, Buza, Feketelak) osztotta (Kallós 1979).

A *magyar nép táji-történelmi tagolódása* című néprajzi kiadvány a régiót *Erdélyi Mezőség* néven tartja számon. A Kis- és a Nagy-Szamos, a Sajó, a Maros és az Aranyos közötti erdőtlen domboság. Mintegy 300, magyar, román és (hajdan) szász nyelvű lakosság la-

kóterülete. A magyarok a 10–11. században szállták meg. Sűrűn lakott régió. A román lakosság a középkor végén kezdett betelepülni. A járványok, majd a 16–17. század háborúi által megriktított lakosság román ajkúakkal töltődött fel. A régió kisebb, kompakt egységei a Sajó mente (Zselyk és Sajómagyaros), a Felső-Maros mente, a Borsa-völgye (Kósa–Filep 1980.605., 1983. 145–6., Járdányi 1943, K. Kovács 1945, Szabó T.–Gergely 1945, Kallós 1979) a Lápos mente (Gunda 1941), Lozsárd völgye (Könczei 2002). A „határainkon túli magyarok néprajzi” szintézise a Borsa völgyét leválasztja a régióról, s a régió belüli hét település szerepét emeli ki (Balassa 1989.107–33). A Mezőség a Magyar néprajzi lexikonban a *Mezőség, mezőségi hímzések, mezőségi öltés* szócikkekben került bemutatásra (NL III. 1980.605–609.)

A kutatás elmúlt egy évszázada során Szék dominálta a figyelmet (Kádár 1904, Csenki 1960, Gazdáné Olosz 1980, 1996, Gráfik, Győri 1975, Kós 1972, 196–204., 1979, 444–71., Lajtha 1954, Martin 1980–1981, 1982). Az ifjú kutatók közös kutatási programja révén Bálványosvárjáról árnyalt tudás termelődött ki (Kispál 1944, K. Kovács 1947, Tárkány-Szűcs 1944, Vincze 1943/1947). További, kutatói települések Magyarszovát, Pusztakamarás (Farágó 1946, 1947), Magyardéce (Balla 1996, Faragó–Balla 1970, Faragó 1973, 1976), Magyarózd (Horváth 1971), Detrehemtelep (Keszeg 1981, 1983, 2004, Keszeg (szerk.) 2004), Magyaró (Zsigmond 1978, 1980, 1994, 1995, 1999), Mezőfele (Nagy 1994), Havad (Nagy 1992).

Tájökológia. A régió arculatát, a gazdálkodás feltételeit, a lakosság életkörülményeit, valamint a kultúrát meghatározó földrajzi és természeti táj korán magára vonta a figyelmet. Az 1896–1955 közötti időszak átlaghőmérséklete a Mezőség déli részén 9–10 C°, középső és északi részén pedig 8–9 C° volt. Az évi abszolút hőmérséklet ingadozás 70 C° körül van. Az évi csapadékmennyiség átlaga az említett időszakban nem érte el a 600 mm-t (Csűrös 1974.17–19). A régiót az őshonos sztyeppnövényzet jellemzi. A természeti-földrajzi tájbeosztás szerint az Erdélyi-medence, ezen belül a *Mezőség és Székások vi-*

déke mikrorégió részét képezi. Éghajlata mérsékelt kontinentális. Növényzete az utóbbi 18–20 évezred idején alakult ki, s az utóbbi két évezred, majd különösen az utóbbi évszázadok során erősen módosult. A növénytakarás jellegzetes elemei az árvalányhaj, a törpesás, a zsálya, a mezei üröm, a szárazságtűrő vadkörte, vadrózsa, kökény, galagonya (Csűrös 1974.29–32).

Adottságait az erdélyi hagyományokat (történeti narratívumokat) patrimonizáló Kőváry László nevezi meg, és írja le. „Erdély földje ritkaságainak” sorába illeszti bele a széki sóbánya aknáját, a mezőfelei tavakat, a kissármási Bolygó kőszvény, rüh, súly gyógyítására alkalmas vizét, valamint a gyomorhajtó hatású *cegei* (cegei) vizet (Kőváry 1853.157, 230–1, 214–5, 213–214). Bemutatásában Erődi Kálmán Herman Ottót idézi: „Dombjai sajátos összeállításban, láncolat nélkül fekszenek. Általában dombtömbök az uralkodók, fejletlen völgyekkel, lapos hegyhátakkal és lejtős oldalakkal. A meredek részek nem állandóak. A dombok közt széles völgyeket, nagy terjedelmű síkságokat nem találunk. Legalacsonyabb völgyzalagjai is 230–310 m magasan fekszenek. Dombjai az 500 m-t több helyt megközelítik” (Erődi 1908.375). A táj jellemzői az omlások, a csuszamlások, a vízmosások. A természet szépségeinek bemutatására vállalkozó Balogh Ernő maga is hangot ad idegenkedésének: „A »Mezőség« név bizony nem valami előnyös ajánlólevél tájképi szempontból. Az alacsony, nagyon széles, lapos tetejű dombok unalmas egyhangúságába csak itt-ott visznek valami változatosságot a csúnya, mély vízmosások, az oldalak megrogyásából származó meredek agyagfalak. A táj unalmasságát még növelik a lomha széles völgyek, melyek kicsi lejtésüknél fogva több helyen el is mocsarasodnak Mindezek meglehetősen rossz hírbe hozzák ezt a vidéket azok előtt, akiknek tájszépségi igényüket Erdély más helyeinek gyönyörűségei ugyancsak elkapatták” (Balogh 1944.8).

A folyóvizek hiánya, a halastavak jelenléte, az erdőktől megfosztott dombok eróziója folyamatosan jelen volt a vidékről szóló diskurzusban. A tavak keletkezése, elhelyezkedése az 1830-as évektől élénken foglalkoztatta minden korszak tudósait (Hodor Károly, Wass Samu, Kőváry László, Hunfalvi János, Koch Antal, Mártonfi Lajos, Ornstein József, Prodán Gyula) (Orosz 1909). A 19. század második felében Herman Ottó, kolozsvári tartózkodásának éve alatt (1864–1872) ismételtén vissza-visszatért a tavak növény- és állatpopulációjának (madarak, halak, rovarok), valamint a tavi halászat technikáinak, eszközeinek megfigyelése végett (Herman 1871, 1873). A *magyar halászat könyve* ismételtén hivatkozza a mezőségi tavakra vonatkozó adatokat (a halászat története, eszközkészlete, a halászálet, a halfajok) (Herman 1887). Sztripszky Hiaodor, Erődi Kálmán hasonló érdeklődéssel látogatta a mezőségi tavakat (Sztripszky 1903, 1908, Erődi 1908, 1910, Orosz 1913). A kutatásokat összefoglalva Erődi Kálmán elkülöníti a tavak nyugati (Katonai-tó, a cegei Hódos-tó, a széki, a magyarlégeni tó), középső (méhesi, a vámi tó, a mezőzáhi, a marosszentgyörgyi tó), a keleti (mezősámsondi, a bándi, a mezőkapusi tó) sorát, valamint a különálló tavakat (barátfalvi tó) (Erődi 1908). Balogh Ernő összefoglaló munkájában is a tavak a sótelepek, a pala mellett a mezőségi táj sajátosságaiként jelennek meg (Balogh 1944). A halastavak kihasználásának virágko-

ra a 15. század, majd a 16. századtól a vízi világ pusztulása kezdődik el. A földművelésre használatos területek növekedésének a 19. és a 20. század során további tavak estek áldozatul.

A Mezőség „kopárai” szintén huzamosan foglalkoztatták a közvéleményt. „Megdöbbenünk a faszegénység láttán” – írja Erődi Kálmán 1908-ban (Erődi 1908.376, Fekete 1876, Nagy 1913). A 15–17. század során a halastavak sorsa vár a mezősegi erdőkre, a két természeti erőforrás együtt pusztul. A 16–18. században kezdődött el az erdőirtás, a területeknek a legeltetés és a földművelés céljára való átengedése végett. A kopáran maradt dombok talaját az esőzések lemosták, s a völgyekbe sodródott föld feltöltötte a tavak medrét. Ilyen módon rendre tűntek el a tavak, átengedve a helyet a szárazságtűrő fűnemű növényzetnek. A fák pusztulása a 19. század végére már fenyegető veszélyt jelentett, s erdősítési akciókat indított el. A kolozsvári Erdélyi Gazdasági Egylet 1873-ban pályázatot írt ki a Mezőség befásításának tervére. A kiírás szerint a pályázónak a légköri és a talaji viszonyokat figyelembe véve kellett javaslatot tennie a megfelelő fánemekre, ki kellett térnie a magvak begyűjtésére, vetésére, a csemete nevelésére, kiültetésére és ápolására. Továbbá a szükséges eszközöket is be kellett mutatnia. A pályadíjat Fekete Lajos, a Selmeci Bányász- és Erdész Akadémia tanára nyerte el. Pályamunkája 1876-ban látott napvilágot. A vegetáció rehabilitálására tíz fafajtát mutatott be. Ezek az erdei fenyő, a gyertyán, a tölgy, a bükk, a szil, a kőris, a hárs, a juhar, a bálványfa és az akác (Fekete 1876). Levéltári kutatások bizonyára kideríthetnék a mentőakció méreteit. A korabeli sajtóban Nagy Zoltán 1913-ban számolt be a római katolikus egyház radnóti és maroslekenicei birtokain megtett erőfeszítésekről. E birtokon az erdőhivatal 1888–1912 között a következő mennyiségben szerzett be vagy állított elő facsemetét: akác 238100, feketefenyő 73600, erdei fenyő 28500, tölgy 17037, amerikai kőris 17625, virágos kőris 10000, banksfenyő 3000, zöldjuhar 1200, bálványfa 1000, hárs 430, vadgesztenye 200, törpefenyő 50, virginiai boróka 10, pinus ponderosa 10, összesen tehát 390762 zsenge fát. „A mezősegi kopárok befásításának kérdése ez idő szerint megoldva még nincs és úgy az állam, mint az egyes birtokosok... által eszközölt fásítások csak kísérleteknek tekinthetők” (Nagy 1913.721). A gyakori sós talaj megnehezítette, a legeltető pásztorok pedig veszélyeztették a fásítást.

E régió természeti erőzírója láttán több tájrehabilitációs terv született meg (Makkai 2003.101–117). Az 1894. évi V. sz. törvénycikk egy időben célozta meg az elhanyagolt vidékek természeti, gazdálkodási és demográfiai viszonyainak feljavítását. (Az erdélyi telepítések áttekintése: Keszeg 2006.)

A földgáztartalékok meglétét 1909-ben azonosították Kissármáson. 1915-ben Budapesten alakult meg az Ungarische Erdgas-Gesellschaft AG, a földgáz kitermelése, szállítása és értékesítése végett. A gazdasági élet számára ígéretes nyersanyag elragadtatott mondatokra ösztönözte Herrmann Antalt: „Erdély! Csodaország! Tündér Ilona bűvös kertje! Mondák világa! Regék hona! Hagyomány szentelte föld! Történelmi emlékek dicső ereklyetartója! Szabadság hazája! Magyarság bástyája! Drága szülőföldem!... De a nemzet nem értékeli kellően Erdélyt, s a kormányok elhanyagolták. A nemzeti ügy sorvasztó harcot

A SZENTMARGITAI REF. TEMPLOM.

vív a létért. A közlekedési hálózat tökéletlen, az iparfejlesztési eszközök gyarlók. Kiváló fiai is máshol kénytelenek érvényesülni. Pedig a mai korban főleg az ipar állapota, a nemzetek sorsa.

Ebben a válságos időben tör elő, gondviselészerűen, a kissármási földgáz... új, dús hozományt adott az anyatermészet az ország mostoha lányának, Erdélynek” (Herrmann 1911).

A földgáz felfedezésének hatásai maig érzékelhetőek a régió arculatán. A dombokon vastag vezetékek futnak végig, a földgáz a mezősegi településeken évtizedek óta használják a lakások fűtésére. Gazdasági jelentősége azonban alig épült be a köztudatba. Molter Károly 1930-ban jelentette meg a mezősegi földgáz felfedezése ihlette regényét, *Metánia Rt.* címmel (Bp., Athenaeum, 1930). Az esemény motívumként beépül Bágyoni Szabó István *A lovak estére hazáérnek* (Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1995) című regényébe.

Településrendszer. A néprajzi-kulturális régió nagyobb része az egykori Szolnok-Doboka vármegye határai között terült el. E vármegye Kolozs, Szilágy, Szatmár, Máramaros és Beszterce-Naszód vármegyék között húzódott. Hét járása közül a dési, a szamosújvári, a bethleni és a kékesi járás területén fekvő mezősegi falvak. A vármegyét monumentális munkában Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József és Kádár József mutatta be. Az 1880–1900 között, Bánffy Dezső főispán ösztönzésére végzett adatgyűjtés 2 várost, 1 nagyközséget, 313 kisközséget és 123 pusztát és telepet tart számon. A vármegye általános ismertetését, a történelmi, archeológiai emlékek áttekintését Réthy László, a vármegye története Tagányi Károly, a települések ismertetése Kádár József munkája. Domborzati szempontból a Mezőséget öt egysegre osztják. Ezek a Budaki ág (a keleti határ), a Sajói ág (a Sajó- és a Medgyes-patakok között), a Dobond-ág, a Bethleni hegyág, a Széki hegyág (Tagányi-Réthy-Pokoly-Kádár 1901–1905. I. /1901/. 12–3). A vármegye monografikus bemutatására 1944-ben kerül újra sor. Ez alkalommal Balogh Ernő természeti szépségeit, László Gyula, Makkai László

Az AMÁSMÁLOMI RÉGI REF. TEMPLOM ÉS FATORONY

és Jakó Zsigmond történelmét, Bíró Sándor Szamosújvár, Szabó T. Attila Dész történelmét, Entz Géza műemlékeit, Bíró Sándor oktatási viszonyait, Palotay Gertrúd magyar hímezéseit ismertette (Szabó T. A. 1944).

Még ha futó pillantást vetünk is a térképre, szembejövő a városok hiánya a régióban. Kolozsvár, Torda, Aranyosgyéres, Marosludas, Marosvásárhely, Szászrégen, Dész, Szamosújvár gyűrűt alkotnak a falvak körül. Mindenik város a mezőszéki falvakból kialakította a maga holdudvarát. Évszázadokon keresztül ezek a városok voltak, s napjainkban is ezek a vásáros központok. Az 1900-as évektől fellendülő ipar városra csábította a falvak lakosságát. A földek kollektivizálása után a munkaerő előbb a napi ingázást választotta, majd lassan végleg megállapodott a városokban.

A Marosvásárhely közelében található Mezőbándon 1956-ban 9953 lakos élt (4637 román, 4642 magyar), számuk 1977-ben 8450-re apadt (3832:4348), majd 1992-ben 7587-re (3034:3751). A Szászrégen szomszédságában elterülő Faragó község falvainak 1966-ban 2918 lakója volt (1867:1002). Számuk 1977-ben 2264-re (1464:595), 1992-ben pedig 1774-re (1053:256) csökkent. Ördögösfüzes község falvai Szamosújvár vonzáskörzetében fekszenek. A községben az 1956-os népszámlálás 3889 személyt mutatott ki (2653:954). Ez 1966-ban 3716-ra (2742:926), 1977-ben 3482-re (2326:889), 1992-ben 2619-re (1562:704) esett vissza. Magyarfráta község lakóinak száma 1956-ban 6249 (5540:387) volt, 1966-ban 6506 (5890:336), majd 1992-ben 4594 (4387:145). Mocs községben 1956-ban 5758-an éltek (4122:1368), számuk 1966-ban 5346-ra csökkent (4140:1188), 1977-ben 4914-re (3892:984), 1992-ben 3728-ra (2896:701). Az Aranyosgyéreshez közel fekvő Mezőcsán lakóinak száma 1956-ban 6925 (6608:260), 1966-ban 7291 (7064:213), 1992-ben már csupán 4472 (4376:96). Mezőszengyel (Marosludas melletti) községben 1956-ban 4735 lakos élt (4215:433), 1966-ban 4415 (4047:337), 1977-ben 3434 (3050:239), 1992-ben pedig 2319 (2020:181).

Mezőség lakosságának a peremen elhelyezkedő városokba való koncentrációját jelzi a városok lakosságának felduzzadása:

Település	Év	Összlakosság	Román	Magyar
Marosludas	1956	8216	4791	3148
	1966	11794	7656	3954
	1977	14978	10160	4453
	1992	18789	13819	4818
Szászrégen	1956	18091	7011	9635
	1966	23295	11217	10920
	1977	29903	16131	12287
	1992	39240	24601	12471
Szamosújvár	1956	8499	5556	2615
	1966	13329	9799	3308
	1977	17599	13670	3680
	1992	26277	21346	4668
Aranyosgyéres	1956	11514	9168	2135
	1966	17457	14515	2643
	1977	22409	19163	2870
	1992	29307	25220	2836

(A demográfiai adatok forrása Varga E. Árpád 1998–2002.)

Történelem. A régió múltját feltáró irodalom a nemzeti történelem kudarcaként jeleníti meg a magyar elem visszavonulását, szórványossá válását, valamint a polgárosodásban való lemaradást.

A Nagy-Szamostól délre eső területet a 12. századtól dokumentáltan magyar lakosság vette birtokba. Keleten, Beszterce irányából a szászok szivárogtak be, majd a 14. században néhány településen román lakosság telepedett le. A régió magyar lakosságát több történelmi esemény érintette hátrányosan. Ilyenek voltak az 1241-es tatárjárás, az 1437-es bábolnai megmozdulás utáni megtorlások, Mihály vajda és Basta generális 1601-es támadása, a török és tatár seregek 1957–61 közötti büntetőhadjárata, a kuruc harcok idején elkövetett dúlások (Tonk 1994:30). Makkai László 1942-ben tette közzé Szolnok-Doboka megye magyarságának 17. századi hanyatlástörténetét. A 17. század első felében néhány év alatt (a pusztítások, az éhínség, a drágaság, a járványok következtében) összeomlik egy 500 éven át stabil etnikai fölény, a következő négy évszázadra meghatározva a mezőszéki magyarok sorsát. „A magyarság számarányának katasztrofális csökkenése, középkorvégi többségi helyzetének elvesztése elsősorban a XVII. század népiirtó háborúinak rovására írandó” (Makkai 1942:3).

1601. augusztus 3-án a Goroszlón aratott győzelem után Mihály vajda szabad prédára bocsátotta a mezőszéki településeket. Szamosújvár eleste miatt a Szamos teljes völgye védtelenné vált. 1602. február 24-én Beszterce is Szamosújvár sorsára jutott. Az 1600–1604 közötti események következményét a kolozsvári országgyűlés a következőképpen összegezte: „annyira megromlottunk, hogy szegény jobbágyaink úgy elpusztultanak, hogy igen kevés helyen lakik falun egy vagy két ember; az hul pedig laknak is valami kevesen, éjjel-nappal rajtok vagyon az vitézlő rend, magok mindennapi életekkel sem szabadok” (idézi Makkai 1942:17). A szerző számításai szerint a 16. század derekán a megyében 17500 magyar, 13200 román, 2000 szász lakos élt. A 17. század eleji pusztítások kiirtották a magyarság 85, a szász-ság 88, a románság 45%-át (Makkai 1942:34).

Mezőség kultúrája. A közelmúltig konzerválódott életformának (a jeles napok, az emberi élet átmeneti rítusai) és mentalitásnak tulajdoníthatóan a

Mezőségen fennmaradtak a szájhagyomány szüzséi és szövegtípusai. Faragó József tette közzé a Magyardecén először Jagamas János által lejegyzett *A Vitéz és a Kegyes (A tolvajja lett testvér)* balladatípust. A Vargyas Lajos feltételezése szerint a francia-vallon telepéseknek tulajdoníthatóan az első hullámban Magyarországra került klasszikus balladák egyike, amely a magyar nyelvterületen egyedül az említett településen ismert. További változatait Faragó József 1970-ben gyűjtötte össze (Faragó 1973). Olosz Katalin a 19. században a marosvásárhelyi református kollégium diákjait terepre küldő tanár, Szabó Sámuel gyűjteményéből emel ki egy 1863-ban Mezőbándon lejegyzett, mindeddig ismeretlen balladát. A *Gyulafiné* címet viselő ballada egyedül képviseli Az *ördögnek eladott leány* típust (Olosz 2005). A szülőfaluja szövegfolklorját megörökítő Horváth István *A nagy hegyi tolvaj*, *A háromszoros magzatgyilkos* és *A halálra táncoltatott leány* régi stílusú ballada mellett betyárballadát és több gyilkosságtörténetet tett közzé. (Horváth 1971.341–348). Kallós Zoltán a *Balladák könyvében* félszáznál több balladát közölt a régióból. Ezek fele régi stílusú típusba tartozik (*A halálra táncoltatott leány*, *A halálra ítélt húga*, *Egymástól elválasztott szerelmesek*, *Három árva*, *Kóműves Kelemenné*, *A nagy hegyi tolvaj*, *A hajdúkkal útnak induló leány*, *A gyermekgyilkos anyja*, *Bagoly asszonyka*, *Idegenbe eladott leány*, *A megszólaló halott*), másik részük pedig új stílusú (*A meggyilkolt fonólány*, *A cséplőgépbe esett leány*, *A gyilkos feladja magát*, *A bárókisasszony és a gulyás*), betyár-, börtön-, kórházi ballada, ponyvaballada (*A meggyilkolt szerető*), gyilkosságtörténet, tragédia elmesélése (*Leégett gyufagyár*) (Kallós 1971). Jagamas János Magyaró népzenei monográfiájában öt régi stílusú, két új stílusú népballadát tesz közzé (*Fehér Anna*, *A megszólaló halott*, *A meggyilkolt fonólány*, *A nagy hegyi tolvaj*, *A Szégyenbe esett lány*, *A gyilkos feladja magát*) (Jagamas, 1984). Demény Piroska az aranyosszéki népzene repertóriumában szerepeltet négy új stílusú mezőségi balladát Aranyosgerendről, Gerenderesztúrról, Aranyosegerbegyről és Aranyosgyéresről (*A gunaras leány*, *Bajka Sándor balladája*, *Betyárballada*, *A meggyilkolt szerető*) (Demény 1998. 68, 80, 82, 90). Mindmáig homályban maradtak azok a helyzetek, amelyekben a népballadák előadásra kerültek. A mezőségi ballada népköltésről egyedül Horváth István feljegyzésével rendelkezünk: „Valaki dúdolni kezdi a Szekszárdi Mariska balladáját. Mások is bekapcsolódnak az énekbe... A balladának Magyaródon a népmeséhez hasonló a funkciója, főként a fonóban énekeltek a nők. A dal, a drámai vagy éppen tragikus esemény a balladában elhessenti az álomságot a hosszú fonóestéken. A Szekszárdi Mariska két karikagyűrűje például arra tanít, hogy vigyázz, leány, ne kösd el kétfelé a szíved, mert Mariskát azért a két karikagyűrűért táncoltatták halálra. Amikor Rózsa Sándor párnát kér börtönében, anyja azt válaszolja neki, hogy tegye (miatta) hullatott könyvét fejealjának. A népdalokhoz viszonyítva a balladákat sokkal ritkábban éneklük. Hogy ki nem veszik még egészen, az azon múltott, hogy a dallam és történet egymást őrizte” (Horváth 1968.1802).

Bár kimerítő gyűjtés, sem összesítő repertórium nem készült a mágikus-vallásos szövegekről, gyaníthatóan máig használatban vannak. 1938-ból Szépkenyereszentmártonból öt karácsonyi kántálóéneke szövegét ismerjük, közülük négy legendaballada

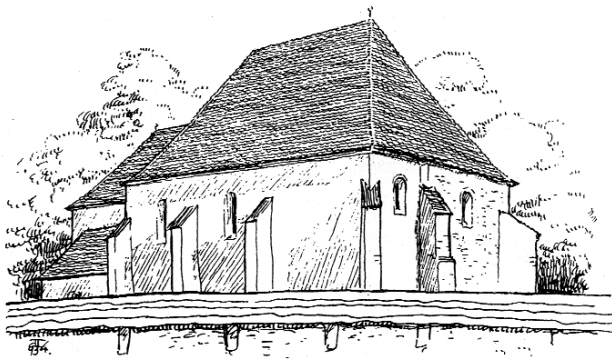

·A· SAJÓUDVÁRHELYI ·REF· TEMPLOM·

(*Paradicsom közepibe*, *Csordapásztorok*, *Háromkirályok napján*, *Betlehem kis falucskában*, *Kis karácsony*, *nagy karácsony*) (Vass 1938). Az 1930-as években Széken aprószentek, karácsony és újév napján a gyermekek verssel mentek ünnepet köszönteni (Orosz 1938). Lajtha László egy passióéneket közöl, amelyet Szépkenyereszentmártonban a cigánygyermekek a karácsonyt és az újévet köszöntöttek (Lajtha 1947). Faragó József 1945-ben Pusztakamaráson négy kántálóéneke szövegét rögzítette, feltüntetve ezek eredetét is (Faragó 1947). Horváth István Magyaródon az 1960-as években Három karácsonyi kántálóéneket, egy beköszöntőt, két újévköszöntőt közöl (Horváth 1971.110–112, 115). Egy alkalmi közlemény különböző mezőségi településekről öt kántálóéneket (*Betlehemnek városába*, *Élindult Szent József*, *Felköttem én karácson estélin*, *Karácsonyi szombat estélibe*, *Paradicsom kőkertjibe*), egy beköszöntőt ismertet (Keszeg 1994).

A 19. század során irányult a figyelem az eredettörténetekre, lokális narratívumokra. Kőváry László, nyomán Orbán Balázs, Benedek Elek, majd a kalendáriumok, a ponyvanyomtatványok és az olvasókönyvek széles körben terjesztették ezeket a történeteket. A köztudatba ez a populáris történelem épült be, ismertté téve olyan természeti objektumokat, mint a Szent Anna tava, a Maros és az Olt. A Mezőség szintén rendelkezik ilyen narratívumokkal, ezek azonban alig kerültek-jutottak el a populáris regiszterig. Benedek Elek a Mezőségről két történetet épített be a „magyar mese- és mondavilágba”. Az egyik szerint Mezőzáh határában állt Záhkó vára, amelynek ura kegyetlenül meggyilkolta egyetlen gyermekét jobbágy kedvesével. A másik a Mezőménés határában állt Backa vára tündér lakóinak visszavonulását meséli el (Benedek 1989. III. 85–7, 124–5).

A népmese a mezőségi népköltészet leggazdagabb adatolt területe. Bár kutatása megkésve indult, de rövid időn belül – főként Nagy Olgának tulajdoníthatóan – látványos eredményeket mutatott fel. Egyik irányban az archaikus mesetípusok meglepő változatait, gazdag tárházát vonultatta fel (Hunyadi 1956, Faragó–Balla 1970, Horváth 1971, Nagy 1953, 1958, 1969, 1972, 1973, 1973a, 1975a, 1996, Kós 2000. 370–406), másik irányban a mesemondás 20. századi funkcióit, a mesemondásnak a mesemondó biográfiájába való beépülését (Faragó–Balla 1970, Fa-

• A • BONCZHIDAI • REF • TEMPLOM •

ragó 1969), harmadik irányban a narratívumoknak a varázsmesétől a hétköznapi történetekig, az igaztörténetekig megtett útját dokumentálta (Nagy 1975, 1976a,b,c, 1995).

Több, helyi és regionális szinten népszerűvé vált mesemondó biográfiája, repertórium a rendelkezésünkre. Kurcsi Minya 1897-ben született Magyarán. Apja erdei munkás, anyja parasztasszony. 10 éves korától apjával a havasra járt. Hat osztályt végzett. Később is szívesen olvasott, klasszikus és ponyvairodalmat. 1915–1918 között katona volt, majd részt vett a második világháborúban is. Családja megélhetését a fakitermelés biztosította. A Keleti-Kárpátok mindkét felén dolgozott. Hetente, havonta látogatott haza, tisztálkodni, ünnepelni. A havason gyakorolta a mesemondást is. Hallgatói között voltak román–magyar kétnyelvűek, tiszta románok, máramarosi szlovákok, bukovinai németek, dél-tiroli olaszok. A mesélés annyira beépült életébe, hogy mikor nyugdíjba vonult, engedélyt szerzett, hogy vándor mesemondóként iskolákban, kultúrházakban lépjen közönség elé (Faragó 1969).

A havason mesélve a körülményekhez alkalmazkodva alakította ki a mesemondás során alkalmazott testtechnikát. „Minya bácsi általában nem világosan, hanem félhomályban, sötétben mesélt. Ez a magyarzata egyik azonnal szembeötlő, furcsán ható előadói sajátosságának: nem gesztikulál, és nincs mimikája. Három és fél évtized alatt megszokta, hogy kihúzott felsőtesttel, mozdulatlanul, szinte mereven üljön, hisz kézmozgása, arcjátéka a félhomályban nem érvényesülhetett; a rossz világítástól függetlenül, a fekvőhelyükön heverő, el-elgyökintő hallgatók az előadóművészet ilyesféle eszközeit amúgy se nagyon méltányolták volna... Kézenfekvő, hogy nem gesztussal, hanem hanggal dolgozik. Suttogást, halk sóhajt nem ismert; elejétől végig emelt és erős hangon ad elő. Érthető ez, hisz egy-egy nagy kalibában húsz-harminc hallgatóhoz kellett szólnia, s hangereővel is ébren tartotta figyelmüket, hogy az álom mezsgyéjén át ne lépjenek. Szónokolva mesél, hangját változatosan használja; amikor elemében van, a mesét végiglelkese di és végigkiabálja. Ha a hőst bánat vagy öröm éri, hangja patetikusan még magasabbra szárnyal, majd érzelmileg telítve elfátyolosodik, megcsuklik, szemébe könny szökik. A tisztára

leíró, elbeszélő részek is patetikus, szónokias színezetet kapnak előadásban” (Faragó 1969.54).

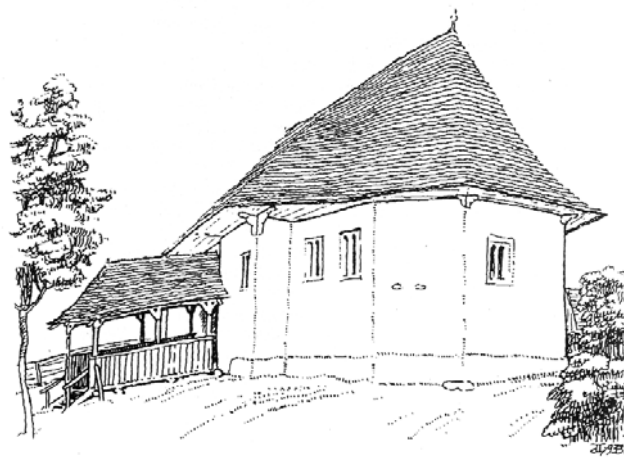
Balla Tamás a magyardécei mesemondó, Balla János mesetudását, 26 mesetörténetét jegyezte le. A kötet előszava egy klasszikus mesemondó bemutatását tartalmazza. A magyardécei mesemondáshoz a halottvirrasztók és a téli esték nyújtottak alkalmat. „A halottvirrasztás két éjszakán át, álomúzó kártyázással és az elhunytat emlegető poharazgatással gazdagítva, Magyardécsén a hagyományos mesemondásnak az év bármelyik szakaszában vissza-visszatérő, jó alkalmat. Ha János bácsi késik, a mesevárók sürgetően utána küldenek. A virrasztóban meséit talán még a szokottnál is dévajabbul megfűszerezi és megcifrálja; a profán hahota újra meg újra elragadja mindazokat, akik illendő gyászba merülve, biztonságosan félre nem húzódnak” (Faragó–Balla 1970.236). A zömében varázsmesét tartalmazó repertórium történeteinek szerkezete hibátlan, bővelkednek az archaikus motívumokban (állatanyától születő hősök, emberként viselkedő sárkány, tudós gyermek, tekintetével gyilkoló egyszemű ember, vasfogú emberevő leány, kacsalábon forgó vár). A mesemondó stílusának sajátossága a történetek lokalizálása. A mesehősök Rettegen vásárolnak maguknak ruhát, Szamosújváron ökröt, szekeret, Bethlenbe mennek búzát öröltetni, egyik mese hőset pedig a Szamoson engedik útjára, csónakban (Faragó–Balla 1970). [...]

Az élőben tetten ért mezőségi mesemondás vizsgálata releváns következtetéseket kínált. A szájhagyomány előadása olyan szociális aktus volt, amely a generációk együttlétére, a hagyományos világkép (mágikus tudat) kommunikálására, homogenizálására (Nagy 1975), a mesélői kompetenciák kibontakozására, a mesemondók rivalizálására nyújtott lehetőséget (Faragó 1969). A paraszti társadalmat ért modernizációs hatások radikálisan átfomálták a mesélői gyakorlatot, a mindennapok életvilágához, individuális szándékokhoz közelítették, és perifériára tolták a népmesét. A mesélésben az esztétikai minőségek közül a fantasztikum, a komikum és a realizmus, a formák közül az anekdota, a biográfikus narráció (élménytörténet, igaztörténet, pletyka, memoár) uralkodott el (Nagy 1960, 1975, 1976a,b,c).

A kuriózumokat kedvelő olvasók számára Orosz Endre rövid, tömör tudósításokat tett közzé a mezőségi népszokásokról. A tejaszon befolyásolását, a gazdag tavaszi csapadékot hivatott biztosítani a zöld ember felöltöttese áldozócsütörtökön, a falu bejárása, a vízzel történő locsolkodás (Orosz 1911, K. 1913). 1912-ben ostorokkal, vastárgyak ütögetésével, turkával köszöntötték az újévet a mezőségi falvakban (Orosz 1912). Az első szisztematikus szokásleírást Faragó József készítette el *Betlehemezők és kántálók Pustakamaráson* címmel. A bemutatott betlehemezés a faluba 1924-ben került, a nagyenyedi kollégiumban nevelődött tanító honosította meg. A játék Nagyenyedről kért forgatókönyve már maga kompiláció eredménye volt. Az évek során ebbe a keretbe különböző eredetű betétek épültek be. A rítus megszervezésében, lebonyolításában részt vállalt a templom, az iskola, a „palota” (a Kemény-kastély helyi megnevezése), s lehetővé tette az ünnep vallásos tartalmainak kiemelését és élményszerű átélését, az adománygyűjtést, a társadalmi státusok kinyilvánítását, a szórakoztatást, a zárt közösség életének szerzetartásos szervezését, irányítását. Hasonló szerepet

játszott a faluban a hagyományos karácsonyi esti kántálás (Faragó 1947).

A mezőségi települések jeles napi szokásainak leggazdagabb repertóriumát Makkai Endre és Nagy Ödön állította össze 1939-ben, főiskolások, középiskolások, tanítók és lelkészek segítségével. Az *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* vállalkozás 59 erdélyi településre terjedt ki, közülük mintegy 10 település mezőségi (Bonchida, Csittszentivány, Magyardecse, Almásmálom, Mezőverese gyháza, Nagysármás, Mezősámsond, Mezőkölpény, Szabéd, Mezőpanit, Mezőfele). S bár a szokásleírások nélkülöznek az egységes szempontrendszert, a teljességre törekvést, számtalan szokásleírás és szokásfunkció meglétét igazolják. Megtaláljuk a karácsonyi kántálás, a karácsonyfa-állítás, ajándékozás, betlehemezés, az istvánozás, a jánosozás, a Gáspár napozás, az aprószentek napi mustármagkérés, az óévbúcsúztatás, az újévköszöntés, az újévi gulyahajtás, a szilveszter éjszakai mulatás, aranyosvízgyűjtés, jóslás, az őszi bortöltés, a Katalin és az András napi jóslás, a télvégi farsang és fonó, a Mikulás napi ajándékosztás leírását. A bemutatások bővelkednek a rituális és mágikus funkciójú szövegekben. (Az eredeti, 1939-es kiadás 1993-ban kibővíve, mutatókkal ellátva látott napvilágot. Makkai-Nagy 1993) Rövid tudósítás számolt a Malozsa völgye három falujának (Magyarózd, Magyarbükös, Istvánháza) népszokásairól (nyári tánc, kántálás, újévköszöntés, lakodalomba hívogatás, halottbúcsúztatás) (Kristóf 1944). Horváth István szülőfalujából írta össze és közölte a jelentős kalendáris szokások (karácsony, aprószentek, újesztendő, farsang, húshagyókedd, hamvazószerda, nagypéntek, húsvét, Szent György napja, május elseje és pünkösdi) szokásait és -funkcióit, valamint a párválasztás és a lakodalom, a temetés forgatókönyvét. A lakodalom archaikus elemeként emeli ki a rikoltozást, a temetés esetében pedig a siratózást (Horváth 1971.109–52). Zsigmond József és Palkó Attila szintén a bennszülöttek tájékozottságával sorolja fel a marosmagyarói átmeneti és kalendáris rítusok elemeit és funkcióit (Zsigmond-Palkó 1996. 131–325). Kós Károly Katalin napjával kezdődően tekinti át az „évkör szokásait” (év végi házasság-jóslások, karácsony, aprószentek, szilveszter, újévi, Szent György napi, május 1-jei, pünkösdi, péter-páli, mindszentek napi) jósló, terményvarázslási, vallási, vásártartási rítusokat (Kós 2000. II. 240–52). Összefoglaló áttekintést készített az „életkor szokásaihoz”, a gyermek- és ifjúkor, a házasságkötés, a temetés rítusaihoz. Részletes elemzés szól a fonóbeli életről, a mezőköbölküti „lakodalmas napról” (Kós 2000. II.286–303). Nagy Anna a széki fogadalmi nap, Takács András a sorozás szokásait és társadalmi jelentéseit tekintette át (Nagy 1999, Takács 1992). Az utóbbi évtizedekben Barabás László végzett mezőségi falvakra is áttekintő monografikus szokáskutatást Maroszáron. A télvégi farsangolás és fonó, a tavaszi határkerülés, a pünkösdi virágzás, a télközépi rituális ünnepköszöntés szokásainak és szokásfunkcióira árnyaltan kitérő elemzése villantja fel a hagyományos társadalom ritualizált kapcsolatainak rendszerét, a kalendáris rítusok komplex (ökológiai, vallásos, jogi és törvénykezési, szociális) funkcióit (Barabás 2000). Az utóbbi években tanulmány készült a magyardécsei és a beresztelki farsangi forgatókönyvről (Balla 1996, Borbély Bartis 1996), vala-

• A POKAI REF. TEMPLOM.

mint két további rítus, a magyarborzasi juhösszemérés (Poenar Rus 2004, Szabó 2004) és a bátonyi tavaszköszöntő román népszokás, az *ökörhordozás* (Szabó 2004) jelképrendszeréről. Zsigmond Győző több alkalommal vizsgálta meg egy-egy mezőségi népszokás társadalmi funkcióit (a hegybekiáltás és a Szent György napi mezőségi rítusok. Zsigmond 1994, 2004). A kalendáris és átmeneti rítusokról készült szintézisében Pozsony Ferenc több mezőségi gyűjtőpontot szerepeltet (Pozsony 2006).

Az 1990-es évek elején Nagy Ödön, a református lelkészek bevonásával 32 Maros megyei településen végzett felmérést a – „legkonzervatívabb szokáscsoport” – temetési szertartás – strukturális elemeinek azonosítására. A kutatásban érintett mezőségi települések Csittszentiván, Kissármás, Magyardelő, Magyarózd, Marosszentanna, Mezőkölpény, Mezőbergenye, Mezőbodon, Mezőbánd, Mezőméhes, Mezőpanit, Nagycerse, Uzdiszentpéter. Az archaikusnak bizonyult szokásainak, szokásgyakorlatok a nyitott koporsónál, a halottas háznál végzett temetési szertartás, a halott pénzzel, egyéb kellékekkel való ellátása, ruhájának megnyitása, a szemfedél elszakítása a koporsó lezárása előtt, a halott egyes szám első személyben történő búcsúztatása, a koporsóra való rögzítés, a jelenlevők megkínálása (Nagy 1992). A széki lakodalom szerkezetét és szövegrepertóriumát monográfia elemzi (Gráfik 1992, Gráfik-Turbék 2000).

Kodály Zoltán és Bartók Béla készítette el a magyar népzene tipológiai és történeti áttekintését (Bartók-Kodály 1923, Bartók 1924, Kodály 1937). E rendszerezésen belül, a továbbiakban árnyalódtak a romániai magyar népzeneire vonatkozó megállapítások (Jagamas-Faragó 1974, Vargyas 1981/2002).

Járdányi Pál 1943-ban tette közzé Kide magyar lakosságának zenei életével kapcsolatos – ma is példamutatóan körültekintő – kutatásait. A „zenei élet külső formái” között tekinti át az éneklésre, a hangszeres zenére alkalmas teremtő helyzeteket. Évente 4-5 alkalommal került sor bála, amikor a fiatalok hangszeres zenére táncolhattak. Újévben a tánc a színdarab bemutatását követte, nyáron az aratókalákát zárta, s a sorozás napján a tánc hívta fel a figyelmet a legénysorba került fiatalokra. Nyaranta heti rendszerességgel zajlott a fiatalok szórakozása, a vásárnapi tánc. Továbbá a lakodalmak és kalákák szol-

A PANCZEIGSEHI REF. TEMPLOM

gáltattak alkalmat a cigánybandák fellépésére. Közös éneklésre a vasárnap délutáni gyülekezéseken, a kocsmái mulatásokon és a fonóban került sor. Ezek az alkalmak általában életkor (fiatalok – öregek), gazdasági tehetőség (gazdagok – szegények), nemzetiség szerint (magyarok – románok) differenciálták a falu társadalmát (Járdányi 1943.7–14).

A szerző a település világi zenéjében 963 dallam-típust azonosít, a típusokat a pentatóniától az idegen hatások felé mutató tengelyen 13 kategóriában helyezi el. A dalok és a dallamok eredetét kutatva a következő forrásokra vezeti vissza: a helyi hagyományból származó dalok, tanított/tanult dalok (iskolában, biblia körön, színdarab próbán, levante foglalkozáson), idegenek által hozott dalok (falura látogató városiak, zenészek, vándorszínészek, kereskedők, honvédek, gramofon, rádió hatása), a kideiek által importált dalok (szomszéd faluból, román ismerősöktől, más településen folytatott szolgálat, katonaság alatt tanult dalok, a falusi iparosság, a kolozsvári színház hatása, utazás közben elsajátított énekek). A kidei zene változását 73 személy énekreptóriumának mennyiségi, eredet és funkció szerinti vizsgálata szemlélteti.

A szerző néhány általános következtetés megfogalmazásával zárja le a kutatást. Megfigyelése szerint a 20. században a dalok élettartama lerövidül, egy-egy dallam hamarabb kikerül a közösség repertóriumából. A szöveg és a zene kapcsolatában a zene (a forma) bizonyul hosszabb életűnek, lehetőséget nyújtva a tartalom aktualizálódásának, modernizálódásának. A zenei repertórium nyitott rendszerként folytonosan receptív az idegen (különösen a városi) hatásokra (Járdányi 1943.87). Hasonló igényességgel gyűjtötte és rendszerezte Jagamas János Magyaró énekes népzenejét. A 238 dallamot a gyermekdalok, siratók, népdalok, régi táncdallamok, régi műzene népi változatai, alkalomhoz kötött dalok csoportokban helyezte el (Jagamas 1984). 1963–1968 között Horváth István gyűjtötte össze szülőfaluja népdal-repertóriumát. Gyűjtői feljegyzésben örökítette meg

a népdaléneklés 20. századi helyzeteit és motivációit (halál, szerelem, tánc, sorozás, fonó, sorozás, kaláka) (Horváth 1968). Kallós Zoltán szerint a legjellemzőbb mezőiségi dallamok a 16 szótagos *jaj-nóták*. Falvanként alakultak ki az eltérő katonakísérő nóták, valamint a lakodalmi *hajnali* nóták. Bonchidán a násznagyot erre az alkalomra használt nótával kísérték a lakodalomba. Akárcsak a Gyimesek és a Küküllők vidékén, a Mezőségen is ismert volt a halottkísérő ének (Kallós 1979). A Bartók Béla által kezdeményezett népzene-dialektus kutatások megállapítása szerint a mezőiségi népzene az erdélyi régió dialektusa. Meghatározó sajátossága a *jaj-nóta* jelenléte, valamint a hangszeres tánczene aszimmetrikus kíséretitmus (Kallós 1970, Jagamas 1977, Paksa 1977, Vargyas 1990, Pávai 2005). Több, a zenészbandák felállítását, technikáját, szakmai karrierjét bemutató tanulmány (Avasi 1954, Halmos 1980, 1981, 1982, Sepsi 1980–81, Szalay 1992, Virágvölgyi 1981), lokális és regionális repertórium készült el (Lajtha 1954, 1954a, Csenki 1960, Demény 1998, Halmos–Virágvölgyi 1995, Virágvölgyi–Felföldi 2000, Kallós 2006). Faragó József egy település bölcsődalait tekintette át (Faragó 1976).

A mezőiségi néptánc a kultúra legkutatottabb területének bizonyult. Az erdélyi néptánc sajátosságait feltáró Martin György állapította meg, hogy középkori és reneszánsz kori európai táncdivatok megérintették ezt a régiót. A további elszigeteltség következtében ebből a hatásból sajátos és településenként, kistérségként eltérő, változatos táncművészet és -szokásrend alakult ki. Az erdélyi táncdialektus egy-egy Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföld, a hétfalusi és a gyimesi csángók, a bukovinai székelyek, a moldvai csángók. A Mezőség táncélete régies és általánosnak nevezhető, a Kárpát-medence férfítáncokban leggazdagabb vidéke. A tánc szervezéséről a legények gondoskodtak, a hangszeres zenét bandák szolgáltatták. A táncalkalmat az ünnepek, a munkaszünetek, a közös munkák szolgáltatták (Martin 1974.62–65). A mezőiségi táncdialektuson belül elkülönül 1. a Borsa- és Kis-Szamos-völgyi falvak kalotaszegihez és szilágyságihoz hasonló táncgyakorlata, s ezen belül a szigetet képező széki táncművészet, 2. az észak-mezőiségi, Nagy-Szamos- és Sajó-völgyi, Lápov-völgyi polgárosultabb táncrend, 3. a Mezőség nyugati részének gazdag férfi- és párostánc-kultúrája (Búza, Vice, Keszü, Magyarországot), 4. Torda vidéke, Aranyosszék, valamint 5. a keleti Mezőség táncgyakorlata. Típusai a férfítánc, a női körtánc, a páros tánc (Martin 1990.434–437. Továbbá: Martin 1970–1972). Egyik jellegzetes típusa az egyéni, a kettes és a nagycsoportos formában is ismert *sűrű legényes* (Martin 1985). A mezőiségi táncok tipológiai leírásához, a mezőiségi dialektus árnyalásához járult hozzá Pávai István (Pávai 1993, 2005, 2006) és Kőnczei Csilla (Kőnczei 2002), Halmos Béla és Sebő Ferenc a széki táncrendet örökítette meg (Halmos–Sebő 1975).

Faragó József monografikus leírásban örökítette meg Pusztakamarás táncszokásait. A táncalkalmak a vasárnap és ünnepnap délutáni *tánc*, a *kalákatánc*, a *bál*, a húshagyókeddi *házi mulatság*. Az ismert tánc típusok a *csárdás*, a *korcosos*, a *golya*, a *magyar kettős*, a *szirba*, a *pálányec*, a *gyá lungu*. A zenét a cigánybanda szolgáltatta, s a táncot 2-3 fiatal legény, a *kezesek* szervezték meg (Faragó 1946). Kallós Zoltán a *magyar táncot*, a *négyest*, a *széki lassút*, a *szászkat* emelte ki a vidék jellegzetes táncjai közül (Kallós 1979). Zsig-

mond József a magyarói táncokat, táncszokások és táncszókat mutatta be (Zsigmond 1995). Kőnczei Ádám és Kőnczei Csongor pedig a Mezőségről kiinduló táncházmozgalom jellemzésére, értelmezésére tett kísérletet (Kőnczei–Kőnczei 2004).

A mezőségi kultúra archaikus jellegét a szakirodalom a világerőtelmezés hagyományos sztereotípiáival példázza. Vajkai Aurél a Borsai völgyének településeiben (Bádok, Csomafája, Kide, Kolozsorsa) a népi gyógyászat rendszerét rekonstruálta, az 1941-es évben. A betegség, a beteg ember, a beteg test bemutatása árnyalt tudásról és adekvát népi nyelvvezetéről árulkodik. A betegség oka lehet az isteni büntetés, mitikus lények ártó beavatkozása, csinálmány, érintéses mágia, átok, rábőjtölés, parazita, testi megerősítés, lelki ok. Ennek megfelelően a gyógymódok is változatosak. Nagyobb csoportjaik a ráolvasás, a vallásos gyógyítás, a mágikus eljárások, a mechanikus beavatkozás, a váladékok, vegyi anyagok, gyógynövények, gyógyszerek, a hideg-meleg hatás alkalmazása (Vajkai 1943). Hasonlóan kiterjedt kutatás tárta fel Detrehemtelep és Magyarországi gyógyítási gyakorlatát (Keszeg 1981. A magyarországi gyűjtés eredményei a jelen összeállításban jelennek meg.) Az égitestekről, a természeti jelenségek eredetéről való tudás a betegségmagyarázatokban, az egészségvárázslásban, a paraszti munkák megtervezésében, a pásztorkodásban mindmáig szerepet játszik, a Mezőség falvaiban is (Zsigmond 1999). A téli néphagyományok bemutatása számtalan mágikus eljárást, hiedelemcselekvést említ (Makkai–Nagy 1993). A juhtartást vizsgáló K. Kovács László a tejarazslás gyakoriságára figyelte fel (K. Kovács 1945). Monográfiájában Horváth István is közli a mitikus lényekre vonatkozó narratívumokat, a jeles napokkal, a mindennapi élettel, az állattenyésztéssel és földműveléssel, a házasséttel kapcsolatos mágikus cselekvéseket, valamint a népi gyógymódokat (Horváth 1971. 43–88). Gyűjtőútjai során Hoppál Mihály és Kós Károly is feljegyezte a mitikus lényekre és a mágikus erőt birtokló emberekre vonatkozó ismereteket (boszorkány, lidérc, forgószél, fehérember, kisasszony, kedd asszonya), a rontó és a preventív eljárásokat (Hoppál 1976, Kós 2000. II. 357–70.)

Több évtizedes, 23 gyűjtőponton végzett terepmunka után készült el a mezőségi jóslások elemzésére. Az elemzés kitér a jóslás technikáira, specialistáira és funkcióira. A 20. század során a jóslás a gazdálkodás (földművelés, állattartás, vásárra járás), a női sors, a házasséttel, az egészség alakulásának megismerésében játszott szerepet (Keszeg 1992, 1997). A több résztanulmány után (Keszeg 1992, 1993, 1998, 1999) napvilágot látott *Mezőségi hiedelmek* a mezőségi hiedelmek rendszeriségének bizonyítására vállalkozott. A tanulmány kitér a hiedelem nyelvi megjelenítésére, a hiedelemtörténetek narratív szabályaira, a hiedelmek verbalizálásának helyszereire és funkcióira (Keszeg 1999). Ezt követően több tanulmány tért ki a hiedelemnek életpályát modelláló szerepére (Keszeg 1991, 2003), valamint az események narratív reprezentálásának eljárásaira (2001, 2001a, 2005).

Tőkés Béla 1938-ban publikált leíró tanulmányt egy település, Magyarpalatka viseletéről. Rendre tekintheti át a férfi és a női viselet strukturális darabjait, anyagjukat, elkészítési és díszítési módjukat. A viseletdarabok férfiak esetében a bakancs és a bocskor, a gatyka, az ing, a bőrv, a nyakkendő, a kalap, a mejj-

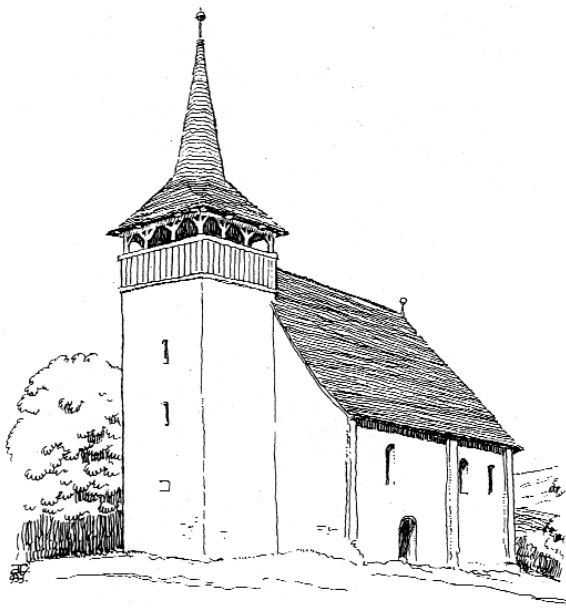

• A. BACZAI REFORMATUS TEMPLOM • 43

revaló, a kabát, a kozsok és a bunda, nők esetén a csizma, a fűzős cipő, az ing, a pendely, a köntös, a lékri, az ujjas, a kurta bunda, a kozsok. A leírás mindkét nemnél utalást tesz a hajviseletre. A korabeli viselet állapotának jellemzése végett idézzük a szerző megállapítását, miszerint a viseletet Mezőség-szerte, hagyományt követve a családban állítják elő. Az európai divat ezért nem érinthette meg a mezőségi viseletet. Magyarpalatka lélekszáma a kutatás idején 1000 körül volt, magyarok és románok azonos arányban éltek a faluban. Tőkés Béla szerint viseletük lényegesen nem különbözött: „Szerintem ennek nincs nemzeti jellege. Ez a földművelő és pásztorkodással foglalkozó ember ősi viselete” (Tőkés 1938. 192). A mezőségi viselet elmaradhatatlan kelléke az átalvető volt, amit az asszony viselt. A magyar lakosság a kockás mintázatú anyagot használta elkészítésére, a románok csíkos mintázatú, sárga színt is tartalmazó anyagot (Szilády 1936.24. Korábban: Szilády 1922). Kós Károly a széki „ismeretlen”, női és férfi népviselet darabjait mutatta be (Kós 1972a). Egy viseletmonográfia pilléreit elhelyező tanulmányban a Belső-Mezőség román és magyar öltözetének összehasonlító vizsgálatát, Szépkényerűszentmárton öltözetének 1870–1956 közötti korszakolását, a széki viselet tipologizálását, Ördöngösfüzes régi viseletének és a 19. század végi kolozsi viselet rekonstrukcióját végzi el (Kós 2000. I. 196–239). Takács András a széki öltözködés sajátosságait foglalta össze (Takács 1995).

Palotay Gertrúd és Szabó T. Attila 1941-ben a Mezőség északi felének településeiben írta le a hímzés technikákat. A hímzés gyakori volt a párna- és lepedővégeken, az abroszokon és a kendőkön, rituális használatú textíliákon (jegy- és lakodalmi kendő, koporsóterítő, betegasszonyos szervéta, úrasztalterítő). A hímzőfonal a pamut, a szőr, a bolti gyapjúszál és a kendercéna volt. Általában egy színnel (piros, bordó, fekete, sárga), de változatos öltésformával dolgoztak (szálánvarrott öltés, keresztöltés, vagdolásos-laposöltés, száröltés, margitöltés, láncöltés)

A. GOMAFAJI REF. TEMPLOM.

(Palotay-Szabó T. 1941). A szerzők a következő években gazdagították a mezőségi textíliák irodalmát (Palotay 1944, 1944a, 1949, Palotay-Szabó T. 1942, 1942-1943). E leírások alapján a *mezőségi öltés* szócikk helyet kapott a MNL-ban (Fél E. 1980.609). Ezt követően a Felső-Maros mente (Szászrégen környéke) tizenhat falujának varrottasairól (Palkó -Portik -Zsigmond 1985), valamint a széki iratosokról (Szentimrei 1976, 1982, Gazdáné Olosz 1980) látott napvilágot terjedelmes népművészeti gyűjtés. (További, a mezőségi textildíszítéssel kapcsolatos közlések: Gönye 1941, Kerékgyártó 1936a-b, Kövessi 1934, 1944b, Sárkány 1934, Szentimrei 1980, Undi é.n.). Kelemen Lajos 1929-ben hívta fel a figyelmet a dobokai református egyházközség 1736-ban készült, valamint az ajtoni egyház úrasztali abroszára (Kelemen 1929) [...]

A Mezőség építészetében egy időben érvényesült az európai irányzatokhoz, áramlatokhoz és divatokhoz való felzárkózás, valamint a táji adottságokhoz és hagyományokhoz való igazodás (Balogh 1935, Tombor 1968, Biró 1943, Murádin, B. 1994, Nagy 1970, Herepei-Szabó T. 1939).

Szádeczky Lajos egy 18. századi festőműhelyről készített tudósítást. A bodonkúti református templomot 1908-ban építették újjá. A korábbi templom mennyezetének kazettái az EKE múzeumába kerültek át, Mátyás király szülőházába. A többnyire virág, madár, szőlő és csillag motívumot tartalmazó festmények a kolozsvári Asztalos Lőrinc mester műhelyében készültek (Szádeczky 1909). Kelemen Lajos 1925-ben a magyarszováti templom renoválása során előbukkant freskókat népszerűsítette. A 13-14. század során épült (a 16. században unitáriussá lett) templom egyik freskója (Pieta) a 14. században, másik, a feltámadást, a szentek karát és a tizenkét apostolt megjelenítő festménye a 15. század elején készült. A mester ismeretlen, stílusa alapján nem tartozott egyik ismert erdélyi festőiskolához sem (Kele-

men 1925). A művészettörténész vette számba a reneszánsz stílusban épült választói Bánffy-kastély épületeit, művészi értékű berendezését, faragott bútorait, falburkolatát, festményeit, edényeit (Kelemen 1926/1982) Kelemen Lajostól származik a dobokai, 1744-ből származó, később átalakított Gidófalvy-kúria bemutatása (Kelemen 1925/1982). Entz Géza Kolozsvár környékén előbukkant középkori épületelemek (kolozsi oszlopfő, magyarszentpáli oszlopfő, szentpáli oltár-előlap, szamosfalvi keresztelődérence) építészeti stílusának hasonlóságát fedezte fel. Következtetése szerint mindenik faragás a 13. század közepén készült, egy Kolozsvár környéki kőfaragó műhelyben (Entz 1946). 1943-ban Szolnok-Doboka megye korai román stílusú középkori művészeti emlékeit tekintette át, mintegy 75 egyházi épületet (köztük a mezőségi Sajóudvarhely, Cege, Ördöngösfüzes, Felső- és Alsótők, Szék, Magyarborzás, Dés, Mezőverese gyháza, Almásmálom, Szépkenyerűszentmárton, Apanagyfalu templomát) (Entz 1943). Kevéssel ezt követően jelent meg a reneszánsz és a barokk hatást tükröző épületekkel kibővített áttekintés (Entz 1944). Benkő Elek a késő román kor és a gótika jegyeit őrző botházai templom feliratait tekintette át (Benkő 1994) Balogh Jolán rövid tudósításban az 1762-ben Kidében elhunyt kőfaragó mester, a dési, bonchidai, drági, köblösi templomok „prédikáló széke” faragója, Sipos Dávid frissen felfedezett munkájára, a bonchidai Bánffy-kastély faragott ajtóira, a kolozsvári Újhelyi Gábor ötvösmester házána ablakára hívta fel a figyelmet. Idézzük a művészettörténész értékelő szavait: „Elragadóan gyengéd vonalú virághímek finomkezü faragója” (Balogh 1935). Az erdélyi építészetet felfedező és restauráló Debreczeni László képeslapokon (is) népszerűsítette a Mezőség építészeti emlékeit. 1928-ban az ördöngösfüzesi és a mezőcsávási fatoronyról készített metszetet (Kelemen 1928). Műemlékeket bemutató albumában a sajóudvarhelyi, a mezőverese gyházi, a tancsi, a mezőújlaki, a vicei, a galambodi, az ördöngösfüzesi, a nagyfülpösi, a pókai, a mezőkölpenyi, a mezőcsávási templom (harangláb) rajzát teszi közzé (Debreczeni 1929). Egy rövid áttekintés hívta fel a figyelmet az erdélyi kertekre. A 16. századtól kezdődően a török birodalom és az európai államokat bejáró követek és kereskedők, a nyugati akadémiákon tanuló diákok, a főnemesi családok sarjai közvetítésével a mezőségi parkokba, parókiák udvarára eljutnak a vetemény- és virágújdonságok, dísznövények (Csérer 1929). A közelmúltban fotóalbum népszerűsítette Mezőcsávás, Galambod építészeti emlékeit (Szabóky 1987).

A régió „településnéprajzi vázlatát” Kós Károly készítette el. Rendszerezése a határ és település, a falu és a tanya, a telek és az udvar, a telek és a lakóház dualisztikus elkülönítést alkalmazza. A falu határának megjelölését, felújítását és megtanulását a mezőségi települések tavaszi szertartásos körülmények között végezték. Az erdők, legelők, rétek, nádasok és tavak közösségi használatban voltak, a megművelésre alkalmas területek a 17-18. század óta magántulajdont képeztek, s a vetésforduló elve alapján voltak használatban. A települések képét a szertelenség, szabálytalanság és rendezetlenség jellemzi („kuszahalmaz települések”). A telek beosztása több szabályhoz igazodhatott. Az egy-telek típus mellett közismert volt a szülők és leszármazottaik konszen-

zusán alapuló (osztódással létrejött) *kijárós* összetett telek, valamint a (bizonyos épületek közös használatát lehetővé tevő) *bőtelek*. A telek szerkezetének módosulását a kerítések állítása és megszüntetése jelezte. A 19. században a gazdaságok minden épülete *kerteléssel, sövényfallal* készült el. A 19. században kezdődött el a talpas-favázás házak, majd a század vége fele a földházak építése. Az építést a kalákába összehívott rokonok és szomszédok, valamint a munkát irányító mester (ács) végezte. Az épületek rendeltetésük szerint az elkertelt épületek (*juhakol, kifutó* disznók számára, *méheskert*), a pajtafélek, a terménytárolók, az emberi hajlékok (nyári konyha, a házból és az előtte lévő pitvarból, valamint a kamrából álló lakóház) és a közösségi épületek (közktak, iskola, rektori lakás, cinterem, harangláb, templom) voltak. A lakóház morfológiai elemei a *pince*, a *sütő*, a *gabonás*, a *nyári konyha*, a *ház* a *pitvarral*, a *kicsiházzal* és *tisztaszobával*. A bútordarabok a fából eszkaált polcok, továbbá a *karossszék*, a *karospad*, a *hosszúpad*, a *nagyágy*, a *kiságy*, a *láda*, az *asztal*, a *tálas*, a *fogas*, a *kanapé*, a *kaszten* (Kós 2000.9–163). A belső tűzhelyek füstmentesítése különböző morfológiai elemekkel volt megoldva (román eljárás volt a kőlapokból épített alacsony füstfogó, a kemence elszakad a kandallótól és kikerül a pitvarba, a régi csonkakúp alakú kemence fölcserélése a lapos hasáb alakú kemencére, a kandalló csempével való burkolása). A polgári (tisztasági és esztétikai) igényeket kielégítő csempét a Mezőségen 1715-től Nagysajón, 1835-től Széken, 1836-tól Magyardecseán készítették (Kós 1972c. 163–64. Továbbá: Szilády 1909, Gunda 1941, Szabó T. 1941, valamint a gazdag illusztrációval ellátott Gilén 1999, 2005, Furu 2004, Wagner 2004).

KESZEG VILMOS

A. MAROSFELEALUSI · RÉGI · TEMPLOM

Avasi Béla
1954 A széki banda harmonizálása. *Néprajzi Értesítő* XXXVII. 25–45.

Balassa Iván
1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Bp., Gondolat

Balázs Éva
1939 *Kolozs megye kialakulása*. (Település- és népiségtörténeti értelezések 3.) Bp.

Balla Tamás
1996 Magyardecsei farsang. *KJNT Évkönyve* 4. Kolozsvár, KJNT. 241–243.

Balogh Ernő
1944 Szolnok-Doboka természeti értékei és szépségei. In Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága*. Dées-Kolozsvár [Minerva]. 5–19.

2002 Régi erdélyi fotográfiák. Bev. Magyar Gábor. Kolozsvár, Művelődés

Balogh Ilona
1935 *Magyar fatornyok*. Budapest, Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete (Néprajzi füzetek 1.)

Balogh Jolán
1935 Sipos Dávid néhány ismeretlen műve. *Pásztor-tűz*. XXI. 21. 481–482.

Barabás László
1996 A farsangi dramatikus játékok maroszei változatai. In Erdélyi és partiumi farsangok. A KJNT Évkönyve 4., Kolozsvár, 44–96.

2000 *Aranycsitkók, maszkurák, királynék*. Erdélyi magyar dramatikus népszokások. Marosvásárhely, Mentor

Bartha Miklós
1895 A mezősegi oláh. Néprajzi vázlat. *Erdély* IV. 5. 100–109.

Bartók Béla
1924 *A magyar népdal*. Bp.

Bartók Béla–Kodály Zoltán
1923 *Erdélyi magyarság*. Népdalok. Bp.

Benedek Élek
1989 *Magyar mese- és mondavilág* I–III. A szöveget gondozta Kovács Ágnes. Bp., Móra (III. Bod, 85–7, Backavára, 124–5.)

Benkő Elek
1994 A botházai református templom építési feliratai. *Erdélyi Múzeum* LVI. 3–4. 56–61.

Benkő József
1990 Transsilvania specialis I–II. Ford. Szabó György. Kriterion, Bukarest

Biró József
1943 *Erdélyi kastélyok*. Bp., Új Idők

Borbély Bartis Éva
1996 Farsangolás Beresztelkén. *KJNT Évkönyve* 4. Kolozsvár, KJNT. 190–198.

Borbély Éva
2001 A Korunk társadalomnéprajzi körének története. In Keszeg Vilmos (szerk.): *A KJNT Évkönyve* 9. Kolozsvár, KJNT. 216–223.

Bödör András
2000 *Székről indultam*. Önéletrajzi vallomás. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat

Butură, Valer
1989 *Zonele etnografice din Transilvania*. In Străvechi mărturii de civilizație românească. Ed. Științifică și Enciclopedică. București

Csenki Imre
1960 *Széki nóták*. Bp.

- Csérer Lajos
1929 Régi erdélyi kertek. *Pásztortűz* XV. 9. 199–200.
- Csűrös István
1973 *Az erdélyi Mezőség élővilágáról*. Kolozsvár, Dacia
- Dan, Pavel
1969 *Virrasztó*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó (ford. Varró János)
- Debreczeni László
1929 *Erdélyi református templomok és tornyok*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület
- 2005 Szép Erdélyországból, fatornyos hazámból. Szerk. Szatmári László. Kolozsvár, Művelődés
- Demény Piroska
1998 *Aranyosszék népzeneje*. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, a CD-mellékletet szerkesztette Pávai István. Bp., Néprajzi Múzeum
- Dunăre, Nicolae
1956 *Specifical etnografic al Câmpiei Ardealului*. Sibiu
- Egyed Ákos
1981 *Falu, város, civilizáció*. Bukarest, Kriterion
- Entz Géza
1946 *Kolozsvár környéki kőfaragó műhely a XIII. században*. Kolozsvár, Minerva (Erdélyi Tudományos Intézet)
- 1943 *Szolnok-Doboka középkori műemlékei*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 150.)
- 1944 *Szolnok-Doboka műemlékei*. In Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága*. Dés–Kolozsvár [Minerva] 190–230.
- Erdély
1989 Erdély rövid története. Bp. Akadémiai Kiadó
- Erődi Kálmán
1908 A Mezőség és tavai. *Földrajzi Közlemények* 36. 9. 371–390.
- Faragó József
1946 *Tánc a mezőségi Pusztakamaráson*. Erdélyi Múzeum. Kolozsvár.
- 1947 *Bellehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. Kolozsvár. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézete (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 8.)
- 1969 *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó
- 1973 „A Vitéz és Kegyes” magyardécsei népballadája. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* VII. 41–52.
- 1976 Magyardécsei bölcsődalok. In *Népismereti Dolgozatok 1976*. Bukarest, Kriterion. 133–107.
- Faragó József–Balla Tamás
1970 *Fehér Virág és Fehér Virágszál*. Magyardécsei népmesék. Bukarest, Kriterion
- Feischmidt Margit
1994 Etnicitás és helyi intézmények. Jegyzetek egy mezőségi faluról. In *Régió. Kisebbségi szemle*. V.3. 119–128.
- Fekete Albert (szerk.)
2004 Az erdélyi táj kérdései. Kolozsvár, Művelődés
- Fekete Lajos
1876 *Mezőség kopárainak befásítása*. Kolozsvár, Erdélyi Gazdasági Egylet
- Fél Edit
1980 mezőségi öltés. *MNL* III. Bp., Akadémiai Kiadó. 609.
- Földes Károly
1934 *Szóránymisszió. Jaj-szó a pusztuló szórványokból*. Nagyenyed
- Furu Árpád
2004 Fekete-piros képek. Széki népi építészeti felmérés. *Művelődés* LVII. 4. 14–16.
- Gazda József
1980 *Így tudom, így mondom*. A régi falu emlékezete. Bukarest, Kriterion
- Gazdáné Olosz Ella
1980 A széki öltésmódok. In *Népismereti Dolgozatok 1980*. Bukarest, Kriterion. 131–146.
- 1996 Farsangolók sajátos öltözésmódja Széken. In *KJNT Évkönyve 4*. Kolozsvár, KJNT. 238–240.
- Gilyén Nándor
1999 Szék népi építészete. In Balassa M. Iván–Cseri Miklós (szerk.): *Népi építészet Erdélyben*. Szentendre. 119–146.
- /2005/ *Az Erdélyi Mezőség népi építészete*. Bp., Terc
- Gönyey Sándor
1941 A „felvetett nagyágy” Széken. *Muskátlí* X. 13–18., 23–27.
- Gráfik Imre
1992 Vers- és szövegváltozatok a széki lakodalomból. In Viga Gyula (szerk.): *Kultúra és Tradíció. Tanulmányok Újváry Zoltán tiszteletére*. I. HOM. Miskolc, 1992. 73–78.
- Gráfik Imre–Turbéky Dénes
2000 *Széki lakodalom*. Marosvásárhely, Mentor
- Gunda Béla
1941 Telekformák, települések és a gazdálkodás kapcsolata a Lápos felső völgyében. *Földrajzi Közlemények* 69. 230–246.
- 1943 Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre. *Néprajzi Értesítő* XXXV. 1. 1–32.
- 1943a A magyarság néprajzi csoportjai. In Bartucz Lajos (szerk.): *A magyar nép*. Bp., Singer és Wolfner Irodalmi Intézet (A művelődés könyvtára 9.) 91–113.
- Györffy György
1963–1998 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Bp. Akadémiai
- Györffy István
1925 Kolozs vármegye néprajzi térképe a Hunyadiak korában. *Föld és Ember* V. 105–106.
- 1942 *Magyar nép – magyar föld*. Bp.
- György Zsuzsa
1997 *Egy küzdelmes élet*. Egy paraszttasszony vallomása. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat
- Győri Klára
1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Bukarest, Kriterion
- Halmos Béla
1980 Ádám István széki primás. In *Zenetudományi dolgozatok 1980*. Bp., 398–425.
- 1981 Kőjátékok egy széki vonósbanda tánczenéjében. In *Zenetudományi dolgozatok 1981*. 191–220.
- 1982 Tizenkét széki csárdás. (Egy tánczenei folyamat vizsgálata) *Népzene és zenetörténet* IV. 157–224.
- Halmos Béla – Sebő Ferenc
1975 A széki tánc rendje-módja... *Síppal, dobbal* 5. 17–27.
- Halmos Béla – Virágvölgyi Márta
1995 *A széki férfitáncok zenéje*. Széki hangszeres népzene I. Bp., Magyar Művelődési Intézet
- Hangay Oktáv
1895 Adatok Kolozsvármegye turistai feldolgozásához. II. *Erdély* IV. 10–12. 292–298.
- 1898 Kolozsvármegye turista-kalauzához. *Erdély* VII. 1–3. 18–20.
- 1901 Apróságok Kolozsmegyéből. *Erdély* X. 2. 28.
- Herepei János – Szabó T. Attila

- 1939 *Levéltári adatok faépítészetiünk történetéhez*. I. Faltemplomok és haranglábak. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 107.)
Herman Ottó
- 1869 A Mezőség I. A Hódos- vagy Szarvas-tó és környéke természetrajz, jelesen állattani szempontból tárgyalva. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei. Ötödik kötet. Kolozsvár
- 1873 A Mezőség II. A Mező-Záh-Tóháti, továbbá Méhesi, Báldi és Mező-Sályi tóisorozat; természetrajzi, jelesen állattani szempontból tárgyalva. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei. Hatodik kötet. Kolozsvár. 42–67.
- 1887 *A magyar halászat könyve* I–II. Bp., A K. M. Természettudományi Társulat
- Herrmann Antal
- 1911 Kissármás. *Erdély* XX. 4. 49–50.
- Hermán János
- 1944 Magyar hatás a nagysármási románság életében. *Ethnographia* LV. 1. 34–38.
- Hints Miklós
- 1991 *Az erdélyi Sajtó völgye nyolc településének helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 92.)
- 1992 *Közép-Mezőség hét településének helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 110.)
- 1993 *Mezőségi magyar falvak helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 121.)
- 1995 *A mezőségi Luc völgye helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 141.)
- 1996 *Hét mezőségi falu család- és helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 145.)
- 2002 *Marosécs és környéke család- és helynevei*. [Bp.], ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok 173.)
- Hints Miklós–Janitsek Jenő
- 1990 Magyarpalatka és Visa helynevei. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XXXIV. 2. 182–187.
- Hoppál Mihály (gyűjt.)
- 1976 Széki hiedelemtörténetek. *Folklor Archívum* 5. 63–91.
- Horger Antal
- 1934 *A magyar nyelvjárások*. Bp., Kókay
- Horváth István
- 1968 Kései dalgyűjtés Magyarózdton. *Korunk* XXVII. 12. 1800–1805.
- 1971 Ózdi emlékeimből. *Korunk* XXX. 7. 1048–1056.
- 1971a *Magyarózdí toronyalja*. Írói falurajz. Kolozsvár, Dacia
- Hunyadi András
- 1956 *Erővel is, ésszel is*. Zselyki és décsei népmesék. Bukarest
- Imreh Barna
- 1942 *Mezőbánd helynevei*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 138.)
- Imre Lajos (szerk.)
- 1940 *A szóróánymunka elvi és gyakorlati kérdései*. Kolozsvár
- Imreh István
- 1967 A bálványosváraljai falukutatás. *Korunk* XXV. I. 9. 1190–1197.
- Istvánffi (Scharschmidt) Gyula
- 1882 *Addimenta ad ficologiam Dacicam* I–IV. Magyar Növénytan Lapok 1879–1882. 4–6.
- Jagamás János
- 1977 Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. In Szabó Csaba (szerk.): *Zenatudományi Írások*. Bukarest, Kriterion. 25–52.
- 1984 *Magyaró énekes népzeneje*. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományából. Palkó Attila kiegészítő gyűjtését és Zsigmond József szövegkiegészítéseit felhasználva közléteszi Jagamas János. Bukarest, Kriterion
- Jagamás János–Faragó József
- 1974 *Romániai magyar népdalok*. Budapest, Kriterion
- Járdányi Pál
- 1943 *A kidei magyarság világi zenéje*. Kolozsvár, Minerva (Erdélyi Tudományos Intézet)
- K.
- 1913 Az apahidai „Papaluger”. *Erdély* XXII. 7. 126–127.
- Kádár József
- 1904 *Szék város-nagyközség története*. Dés
- Kallós Zoltán
- 1963–64 *Tánchagyományok egy mezőségi faluban*. In *Tánc tudományi Tanulmányok* 1964. Bp. 235–252.
- 1971 *Balladák könyve*. Élő hazai magyar népballadák. Bukarest, Kriterion
- 1979 Adalékok az észak-mezőszégi magyarság néprajzához. *Művelődés* XXXII. 1. 33–34.
- 2006 *Válaszúti hegy aljába*. Mezőségi magyar népdalok. Kallós Zoltán gyűjtéseiből. Válaszút
- Kálmán Béla
- 1953 *A mai magyar nyelvjárások*. Bp., Tankönyvkiadó
- Kántor Lajos
- 1935 *Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben*. Kolozsvár, Minerva (Erdélyi Tudományos Füzetek 56.)
- Kelemen Lajos
- 1925 A szováti falfestmények. *Pásztortűz* XI. 21. 449–452.
- 1925a/1982 A dobokai kúria. In Uó: *Művészettörténeti tanulmányok* II. Bukarest, Kriterion. 241–242. (Eredeti: *Pásztortűz* 1925. 155.)
- 1926/1982 A válaszúti kastély. In Uó: *Művészettörténeti tanulmányok* II. Bukarest, Kriterion. 236–240. (Eredeti: *Művészeti Szalon* 1926. I. 5–8.)
- 1928 Fatornyok – képeslapokon. *Pásztortűz* XIV. 19. 433–436.
- 1929 Régi egyházi varrottások. *Pásztortűz* XV. 5. 118–119.
- Kerékgyártó Adrienne
- 1936a Mezőségi lepedőszél dísze. *Muskátli* V. 1. 4.
- 1936b Mezőségi vőfélykendő széldísze. *Muskátli* V. 3. 36, 46.
- Keszeg Vilmos
- 1981 A mezőségi Detrehemtelep népi gyógyászata. In *Népismereti Dolgozatok* 1981. Bukarest, Kriterion. 97–117.
- 1983 Nemszöbéli kommunikáció a mezőségi Detrehemtelepen. In *Népismereti Dolgozatok* 1983. Bukarest, Kriterion. 133–140.
- 1991 A hiedelemtudás szerkezete. *Erdélyi Múzeum* LI–II. 1–4. 122–124.
- 1991a A kéziratot füzetek költészetéről. *Jelenlét* II. 6. 16–17.; 7. 55–57.
- 1992 A cseberbenezés. Egy mezőségi hiedelem eredete és szemantikája. *Néprajzi Látóhatár* I. 1–2. 70–80.
- 1992 A kincs hiedelmeköre a Mezőségen. In *KJNT Évkönyve* 1. Kolozsvár, KJNT. 199–218.
- 1993 Egy hiedelmekör sorsa. A garabonciás egy mezőségi falu hiedelmekészletében. In Liszka József (szerk.): *Néprajzi Tanulmányok* 14. Komarno, Szlovákiai Néprajzi Társaság
- 1994 Régi karácsonyok. *Kelet–Nyugat* V. 12. 24–28.
- 1996 *Kelt levelem... Egy mezőségi parasztasszony levelezé-*

- se. Debrecen, Györffy István Néprajzi Egyesület
- 1996a A román pap és hiedelemköre a mezőségi folklorban. *Ethnographia* CVII. 1–2. 335–369.
- 1996b A román mitológia hatása a mezőségi magyar hiedelemrendszerre. In Katona J.–Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc. 145–153.
- 1997 *Jóslások a Mezőségen*. Sepsiszentgyörgy, Bon Ami
- 1998 A táplálkozás hiedelmei. *Honismeret* XXVI. 4. 1998. 57–62.
- 1998a Állatok a mezőségi hiedelemrendszerben. In Fűvessy Anikó (szerk.): *Allatábrázolás a magyar néphagyományban*. Debrecen. 266–280.
- 1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely, Mentor (II. kiadás 2006)
- 2001 Egy látomás. Az esemény, a reprezentáció és az ítékezés. *Kalligram* 1–2. 132–148.
- 2001a Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. *Néprajzi Látóhatár* X. 1–4. 135–148.
- 2003 Tájban élő ember: hiedelem és biográfia. In Viga Gyula (szerk.): *Vándorutak – Múzeumi örökség*. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Bp., Archaeolingua. 133–150.
- 2005 Egy rontás eset. Esemény és interpretációk. In Bárth Dániel (szerk.): *Ünneplő*. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára. ELTE Folklore Tanszék. Bp. 2005. 165–188.
- Kis Béla
- 1958 Ortopterele din jurul Clujului. *Studia UBB*. 3. 7.
- Kiss Jenő
- 2000 Magyar dialektológia, Bp. 296–302.
- KJNT – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter
- 1992 *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*. Második, javított kiadás. Bp., Tankönyvkiadó
- Kocsis Rózsi
- 1988 *Megszépiült szegénység*. Vallomás a gyermekkorról. Bukarest, Kriterion
- 1997 *Remények és kétségek között*. Egy asszony életútja. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat
- 2000 *Nyitott könyv a lelmem*. Egy anya vallomása. Bp., Európai Folklór Intézet–L’Harmattan
- Kodály Zoltán
- 1937 A magyar népzene. (Klly A magyarság néprajza IV. kötetéből) Bp.
- Kós Károly
- 1949 Méhészkedés a Mezőségen. *Ethnographia* LX. 1–4. 158–164.
- 1957 Magyar néprajzi tájak hazánk területén. *Művelődés* X. 2. 32–34.
- 1972 *Népélet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Bukarest, Kriterion
- 1972a Ismeretlen magyar népviseletekről. Szék. In Kós 1972. 196–204.
- 1972b Népi kandallók és kályhacsempék az erdélyi magyarság körében. In Uő: *Észköz, munka, néphagyomány*. Bukarest, Kriterion. 134–190.
- 1976 Vásárok és vidékek. Régi alparéti nagyvásárok. In Uő: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, Kriterion, 371–375.
- 1978 Lápos vidéki szénégetők és szénégetés. In *Népismereti Dolgozatok* 1978. Bukarest, Kriterion. 64–72.
- 1979 Mezőségi adatok a népi szücsmesterséghez. In Kós 1980. 332–365.
- 1979a A régi Szék községi rendjéről. In Kós 1980. 444–471.
- 1979b Népi eszközvilágunk ősrétegéről. In Kós 1980. 13–107.
- 1979c Erdélyi guzsalyok. In Kós 1980. 108–130.
- 1980 *Eszköz, munka, néphagyomány*. Bukarest, Kriterion
- 1993 Néprajzi tájainkról. *Művelődés* XLIII. 5–6. 58–61.
- 1993a Mezőségi néprajzi gyűjtések 5. *Művelődés* XLII. 10. 26–29.
- 1994 Népi földművelés a Mezőségen. In *Népismereti Dolgozatok* 1994. Bukarest, Kriterion. 88–119.
- 1994a A népi ikonkészítés műhelyei a Mezőségen. In *KJNT Évkönyve* 2. Kolozsvár, KJNT. 198–210.
- 1994b Kirándulások a Mezőségre. *Művelődés* XLVI. 1. 27–29.
- 2000 *A Mezőség néprajza I–II*. Marosvásárhely, Mentor
- Kósa László
- 1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Harmadik, bővített kiadás. Bp.
- Kósa László–Filep Antal
- 1980 Mezőség. In *Magyar Néprajzi Lexikon* III. Bp., Akadémiai Kiadó. 605.
- 1983 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Bp., Akadémiai Kiadó
- Kovács László, K.
- 1945 Tejvaráslás a Borsa völgyében. *Ethnographia* 56. 1–4. 52–59.
- 1947 *A bálványosváraljai fejős juhászat*. Néprajzi Tanulmányok. Bp.
- 1947 Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz. *Ethnographia* LVIII. 1–2. 45–54.; 3–4. sz. 191–210.
- Könczei Ádám–Könczei Csongor
- 2004 *Táncház*. Írások az erdélyi táncház vonzasköréből. Kolozsvár, KJNT
- Könczei Csilla
- 2002 *Jegyzetek a Lábán-táncjelírásról*. Kolozsvár–Bp., Kriza János Néprajzi Társaság–Hagyományok Háza
- Könczei Csongor
- 2002 A regionális identitástudat határ(talanság)képzetei. *Lenyomatok*. Fiatal kutatók a népi kultúráról. Kolozsvár, KJNT. 7–28.
- Kóváry László
- 1853 Erdély földje ritkaságai. Kilencz fa-metszvény nyel. Kolozsvártt. Tilsch János tulajdona
- 1984 Tájképek utazási rajzokban. Szerk. Bálint József. Bukarest, Kriterion
- Kövesdi Kiss Ferenc
- 1995 *Még szólnak a harangok!* Bp., Magyar Református Presbiteri Szövetség (Második kiadás: *Riadóra szól a harang*. A Mezőség településeinek helyzetképe 1891–1991. Bp., Kráter Műhely 2006)
- Kövessi Edit
- 1934 A mezőségi széki hímzések öltései és kidolgozása. *Muskátli* III. 9.11.
- Kristó Gyula
- 1988 *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp., Magvető
- Kristóf György
- 1944 Malozsa völgye. *Gazda Naptára* LXXIV. 153–157.
- Lajtha László
- 1947 Egy magyar ráolvasó énekelt töredéke. *Ethnographia* LVIII. 1–2. 98–101.
- 1954 *Széki gyűjtés*. Népzenei Monográfiák II. Bp.
- 1954a *Szépkenyerüszentmártoni gyűjtés*. Bp.
- Linder Gusztáv
- 1895 Kolozs város levéltárából, 1564–1663. Történelmi TárLovas Geréd András

- 1938 *Asszimiláció Erdélyben*. Bp., Bartha Miklós Társaság
- Makkai Endre–Nagy Ödön (összeáll.)
1993 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Bp., Magyar Néprajzi Társaság–Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete (Magyar Népköltési Gyűjtemény XX.)
Makkai Gergely
2003 *Az Erdélyi Mezőség tájékológiaja*. Mentor, Marosvásárhely
- Makkai László
1942 *Szolnok-Doboka megye pusztulása a XVII. század elején*. Kolozsvár, Minerva (Erdélyi Tudományos Intézet)
- Makkai Sándor
1936 *Holttenger*. Bp.
- Mályusz Elemér–Borsa Iván
1951–1999 Zsigmondkori okmánytár I–VI. Bp.
- Marosi Péter
1940–1941 Falukutatás Bálványosváralján. *Hitel* 5–6. 3–4. 285–306.
- Martin György
1970 *Mezőségi férfitáncok*. Táncművészeti Értesítő. 1970. 2. sz. 20–34.
1970–1972 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. I–III. Bp.
- 1973 Legényes, verbunk, lassú magyar. Szempontok az erdélyi férfitáncok összehasonlító kutatásához. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* VII 251–290.
[1974] *A magyar nép táncjai*. [Bp.], Corvin
- 1980 *Magyar táncdialektusok*. In Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptánc hagyományok*. Bp. 17–43.
1980–1981 Szék felfedezése és tánc hagyományai. *Tánc tudományi Tanulmányok*. 239–281.
1982 A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban. *Ethnographia* XCIII. 1. 73–83.
1985 *A mezőségi sűrű legényes*. Bp., Népművelési Intézet
- 1990 *Magyar táncdialektusok*. In *Magyar néprajz VI* Népzene Néptánc Népi játék. Bp., 390–452.
- Márton Gyula
1944 *Az újoncok bevonulása Széken*. *Erdélyi Múzeum* XLIX 1–2. 134–135.
1945 *A szolnokdobokai Árpástó helynevei*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 197.)
- Márton Gyula–Péntek János–Vöő István
1977 *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest, Kriterion
- Mentovich Ferenc
1867 *Természetes levelek*. I. Ismerkedés. *Székely Közöny* I. 1. 5–6.
- Mikó Imre
1932 *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Cluj–Kolozsvár (Az Erdélyi Fiatalok falu-füzetei 4.)
- Murádin Katalin, B.
1994 *Faragott kőszószékek Erdélyben*. Bp.–Kolozsvár, METEM
- Murádin László
1989 *A mezőségi a-zás*. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XXXIII 1. 23–48.
- Nagy Anna
1999 „Aztán fogadást tett a széki nép...” Birtalan napja és jelentései. In Küllös Imola (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Bp., Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója. 107–120.
- Nagy Margit, B.
1970 *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- Nagy Olga
1953 *Előbb a tánc, azután a lakoma*. Mezőségi népmesék. Szerk. és bevezette: Faragó József. Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó
- 1958 *A három táltos varjú*. Mezőségi népmesék. Bukarest, Ifjúsági Kiadó
- 1960 Széki anekdoták vallásról, papról, istenről. *Korunk* XX.11.1070–1081.
- 1969 *Lüderc sógor*. Erdélyi magyar népmesék. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó
- 1972 *A mitikus hős*. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XVI 2. 287–302.
1973 *A nap húga meg a pakulár*. Marosmenti, kalotaszegi és mezőségi népmesék. Kolozsvár
- 1973a *A varázsserejű hős egy archaikus meserepertoárban*. *Ethnographia* LXXXIV. 3. 307–325.
- 1975 *Mesék és „igaz” történetek Széken*. Szempontok a népi próza kutatásához egy erdélyi magyar faluban. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* VIII. 303–337.
- 1975a *Archaikus világkép és mesehagyományozódás*. *Déri Múzeum Évkönyve*. Debrecen. 619–644.
- 1976 *Széki népmesék*. Bukarest, Kriterion
- 1976a *Realista törekvések a népi prózában*. *Művelődés* XXIX. 1. 27–29.
- 1976b *Élményelbeszélések a népi prózában*. *Művelődés* XXIX. 4. 24–26.
- 1976c *A mindennapok valósága*. *Művelődés* XXIX. 7. 32–34.
- 1985 *Egy széki parasztasszony emlékeiből*. *Valóság* XXVII. 3. 74–84.
- 1985a *Egy széki parasztasszony emlékeiből*. *Korunk* XLV. 11. 862–863.
- 1988 *Asszonyok könyve*. Bp., Magvető Kiadó
- 1994 *Változó magyar–román szokások Árpástón*. In *KJNT Évkönyve 2*. Kolozsvár, KJNT. 59–80.
- 1995 *Pályakép fénnel és árnyékkal*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat
- 1996 *Villási, a táltosfiú*. Mezőbándi, szucsági és mérai cigány népmesék. Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézete. (Ciganisztikai tanulmányok 9.)
- Nagy Ödön
1938 *Szörvány és beolvadás*. *Hitel* 4. 271–275.
1992 *Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetekben*. *Néprajzi Látóhatár* I. 3–4. 53–63.
1992a *A havadi juhtenyésztés*. In *KJNT Évkönyve 1*. Kolozsvár, KJNT. 24–36.
1994 *A mezőfelei gyékényfeldolgozó háziipar*. In *KJNT Évkönyve 2*. Kolozsvár, KJNT. 128–146.
- Nagy Ödön–Hermán János–Nyitrai Mózes
2001 *Palástban*. Lelkészek a szörványban. Kiadásra előkészítette Keszeg Vilmos. Marosvásárhely, Mentor
- Nagy Zoltán
1913 *Az erdélyrészi Mezőség kopárainak befásítása*. *Erdészeti Lapok* LII. 16. füzet. 721–726.
- Nagy-Tóth Ferenc
1994 *Az Erdélyi Mezőség környezet- és tájvédelmi jelentősége*. Kárpát-medencei Környezetvédelmi Konferencia 94. Debrecen. Előadások. Kiadja a Tiszántúli Környezetvédelmi Koordinációs Bizottság. 1–15.
- NL
1980 *Magyar Néprajzi Lexikon* III. K–Né. Bp., Akadémiai Kiadó
- Olosz Katalin
2005 *Ismeretlen magyar népballada* Szabó Sámuel di-

ákgyjűjtőinek hagyatékában (Az ördögnek eladott leány). In *KJNT Évkönyve* 13. Kolozsvár, KJNT. 48–60.

Orbán Balázs
1870 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. IV. Pest
1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. V. Pest, Tettey Nándor és Társa Bizománya

Ornstein József
1905 *A Mezőség*. *Erdély* XIV. 3–4. 53–56.

Orosz Endre
1909 *A mezőségi tavak keletkezéséről*. *Erdély* XVIII. 1–2. 13–17.
1909 *Egy régen elfeledett tószorozatról*. *Erdély* XVIII. 12. 178–181.
1911 *Az apahidai „Papaluger”*. *Erdély* XX. 2. 25–26.
1912 *Újévi népszokások Apahidán*. *Erdély* XXI. 2. 27–29.
1913 *A régi Bozós-tó Szent-Miklós (Kolozs m.) határán*. *Erdély* XXII. 8. 156–159.
1938 *Karácsonyi és újévi mondókák*. *Erdély* XXXV. 5–6. 80–82.

Paksa Katalin
1977 *A „jaj-nóták” zenei világa*. (A négysoros izometrikus szerkezet lazulása és továbbfejlesztése régi dalainkban) *Népi Kultúra-Népi Társadalom* IX. 277–305.

Palkó Attila
1995 *Magyaró*. Egy felsőmarosmenti falu évszázadati. Kriterion. Bukarest
Palkó Attila–Portik Irén–Zsigmond József
1985 *Felső-Maros vidéki varrottások*. Bukarest, Kriterion
Palotay Gertrúd
1944 *A szolnok-dobokai Szék magyar hímzései*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 179)
1944a *Szolnok-Doboka magyar hímzései*. In Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága*. Dés–Kolozsvár. 248–286.
1947 *Magyar hatások a románok ruházatában Kalotaszegen és vidékén*. *Ethnographia* 19–40, 173–186.
Palotay Gertrúd – Szabó T. Attila
1941 *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok*. *Néprajzi Értesítő*. XXXIII. 1. 1–35.
1942 *Mezőségi magyar hímzések*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj–Kolozsvár, 1942 (Erdélyi Tudományos Füzetek 159.)
1942–1943 *Adatok a mezőségi magyar hímzés ismeretéhez*. *Erdélyi Múzeum* XLVII. 3. 398–406.; 4. 516–529.; XLVIII. 1. 78–91., 3–4. 428–449.

Pávai István
1993 *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje*. Bp., Teleki László Alapítvány
2000 *Interetnikus kapcsolatok az erdélyi népi tánczenében*. In Virágvolgyi Márta–Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. Tanulmányok. Bp., Planétás Kiadó. 363–378.
2005 *Az erdélyi nagytáj a néprajz-, népzene- és néptánc kutatás szemléletében*. In *KJNT Évkönyve* 13. Kolozsvár, KJNT. 15–47.
2006 *Erdély a magyar néprajz-, népzene- és néptánc utatás tájszemléletében*. *Zenatudományi Dolgozatok 2004–2005*. Bp., MTA ZTI. 193–216.

Petelei István
1884 *Mezőségi út*. Útjegyzetek, 1884. aug. Új kiadásban: In *Szigetek a holttengerben*. Mezőségi antológia. Marosvásárhely, Mentor 1998. 72–73.
1986 *A jutalom*. Novellák. Válogatta, az előszót írta és

a függelékét összeállította Kozma Dezső. Kolozsvár–Napoca, Dacia
Péterfi István–Róbert Endre–Nagy-Tóth Ferenc
1960 *Flora algologica a unor lacuri din Câmpia Transilvaniei*. *Studia UBB Ser.II.Fasc. 2 Biol.* 23–46.

Poenar Rus Éva
2004 *A magyarborzasi „összemérés”*. Egy tavaszi népszokás szimbólumai. In Tánccs Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban*. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből. Kolozsvár, KJNT. 103–108.

Pozsony Ferenc
1997 *Az erdélyi százszok jeles napi szokásai*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó
2006 *Erdélyi népszokások*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT–BBTE
RMNYA
1995 *A Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza I.*, Bp. Sárkány Loránd
1934 *Széki ornamentika*. *Muskátli* III. 9. 9–10.
Sárkány-Kiss Endre–Hamar József (szerk.)
1999 *The Someş/Szamos River Valley*. Szolnok, Szeged. Tg. Mureş. Tisza Klub kiadása 5–349.

Schneller Károly
1943 *Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében*. Kolozsvár (Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának értekezései. 3.)
Sepsi Dezső
1980–81 *Hangszerttechnikai kérdések a széki banda kíséretében*. *Művelődés* XXXIII. 12. 25–27.; XXXIV. 1. 26–29.; 2. 25–28.; 3. 18–20.; 4. 26–27.; 5. 26–27.

Soó Rezső
1944 *Adatok a Mezőség növényzetének ismeretéhez*. *Scripta Bot. Muz. Transilvanici* 3. kötet
Sütő András
1970 *Anyám könnyű álmat ígér*. Naplójegyzetek. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
Szabó Annamária
2004 *A bátonyi ökörhordozás*. Egy mezőségi népszokás archetipikus jelképei. In Tánccs Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban*. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből. Kolozsvár, KJNT. 109–118.

Szabó T. Attila
1941 *Erdélyi kemence-adatok a XVII–XIX. századból*. *Ethnographia* LII. 1. 71–72.
Szabó T. Attila (szerk.)
1944 *Szolnok-Doboka magyarsága*. Dés–Kolozsvár
Szabó T. Attila–Gergely Béla
1945 *A kolozsmegeyi Borsavölgy helynevei*. Kolozsvár
Szabóky Zsolt
1987 *Nézd elméjüket az ács embereknek*. Bp., Artunion
Szádeczky Lajos
1909 *Bodonkúti mennyezet-képek*. *Erdély* XVIII. 7–8. 10–14.
Szalay Zoltán
1992 *A palatkai népi vonószenekekarok kísérete*. In *KJNT Évkönyve* 1. Kolozsvár, KJNT. 164–175.

Szász Ferenc
1944 *A Mezőség és gazdasági élete*. *Gazda Naptára* LXXIV. 101–111.
Szathmáry Lajos
1937 *Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz*. *Magyar Kisebbség* XVI. 12. 305–326.

Szatmári László
2005 *Debreczeni László*. Erdély vándorgrafikusa. Debreczeni László itineráriuma 1928–1944. Kolozsvár, Művelődés

- Szemmáry József
1885 *A parasztbirtok állapota Szolnok-Doboka megyében*. Deés
- Szent György napja
2004 Válogatás a Kriza János Néprajzi Társaság archívumából. In: Zsigmond Győző (szerk.): *Szent György és napja a magyar néphagyományban*. Sepsiszentgyörgy, Medium Kiadó. 96–109.
- Szentimrei Judit
1976 Széki iratos és varrottas munkák. In *Népismereti Dolgozatok* 1976. Bukarest, Kriterion. 116–121.
1980 A vetettágy Vajdakamaráson. In: *Népismereti Dolgozatok* 1980. Bukarest, Kriterion. 115–121.
1982 *Széki iratosok*. Bukarest, Kriterion
- Szilády Zoltán
1909 Erdély régi tűzhelyei. *Néprajzi Értesítő* X.1. 1–20.; 3–4. sz. 207.
1922 *A mi Erdélyünk*. Történeti és néprajzi vázlatok. Budafok
1936 *Erdély magyar népe*. (Klly. a Történeti Erdélyből). Bp. 11–18.
- Sztripszky Hiador
1903 Adatok Erdély őshalászatához. II. A mezőségi tavak őshalászata. *Néprajzi Értesítő* IV. 158–196.
1908 *Az erdélyi halászat ismeretéhez*. Régi és mai halastavak. Kolozsvár
Tagányi Károly–Réthy László–Pokoly József–Kádár József
1901–1905 *Szolnok-Doboka vármegye Monographiája I–VII*. A vármegye általános leírása, múltja és megalakulásának ismertetése. Deésen, Kiadja Szolnok-Dobokavármegye közönsége. Demeter és Kiss Könyvnyomdája.
- Takács András
1992 Military enlisting at the village named Szék. An analysis of an intermediary ritual. *Ethnologica et Folkloristica Carpathica*. II 7–8. 745–759.
1995 Egy viselet alternatívái – Szék. *Néprajzi Látóhatár* IV 3–4. 37–60.
- Tárkány-Szűcs Ernő
1944 *A juhtartás népi jogszabályai Bálványosvára*lján. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 189.)
1981 *Magyar jogi népszokások*. Bp., Gondolat
- Tombor Ilona
1968 *Magyarországi festett famennyezetek és rokonemlékek a XV–XIX. századból*. Bp., Akadémiai Kiadó
- Tonk Sándor
1994 Táj és ember az erdélyi Mezőségeen a középkorban. *Korunk* V. 9. 23–32. (kötetben: Táj és történelem. Szerk. R. Várkonyi Ágnes, Osiris, Bp., 2000. 142–156.)
- Tóth Pál Péter
1999 *Szóróványban. A magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családok helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között*. Bp., Püski
- Tótkés Béla
1935 A mezőségi magyar viselet. *Néprajzi Értesítő* XXVII. 68–76.
1938 Magyarpalatkai viselet. *Ethnographia* XLIX. 1–2. 192–198.
- Undi Mariska
[é.n.] *Mezőségi trásos hímzés*. Magyar Kincsesláda V. Bp. Vajkai Aurél
1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet
- Varga E. Árpád
1998–2002 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I–VI*. Bp.–Csíkszereda, Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó
- Vargyas Lajos
1990 magyar népzene. In *Magyar néprajz* VI. Népzene Néptánc Népi játék. Bp., Akadémiai. 5–184
2002 *A magyarság népzeneje*. Bp., Planétás Kiadó. (Eredeti kiadás: 1981)
- Vass Erzsébet
1938 Karácsonyi népszokásainkból. *Erdély* XXXV. 3–4. 53–54.
Vetési László
2001 Juhaimnak maradéka. Anyanyelv, egyház, peremvilág. Sorskérdések a nyelvhatáron. Kolozsvár, Komp-Press. Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár
2002 Ne csüggedj el, kicsiny sereg! Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár
- Vincze Lajos
1943 A kender termelése és feldolgozása Bálványosváralján. *Néprajzi Értesítő* XXXV. 3–4. sz. 150–172.
- Virágvölgyi Márta
1981 Egy magyar parasztprimás Széken. *Zenetudományi Dolgozatok* 1981. 221–232.
Virágvölgyi Márta–Felföldi László (szerk.)
2000 *A széki hangszeres népzene*. Tanulmányok. Bp.
- Viski Károly
1938 *Etnikai csoportok, vidékek*. Bp., Magyar Tudományos Akadémia
- Wagner Péter
2004 Feneketlen mélység kútja. Szék népi építészetéről. *Művelődés* LVII 4. 16–18.
- Wass Albert
1944 Udvarház a dombon. *Gazda Naptára* LXXIV. 121–124.
2001 Kard és kasza. Krónikás írás. Marosvásárhely, Mentor
- Zimmermann, Franz–Werner, Carl–Gündisch, Gustav
1892–1991 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–VII*. Hermannstadt
- Zsigmond Győző
1994 Egy népszokás, a kiabálás a hegybe (strigare pestesat) és interetnikai vonatkozásai a Mezőségeen. *Művelődés* XLVI 12. 39–41.
1999 *Égitest és néphagyomány*. Égitest-magyarítás a romániai magyaroknál. Csíkszereda, Pallas-Akadémia
2004 Szent György-napi szokások és erkölcsi normák. In *Szent György napja 2004*. 73–82.
- Zsigmond József
1978 Disznóölés Magyarón. In *Népismereti Dolgozatok* 1978. Bukarest, Kriterion. 107–118.
1980 Régi halászat a Felső-Maros menti Magyarón. In *Népismereti Dolgozatok* 1980. Bukarest, Kriterion. 37–46.
1993 Ős-Marosszéki Havasok Közirtokossága. In *KJNT Évkönyve* 1. Kolozsvár, KJNT. 37–46.
1994 A népi vadfogás emlékei a Felső-Maros mentén. In *Népismereti Dolgozatok* 1994. Bukarest, Kriterion. 48–58.
1995 Népi táncok, táncbéli szokások és táncszók a Felső-Maros menti Magyarón. In *KJNT Évkönyve* 3. Kolozsvár, KJNT. 165–182.
1999 Adatok a népi kultúra emlékeiről a Felső-Maros menti Magyarón. In *KJNT Évkönyve* 7. Kolozsvár, KJNT. 64–69.
2001 Kutatói és gyűjtői tevékenységem leírása. In *KJNT Évkönyve* 9. Kolozsvár, KJNT. 264–278.
- Zsigmond József–Palkó Attila
1996 *Magyaró néphagyományjaiból*. Marosvásárhely, Mentor

A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései

1. Bevezető kérdéseink megválaszolásához, már-mint ahhoz, hogy hol van és meddig terjed az erdélyi Mezőség, hívjuk segítségül e vidék két jeles szü-löttjét, íróját: Wass Albertet és Sütő Andrást.

Wass Albert a Kard és kasza című regényének első része, a Krónikás írás szerint a család őse ezen a tájon telepedett meg, és épített házat az Úrnak 1050. esztendejében. A regény első lapjain az író körülírja és egyben megeleveníti az akkori tájat: „Mert úttalan vadon volt akkoriban a Tóvidék, vagy ahogy akkor nevezték: a Mezőség. Északon a Szamos völgyét őrző királyi sóbánya, nyugaton a kolozsi barátok gye-pűje, keleten a Kendék Maros-parti szállásai, s délen pedig az aranyosi és tordai hegyek határolták ezt a bölény lakta vidéket, ahol egyéb sem volt, csak tó, nádas, mocsár, kopasz domboldalak s kis bozótos erdők. Négy napi lójárás széltiben, hatnapi lójárás hosszában. Tó, tó után, nádas nádas megett. Széles határ, alacsony dombok, bozontos cserefaerdők, hosszú, füves lankák, mint egy végtelenbe nyúló tenger megmerevedett hullámai: lakatlan Pusztaság” (Wass 2001.11).

Témánk szempontjából különösen érdekes, hogy a táj neve eredetileg Tóvidék lehetett, csak később nevezték Mezőségnak. A Tóvidék viszont akkor igen nagy kiterjedésű, megközelítőleg akkora, mint a későbbi Mezőség. A mezőségi, közelebről tóvidéki Wass Albert pontosan körülhatárolja – északról, nyugatról, keletről és délről – ezt „a széltiben négy-napi, hosszában hatnapi lójárásnyi földet”. Ennél tömörebb, szemléletesebb, ugyanakkor valóságosabb, egy vidék sajátosságait meghatározó természeti, földrajzi és történelmi tényezőket is figyelembe vevő leírás aligha született a Mezőségről.

Sütő András a mai Tóvidék déli szélén, Cegétől „egy napi lójárásnyira” Pusztakamaráson született. Az Anyám könnyű álmot ígér című emlékezetes lírai dokumentumregényében elhelyezi szülőfaluját és népét a mezőségi tájban és az erdélyi földrajzi térben. „Hol vagyunk hát? A Mezőségnek hívott erdélyi dombvidék kellős közepében, Kolozsvártól negyven, Marosvásárhelytől hatvan kilométernyire, távol a vasúti és szellemi közlekedés ütőereitől, hajdani lápok, tavak, nádasok kiszikkadt völgyében” (Sütő 1970. 14). Egyetlen mondatban érzékelteti, hogy szülőfaluja egy erdélyi vidék közepében fekszik, de ez nem előnyt, hanem hátrányt, távolságot jelent, s ezt a távolságot nem „lójárásban”, hanem kilométerekben mérik.

2. A Wass Albert körülírta területen, történelmileg éppen az idő tájt, amikor említett regénybeli ősei ezen a tájon megtelepedtek, négy királyi vármegye alakult: Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs és Torda. Ezek akkor határmegyék voltak, hosszan elnyúltak kelet felé, az Erdélyi-medence belsejéből a hegyekig, a gyepekig. A megyeközpontok, az ispán várak a terület nyugati felében épültek: Désakna illetve Bálványos vára, Doboka vára, Kolozs vára, és Torda vára. Éppen a korai területi szerveződéssel összefüggés-

ben szögezik le a történészek, hogy a magyarság egyik jelentős csoportja 895, a honfoglalás óta folyamatosan jelen van az Erdélyi-medencében (Erdély 1989. 156–157).

A későbbiekben, a 12–13. században a székelyek és szászok letelepítésével változott a négy megye települési és etnikai képe. A terület délkeleti részén Torda vármegyébe ékelődött a marosi székelység, kialakult a székely jogállású Marosszék; Torda vármegye délnyugati részén, a tatárjárás után Aranyos-szék. Belső-Szolnok vármegye keleti részében létrejött a szász népszerűségű és jogállású Beszterce vidéke. Kolozs vármegyében a szász lakosságú Teke és környéke nem részesült a szász autonómiából, megmaradtak a vármegyei közigazgatásban. A Mezőség keleti határait ettől az időtől a székelyek és a szászok zárták le.

Nagyot ugorva a történelmi időben, az újabb tartós területi-közigazgatási átszervezés 1876–77-ben megszüntette a székely és szász székek autonómiáját, vármegyékké alakította a Székelyföldet és a Királyföldet. Átszervezte a négy klasszikus vármegyét is.

Az eddigi területi egységek hagyományait, jellegzetességeit megőrizve, így jött létre akkor a mezőségi településeket is magába foglaló Szolnok-Doboka, Kolozs, Torda-Aranyos, Maros-Torda és Beszterce-Naszód vármegye. A történelmi és néprajzi irodalomban, a hagyományos magyar köztudatban a településeket e megyebeosztás szerint veszik számba.

Napjaink közigazgatási beosztása újból átszabta a megyéket, határokat: az öt helyett csak három maradt. Az 1968 óta érvényes megyei beosztás szerint Kolozs megye keleti-délkeleti, Maros megye nyugati-északnyugati és Beszterce-Naszód megye déli-délnyugati részének településeit sorolhatjuk a Mezőséghez.

3. A fentiek szerint a Mezőség néprajzi körvonalainak megjelölésére az egykori és napjaink beli megyei határok, a közigazgatási-területi beosztás nem nyújt biztos fogódzókat. Ha határokat keresünk, akkor két tényezőt kell figyelembe vennünk. Egyrészt a földrajzi-táji-ökológiai adottságokat, másrészt az ezekkel összefüggő életmódbeli, kulturális és mentalitásbeli sajátosságokat.

Ezeket a különbségeket azok az utazók, történészek, írók vették észre először, akik más vidékek ismeretében, tapasztalatával, más kultúrából indultak a Mezőségre: a 19. század második felében például Orbán Balázs és Petelei István a székelységből. Orbán így kezdi a Mezőség bemutatását: „A vidékkel ismeretlen a Mezőség elnevezést hallva, valami térséget vagy lapályos vidéket feltételez: pedig a mi Mezőségünk a neve által feltételezett tulajdonokkal éppen nem bír, mert Mezőségnek nevezetetik az Erdély közepén levő azon 50-60 négyszög mfd kiterjedésű vidék, mely a Szamos, Sajó, Aranyos és Maros között fekszik; egy hegyektől, s ezek közé bemélyülő szűk völgyektől keresztül-kasul szelt kopár terület, hol a faluk, melyeket ronda viskók alkotnak, messze

vannak egymástól szétszórva, hol nincsen város, nincsen út. Olyan vidék ez, hol az utas anélkül, hogy tudná, miért, nyomva érzi lelkületét, hol kedélye elborul, hol ha eső lepi meg, akkor elmerülve a feneketlen sártengerben, elátkozza a percet is, melyben idetévedt” (Orbán 1870. IV.192–93).

Petelei István a Mezőség konkrét, érzékelhető határvonalait is megjelöli a Marosszéki Mezőségen: „látható határai vannak a Mezőségnek. Ahol megkopároznak a hegyek, az ormok, hol sárgák az agyagtól, dombok hol vetés nélkül, bokor nélkül. Szakadékok tátongva, szép teknyők, oldalak, drága földek vetés nélkül – az utas azt mondja: ez a Mezőség, itt kezdődik!

Bergenye. Ez is a Mezőséghez tartozik – azt mondják. Nem az! Székelyek lakják, akik adnak a csínra, kényelemre. Szabályos udvarai vannak, tiszta házai, fehérre meszelt, szeglettel bíró falakkal. Mint ha a szalmazsúp is mosott volna. Az udvarokon elrekesztett hely állatnak, terménynek. Határának minden ízén látszik a dolgos kéz...

A mívelt oldalakon végignézve, túl rajtuk, egy nagy fekete hegy zárja el a határt. A teteje sárga agyagföld, valami hitvány cihér olyanná teszi, mint ha mocskos volna: ez a Mezőség!” (Petelei 1884/1998. 72–73).

Ezek és a hasonló írások nyomán kialakult a Mezőség negatív képe. A köztudatban egyenlővé vált a természeti és lelki kopársággal, életmódbeli rendezetlenséggel és elmaradottsággal, ellentétben a néprajzilag korán felfedezett, sokat látogatott, rajongott Kalotaszeggel vagy Székelyfölddel.

Ezt a folyamatot mintegy betetőzte Makkai Sándor híres regényével, a címéül választott metaforával, amely szerint a Mezőség „holt tenger”. „Megérezte, mintha ajtót csaptak volna be a háta mögött, hogy mikor lépték át ennek a külön mezőségi tájnak küszöbét. Alig futottak néhány kilométert az állomástól, az országot nagy kanyarodókkal kigyózózt föl egy hosszan elnyúló dombor tetejére, amely elválasztotta egymástól a tágas folyóvölgy, dús erdők és hócsíkos kék hegyek mozgalmassal teli zónáját, attól a tájéktól, amelynek első kitárulása pillanatában fölszakadt lelkéből ez a szó: holttenger... Csend, álom, halál lebegett láthatatlanul, fanyar-édesen illatozva mindenem” (Makkai 1936.53).

4. Ezzel a negatív képpel is magyarázható, hogy Kalotaszeggel és Székelyfölddel párhuzamosan vagy közvetlenül utánuk miért nem kutatták a Mezőséget a néprajzosok. Tény, hogy a Mezőség néprajzi felfedezése csak az 1930–1940-es években kezdődött. Igaz, azóta mindmáig tart. A felfedezés szavunk itt igen helyénvaló, mert Gunda Béla, Lajtha László, Járdányi Pál, Szabó T. Attila, Vajkai Aurél, Nagy Ödön, majd később Faragó József, Martin György, Kallós Zoltán, Nagy Olga, dr. Kós Károly nemzedéke valóban a felfedezés örömeivel vallotta, hogy kincsekre lett a holttengerben: egy archaikus, különösen régies és más vidékekhez viszonyítva gazdagabb formáiban megőrzött paraszti kultúrára. (A Mezőség legteljesebb néprajzi bibliográfiáját dr. Kós Károly tette közzé: Kós 2000.II.419–31.) A sorozatos felfedezés rendjén a „holttengerből” kezdtek kiemelkedni a „szigetek”, mindenekelőtt Szék és mellette Szépkényerüszentmárton, Magyarpalatka, Bálványosvára, Válaszút, Pusztakamarás, Magyarszovát és a többiek.

Az egy-egy településre és a népi kultúra egy-egy területére (népzene, néptánc, hímzések, viselet, gazdaság, népi gyógyászat, népszokások) koncentrált gyűjtésekből alakult ki a Mezőség néprajzi képe. Ez a kép viszont eléggé hézagos, mozaikszerű, tartalmát tekintve is, de különösen a Mezőség néprajzi tagolódását illetően.

A 20. század második felének Mezőség képét Kósa László rajzolta meg összefoglaló ígérennyel: „Az Erdélyi Mezőség a Kis- és a Nagy-Szamos, a Sajó, a Maros és az Aranyos közötti erdőtlen dombtság Erdély középső részén. A Mezőségen mintegy 300 magyar, román és német (szász) lakta község található. Nevezetes vásáros helyei: Nagysármás, Mocs, Buza, Uzdiszentpéter, Mezőbánd. Jellegzetes magyarlakta helysége Szamosújvár közelében Szék, mely jelentős sóbányái révén a 13–18. század között kiváltságos mezőváros volt. A Mezőség Erdély legkorábban magyarok által benépesített területei közé tartozik (10–11. sz.). A középkorban viszonylag sűrűn magyarlakta vidék volt. A románok a középkor végén kezdtek nagyobb számmal beköltözni a Mezőségre, különösen akkor, amikor a 16–17. század háborúiban a magyar lakosság száma nagyon megfogyott.

Jellegzetes mezőségi vidék az egykori Beszterce környéki szász falvak szomszédságában a Sajó mente nyolc magyarlakta faluja (a legnevezetesebbek Zselyk és Sajómagyarós). Külön egységet alkot a Szászrégentől északra fekvő hat magyar falu, a Felső-Maros mente is” (Kósa–Filep 1975.145–46).

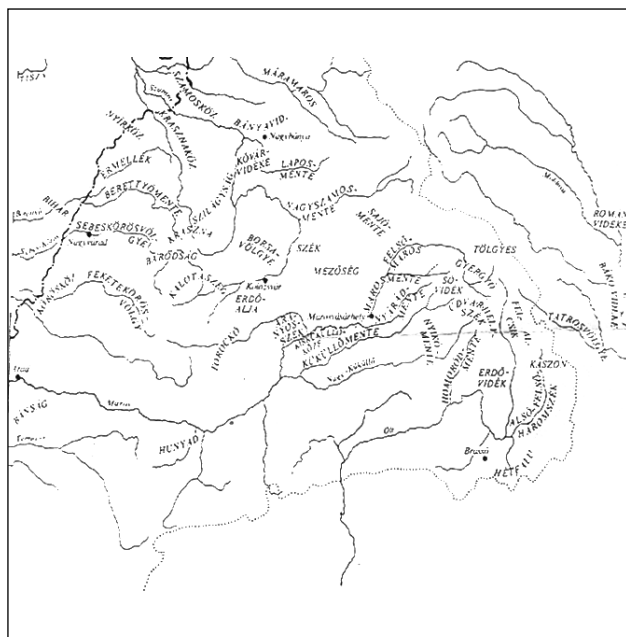
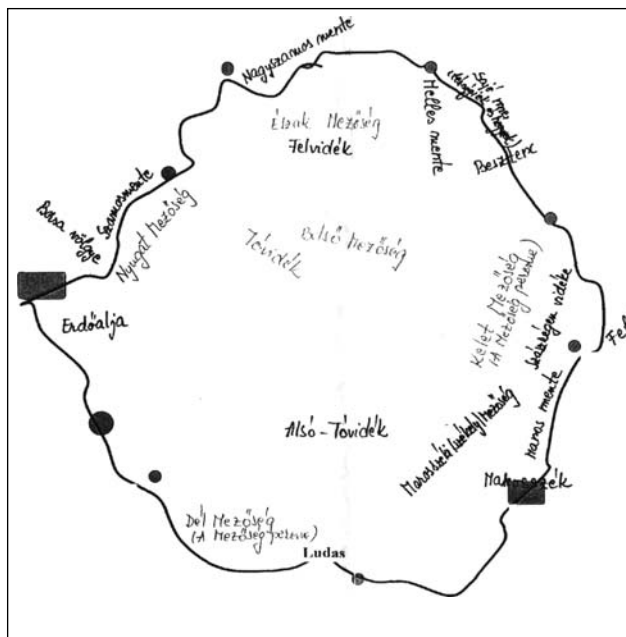
A Mezőség körvonalai tekintetében ez az összegzés az Orbán Balázs hagyományos meghatározására támaszkodik. A belső tagolódás szempontjából az említett hézagosságra és mozaikszerűségre vall, hogy a vásáros helyeken kívül jellegzetes mezőségi településként csak Széket említi, jellegzetes mezőségi vidékként a Sajó mentét és a Mezőséghez tartozó, de külön egységként a Felső-Maros mente falvait.

Időben némileg megelőzi ezt az összegzést a dr. Kós Károly romániai (erdélyi) magyar néprajzi tájbeosztása, amely a fenténél szűkebben értelmezi a mezőségi néprajzi tájat. A vármegyei néprajzi tájaknál felsorolja, röviden jellemzi és térképre vetíti külön a Mezőséget és külön a vele szomszédos Nagy-Szamos mentét, Sajó mentét, Felső-Maros mentét, Erdőalját és Borsa völgyét, valamint Széket, mint önálló néprajzi szigetet a Mezőség nyugati szélén (Kós 1957, Kós 1993). E tájbeosztás szerint a fenti vidékek – Szék nagyközség kivételével – nem tartoznak a Mezőséghez.

A szintén ez időben végzett nyelvjárási vizsgálatok viszont azt bizonyították, hogy a mezőségi nyelvjárás legfőbb jellegzetessége, az a-zás (barazda, barnyú, majam) jóval nagyobb területre kiterjed, mint a hagyományos földrajzi Mezőség: a Marostól délre eső területeken és az Alsó-Nyárádmentén is használják (Kiss 2000. 296–302, továbbá RMNyA 1995).

A fentiek alapján tehát számolnunk kell egy szűkebb és egy tágabb Mezőség-értelmezéssel. Miben és mennyire érvényes az egyik, miben és mennyire a másik?

5. Az utóbbi évtizedek árnyaltabb, a népi kultúra valamely területén az egész tájegységre kiterjedő gyűjtések azt bizonyítják, hogy mind a szűkebb, mind a tágabb Mezőség-fogalom érvényes lehet. A

néprajzi szakmunkák közül elsősorban dr. Kós Károly települési, gazdálkodási, népi építészeti és a viseletek terén végzett kutatásaira (Kós 2000) és Keszeg Vilmosnak a mezőségi népi mitológiát összegző-bemutató monográfiájára (Keszeg 1999) hívjuk fel a figyelmet, de olyan, szélesebb tematikájú művekre is, mint Vetési László mezőségi szórványkutatásai (Vetési 2002), vagy Kövesdi Kiss Ferenc frissen megjelent enciklopédikus Mezőség monográfiája (Kövesdi Kiss 2006).

Ez utóbbi gyűjtések és vizsgálatok szerint a Mezőség magyar népi kultúrájában elkülöníthető az „igazi Mezőség”, más megfogalmazásban: a Belső-Mezőség. Ez a nagyjából kör alakú Mezőségnek a központi magja, középső falucsoportja: Katona, Melegföldvár, Buza, Gyeke, Feketelak, Mezőszentmihály, Mezőkőbölkút, Mezőkeszű, Budatelke, Magyarpalatka, Vajdakamarás, Pusztakamarás. Ezekben a mezőségi kulturális és életmódbeli sajátosságok máig jobban kimutathatók mind a telkek, mind az épületek elrendezésében, vagy a mezőségi jármos csűr meglétében, a viseletek régiesebb, egyszerűbb és egyszínűbb formáiban stb.

A Belső-Mezőség nagyjában-egészében megegyezik az egykori Tóvidékkel, illetve azt is magába foglalja. A Tóvidék név napjainkra elhalványult, a magyarság fogyásának következményeként is. Ettől a központi Tóvidéktől jóval délebbre elterülő települések megnevezésére (Mezőzáh, Mezőszengyel és környéke) fel-felbukkan az Alsó-Tóvidék név is.

A Belső-Mezőséget körülvevő közelebbi-távolabbi vidékeket, településeket a kutatók egyrészt a „mezőségi égtájak” szerint különböztetik meg, így beszélnek a Mezőség északi, nyugati, déli és keleti feléről, részéről: Észak-Mezőségről, Nyugat-Mezőségről, Kelet-Mezőségről, Dél-Mezőségről vagy ezek kombinációjáról, hiszen a magyarok többségükben a Mezőség észak-nyugati és dél-keleti részén élnek. E tájbeosztás szerint Szék nagyközség a Mezőség nyugati szélén; Visa, Szépkényerúszentmárton Észak-Mezőségen, Csávás a Mezőség keleti felében fekszik stb.

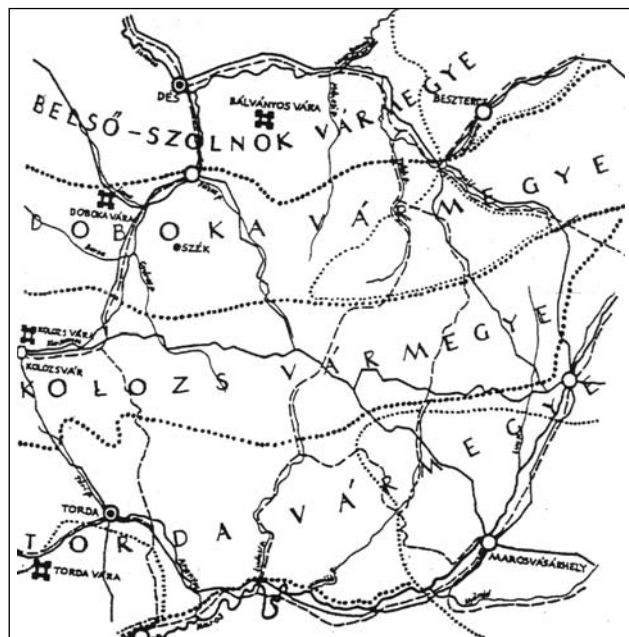
Másrészt a Belső-Mezőséghez viszonyítva, azt

valamiféle központnak tartva, a széleken húzódó területekre-településekre gyakran használják a Mezőség pereme, a Mezőség perifériája megnevezést. A Belső-Mezőség elzártabb falvaihoz viszonyítva a peremterületek szorosabb kapcsolatot tartottak a környező néprajzi vidékekkel, több az átmeneti jelenség, a székelység kultúrája vagy Kalotaszeg felé, kultúrájuk polgárosultabb, minden tekintetben színesebb.

Ha a Mezőség körvonalait és belső tagolódását koncentrikus körök formájában próbáljuk megjeleníteni, akkor az első körben a Belső-Mezőség kapna helyet, a másodikban a peremterületek (nyugati, északi, keleti, déli részek), a harmadikban a Mezőség széli vagy vele határos vidékek. Az óra járásával azonos irányba haladva, ezek: a Nagy-Szamos-mente, Lápos-mente, Sajó-mente, Beszterce-vidéke, Szászrégen-környéke, Felső-Maros-mente, Maros-mente, Marosszéki Mezőség, Ludas-környéke, Torda-vidéke, Erdőfalja, Bors-vidéke, Kis-Szamos-mente.

6. Kérdés viszont, hogy ezek a néprajzi irodalomban fel-felbukkanó tájnevek, tájak egy tágabb Mezőség régió mikrozónái-e, vagy már önálló néprajzi vidékek, netán egy másik nagyobb régió mikrozónái.

Nézzünk néhány példát a népi kultúra expresszív területeiről. A kolozsvári Folklór Intézet népdalgyűjteményének vizsgálata alapján Jagamas János megkülönböztetett külön mezőségi, külön Szászrégen-környéki és külön Ludas-Enyed-környéki népzenei dialektust. A mezőségi dialektusról megállapítja, hogy kiterjedésének határai és az azon belül gyanítható eltérések még nem tisztázódtak (Jagamas 1977. 25–52). Az erdélyi néptanckör terén végzett hatalmas gyűjtőmunkája alapján Martin György megállapítja, hogy a Mezőség nem egységes táncdialektus, több kisebb, bizonytalanul körvonalazható területe különböztethető meg (Martin 1990. 434–37). A Bors- és Kis-Szamos-völgyi falvak a hasonló csárdásuk révén a kalotaszegi és szilágysági magyarsághoz kapcsolódnak. A Mezőség nyugati része igen gazdag férfitanckokban és páros tanckokban, a forgatócsárdást magyarok és románok egyaránt sajátjukként táncolják. A dél-nyugati Torda-vidékét egy-

szerű csárdása a Maros–Küküllő közti dialektussal rokonítja, a keleti Mezőségen hiányzik a régi lassú páros tánc, és a többféle férfi tánc helyét a székely verbunk foglalja el.

Az erdélyi táncdialektusok sorában Martin György külön dialektusként tárgyalja a marosszékit, elkülönítve mind a mezőségi, mind a székelyes táncdialektustól (Martin 1990. 440–44). Marosszéket a vármegyei, mezőségi magyarság és a székelység sajátos átmeneti területének s egyben a Székelyföld legfejlettebb tánc kultúrájú részének tartja. A székely verbunk gazdagabb, fejlett változatai mellett ez a marosszéki forogatos hazája, kisugárzó központja, amelyet két változatban is táncolnak, egyrészt a Székely Mezőségen, Maros mentén és Szászrégen környékén, másrészt a Nyárad- és a Kis-Küküllő mentén.

A kalendáris népszokások, különösen a karácsonyi és a farsangi szokások körében végzett gyűjtésünk alapján szintén körvonalazódik a néprajzi Marosszék táj, amely jóval kiterjedtebb a történelmi Marosszék-nél (Barabás 1996.44–96). Önálló néprajzi táj a Maros, a Nyárad és Kis-Küküllő mentén és a táncdialektushoz hasonlóan átmenetet alkot a Mezőség és a Székelyföld népi kultúrája között. Az építkezésben, viseletben, kalendáris szokásokban, a népi tájszemléletben, a nyelvjárásban, a sajátos mi tudatban a mezőségi sajátosságok nyugatról keletre haladva fokozatosan székelyesbe válnak. Ebből a szempontból jól körvonalazódik Marosszéken egy nyugati – mezőségi és egy keleti – székelyes kultúrájú terület.

A székelyesbe váltó keleti–déleleti szélekhez hasonlóan különös figyelmet érdemelnének a Mezőség északi-északkeleti szélei – határai is. A Lápos mente két-három települése mennyiben kapcsolódik a Mezőséghez és mennyiben önálló kulturális sziget? A Sajó mentén és Beszterce vidékén a magyar–szász kölcsönhatások, a szembe-tűnő sajátosságok a településszerkezetben, gazdálkodásban, építkezésben, viseletben, szokásokban, felekezeti megoszlásban (evangélikus magyarok). Körvonalazódik-e mindezekből a Marosszékhez hasonló Beszterce vidéke önálló erdélyi magyar néprajzi táj? Vagy csak színe-

zi, tagolja a mezőségi sajátosságokat?

Mindezekkel összefüggésben jegyezzük meg, hogy a román néprajzi tájbeosztás is a két Szamos, a Maros, és a Dipse vízválasztója közötti területet, településeket sorolja a Mezőség néprajzi zónához (Zona Câmpia Transilvaniei). Külön néprajzi zónaként tárgyalja a Lápos mentét (Zona Țara Lăpușului), Beszterce vidékét (Zona Bistriței), Marosszéket, Marosmentét (Zona Mureș), és Felső-Maros mentét görgegyi zónaként (Zona Gurghiu) (Butură 1989. 18–35).

7. A Mezőség néprajzi régió kiterjedése, körvonalai és belső tagolódásának tekintetében nem hagyható figyelmen kívül az ott lakók táj szemlélete, összetartozás-tudata, a társadalmi, kulturális és mentális különbségek, sajátosságok számon tartása. Innen nézve meddig terjed és hogyan tagolódik a Mezőség?

Néhány példa talán megvilágítja. Dr. Kós Károly említi (Kós 2000. II. 10.), hogy a székiek, mint az egykori mezőváros lakói, a szomszédos jobbágysorsú falusiakat tartották mezőségieknek. A Fűzes patak menti ördöngösfüzesiek a tőlük keletebbre eső, belsőbb falvakat tartották Mezőségnak. Ezeket a falvakat (Szépkenyerűszentmárton, Kötke, Vice) Felvidéknek nevezték, és nem szívesen adtak oda leányt férjhez, mert ott „paraszt ivadékaik” lettek volna, ellentétben a Kis-Szamos menti polgárosultabb falvakkal, ahová szívesen mentek férjhez. A maguk rendjén a szépkenyerűszentmártoniak sem tartották magukat mezőségieknek, mert azok viselete olyan – mondották –, mint a szentmártoniaké 30-50 évvel ezelőtt. Az ott lakók szemlélete alapján is léteznek határvonalak, tagolódások földrajzi és kulturális tekintetben, a fáziskülönbségek érzékelésében egyaránt.

Beszterce vidékén, a Sajó mentén és Észak-Mezőségen végzett gyűjtőmunkánk tapasztalatai szerint ezekben a falvakban is változó a hovatarozás megítélése, a Mezőség határainak kérdése. A zsellykiek Havasaljához tartozónak vallják magukat, bár nyelvjárásuk mezőségi, kultúrájuk (felekezetük, viseletük, építkezésük, zenéjük) szászos jellegű. A zsellykiek és a Beszterce melletti sófalviak a szentmártoniakat és a viceieket tartják mezőségieknek. A viceiek és a cegótelkiek számára a Mezőség tőlük jóval délebbre van, ott, ahonnan a gabonát hozták a bethleni piacra, és ahová a maguk megtermelte gyümölcsöt vitték eladni. Az újósiek szerint is tőlük délre kezdődik a Mezőség, „ahol már nincsenek erdők a dombokon, délre folynak a patakok, ahol hallgatagá válnak az emberek, ahol azt se tudják, hogy románok-e vagy magyarok, ahol mezőséginek (de câmpie) mondják magukat.”

Ezeknek az északi falvaknak (a fentiekén kívül még a szászos magyar Tacsnak, Tekének) Beszterce a központja, ennek vonzáskörzetébe tartoznak. A másik vonzásközpont Bethlen városa a Nagy-Szamos és a Sajó összefolyásánál. Vonzáskörzetéhez a szomszédos Várkudu, Árpástó és Magyardéce, valamint a háromágú Melles patak völgyének magyar lakosságú falvai – Almásmálom, Apanagyfalu, Vice, Magyarborzás, Mezőverese gyháza, Kékes – kapcsolódnak. A Melles menti falvak tüzetesebb néprajzi vizsgálatából kirajzolódhat egy néprajzi mikro-zóna, kistáj képe.

Ez valószínű a Sajó mentére vonatkozóan is, bár az ott lakók nem használják ezt a megnevezést. Ezeknek a falvaknak a magyar lakossága erősen

megcsappant (pl. Nagysajó, Sajóudvarhely), népesebb magyar közösség csak Somkeréken, Sajószentandráson és Magyarberétén él. A népi szemlélet itt a falvakat, településeket térségiek és hegyiek szerint különbözteti meg egymástól. A térségiek (pl. Sajóudvarhely, Somkerék) inkább gabonatermesztők és maguknak valók, a hegyiek (pl. Magyarberéte) inkább gyümölcstermesztők (besztercei szilva) és vendégszeretők voltak.

8. A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódása, a mezőségi magyar népi kultúra sajátos vonásai csak akkor határozhatók meg az eddigieknél árnyaltabban és egyértelműbben, ha a hatalmas terület egészére kiterjedően – mintegy alulról építkezve – a mezőségi kistájak, patakmenték, tóvidékek, összetartozó falucsoportok néprajzi vizsgálatát elvégezzük. Ehhez nem egy-két magányos, intézeti háttérrel nem rendelkező kutató vagy önkéntes megszállott szükséges, hanem tudományos intézet(ek) és/vagy civil szervezetek összefogása.

BARABÁS LÁSZLÓ

Az Erdélyi Mezőség növénytani kutatásainak Kárpát-medencei jelentősége

I. A táj

Cselekvésre és tételődésre egyaránt ingerlő fontos könyv jelent meg nemrégiben (2004. dec.) a kolozsvári Múvelődés folyóirat gondozásában: Az erdélyi táj kérdései címmel. A többségében fiatal (22–32 éves) szerzők változatos tárgykörű tanulmányaikban a már régóta sürgető természet- és emberi közösségvédelem korszerű helyreállítási és gondozási (rehabilitáció) tennivalóit boncolgatják. A vonatottan elkezdett, de folyamatosan fenntartandó táj-építési és rendezési munka lényeges része kell hogy legyen a növény(élő)világ tanulmányozása, változásainak ismerete, fajainak és összetételének ellenőrzése.

Táj szavunk „az ugor korból származó ősi örökség nyelvünkben. Tartalmában és szóösszetételeiben sokféleképpen és nagyon gyakran használt szó [...]”. A Föld felszínét természeti és kultúrtájak borítják” (Molnár Jenő: Táj és társadalom. Székelyudvarhely 2004). A tájrendezés lényeges eleme a tájszemlélet, amely változik a feladat szerint, de különbözhet lelki alkat és átélések, események alapján is. Íme a könyv (Fekete 2004) néhány megállapítása: „A táj emberek és természet kapcsolata, társadalmak története” (Szántó Catherine); „A táj tükre egy népcsoport gondolkodásmódjának, életvitelének” (Fekete Albert); „Egy táj, egy család. Minden település más nevelést kapott a természettől és a történelemtől” (Eplényi Anna); „A táj olyan terület, amilyennek az ott élők vagy az arra látogatók megélik. A táj és a közösségi öntudat egymás tükörképei” (Kolumbán Gábor); „A tájban élő emberi közösség az idők folyamán megszüntetett és átalakított bizonyos növényzeti

típusokat; ezzel sokszor visszafordíthatatlan változásokat okozott” (Szabó Anna, Ruprecht Eszter).

II. A mezőségi táj

A/ Földrajzilag

Erdélynek a Maros, az Aranyos, valamint a Kis- és Nagy-Szamos által határolt központi része. Kárpát-medencei történelmünk kezdetén „úttalan vadon volt még a Tóvidék. Északon a Szamos völgyét őrző királyi sóbánya, nyugaton a kolozsi barátok gyepűje, keleten a Kendék Maros parti szállásai, s délen pedig az aranyosi és tordai hegyek határolták ezt a bölény lakta vidéket, ahol egyéb sem volt, csak tó, nádas, mocsár, kopasz domboldalok és kis bozótos erdők” (Wass 1996). Erdélyi történész meghatározásában „A haza központjában: Kolozsvár, Torda, Vásárhely, Régen, Dés, Szamosújvár városok között 50-60 mérföld kopár vidék” (Kőváry 1840/1984).

Alapjában véve folyóköz (Mezopotámia), csupán csak a vizek elkalandoznak valamelyest, mielőtt összegyűlnének. Talán emiatt nem itt, keletebbre hozza létre a teremtés a Paradicsomkertet.

Az Erdélyi Mezőség nem csak folyóköz, hanem tóköz is. Okkal nevezték eleinte Tóvidéknek. Akkoriban több mint negyed századnyi tiszta tó tulajdonjogaért viszálykodtak a szállásterületek birtokosai. Később „e tavak ellen irtóháborút indítottak. Leccapolás néhány szekér szénáért” (Kőváry 1840/1984). Az irtóháború következményeként Herman Ottó (1835–1914) már csak vagy húsz tóban (Cegei-, Mezőzáhi-, Széki-, Madarasi-, Szentgyedi-, Mezőtóháti-, Sályi-, Katona-, Mezőmónesi-, Bándi-, Báldi-, Me-

zókapusai-tó) halászott, madarászott, az akkoriban megalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület (1859) búváráként. A 20. század elején még megvolt a húsz tó (Erődi 1906). A Kárpát-medence körülдарabolása után az új gazdák ezeket sem kímélték. Csak a Cégei-, a Katonai- és a széki Csukás-tó maradt meg; ez utóbbi természetvédelmi területté nyilvánított.

A tavak létrejöttét előszeretettel tulajdonítjuk Mátyás király rendeletének. De lehet, hogy már ő előtte patakok elzáródása vagy völgytalpak emelkedése idézte elő keletkezésüket.

B/ Földtörténetileg

Az Erdélyi Mezőség egy kiszáradt tengerfenék. Feltöltődése a harmadkor (triász) végén kezdődött, amikor a Keleti Kárpátok belső peremén meg az Erdélyi-szigethegység övezetében erős vulkáni kitörések voltak. Ekkor rakódtak le az Erdélyi-medencére jellemző dési vulkáni tufa rétegek, majd pedig a tenger visszahúzódásával egyidejűleg a mészkő, a márga és a gipsz rétegek. A tenger feltöltődése és kiszáradása eredményezte a sötömbök keletkezését: Kolozs, Szamosfalva, Szék, Désakna, Szeretfalva, Szováta, Parajd, Udvarhely, Marosújvár és Torda környékén. „Ha az Erdélyi Mezőségen 300 m-nyire lefűrnak, biztosan találunk sót” (Tövissi József szövebeli közlése 1990). Felmérhetetlen értékű a Sármás környékén feltört (1914) földgáz!

Az Erdélyi Mezőség talapzatát puha rétegek (főként agyag, agyagos márga, homokos márga, homokkő, homok) alkotják, melyeket könnyebben alakított a víz, létrehozván a jelenlegi suvadásos, dimbes-dombos, kecskehátas („koporsó”) felszínét. Mint táj „furcsa, hajlott hátú dombok, görbe völgyek, suhogó nádasok, apró, kék vizű tavacsok, kopár vízmosásos meredélyek, melyeket esténként rózsaszínre festett a lenyugvó nap” (Wass 1996).

C/ Művelődéstörténetileg

Az Erdélyi Mezőség Töhötöm vezér szerzése. Doboka várát megvéve, a Meszes hegység Ady által is szomorúan megörökített Terbetéjén átkelve sietett a Tisza síkságára. („Vér hullott a Terbetére,/ Régi ember régi vére”. Zilahi ember nótája). Az Erdélyi Mezőség sorsára emlékeztet és figyelmeztet: Kemény Zsigmond zord idője; Néma falu hívek nélkül maradt Árpád-kori temploma; Rákosi Viktor elnémult harangja; Székely Mózes zátonya; Makkai Sándor holt tengere; Sütő András édesanyjának könnyű álmaj; Wass Albert elszaladt vizei után itt maradt kövei (netán kövületei, fossziliái). Kopár ez a táj, de lelke van; tele van kísértő árnyakkal.

III. Az Erdélyi Mezőség élővilága

A földtörténeti események és a földrajzi tényezők döntően határozták meg az Erdélyi Mezőség élővilágát, annak jellemző sajátosságait. Ezen a tavas tájon kivirult vonzóan változatos élő természet értékeinek a feltárását késleltette az évszázadok folyamán többször bekövetkezett kedvezőtlen történelmi fordulatok miatt földrajzi és művelődési központoktól való viszonylagos elszigetelődés. „Jámbor kolozsi krónikások szerint: átkozott föld, melyen csikasznál, bölénynél s mindennemű vízi szárnyasok rettentő sokadalmánál meg egynemely pogány bujkálónál egyéb nem lakik” (Wass 1996).

A természettudományok művelése a 19. század

elején kezdett az Erdélyi Mezőségre is kiterjedni. Landoz János (1793–1866) és Brassai Sámuel (1800–1897) Kolozsvár környékéről (Szénafüvek) közöltek olyan növényeket, amelyek az Erdélyi Mezőségre is jellemzőek (lásd Nyárády Erazmus Gyula 1940–1944; Nagy-Tóth 1994) Brassai Sámuel annyira feltette az „orvbotanikusoktól” az itt élő ritka fajokat, hogy évente learatta azokat, nehogy gyökerestől kiássák és kipusztuljanak eredeti élőhelyeikről.

A táj élővilágának rendszeres tanulmányozása az arra hivatott művelődési intézmény, az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulása (1859) után kezdődhetett meg. Ez az intézmény „kezdeményezője, serkentője és támogatója az Anyaországra is kiható magyar nyelvű tudományosságnak, és része az egy évtized múltán megalakuló erdélyi magyar tudományegyetemnek (1872)” (Szabó T. 1942).

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület első természetbúvára, Herman Ottó (1835–1914), fedezte fel az Erdélyi Mezőség természettudományos értékét: „a Mezőség természeti viszonyai kielégítik akár a legmagasabb követelést is, mely jelentékeny része Erdélynek, s melyet éppen ezért és éppen oly joggal illet a szorosabb vizsgálat” (Herman 1869, 1873).

A/ Népe

Az ember e tájon való megjelenését kb. 3000 évvel ezelőttre teszik. Régente, csakúgy mint másutt, az Erdélyi Mezőség népe is, csupán része, haszonélvezője volt környezete élővilágának, s a táj sajátosságai az ő életvitelét, magatartását is meghatározták, annak adottságai az ő jellemén is felismerhetőek voltak. „Emberei, azok a különös, magukba néző, hallgatag emberek, kik ott éltek meghúzódva a hajlott hátú dombok gödreiben, s kiknek magasba vágyó álmait újra meg újra gúzsba kötözte a kátyús dúllóutak agyagos sara” (Wass 1996).

Századok folyamán az eredeti szálláshelyek alapítói későbbi jövevényekkel elkeveredve, ősi öröklötségük és örökségük javarészt elveszítették. Sokan még szavaikat is, bár régi nevük, kissé sodrítva, önkéntelenül is megmaradt. „Éppen úgy felületesség lenne Basta zsoldosait vádolni egyedül a Mezőség mai sorsáért, mint ahogy hiba lenne a felelősség teljes súlyát azokra a főurakra hárítani, akik földjeik megművelésére Moldvából hoztattak jobbágyokat maguknak” (Wass 1996). A jelenlegi helyzetet Vetési László tiszteletes tudja. A megsokasodott és megváltozott népesség az élővilágot is visszafordíthatatlanul, ösztönei és önos szándékai szerint változtatta meg.

B/ Állatvilága

Az Erdélyi Mezőség állatvilágának múltbeli nagy gazdagságát és rendkívüli változatosságát döntően a dús borítású füves térségek és a tiszta vizű tavak határozták meg. Ezeknek köszönhetően a rovarok, a halak és a madarak voltak a legfajgazdagabbak és a legnépesebbek.

Már a rendszeres kutatások kezdetén Herman Ottó (1869–1872) közölt innen 291 bogárfajt, 72 lepkefajt, 11 poloskafajt és 20 csigafajt. Az itt talált 70 pókfaj képezte alapját a maradandóvá vált Magyarország pókfaunája monográfiájának. Ritka rovarfajok az utóbbi évtizedek kutatásai nyomán is előkerültek (Kis 1958).

A halfajok közül a paduc élt túlnyomó többségben (60–79%). De előfordultak különlegesen ritka fa-

jok is. Rettegi György (1718–1784) az 1769–1770. évi nevezetes események között említette, hogy „Désnél sok heringet fogtak, melyekből ő is ett. Nagy csuda, hogy lehetett a tengerből ide származni.” Az 1996. évi erdélyi és magyarországi közös Szamos-kutatás alkalmával „nagy csuda volt halat találni benne;” a kolozsvári, a bonchidai, a szamosújvári és a dési szennyvizek miatt (Sárkány – Hamar 1999). Általában ez a helyzet a többi vizekkel is. A 20. század közepén a még meglévő tavakat mesterséges halastavakká alakították (Cegei-tó) és tenyésztett halfajokot (ponty) telepítettek beléjük.

A 20. század hatvanas éveiben a Kolozsvári Szénafüveken még élt a homoki (rákosi) vipera (*vipera ursini*).

Madárvilága is jelentősen megváltozott. Némely fajok (túzok, keselyű) eltűntek, mások (halászsas, pásztor madár) nagyon megritkultak. A madárvonulás sem olyan mérvű, mint volt száz évvel ezelőtt.

Az emlős állatfajok szomorú végzetét jelezheti a bölény, amely a legelső Wass-ös Mezőségekre érkeztek „az Úrnak 1050-ik esztendejében” még pusztító csordákban legelt. Mára még az emléke is szinte kihalt; az utolsó állatot 1762. október 8-án ejtették el, a Mezőséggel szomszédos Ciblesen (Széplés).

C/Növényvilága

Sajátos története, érdekes állatvilága mellett az Erdélyi Mezőség elsősorban különleges növényei miatt vált vonzóvá a természet bűvárai számára. A virágos növények vizsgálatát a kiterjedt füves rétek és a velük váltakozó kisebb, de zárt erdőségek (tölgyesek, gyertyános-tölgyesek), a virágtalanokéig pedig a halgazdag tavak és a rejtélyes mocsarak serkentették.

1. Virágtalan növények

A moszatok (algák) a halak természetes tápláléka. Az erdélyi mezőségi vizek moszatjainak a tanulmányozását, a kolozsvári tudományegyetem időrendben, második professzora, a szenvedélyes mikroszkopizáló (és kerékpározó) Istvánfi (Schaarschmidt) Gyula (1860–1930) kezdte el, még 1879-ben. Négy év múltán ekképpen összegezte: „Számokban kifejezve az eddigi enumerációkban és jelen közleményekben együttesen 460 Erdélyre nézve új faj lett fölemlítve” (Istvánfi 1882). Távozása után a moszatok kutatása lemaradt (Entz Géza a tordai és szamosfalvi sóstavak ostorosairól közölt 1883; Daday Jenő a mezőségi tavak mikroszkopikus állatvilágáról 1892-ben közölt még mellékesen néhány fajt), majd a trianoni katasztrófa miatt, hosszú évtizedekre megszűnt. Az 1940-ben a Szegedről Kolozsvárra rövid négy évre visszatért tudományegyetem nemzetközileg is elismert algológiai kutatásai (Kol Erzsébet: Erdély borvizeinek hidrobiológiája I–II. Múzeumi Füzetek 1943, 1945), sajnos, nem ölelheték fel az Erdélyi Mezőséget is. (Halmágyi Anna Kolozs, Torda és Marostorda vm. konyhasós vizeinek moszatjairól készült doktori értekezése kéziratban maradt.)

A volt Bolyai Tudományegyetem 1956 tavaszán tartott tanácskozásán a Természettudományi Kar dékánja (Nagy Lajos) az időszerű tudományos tevékenységet szorgalmazván mondotta: „minden kutatócsoport meg kell találja a maga (Erdélyi) Mezőségét.” A tavak felgyorsult pusztulásának ismeretében s a moszatok kutatása időszerűségének tudatában (akkoriban jelent meg Burlew J. S.: Algal Culture from Laboratory to Pilot Plant, 1953), és a hagyo-

mányok által is serkentve, a Növényélettani Tanszék három kutatója elkezdte a terepjárást és a gyűjtést. Összesen 12, kisebb-nagyobb, tipikusan mezőségi tóból történt mintavétel.

A meghatározott moszatfajok száma 216 volt; melyből 24 faj és 7 változat Erdélyből addig még nem volt említve, egy szervezet pedig, a *Closterium prolongum* Rich. var. maior nov. var. a tudományra nézve bizonyult újnak. Ezekon kívül több olyan ritka faj (*Holobryon ramosum*) is volt az anyagban, amely a vízminősítésben (indikátor) fontos (Péterfi-Róbert-Nagy-Tóth 1960). Ezekben az években egy különlegesen érdekes fecske-moszat faj (*Ceratium cornutum*) tömeges elszaporodása jelent meg a Cegei-tóban. Ezek a tanulmányok nyolc évtized múlva is igazolták Istvánfi Gyula (1882) megállapítását, mely szerint „Erdély ezen egyszerűbb növényei mit sem engednek érdekességben a phanerogam flórának”.

2. A virágos növények

Az élővilágnak ezt a nagy csoportját az erdélyi Mezőségben a 19. század elejétől kezdődően tanulmányozták. A közölt régebbi adatok újraértékelését s a közben folyton változó természetű táj növényeinek (flóra) és növényzetének (vegetáció) korszerű kutatását a Debrecenből Kolozsvárra hazatért Soó Rezső (1903–1980) és itthon maradt tanítványa, Csűrös István (1914–1998) foglalta össze.

Kutatásaik eredményeként megállapították, hogy az Erdélyi Mezőségeen élő virágos növényfajok (flóra) száma, a keverékfajokkal együtt 1370, azok nélkül 1287 (Soó 1944; Csűrös 1973). Ez a mennyiség a jelenlegi Románia területén talált növényfajok (3700 faj) 37%-val (több mint 1/3-ával) egyenlő (Flora R. P. România 12+1 kötet).

Eredetük és elterjedésük szerint az erdélyi mezőségi növényfajok 8 csoportba oszthatók (Csűrös, 1973).

Az Erdélyi Mezőség virágos növényeinek földrajzi eredete és elterjedése szerinti csoportjai:

1. Európai elemcsoport ...: 734 faj, 58 %,
- a. Eurázsiai elemek (Eua) ...: 320 faj, 29,31 %,
- b. Európai elemek (Eu) ...: 165 faj, 12,71 %,
- c. Közép-európai elemek (Ec) ...: 108 faj, 8,41 %,
- d. Cirkumpoláris elemek (Cp) ...: 101 faj, 7,87 %,
2. Kontinentális elemcsoport ...: 249 faj, 19,40 %,
- a. Kontinentális elemek (Kt) ...: 131 faj, 10,21 %,
- b. Pontusi elemek (P) ...: 67 faj, 5,22 %,
- c. Pontusi mediterrán (PM) ...: 51 faj, 3,97 %,
3. Déli jellegű fajok csoportja ...: 112 faj, 8,74 %,
- a. Mediterrán elemek (M) ...: 92 faj, 7,17 %,
- b. Balkáni elemek (Balk) ...: 20 faj, 1,57 %,
4. Belsőülött fajok csoportja ...: 38 faj, 2,98 %,
- a. Endemikus-kárpáti elemek (End) ...: 28 faj, 2,18 %,
- b. Dacikus (Dako-Balkanikus) (D) ...: 10 faj, 0,80 %,
5. Atlanti elemek (Atl) ...: 3 faj, 0,23 %,
6. Alpin elemek (Alp) ...: 5 faj, 0,38 %,
7. Kozmopolita elemek (Kozm) ...: 89 faj, 6,93 %
8. Adventív elemek (behozott, bevándorolt) (Adv) ...: 37 faj, 2,80 %

A fajok összetétele alapján az Erdélyi Mezőség növényvilága közép-európai jellegű, mely kontinentális és kelet-európai sztyep-típusú elemcsoportokkal is keveredett. Különleges természeti értékét (Csűrös István szerint: kincsét) mégis a maradvány (reliktum) és bennszülött (endemikus) fajok képezik. Ilyenek:

Csikófark (*Ephedra distachya*), harmadkori maradvány,

Vékonylevelű bazsarózsa (*Paeonia tenuifolia*), délorosz puszták, illetőleg:

Mezőségi csüdfű (bóka) (*Astragalus péterfii*),

Száratlan csüdfű (*Astragalus excapus* ssp. *transsilvanicus*),

Wolff-féle libatop (*Chenopodium Wolffii*),

Sugaras fejrügy (*Cephalaria radiata*),

Erdélyi hangyabogáncs (*Jurinea simonkaiana*),

Tófonal (*Ruppia Rostellata* var. *transsilvanica*),

Halovány hagyma (*Allium ammophilum*),

Kányafű (*Rorippa kernerii*),

Erdélyi zsálya (*Salvia transsilvanica*).

Növénytanilag jelentősek azok a fajok is, amelyek az erdélyi Mezőségeen keletkeztek és innen terjedtek el balkáni tájakra (dacikus fajok), mint pl.:

Kováts-féle tarsóka (*Thlaspi kovátsii*),

Érdes szegfű (*Dianthus puberulus*),

Vékony gurgolya (*Seseli gracile*),

Bánsági borgyökér (*Oenanthe banatica*).

E táj peremén keletkezett a régóta európai hírű besztercei szilva is!

Jellemzőek az Erdélyi Mezőség növényvilágára azok a növényfajok is, amelyek nyugat felé terjedésükben itt megállapodtak. Nevezetesebbek:

Szórós virágú árvalányhaj (*Stipa lessingiana*),

Macskamenta (*Nepeta ucranica*),

Uráli fejrügy (*Cephalaria uraliensis*),

Tatárlelleg (*Statice tatarica*),

Mezőségi búzavirág (*Centaurea trinervia*),

Rutén búzavirág (*Centaurea ruthenica*),

Sulymos búzavirág (*Centaurea iberiva*),

Pompás zsoltina (*Serratula wolfii*),

Törpe nőszirom (*Iris humilis*),

Keleti kocsord (*Peucedanum tauricum*),

Sós kocsord (*Peucedanum latifolium*),

Szíki útifű (*Plantago cornuti*).

E csoport elemei közül néhány egy kissé tovább terjedt nyugat felé a Pannon-síkságra is (ezek a „szökevények”):

Tavaszi kikerics (*Bulbocodium versicolor*),

Bókoló zsálya (*Salvia nutans*),

Volgamentí hérics (*Adonis volgensis* = *A. transsilvanicus*),

Tátorján (*Crambe tataria*).

A hírneves erdélyi elhivatott növénytudósok örökre való eltávozása után megszakadtak az Erdélyi Mezőség növényvilágának a kutatásai. Közben a tájrombolás fokozódott. Pedig az utolsó figyelmeztetés szerint „Már most is szinte későnek tűnik a régi, tipikus mezőségi táj még meglévő néhány részletét az utókor számára átmenteni” (Csűrös 1973). Ennek tudatában, az 1989. évi rendszerváltás után újrálétesített Erdélyi Múzeum-Egyesület szorgalmazta a kutatások haladéktalan megkezdését; a természettudományok más ágazataiban is, nem csak az élettudományok területén. Különös hangsúllyal a nagyobb térségi (anyországi, regionális kölcsönös együttműködéssel). A közös múlt, művelődéstörténet a jövőben is egységes tudományművelésre kötelez.

A kezdeményezés eredményeként jött létre az a kolozsvári (Szabó Anna, Ruprecht Eszter, Deák Mónika) és vácrátóti (Kun András, Bartha Sándor, Virágh Klára) szakemberekből összeállt kutatócsoport, amely (Arany János és Illyés Kőzalapítványi támogatással) az Erdélyi Mezőség növényvilágának a tanulmányozását újra elkezdte. (Eredeti elgondolás szerint egész élővilága és népe is belefoglaltatott a

kutatási tervbe.)

Kutatásaik (2001–2004. évi) eredményeit 5 szakközleményben és 2 tudományos összejövetelel előadásban foglalták össze.

Kutatómunkájuk néhány fontos eredményét a következőkben összegezték: elkészült a növényfajokat és növényzeti csoportokat, valamint a környezeti tényezőik adatait tartalmazó anyországi program szerinti számítógépes adatbázis.

Az Erdélyi Mezőség növényzetét erdősztyepp, azaz zárt erdők és gyepek mozaikja képezi. Ezek az erdősztyepp kontinentális, míg a Kárpát-medenceiek szubmediterrán jellegűek.

Az Erdélyi Mezőség jelenlegi jellemző gyeptípusai:

száraz, árvalányhajas (*Stipa*) és csenkeszes (*Festuca*) gyepek;

talajcsúszásos gyepek („koporsók);

félszáraz, szálkaperjés (*Brachionopodium*) gyepek.

Ezek a legváltozatosabbak.

„Fontos lenne megtalálni és tanulmányozni ezeket a gyeptípusokat a még létező maradványait.”

Az Erdélyi Mezőség gyeppváltozásainak (dinamikájának) főbb tényezői: avar, felhalmozódás, lemosódás (erózió), legeltetés, fokozott legeltetés. A legeltetéssel járó taposás megrekeszti a szukcessziót. Az Erdélyi Mezőségeen a szukcesszió, más tájaktól eltérő, sajátos; amennyiben erdő helyett itt fajgazdag másodlagos gyepek jönnek létre.

„Az Erdélyi Mezőség kincse: a gyeppetegáció egyedüli gazdagsága.” „A gyepek egy része ősi, sőt minden bizonnyal a hatalmas eurázsiai sztyeppzóna szélső helyzetű és már csak töredékesen megjelenő képviselője.”

A sztyepplakó endemizmusok, keleti és keleti rokonságú növényfajok alapján, növényföldrajzilag az Erdélyi Mezőség a Praerossicum flóratartomány része.

Az Erdélyi Mezőség nem csak a fajoknak, hanem a sztyepp növénytársulásoknak is egyedülálló gazdagságával rendelkezik. Mezőzár egyetlen kaszálófoltján 92 növényfaj élt együtt!

A parlagterületek (felhagyott szántók) kb. egy évtized alatt benépesülnek, záródnak. Uralkodó növényfajok: fakó muhar, fehér libatop, parlagi pipitér stb., s végül megjelenik a barázdált csenkesz és dárdahe. A benépesülés rendkívüli fontosságát a kedvezőtlen behatoló (invazív) fajok veszélye jelenti.

Az Erdélyi Mezőség élővilágának környezet- és tájvédelmi jelentősége

A bölcsészettudományok vizsgálatai, megállapításai és következtetései, bizonyára maradandóbbak és cselekvésre ingerlőbbek, ha természettudományos adatokkal egészülnek ki.

Az Erdélyi Mezőség sajátos élővilága, nemkülönböztetve a kiváló személyiségeinek szellemi alkotásai jelentősen járultak hozzá az egész Kárpát-medence (olykor attól távolabb is) koronkénti gazdasági és társadalmi állapotához (haladás, lemaradás).

Az Erdélyi Mezőség virágtalan és virágos-magvas növényfajainak földtörténeti, földrajzi-származási és elterjedési (areálgeográfiai) jellegzetességei, valamint környezetélettani (ökoфизиologiai) sajátosságai ismeretében nagyon valószínűsíthető, hogy ezen

az éghajlatilag és földfelszínileg (orográfiailag) változatos tájon géngócok, fajkirajzási központok létezhettek. Ezek természetes fejlődési képességnek tulajdoníthatóak azok a szakadatlan önmegújulási folyamatok (szukcessziók), amelyeknek a természetellenes emberi beavatkozások utáni helyreállítási rendezésekben van különös jelentőségük.

A növényfajok száma, különlegessége, egyedisége, ritkasága, változatossága, valamint a növényzet újraképződési erélye és sajátossága alapján az Erdélyi Mezőség méltán tekinthető a Kárpát-medence Botanikus Kertjének!

NAGY-TÓTH FERENC

Magyarborzási népszokások stratégiái

1. Bevezetés

Több egyetemi dolgozatomban foglalkoztam mezősi népszokásokkal, hiedelmekkel. Dolgozatom témáját is a Mezőségen gyűjtöttem, pontosabban e tájegység peremevidékén, Magyarborzáson. Mivel a falu lakossága vegyes etnikumú, nagymértékben magyar, illetve román etnikumú, ezért legtöbb dolgozatomban azokra a stratégiákra próbáltam rávilágítani, amelyeket ez az interkulturális találkozás eredményezett. Dolgozatom a következő alcímeket tartalmazza: a bevezető után a falu földrajzi behatárolásával folytatom, majd azokat a népszokásokat fogom ismertetni, amelyekben a falu lakossága részt vesz, függetlenül az etnikai hozzátartozástól, ezt követi majd egy olyan rész, amelyben aprólékosabban szemléltetem egy népszokáson keresztül azokat a stratégiákat, melyeket az interkulturális találkozás eredményezett és végül az összegzés.

2. A falu földrajzi behatárolása, rövid ismertetése

Magyarborzás neve az idők folyamán több formában jegyezték fel: 1332–37 közt Buzyas, 1334-ben Buzias (Villa), 1406-ban Bozias, 1435-ben Bozzás és Bozzyas, 1610-ben Bozzas, 1614-ben Magyar-Borzás, 1678-ban Magyar-Borzás. Oláhul pedig: Bozies (Kádár 1900. 252.) A régi felosztás szerint Magyarborzás Szolnok-Doboka vármegyéhez tartozott, pontosabban a Dobond-ág egy részét képezte. A mostani közigazgatási felosztás szerint, a falu Beszterce-Naszód megye Kékes községéhez tartozik.

Ha végigtekintjük a falu történetét, megfigyelhetjük, hogy több tulajdonos birtokát képezte. A tulajdonosok közé tartozik Bethlen Miklós is, akinek művészpártolásával hozzák összefüggésbe a magyarborzási templom építkezését (Entz 1944.213). Régi temploma mellett Magyarborzás érdekességeként még megemlíthető, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem idején itt két salétromfőző üst volt, lőporgyártásra fölállítva (Kádár 1900.260).

A falut a vegyes lakosságú falvak közé sorolhatjuk, az 1992-es népszámlálási adatok szerint a falu összlakossága 795 személy, ebből 372 magyar, 360 román, 63 egyéb, 62 cigány és 1 szlovák (Varga E. 2001.393). A 2002-es népszámláláson a faluban 229 család élt, ebből 109 magyar, 104 román és 16 cigány. Az összlakossága pedig 720 fő, ebből 338 magyar, 321 román és 61 cigány. (Ezen adatok nem az anyakönyvekből származnak, hanem kérésemre a faluban élő

nyugdíjas tanítónő készítette, és csak azokat a lakosokat számlálta, akik abban az időben a faluban laktak.) A falu felekezetiileg is megoszlik református, görög keleti (ortodox), valamint neoprotestáns felekezetre, s egy római katolikus család van, amelyik a szomszéd falu, Vice egyházához tartozik.

A falu gazdasági helyzetéről a következőket lehetne elmondani: a faluban élő lakosok mezőgazdasággal, valamint állattartással foglalkoznak és inkább az önellátó gazdálkodás jellemző rájuk. A faluban csak egy úgynevezett kisvállalkozó van, aki nemcsak saját ellátására termel, hanem piacraorientált gazdaságot is folytat. Ezen vállalkozó vagy a faluhoz legközelebb levő város piacára viszi be termékeit vagy pedig Besztercére.

A falu többi lakosa saját eszköztárral rendelkezik, nagyon sok esetben traktorral, ha pedig nem, akkor igásállat segítségével folytatja a tulajdonában levő, vagy a bérelt föld megmunkálását. A falu fiatalabb lakossága a 21 km-re levő városban, Bethlenben vállal munkát. A fiatalok ingáznak, tulajdonképpen csak egy ideiglenes mobilitást figyelhetünk meg. A fiatalok közül egyesek Magyarországon vagy Besztercén is vállalnak munkát. A faluban a mezőgazdasági kisvállalkozó mellett még egy építészeti kisvállalkozó is van.

Magyarborzást körülhatároló falvak a következők: délen Dellőapáti (lakosságának legnagyobb része román, a magyar lakosság a magyarborzási egyházközséghez tartozik), nyugaton Vice (lakosságának legnagyobb része magyar és római katolikus), északon pedig Bód (lakossága etnikailag majdnem homogén, román), keleten pedig Kétel, mellyel a 2000-es évek elején még egy falut képezett, mivel a magyarborzási faluhatáron levő táblán még a *Bozies-Chetiu* feliratot olvashatta a faluba érkező, ezzel jelezve, hogy a két falu egymáshoz tartozik. A két falu gazdaságilag is összefonódik, valamint felekezetiileg is, mivel a magyarborzasi görög keleti egyház a kételi egyház leányegyházaként van számon tartva, s emiatt a román görög keleti pap egy anyakönyvet vezet mindkét falu adatainak bejegyzésére. Kétel oktatásilag is Magyarborzástól függ, mivel a faluban csak I–IV. osztály van, a kételi gyerekek az elemi iskoláikat Magyarborzáson folytatják. A két falut nemcsak ezen kötelékek kötik össze, hanem még egyes népszokások is.

3. Magyarborzási népszokások rövid ismertetése

Az etnográfusok osztályozni próbálták a népszokásokat, ezáltal megkülönböztetve az emberi élet fordulópontjaihoz kapcsolódókat, a hétköznapok szokásait és a naptári év ünnepeihez fűződő népszokásokat, Honko Lauri, finn folklorista bevezette a krízishelyzetekben élő szokások, illetve a krízisrítusok fogalmát. Véleménye szerint amikor az egyén vagy a közösség biztonsága, megszokott világrendje megrendül, a krízisrítusok levezetik és feloldják szorongását, fenyegetettségi érzését, és azt meghatározott cselekvéssel kezelik. (Demény–Gazda–Pozsony–Tánczos 1999. 178.) Minden falu népszokásai között megtalálhatóak a fent felsorolt szokások, de dolgozatomban csak azokat a népszokásokat érintem, amelyekben kimutatható a két etnikum által kidolgozott stratégia, ahhoz, hogy a falu lakossága közösségként működjön.

A továbbiakban ismertetett szokások egy-egy évszakhoz kapcsolódnak, s eszerint történt a csoportosításuk.

3.1. A téli ünnepekörhöz kapcsolódó népszokások közül megemlíthető a karácsony. Naptári ünnep, s egy pontos dátumhoz kapcsolódik, december 25. Ezen az ünnepen a magyarborzási közösség etnikailag és felekezetiileg is külön ünnepel. Az ünnepi hangulatot a templomba menés biztosítja. Mindkét etnikum szokásköréhez tartozik a kántálás, de ez egy íratlan törvényen alapszik, mivel a faluban délelőttől délig a kiskorúak kántálnak. A kiskorúak nemcsak a rokonságot kántálják, hanem majdnem minden házhoz bekopognak (függetlenül az etnikai hovatartozástól), megkérdezzék: *szabad kántálni? / slobod cu crăciumul în casă?* Ha a válasz pozitív, akkor a kiskorúak elkántálják a megfelelő kántát, amit a házigazda különböző termékkel jutalmaz, ritka a pénzbeli jutalmazás.

Délután, de főleg este a fiatalok a falu központjában, esetleg kocsmában gyülekeznek, s kisebb-nagyobb csoportokat alkotva elindulnak egymást megkántálni, sokszor ez a szokás az egész ünnepen zajlik, mivel a csoport minden tagját végigkántálják. Az érdekessége ennek a szokásnak az, hogy Magyarborzason karácsony estén a *Karácsony estéjén* kezdetű kántát éneklük, s ezen az estén mindig csak éjfélig kántálnak, s általában minden csoport legelőször a lelkeszi családtól kezdi az ünneplést. Az ünnep következő napjaiban már egy másik, a *Hála legyen az Istennek* kántát éneklük. Ennek a kántának érdekes története van, mivel ritka az a személy, aki a teljes szöveget ismeri, mert ez a szöveg generációról generációra írott változatban terjed, azaz lapon.

A román fiatalok is szoktak kántálni, a szokás a magyarokéhoz hasonló, annyi a különbség, hogy ők csak egy szöveget kántálnak. Ugyanakkor a fiatal fiúk, főleg azok, akik még nem tartóznak a legények sorában csillaggal (*steaua*) járnak, hirdelve Jézus születésének történetét, amiért pénzbeli jutalom jár.

A téli ünnepekörhöz tartozik még az új év is, amely már a szilveszter estéjével kezdődik. Ezen az estén a falu fiataljai külön-külön szervezik az est megünneplését. Ennek az ünnepnek nincs egy megszokott szokása, mivel ez változik, mert előfordul, hogy a különböző etnikumú lakosok közösen ünnepeljenek. Talán azt lehetne elmondani, hogy új év első napján a lányoknak tilos a szomszéd vagy a rokonság látogatása, mivel szerencsétlenséget hoz, vi-

szont a kiskorú fiúk, hasonlóan a kántálási szokáshoz új évet köszöntenek, csak hogy most már pénzbeli jutalom jár.

Megjegyzem azt is, hogy a román szokás hatására karácsony illetve szilveszter estéjén már egyes magyar gyerekek is elsajátították ezen szokást, s az ehhez kapcsolódó rítusokat. Ugyancsak ezen az estén, szilveszter estéjén az ún. *csúnyák* (álarcosok) is járnak, akiknek ugyancsak pénzbeli jutalom járul. Sajnos a faluból kihalt egy szokás, ami újév estéjéhez kapcsolódott, amikor a falu lakosságához tartozó roma közösség bált rendezett, s ezen az ünnepségen csak ők ünnepeltek.

Ehhez az ünnepekörhöz kapcsolódó szokások közül még megemlíthető a vízkereszt. Ez az ünnep inkább a románoké, mégis a magyarok is belekapcsolódnak, mivel január 6-án este, vízkereszt estéjén a görög keleti egyház bált rendez, a faluban ezt az ünnepséget *balul bisericiinek* nevezik. Amint a neve is jelzi, ez a bált a görög keleti egyház támogatására rendezik, de függetlenül az etnikai illetve felekezeti hovatartozástól a mulatni akarók részt vesznek.

3.2. A közösen megünnevelt népszokások a tavaszi ünnepekörhöz tartozó szokásokkal folytatódnak, ezek közé sorolhatjuk a nőnap (március 8.) ünneplését. A kommunizmus idejében ezt az ünnepet sokszor a határon, mezőn ünnepezték, közösen, nagy mulatságokat szervezve. Idővel az ünnep az iskola keretein belülre szorult, mivel a diákok ünnepélyét a szülők által megrendezett asztalozás, illetve *chirműs* (multság) követték, amelyen többségben a nők ünnepezték, elvétve egy-egy férfi is. A faluból ez a szokás is eltűnőfélben van, mivel most már csak a szűk körű mulatozások, a rokonságon belüliek jellemzik.

Ugyancsak ehhez az ünnepekörhöz sorolható az ún. összemérés (bemérés) is, melyre főleg április 24-e, Szent György napja körül kerül sor. Ez a szokás az állatok első kihajtásához kapcsolódik. Ehhez a szokáshoz kapcsolódó rítusokat és szimbólumokat egy tanulmányban ismertettem (lásd: Tánczos 2004.103–108.) Ugyancsak a tavaszi ünnepekörhöz sorolhatjuk a húsvétot is, melynek időpontja változik. Mivel nem minden évben esik egybe az ünnepi időszak, a magyarborzási magyarok *magyar húsvétkor* a román szomszédoknak kis kóstolót visznek, amit majd a *román húsvétkor* visszakapnak. Megjegyzem, hogy megfigyeltem, hogy a szomszédok nemcsak azoknak a szomszédoknak visznek kóstolót, ahol gyerekek illetve idősek laknak, hanem mindenkinek. Érdekes módon, ha az ún. *román húsvéton* a fiatalok bulit rendeznek, akkor a magyar fiatalok is részt vesznek, s együtt ünnepelnek. Azt kell elmondanom, hogy annak ellenére, hogy a magyarborzási közösség etnikailag vegyes, a faluban sosem tört ki botrány emiatt, veszélyben a magyarborzási identitás-tudatuk összetartó kapocsként működik.

Ezen szokáskör keretébe sorolhatjuk az ún. szombatnap tartást is, de erről a szokásról bővebben a következő részben fogok beszámolni.

3.3. A magyarborzási közösség szokásai közül megemlíteném még az emberélet fordulóihoz kapcsolódó népszokások közül a lakodalmi, illetve a temetési szokásokat. Ezen szokásokat nem fogom aprólékosan bemutatni, csak az érdekességeket sorolom fel. Ilyen érdekességnek nevezhető azon jelenség is, amely a reciprocitás elvén alapszik, s működik is már hosszú ideje a faluban. Függetlenül attól,

hogy magyar vagy román egyén házasodik vagy hal meg, a falu lakosai az öröm, illetve a bánat költségeiben támogatják a családot. Magyarborzáson ilyenkor a családot nem pénzzel segíti a falu közössége, hanem inkább termékekkel (liszt, tojás, olaj, cukor, rizs, tyúk). Ezen jelenséget amiatt lehet a reciprocitásnak nevezni, mert ezeket az ajándékviteleket az illető család följegyzi, s alkalom adtán visszaszolgáltatja. Pontosítanom kell azt is, hogy a lakodalmat rendező családhoz csak azok a családok visznek ajándékot, akik részt is vesznek az ünnepi vacsorán, míg halálestkor elsősorban azok visznek ajándékot, akik adósok, de nem utolsósorban azok, akik morális kötelességüknek érzik, hogy ilyen esetben támogatást nyújtsanak a gyászoló családnak. Az ajándékvívés nem akárhogy történik, hanem egy íratlan szabályon működő rend szerint. Az ünnepi vacsorát megelőző hét szerda-csütörtök napig, *illik ajándékot vinni*, míg halálestkor az első és legkésőbb a második napon viszik az ajándékokat. Egy-egy népszokás estében az ilyen íratlan szabályokból, vagy ahogyan a magyarborzások szokták mondani: *illik, nem illikekből* olvasható ki egy közösség erkölcsi magatartása. Érdekességként megjegyzem, hogy annak ellenére, hogy a köztudatban azon nézet uralkodik, hogy a halottaknak páros virágszálat illik vinni, míg az élőknek páratlant, Magyarborzáson a halottas házhoz páratlan számú tojást visznek, míg a lakodalmas házhoz, pedig páros számút.

Megfigyelhető az, hogy az ilyen vegyes lakosságú falvakban milyen megoldásokat kapnak, hogy a falu lakosága közösségként működjen, s hogy egymás népszokásait s ehhez kapcsolódó rítusait tiszteletben tartják.

4. Szombatnap tartás Magyarborzáson

A népszokással a 2002-es gyűjtőúton szembe-sültem, az igaz, hogy sem akkor sem most nem tudom eldönteni, hogy a krízishelyzethez fűződő népszokások közé sorolható-e?. A szokás alapja valóban krízishelyzethez fűződik, és egyfajta ciklikusság is megfigyelhető, mivel ez a népszokás évről évre ismétlődik, ugyanabban az időpontban, s ugyanazt az időintervallumot tartalmazza. A szokást s az ehhez kapcsolódó rítusokat inkább csak egy preventív cselekvéssorozatnak tekinthetjük, mivel ez által a szokás által, amit a magyarborzások közösség *szombatnap tartásnak* nevez, az időt, a természeti csapásokat próbálják befolyásolni. Függetlenül a nemzeti és felekezeti hovatartozástól, a falu egész közössége részt vesz benne. A szokás elnevezése a román *se pin sâmbetele* kifejezés tükörfordítása, arra utal, hogy a közösség népszokásaiban egyfajta kölcsönzés is megfigyelhető (mindkét kultúrából való kölcsönzésről van szó).

Maga a szokás nagyon réginek tűnik, mivel gyűjtésem alatt senki sem tudta elmondani, hogy körülbelül mióta tartják. Habár a szokás eredetéről nem sokat tudtam meg, az viszont kiderült, hogy ezzel a szokással és a hozzá kapcsolódó rítusokkal a természeti csapásokat, értem itt a felhőszakadást, valamint a *nagy időt* próbálják elhárítani úgy, hogy a szombat délutánokat rászentelik. Ha egy pár mondatban kéne ismertessem ezen népszokást, akkor a következőképpen hangzana: ha valaki nyáron betéved Magyarborzásra, akkor megfigyelheti, hogy szombaton délben 13 órakor a falu templomainak harangjai (református, illetve görög keleti) megkondulnak.

A harangozás 10-20 percig tart, ez alatt a mezőn, a határon dolgozó nép abbahagyja a munkát, s ki-ki hazamegy. Kívülállóként csak ennyi figyelhető meg, de tovább kérdezgetve nagyon sok minden kiderül: az, hogy milyen időintervallum között zajlik ez az ünnep, az hogy mi befolyásolja a hitüket, hogy ez a szokás generációkon keresztül fennmaradjon, mivel ezen szokás rítusai íratlan törvényeken alapszanak.

A dolgozatom az adatközlőim által szolgáltatott információkra épül: a két felekezet lelkésze, a református lelkész, Lukács Dániel (1953. február 3.); a görög keleti lelkész, Istrate Iov (1973. február 1.); valamint Tóth Ilona (1918. április 25.–2006. március 25.) és nem utolsó sorban a református harangozó, Balogh András. Pontosítom, hogy a gyűjtés során több rövid, futó beszélgetést folytattam a falu többi lakosával. Az adatközlők kiválasztásában figyelembe vettem, hogy a két lelkész, idegen faluból származik, s akaratok ellenére aktív résztvevőkké váltak, ugyanakkor saját véleményük is megtudtam ezen népszokásról, a harangozó is szintén aktív résztvevő, Tóth Ilonától pedig nagyon sok érdekességet tudhattam meg, sok eseménynek lehetett szemtanúja.

A szombatnap tartás a reformátusok véleménye szerint május első szombatjától augusztus 15., *Sfântă Măria*-ig tart. A szokás pontos dátumát a görög keleti lelkésztől tudtam meg, aki azt mondta, hogy az *ünnep Tamás vasárnapjától* (a görög keleti vallásban a húsvét utáni első vasárnapot nevezik így) *augusztus 15., Nagyboldogasszony napjáig tart*. Kiemeltem az ünnep szót, mivel a görög keleti lelkész véleménye szerint ez a szokás egy ünnepnek nyilvánítható, mert a szokás első szombatján a falu közössége felfüggeszti a munkát s a napot istentisztelettel szenteli fel. Ezzel azt jelzik, hogy a szombatnap tartás szakrális töltésű a többi hétköznaphoz viszonyítva, mert tulajdonképpen a rendes vasárnapokhoz hasonló istentiszteleteket hallgathat a közösség. A beszélgetések során kiderült, hogy egyik lelkész sem tudott semmit a faluról s ennek szokásairól, valamint azt, hogy a szokásról a presbiteriumtól értesültek. A református lelkész a szokást unikumnak véli, úgy mint a temetési virrasztásokat; véleménye szerint ez egy jó szokás, mivel *úgy testileg, mint lelkileg előkészülhetnek a vasárnapra*. Máskülönben a szokásban bibliai alapot vél felfedezni, mivel az ószövetség népe a szombati napot tisztelte, valamint a szombat szó etimológiai magyarázatával is kapcsolatba hozza, mivel a szombat szó szünnapot jelent. Ezt a szokást még a közösség erős hitének bizonyítékául is tekinti, mivel a szombatnap tartás a nyári időszakra esik, a falu közössége úgy hiszi, hogy azáltal, hogy ők az első szombat napján, valamint az utána következő szombatok délutánján a mezei munkát felfüggesztik *Isten megvédi a termést a víztől, esőtől, ami az özönvízre emlékeztetheti őket*. Vallásilag (református) ennek az ünnepnek, szokásnak nincs alapja, ezt csak az emberek erős hitének tulajdonítja; ő maga is ehhez igazodott, s kérésükre az első szombaton istentisztelettel pecsételi, szenteli meg ezt a szokást. Ezzel ellentétben a görög keleti vallásban már megfigyelhető a szokás alapja, mivel a vallás úgy a természetfeletti, mint a természeti tényekre, eseményekre alapszik, vagyis az írott és az íratlan törvényekre. Ugyanakkor a görög keletiek bizonyos harangokat a nagyidő ellen fölszentelnek.

A magyarborzások templomoknak is föl vannak szentelve a harangjai, ezeket az információkat, a gö-

rög keleti lelkésztől tudtam meg, aki az 1743-as följegyzésekre hivatkozva, elmondta, hogy a görög keleti templom kisebbik harangja a nagyidő elhárítására van felszentelve. Arról is tudomása van, hogy a református templom valamelyik harangja szintén ugyanilyen céllal föl van szentelve, de nem tudta, hogy melyik haragról van szó. A pontos választ a református harangozótól tudtam meg, aki igazolta, hogy a református egyház nagyharangja is föl van szentelve, s emiatt, *mikor nagyidő van, akkor harangozok, hogy a felhők széteszoljanak.* Ezt a választ kiegészítette Tóth Ilona, aki még a szentelés pontos időpontjára is emlékezett, mivel ehhez a dátumhoz egy családi esemény kapcsolódott, azon a napon a fiát keresztelték. Ez a nap egy vasárnapra esett, tehát a harangokat 1983-ban szentelték fel, június 23-án született a fiam, Albert, és rá másfél hétre, július 4-én a lelkész a nagyidőre fölszentelte. Mivel a református lelkész arra hivatkozott, hogy a református vallásban csak az új harangok felszentelésére létezik imádság, arra gondoltam, hogy adatközlőm erre emlékszik, de ezt meg is cáfolta, mert a templom új harangjait akkor hozták, s szentelték fel, mikor én még lányka voltam, úgy hét-nyolc éves lányka. Kijelentését a harangon levő évszám is jelzi, mert az egyház tulajdonában levő három harang közül a két nagyobb harangon a következő felírás olvasható: *Isten Dicsőségére készítették a Magyarborzási ref. hívek 1925, míg a harangok alján a két kudzsiri mester neve olvasható.* Ugyancsak Ilona nénitől tudtam meg, hogy ezek a harangok nem a régi-ek, mert azokat elvitték a háború alatt és csináltak, amit kellett nekik. A mostani harangok pedig nagy harangok és nagyon sok aranyat tettek bele, emiatt szólnak olyan szépen, hogy egész Nagyfaluig hallszik a hangjuk. A harang anyagának mágikus tulajdonságával magyarázza azt is, hogy most is, mikor nagyidő van, harangoznak, és a fekete felhők el is szielődnek.

Ugyancsak megoszlik a vélemény, hogy e szokást melyik évtől kezdték el. A faluban úgy tudják, hogy ez a szokás csak az 1912-es évtől van, ugyanis ebben az évben egy természeti katasztrófa sújtott. A falun ekkor végigsöpört egy orkánhoz hasonló nagy szél, melynek következtében kevés ház maradt épen, sőt még a két templom is nagyon megrongálódott.

E történetről a református egyház leltárában egy gépelt dokumentum is található. Az adatközlőm, Ilona néni pedig a szájhagyományra hivatkozott, mivel a történetről az öregektől értesült: *a nagy szél nagyon megrongálta a falut, annyira, hogy alig két-három ház maradt épen, a román templom práporait (zászlait) meg elfújta és a körtifára facsarta, hogy újakat kellett hogy csináljanak, mert mind összeakadtak. A nagy szél a magyar templomot is megrongálta úgy, hogy a templom tornyát lefújta, emiatt nincs a templomnak tornya, mert akkor az emberek csak lefedték a templomot, hogy az eső ne essen bele, és mellé haranglábot építettek, azóta sem építettek vissza a templom tornyát. Hogy akkortól tartják a szombatokat, azt nem tudom, de azelőtt a nagy szél előtt a csütertekeket tartatták, de úgy, hogy egész nap nem dolgoztunk semmit, nem úgy mint most. Most mondják – na tartjuk a szombatokat, de mégis befogják a marhákat s elmennek dolgukra. Akkor rög egész nap tartottuk, csak hogy mi huncutak voltunk, mert mentiük Nagyfaluba a rokonainak segíteni, mert ott nem volt a szokás. Rígebb, mikor a csütertekeket tartották, akkor ahogy kitavaszkodott, május 1-től, de akkor többet tartották, most csak Sfântă Măriúig.*

Ugyanehhez a történethez hasonló hallottam a

görög keleti lelkésztől is, aki pontosította, hogy a történeteket az idős emberektől hallotta, valamint a kúratoroktól. A történet abban különbözött, a fenti adatközlőm által elmondottaktól, hogy a nagy szél mindkét templomot megrongálta, de román templom tornyát fújta le a szél a harangokkal együtt a közeli patakba. A lelkész nem a véletlennek tulajdonítja azt, hogy mindkét templom harangjai megrongálódtak, hanem égi jelnek tekinti, mivel Isten így akarta hírül adni, hogy higgyenek benne, ugyanakkor lehetségesnek véli, hogy ez a szokás azelőtt is megvolt, csak hogy a nagy szél után sokkal nagyobb hittel tartották a szombatokat. A lelkész is hivatkozik arra, hogy haranghúzás esetében a nagyidőt hozó felhők széteszlanak, ezt a harangok mágikus erejének tulajdonítja, mivel a harangok hangja Istenig eljut.

A református lelkész hivatkozik arra, hogy az egyházban semmilyen írott dokumentum nincs arról, hogy a templomnak tornya lett volna. Véleménye szerint a templom régi lehet, erről tanúskodik maga az épület, mivel kezdetben katolikus volt, erre bizonyíték a templom északi falán található, jelenleg befalazott lelkészi ajtó, valamint a templomban látható szentségfülke a boltozatindításokkal. Az evangélikus korszak jegyei a templom nyugati oldalán, még most is kívülről látható befalazott ajtó, míg a református korról tanúskodik jelenlegi helyzete, valamint a déli falán található és most használatos ajtó. A templom tornyának meglétére a monográfia sem hivatkozik (lásd Kádár 1900. 258–259), valamint régiségére vonatkozóan Entz Géza egyik tanulmányában olvashatunk (Szabó T. 1944. 191–230.)

A szokás kapcsán mindkét lelkészt megkérdeztem, ha van-e erre az alkalomra külön istentisztelet, a református lelkész válasza az volt, hogy saját maga választja ki a bibliából az igét, mivel a református Ágenda nem tartalmaz erre az alkalomra istentiszteletet. A *Református Imádságos Könyvben* olvasható három imádság: *Káros és hosszas esőzésekor, Szárazság idején, valamint Csapás idején* című imádságok (Gönczy-Imre 1997.144–147). Ezzel ellentétben a görög keleti vallásban van kilenc kimondottan erre az alkalomra szerzett imádság, amit a lelkész fel szokott olvasni, az istentiszteletet pedig a Lukács evangéliumának ehhez az eseményhez kapcsolódó szakaszaira építi. A nagy szárazság idején is szokott istentiszteletet végezni, de ez nincs rögzített időhöz kötve.

A falu népének tudatában a nagy időn kívül más természeti katasztrófa nem létezik, ezt a görög keleti lelkész az emberek erős hitével magyarázza, addig a református lelkész szavaiból megtudhatom, hogy az emberek azt beszélték, hogy a szombatnap tartás idején dolgozó embereket a másik felekezet lelkésze megszólította, ilyen esetben a megszólított ember rossz példaként áll a falu közössége előtt, mert deszakralizálta a felfogadott ünnepet; éppen ezért a falu lakossága igyekszik szigorúan betartani az íratlan törvényeket.

Ezzel a szokással kapcsolatban még annyit szeretnék elmondani, hogy amiatt tart csak augusztus 15-ig, mert a román néphiedelemben olyan nézet uralkodik, hogy ezután a nap után már semmi sem zöldül, hanem már beáll az ős.

Befejezésül még annyit szeretnék elmondani, hogy a falu összes lakosát aktív szereplőnek nyilváníthatjuk, ami pedig a szokás helyét illeti, ez az első

szombat napján a két felekezet temploma, ahova a hívek Istenhez imádkoznak, hogy termésüket a természeti csapásoktól megvédje. Tehát az első szombat az istentisztelet által kilép a profán szférából és a szakrális szférába emelkedik. A többi szombat, augusztus 15., már csonka ünnepnek nevezhető, mivel du. 13 órakor a templomok haragjainak megkondulására a falu emberei fölfüggesztik a munkát s otthonukba vonulnak. Ezzel a felfogadott ünneppel magyarázták azt is, hogy a falut kikerüli a természeti katasztrófa.

5. Összegzés

Dolgozatomban egy mezőségi vegyes lakosságú falu népszokásairól szerettem volna ízelítőt nyújtani, inkább olyan népszokásokat érintettem, amelyekből olyan stratégiákat lehetne kimutatni, amelyeket ez az interkulturális találkozás eredményezett. Ugyanezzel a céllal mutattam be aprólékosabban a szombatnap tartását, amelyhez még csak annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy habár úgy tűnik, hogy a két felekezet megegyezik a pontos dátumban, a református lelkész vallomásából megtudtam, hogy tulajdonképpen mindig a görög keleti egyház szabja meg a pontos dátumot, a református felekezet hozzáigazodik.

Ezt a jelenséget a közösség gondolkodásmódjával lehetne magyarázni, melyre a hiedelem is jellemző.

Bármilyen esetben, a tény az, hogy ilyen vegyes lakosságú falvakban az egyének mindig valamilyen közös nevezőre jutnak, hogy a falu egy közösségként működjék.

POENAR RUS ÉVA

Magyar népi gombaismeret a Mezőségen

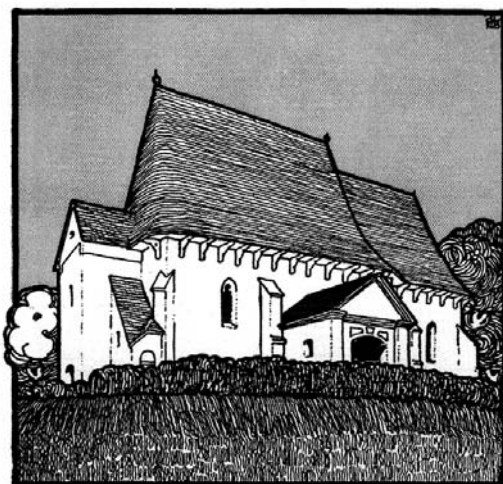
Mintegy húsz éve – 1980–2006 között, hosszabb megszakításokkal – elsősorban négy faluban (Botháza, Kide, Magyarszovát, Szék) végeztem terepmunkát. Főleg ennek alapján, valamint a szakirodalom felhasználásával igyekszem körvonalazni e vidék etnomikológiai térképét. A szakirodalomban alig esik szó a Mezőség gombás vonatkozásairól, a gyűjtögetésről, az étkezésről szólva se említik a gombaszást (Kós 2000.I. 25–7, II. 167–9).

Mezőség népi gombaismerete átlag közeli és jellegzetes. Falvai közt viszonylag kevés az olyan, amelyik a változatos, bőséges gombatermés számára kedvező természeti körülményekkel rendelkezik, és sok az olyan, mely határában erdő nincs, így csak a mezőn termő gombák jöhetnek számításba esetükben. Mindkét csoport itteni falvaiban a magyar népi gombaismeret a magyar átlaghoz közel áll, kissé átlag alattinak mondható, de ez nem jelenti azt, hogy híján van sajátos vonásoknak.

A többi erdélyi tájegységhez viszonyítva itt ismert, pontosabban szinte csak itt ismert a gombának Krisztus földi vándorútjához kapcsolt eredetmondá-

Irodalom

- Demény István Pál–Gazda Klára–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos (szerk.)
1999 Magyar népi kultúra. Kolozsvár
Gönczy Lajos–Imre Lajos
1997 Református imádságos könyv. Kolozsvár
Kádár József
1900 Szolnok-Doboka vármegye monográphiája II. Dés
Szabó T. Attila (szerk.)
1944 Szolnok-Doboka magyarsága. Dés–Kolozsvár.
Tánczos Vilmos (szerk.)
2004 Képek a folklórban. Kolozsvár.

REF. TEMPLOM * TANCZ * 2004

Szépasszony kalánya (*Ganoderma lucidum*)

ja, illetve annak töredéke, maradványa. A gomba keletkezéséről általában nem tudnak a magyar nyelvterület nagy részén: az *Isten adta* – mondják, s esetleg azt is hozzátesszik, hogy nedvességből lesz. A Mezőségen eddig csupán Magyarszováton jegyeztem le egy más-

hol (például Alföldön, Felföldön) közismert etiológiai monda nyomát: „Ahová le hull a kenyérmorzsa, abbó csinalódik a gomba (Zsigmond 1994.32).

Teljes változatnak tekinthető például a következő alföldi (Pest megye) történet:

A Sinai hegyre ment Krisztus Urunk meg a Péter, mert prédikálni akart a Krisztus Urunk. És meg is tartotta. Azt mondta a Szent Péternek:

– Gyere velem, ne menjek magam!

Mikor indultak volna:

– Uram, Teremtőm – azt mondja Péter –, nem visziünk ennivalót?

– Nem visziünk, Péter, mert máma böjt van, péntek van, majd ha hazajövünk, esziünk.

De Péter tett a zsebébe. Gondolta, hogy majd Krisztus urunk után megy, és majd megeszi útközben. De Krisztus urunk tudta, hogy Péter eszik a háta mögött, minden falat kenyérről szót intézett hozzá, kérdést. Egy falatot sem tudott lenyelni, mert Krisztus szólt hozzá.

Mikor jöttek haza felé, már gombák termettek abból a kenyérből. Mikor Péter meglátta a gombákat, nem tudta, hogy mi az.

– Uram, Teremtőm, mi az? Mikor jöttünk, nem láttam.

– Igen – azt mondja –, nem láttuk, mert ez abból a kenyérből lett, amiket kiköpködtél, mikor jöttünk. Abból lett a gomba (AaTh 774L, Lammel-Nagy 1995.192).

Talán csak a szomszédos Aranyoszséken (tájegységeink közül) ennyire jelentéktelen a gomba árúként, pénzforrásként. Inkább csak a cigányok árulják, s régebb is a magyarok közül – azt mondják – csak a nagyon szegények vitték a piacra eladni, Szamosújvárra, Kolozsvárra például. Általában már a faluban elkelt az eladó gomba, gyakran nem is pénzért, de más élelemért.

Tájegységeink közül csak a Mokányságban és Moldva középső meg északi részein hasonlóképp erős a román nyelvi hatás a gombanevekben is. Némely gomba nevét több helységben csak románul ismerik: *pizda țigăncii*, ? *Coprinus atramentarius*, *C. comatus* (Botháza), *csupérka*, *Agaricus campester* (Botháza, Magyarorszáton).

Több itteni magyar gombanev valószínűleg fordítás románból, illetve a román név többé-kevésbé magyarosított hangzású változata (*kenyérgomba*, *Russula cyanoxantha*, *R. virescens* – *pânișoare* / *csípős gomba*, *Lactarius piperatus* – *bureți iuți* / *plopui-gomba*, *Armillaria mellea* – ? / *gebe*, *Armillaria mellea* – *ghebe*).

Tulajdonképpen nem csupán a gombanevekben mutatkozik a román hatás, de bizonyos velük kapcsolatos kifejezésekben is. Már-már azt hittem, hogy nem jön elő a gombakirály elnevezés e vidékről, aztán mégis bementék, de nagyon romános, magyarul visszásan hangzó formában: *Kevesen gombásznak a faluban, most annyit se, mint régebb. Nagyapám volt a gombáknak az apja. Sokat járt, jól ismerte a gombákat.* (HE, Botháza)

Bizonyos itteni felhasználási formái a gombának (tűzgyújtás, gyógyítás, füstölés) kivételesek, ritkák, csak egy-egy faluban vannak meg. Ez más tájegységeink esetében is hasonlóképp szokott lenni. Jellegetességnek számít viszont az, hogy csak itt fordul elő a magyar nyelvterületen a pecsétviaszgomba (*Ganoderma lucidum*) igénybe vétele a népi gyógyításban.

Gunda Béla a gombászás szócikkben a 10–15 gombafajtát ismerő falut jó átlagnak (NL) tekinti.

A magyarszováti Balázs József *evágásra* használt óriáspöfeteggel.

Szerintem a sokféle gombában gazdag falvak átlaga a magyarságnál 25–40 körüli. Síkföldi, erdő nélküli falvak esetében 4–8 lehet az átlag. Mezőségeken összesen több mint 30 néven kb. 25 gombafélét (ők 20-ra utalnak, de egyes nevek több esetben nem egy gombafélére, hanem 2–3-ra is vonatkoznak) ismernek, a legtöbbet az erdővel is bíró falvakban (A eset). Az erdős környezetű falvak átlaga: 10–15 néven mintegy 15–20 gombafaj megnevezése. A csak mezei gombászással élő falvakban (B eset, közéjük tartozik például Szék, noha van erdeje) általában alig 4 néven mintegy 5–6-féle gombát tartanak számon. A vizsgált falvak közül Kidének a legjobb az átlaga.

A mezőségiével majdnem azonos a helyzet (noha nevekben például elég sok a különbség) a szomszédos Alsó-Fehérben és Aranyoszséken. A Szében környéki románoknál 10–13 körülire becsülöm az átlagot. (A pontosabb, megbízhatóbb összehasonlításához több s alaposabb munkára van szükség!) A szomszédos Mócvidék meg Mokányság románjai úgy 15 néven kb. 20-féle gombát tartanak számon.

A továbbiakban vázolom a mezőségi helyzetet, mármint az általában ismert, úgymond közkedvelt (centrális), valamint a kevésbé ismert és használt (perifériális) gombákat illetően (Kicsi 2005.337).

Centrálisak:

A/ *keserűgomba* (*Lactarius piperatus*), *róka*gomba (*Cantharellus cibarius*), *csiperke* (*Agaricus* sp), *harmatgomba* (*Marasmius oreades*), *kékhátú* (*Russula cyanoxantha*) *R. virescens*), *tapló* (*Phellinus*, *Fomes*, *Polyporus*,...).

B/ *csiperke* (*Agaricus* sp), *szegfűgomba* (*Marasmius oreades*), *lófing*, *lófinggomba* (*Lycoperdon*, *Bovista*, ...), *tapló* (*Polyporus*, *Fomes*, *Lentinus*).

Perifériálisak:

A/ *kenyérgomba* (*Lactarius volemus*), *gebegomba* (*Armillaria mellea*), *szegfűgomba* (*Ramaria flava* és *R. botrytis*), *hiribe* (*Boletus edulis*, *B. reticulatus*), *őzlábú* (*Macrolepiota procera*), *szilvafagomba* (*Calocybe gambosa*), *tüvisalj* (*Entoloma clypeatum*), *póc*gomba (*Pleurotus ostreatus*), *szépasszonykalan* (*Ganoderma lucidum*), *nyúlfülgomba*, *Laetiporus sulphureus*, *pizda* *țigăncii*, *Coprinus atramentarius*, *C. comatus*).

B/ *tapló* (*Phellinus*, *Fomes*, *Polyporus*,...).

A legtöbb centrális gomba a felmért falvak közül Kidé volt: 12, a legkevesebb Széken: 3, a legtöbb perifériális gomba pedig Magyarorszáton: 6.

Azonosítatlan gombanevek is adódtak terepmunkám során: *pirosgomba* (Magyarszovát), *tövüsgomba* (Botháza). Nem teljes mértékben megbízható azonosításokkal ugyancsak kellett számolnom: *nyúlfülgomba*, *Laetiporus sulphureus*, *póc* (*Pleurotus ostreatus*), *pizda tigāncii*, ? *Coprinus atramentarius*, *C. comatus* (Botházán). Ugyancsak azonosítatlan a más által jelzett *kisasszonygomba*.

A magyarok által is ismert, említett mezőségi román népi gombaneveket ugyancsak lejegyeztem: *be-sică de cal* (*Bovista*, *Lycoperdon*), *bureți de rouă*, (*Marasmius oreades*), *ciupercă*, *ciupercă de câmp* (*Agaricus campester*), *gălbiori* (*Cantharellus cibarius*), *ghebe* (*Armillaria mellea*), *hiribă* (*Boletus edulis*, *B. reticulatus*), *pizda tigāncii* (*Coprinus atramentarius*, *C. comatus*), *pula calului* (*Bovista*, *Lycoperdon*).

Legismertebb Mezőségen a csiperke, aláhúzza ezt egy kalapféle itteni elnevezése is: *csiperkekalap* (Kocsis 1988.102, 103). A magyar nyelvterület legnagyobb részén, ha gombára gondolnak az emberek, elsősorban a (réti vagy természetett) csiperke jut eszükbe.

Általában nem ismerik a fán termő ehető gombák egyikét sem. Kivételesen tudnak a pócról, azaz a késői laskagombáról (*Pleurotus ostreatus*), meg a szépasszonykalánról (*Ganoderma lucidum*), nyúlfülgombáról (*Laetiporus sulphureus*). Az a vélekedés sem ritka például Széken s Magyarszováton, hogy: *Erdei gombát egyet se ismerek* (KS, Magyarszovát)

A földművelés, állattartás mellett nincs, illetve alig jut idő a gombászásra, ezért is mondják, hogy többnyire a gyermekek és az öregek gombásznak, ritkán mások is, nők s férfiak egyaránt. Van család, ahol inkább a férfi, van, ahol inkább a nő megy gombászni. A foglalkozást illetően a pásztorokról mondják, hogy többet gombásznak, de ha rákérdeztem, hogy ki jár legtöbbször gombászni, a válasz az volt, hogy valamelyik idős asszony vagy férfi, aki nem volt pásztor az esetek egyikében sem...

„Kézbeli kosarat” ajánlanak felszerelésnek. *Acskóba s kézi kosárba szedik a gombát.* (NKI, Botháza)

A gomba részeit főleg a következőképp nevezik: *szár* ('tönk'), *kalap* ('kalap'), *alj*, *rece* ('lemez').

Gombatermesztéssel nem szoktak foglalkozni, kivételesen azért beszámoltak gombatermesztési kísérletről Magyarszováton (beoltott tuskót használtak). Arra viszont több helyt ügyelnek, hogy hagyják helyben a gomba szárát s az előregedett, férges gombakalapot, remélve, hogy ekképp jobban szaporodik.

Bolondgombának, *vadgombának* – csakúgy mint Aranyoszákon – mindenekelőtt a légyölő galócát tartják (van aki e néven is ismeri), a bolondgombát, az ismeretlent, nem szedik le.

Általában becsülik a gombaételt, kedvenceknek inkább a szegfűgomba, a csiperke és a róka-gomba számítanak. Tokánynak, paprikásnak s tojással, illetve egyszerűen megsütve (túróval, szalonnával) készítik el leggyakrabban a gombát. *Hagymá-va, petrezselyem- s tefelle szoktam csinálni a gombát.* (HE, Botháza)

A kenyérgombát (*Lactarius volemus*) *nyersen megesszik.* (SL, Kide)

Íme néhány itteni gombás recept:

Csiperkével (*Agaricus campester*): *A csiperkét rég csak sóztuk s rá a plattenre, úgy ettük.* (HE, Botháza)

Mezei szegfűgombával, *harmatgombával* (*Marasmius oreades*)

A harmatgombát szárisztani szokták, jó paprikásnak. (SP, Kide)

Paprikásnak, töltött káposztának készítjük meg például a harmatgombát. (BE, Magyarszovát)

A legtöbb gomba jó tokánynak, így a *harmatgomba* (*Marasmius oreades*), a *róka-gomba* (*Cantharellus cibarius*), a *kakastaréjú* (*Ramaria flava*), a *csupérka* (*Agaricus campester*): állítják. *A csupérkát s a harmatgombát úgy csinálom, hogy teszek a zsírba petrezselymet, hagymát, paprikát (fűszert, por formájában), s felfőzöm vizet, s miko kész, feltöltöm tefelle.* (NKI, Botháza)

Róka-gombával (*Cantharellus cibarius*):

Van aki szed eladni is. Legjobb a sárka-gomba paprikásnak vagy zsírba, hagymá-va. (MV Kide)

Ízletes vargányával, *hiribével* (*Boletus edulis*):

A hiribét, mint a rántott húst úgy készítettem meg. (JKM, Kide)

Borsos tejelőgombával, *keserűgombával* (*Lactarius piperatus*):

Leggyakoribb és legközismertebb elkészítési módja a Mezőségen (is): *A keserűgombát sütik túró-va.* (SP, Kide) *A keserűt kisüssük. Minden gombát, eztet is, előtte megfőzzük jól.* (NKI)

Nem indokolatlan a keserűgombát hungarikumnak tekinteni, ugyanis sehol máshol – főképp Európában – nincs olyan becsülete, mint a magyarságnál (még tőlünk keletre sem). A magyar nyelvterület hagyományörzőbb vidékein közkedvelt centrális gomba a keserűgomba (Erdély, Kárpátalja, Órség). Érvényes ez a Mezőség azon falvaira is, melyek határában van erdő.

Tartósítással (savanyúságnak, szárítva, sózva, hűtőben lefagyasztva) kevesen foglalkoznak. *Nem szoktunk gombát etenni.* (NS, HE Botháza) Szárítják, ha nem is sokan a szegfűgombát és a vargányát: *A harmatgombát szárisztani szokták.* (SP, Kide) *A hiribét cernába felfűzve szárisztják.* (SL, Kide) *Sóba is tették e a gombát, a csiperkét.* (SP, Kide)

Gombamérgezéstről majd semmit sem mondtak mezőségi adatközlőim, ez jó jel, azt húzza alá, hogy minden nem ismert gombát bolondgombának tekintenek, nem próbálnak megevésével. *Nem tudak gombamérgezéstről nálunk.* (NS, Botháza) Elterjedt hiedelem itt is, hogy amit a csiga megrág, az jó gomba; de ezt a joggal kifogásolható vélekedést a megkérdezettek egyike sem veszi készpénznek.

Íme eddigi kutatásaim alapján, mely szerepkörben fordulnak elő a gombák általában a néphagy-

Kidei adatközlők

mányban, dőlttel jelzem a magyarság esetében is érvényesülő funkciókat, félkövérrel pedig a Mezőségre vonatkozókat.

1. **étel** (fűszer; ingyencség) 2. **méreg**: ember, illetve állat számára (1. a vadászatban való felhasználásáról Újfalvi 1982.233) 3. **áru** (pénzforrás) 4. **nyersanyag** a festék (Jaccottet 1973, Pálfalvi Pál szóbeli közlése 2000-ben), b. dísz- meg háztartási használati tárgyak, c. **tűzgyújtó** valamint d. játék e. fülbevaló (AEA, Oregon pl.) készítéséhez; 5. (tej)oltószer (Gunda 1979. 291), 6. **díszítőmotívum** (Keszeg 1991.203, Sinkó 1980.11), 7. jelkép Például: a férfi nemiséget idéző (ikonikus jelként), a halhatatlanságé, a szaporaságé, a termékenysége (Toporov 1988.82), a léleké (Chevalier–Gheerbrant 1991), 8. hallucinogén, kábító, bódító szer (Toporov 1988.83; Wasson 1986), 9. **gyógyszer** 10. időjárásjelző 11. rovarirtó 12. **füstölés** (méhek füstölése), 13. illatosító (Jaccottet 1973), 14. halászok árvízjelzője (meggyújtott taplót használnak e célra a Duna mentén, például a Tolna megyei Decsen (Andrásfalvy 1975.209), 15. **kenőanyag** (Dömötör 1952.4), 16. **táblatörő** (Moldva, Bahána, illetve Göcsej) (Gunda 1990. 178), 17. állatrisztóként, a vad (medve, farkas) elűzésére használták – jószágórzés közben – a hosszú rúdra kötött, meggyújtott taplót (A gyimesi Fehérmézón) (1. Gunda 1989.59), 18. időzítőként robbantáshoz bükkfataplót is használtak (aranybányában Verespatakon), 19. irányjelző (Székelyföld, MM): „Mi vadászok, gyakran a pöfeteg porából állapítjuk meg a szél irányát.”) 20. **trágya** (a föld, a talaj feljavítására, Moldva, Klézse) 21. talizmán (Az amerikai indiánok egyik törzsénél olyan talizmánként tartanak számon bizonyos fagombát, mely szerencsét hoz a játékban. Lévi-Strauss 1973.276), 22. szellem(ek) befolyásolása (lásd például: Lévi-Strauss 1973.277), 23. magyarázata (oka, eredete) természeti jelenségeknek. (Egy példa: a visszhang okának, eredetének egy gombát látnak a szkamuim indiánok. Lásd Lévi-Strauss 1973. 276), 24. tömítés (hajópadlóé – Csaplovics 1829.107, Radványi 1912, pajzsé – Thoen 1982.310), 25. **aphrodisiacum** (Hollós 1911.120, 177., K. Mátyus 1797.II. 484., Brillat-Savarin 1845.99), 26. egyféle istenség (Toporov 1988.I.82).

A magyar nyelvterületen a gombáknak tulajdonítható mintegy 19 funkció, jelentés közül hét játszik fontosabb szerepet a Mezősége.

A gomba szót gyakran használják szimbolikus, szaporaság jelentésben, jelképisége korlátozott bár,

Nagyék Botházán

de jelen van, gombamód az itt is szaporát jelent.

Ételként általában becsülik az ismert ehető gombákat.

Áruként viszonylag ritkán élnek vele, annak ellenére, hogy még olasz hatásnak is ki vannak téve az emberek például Magyarorszáton. *Van egy olasz annak szedtünk hiribát s gűlbiorit, s dolgoztunk is nála. Van begyűjtője, feldolgozója. Eladásra szediünk a faluba is, rendelésre. Pénzé vagy másé.* (CF)

Ami a népi gyógyítást illeti (Zsigmond 2005), elsősorban a pöfeteget (lófinggombát, főképp a Langermannia giganteát és a Bovista plumbeát) használták, s használják vágásra, vérzéscsillapításra. Erről van adatunk mezőcsávási (Kós 2000.II.368) meg magyarorszáti is. *Van otthon lófingporam. Miko megberetvőlköztem s evágtam magam, odatettem az evágásra a megszártított lófing porát, s herejött hamar.* (BJ)

Széken a szépasszonykalánnal kellett egyék-igyék egymár napig az, akinek félre volt menve a szája a szépasszonyok miatt (Kocsis 1988.138–9). Ez a megkeményedett, kanálhoz hasonló fagomba, valószínűleg a pecsétviaszgomba, Ganoderma lucidum. Kocsis Rózi állította, hogy nagyon hatásos volt e gomba gutaütés esetében is, főleg az asszonyok lettek jól tőle, amennyiben vele kanalzták az ételt. Apahidai románoknál ismert a Ganoderma lucidum (lingura milostivirii) gombáról való vízivás fehérfolyás (fluor albis vagy leukorrhoea) elleni ajánlásáról (Kós 2000. II.366).

Tudunk róla, hogy a tapló (palagomba) – csakúgy, mint sokfele másutt – tűzgyújtásra volt használatos még a közelmúltban is.

Emlékszem, kovakőve szikráztattak, meggyúlt a tapló, s abbó gyűjtötták a szivart. (AA, Kide)

Régebb palagombáva gyűjtötták a tüzet, két bikasót összeverték, szikrázott. (SL, Kide)

Füstölésre a méhészek ma is előszeretettel használják a nem egyszer messziről hozott bükkfataplót. Például Magyarorszáton csak akkor folyamodnak a szárított lóganéhoz, ha nincs tapló (nyugtassa a méheket mondja KS). Az Új Magyar Szótár III. kötetében utalás van egy bizonyos *kisasszonygombára*, melyről csak annyit tudunk, hogy füstöléshez használt gombafajta.

A mezősegi népköltészetben, népművészetben ugyancsak jelen van a gomba.

A mondákat illetően, minálunk a gomba keletkezését többnyire Krisztus és Szent Péter földi vándorútjával hozzák kapcsolatba. Az útközben kéregető vándorok élelmet (túrót, lángost, cseresznyét, libacombot, kenyeret, galuskát) kapnak. Jézus arra kéri Pétert, hogy várjon még, egyelőre ne egyék. Péter csak nem tudja megállni, s beleharap a koldult elemőzsiába. Jézus épp ekkor szól hozzá, és, hogy válaszolni tudjon, Péternek ki kell köpnie a szájába vett falatot. A kiköpött darabkákból lett eszerint a gomba, az enniváló így – a Jóistennek köszönhetően – nem ment kárba. Mindebből a Mezőségeen annyi ismeretes jelenleg, hogy kenyérmorzsából lett a gomba.

A szólásmondásokban (*nem ettem bolondgombát, nő, mit eső után a gomba stb.*), a népi táplálkozásban, hiedelmekben, rövid tréfás prózai alkotásokban, falvédőkön, asztalterítőkön például ott van, szerepe, helye van a gombának.

Gombás találós kérdés ugyancsak ismert a Mezőségről: *Törpe zsidó mennybe néz* (BE, Magyarorszáton). Más „találós mesére” is van adatunk: „Fehér egyház

egy lábon áll; mi ez?” (MNY 1899.527) Sajnos csak annyit tüntet fel a gyűjtő, hogy Kolozs megyében történt a lejegyzés (tehát nem feltétlenül a Mezősége). Érdekes, hogy a mezőségi dalok közül épp egy betlehemesben van gombás is (a buzaiban, Kallós Zoltán szóbeli közlése).

Emlékeznek rá a Mezősége, hogy falvédőn s terítőn is volt gomba, azonban mindeddig még nem találtam rá ezekre.

Összegzésképp elmondható, hogy Mezőség etnomikológiai szempontból is érdekes színtartja a magyar nyelvterületnek. A népi gombaismeret itt falvanként ugyancsak eltérő lehet, de általában átlag alattinak tekinthető; a gomba folklórja viszont figyelemreméltó. Rendelkezik más magyar tájegységekben meg nem lévő megnevezésekkel, felhasználási formákkal is.

A mezőségi magyarok használta népi gombanevek

bolondgomba, általában a mérgező gombákra mondják, főleg a légyölő galócára (*Amanita muscaria*)

csiperka, *Agaricus campester*
csiperke(gomba), *Agaricus campester*
csipős gomba, *Lactarius piperatus*
csupérka, csüperke, *Agaricus campester*
csirkegomba, *Cantharellus cibarius*
gebe, *Armillaria mellea*
harmatgomba, *Marasmius oreades*
hiriba, hiribe, *Boletus edulis*, *B. reticulatus*
kakastaréjú, *Ramaria flava*
kékhátú, *Russula cyanoxantha*
kenyér-gomba, *Lactarius volemus*
kenyér-gomba, *Russula cyanoxantha*, *R. virescens*
keserűgomba, *Lactarius piperatus*
kisasszonygomba, ?
lófing(gomba, gamba), *Lasiosphera gigantea*, *Ly-coperdon*, *Bovista*
(nyúlfülgomba), *Laetiporus sulphureus*
ózlábú, *Lepiota procera*
ózláb(gomba), *Macrolepiota procera*
palagomba, *Fomes*, *Polyporus*
pirosgomba, ?
pizda țigăncii, ? *Coprinus atramentarius*, *C. comatus*
póc (*Pleurotus ostreatus*)
plopúgomba, *Armillaria mellea*
rókagomba, rókagomba, *Cantharellus cibarius*
sárgagomba, *Cantharellus cibarius*
szegfűgomba, *Ramaria flava*
szegfűgomba, *Marasmius oreades* (Szék)
szépasszonykalán, *Ganoderma lucidum*
szilvafagomba, *Calocybe gambosa*
tapló, *Fomes*, *Polyporus*
tüvisgomba, *Entoloma clypeatum*
tüvisgomba, ? *Calocybe gambosa*
vadgomba, 'mérgező'

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan

A Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. In *Talulmányok Tolna megye történetéből.* Szerk. K. Balog János, Szekszárd

Brillat-Savarin

1845 *Physiologie du goût.* Paris

Chevalier, J. – Gheerbrant, A.

1991 *Dictionnaire des symboles.* Paris

Dömötör Sándor

1952 *Dömötör Sándor gyűjtése.* Farkasfa, 1952. május 22–26. Savaria Múzeum, Szombathely, Néprajzi Osztály Kézirattára, K-189.IV.

Gunda Béla

1979 Gombászás. *Magyar Néprajzi Lexikon* II.

1989 A mágikus jószágórzés. In *A rostaforogató asz-szony.* Múzsák, Bp., 51–70.

1990 A természetes növénytakaró és az ember. Kiny az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve *AGRIA XXIV.* kötetéből

Hollós László

1911 *Magyarország földalatti gombái, szarvasgombaféléi.* Kiadja a K. M. Természettudományi Társulat, Bp.

Jaccottet, J.

1973 *Les champignons dans la nature.* Neuchatel

Keszeg Vilmos

1991 *A folklór határán.* Kriterion, Bukarest.

Kicsi Sándor András

2005 Néhány népi gombanevünkről. *Magyar Nyelv* CI. évf. 3. sz., 336–351.

Kocsis Rózsi

1988 *Megszépiült szegénység.* Kriterion, Bukarest.

Kós Károly

2000 *A Mezőség néprajza.* I-II. Mentor, Marosvásárhely

Lammel Annamária – Nagy Ilona

1995 *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek.* Osiris, Bp.

Mátyus István

1787 A Gombákról. In *O és Uj Diaetetica.* Fűskúti Landerer Mihály (III. könyv IX. rész 471–88), Posony

Toporov, V. Ny.

1988 Gombák. In *Mitológiai enciklopédia* I-II. Szerk. Sz. A. Tokarev, Bp.

Újfalvi Sándor

1982 *Az erdélyi régiebb és közelebbi vadászatok és vadak.* Újfalvi Sándor öreg vadásztól Kolozs várt 1854ik évben. (I. kiadása 1941-ben), Bp.

Wasson, Robert Gordon mts.

1986 *Persephone's Quest : Entheogens and the Origins of Religion.* New Haven and London 17–81., 83–94.

Zsigmond Győző

1994–95 A gomba helye népi kultúránkban. Egy falu (Sepsikőröspatak) etnomikológiai vizsgálata. In *KJN T évkönyve* 2. Kolozs vár, 22–58.

2005 Mushrooms in Hungarian folk medicine. *Sănătatea Plantelor / Plant's Health,* București, August, 2005.32–44.

Adattár

Rövidítések: *= ehető; (*) = ehető megszorítással; X = nem ehető, bár nem mérgező; ! = gyanús; !! = mérgező; ? = nincs azonosítva (véglegesen, minden kétséget kizáróan) – Az előbbi jelek az adatközlők szerinti megítélésre vonatkoznak!; C = centrális, P = perifériális (utóbbiak a gomba latin neve után!) Nt. = népi terminológia; N. = néprajzi adatok; l. = lásd; sz. = szász; né. = német; ro. = román; v. = vagy.

A (latin) gombanév zárójelbe tétele jelzi, hogy a gombát csak kép, emlékezés alapján (nem egészen bizonyosan) ismerték fel.

Botháza / Boteni

Nt.

* csípős gomba, *Lactarius piperatus* C

* csupérka, *Agaricus campester* C

* harmatgomba, *Marasmius oreades* C

* hiribe, *Boletus edulis* C

* kenyérgomba, *Russula cyanoxantha*, *R. virescens* P

X lófing(gomba), *Lycoperdon*, *Bovista* C

X pizda țigăncii, *Coprinus atramentarius*, *C. comatus* P

* rókagomba, *Cantharellus cibarius* C

* tövisgomba, ? *Calocybe gambosa* P

ro.

* ciuperci, *Agaricus campester*

X pula calului, *Lycoperdon*, *Bovista*

X pizda țigăncii, (*Coprinus atramentarius*, *C. comatus*)

Adatközlők:

Horváthné Székely Erzs, 1944, Nagy Sándor, 1934, Nagy Sándorné K. Ilona, 1936

Nem ismerik a fán termő ehető gombák egyikét sem.

N.

Gombászásról általában (kik, hol, a gombaszedés módja, ideje, a gomba részei, tudás egyes gombákról)

Kevesen gombásznak a faluban, most annyit se mint régebb. Nagypám volt a gombáknak az apja. Sokat járt, jól ismerte a gombákat. (HE)

Piacra, eladni nem szednek nálunk gombát, csak a cigányok. (NS)

Acskóba s kézi kosárba szedik a gombát. (NKI)

Az ízletes vargányáról ezt mondják:

Mi nem használjuk a hiribét, csak máshol láttam. (NS)

A tövisgombáról tudok, de nem ismerem. (HE, NKI, NS) A tövisgomba a legelőken van, Én nem ettem, olyan fehéres, kicsi és közepesen nagy. (HE)

A csiperkét, rókagombát, harmatgombát, keserűgombát ismerem csak. S a kenyérgombát, ez olyan kekes vagy zódes is lehet, nyáron terem. (HE)

A pizda țigăncii olyan szürkés, barnás színű, lehet fehéres is, aztán folyik szét, tiszta fekete lesz. (HE)

A lófingot nem esszük. (HE) Nálunk nem használják (étkezésre) a lófingot. (NS)

A gomba részei: Szár, kalap, alj, rece.

Felhasználás általában

Varrták régebb a gombát terítőre, falvédőre is. Nincs nekem belőle. (NKI)

Táplálékként való felhasználás

A csiperkét rég csak sóztuk s rá a plattenre, úgy ettük. (HE)

Hagymáva, petrezselyemmel s tefelle szoktam csinálni a gombát. (HE)

A keserűt kisüssük. Minden gombát, eztet is, előtte megfőzzük jól. (NKI)

A csupérkát (*Agaricus campester*) s a harmatgombát úgy csinálom, hogy teszek a zsírba petrezselymet, hagymát, paprikát (fűszert, por formájában), s felfőzöm vízbe, s miko kész, feltöltöm tefelle. (NKI)

Mondások, kifejezések / népköltészet, népművészet / hiedelmek

Bolondgombát ett. Nő mind eső után a gomba.

(NKI)

Mérgezés

Nem tudak gombamérgezésről nálunk. (NS)

Tartósítás: Nem szoktunk gombát etenni. (NS, HE)

Kide / Chidea

Nt.

!!bolondgomba, általában a mérgező gombákra mondják, főleg a légyölő galócára, *Amanita muscaria*

* csiperke, *Agaricus campester* C

* csirkegomba, *Cantharellus cibarius* C

* harmatgomba, *Marasmius oreades* C

* hiribe, *Boletus edulis*, *B. reticulatus* C

* kakastaréjú, *Ramaria flava* C

* kékhátú, *Russula cyanoxantha* C

* kenyérgomba, *Lactarius volemus* P

* keserűgomba, *Lactarius piperatus* C

X lófing, *Lycoperdon*, *Bovista* C

* ózslábú, *Lepiota procera* C

X palagomba, *Fomes*, *Polyporus*

* plopúgomba, (*Armillaria mellea*) P

* sárgagomba, *Cantharellus cibarius*

* szilvafagomba, *Calocybe gambosa* C

X tapló, *Fomes*, *Polyporus* C

* tüvisgomba, *Entoloma clypeatum* C

Adatközlők:

Antal András, 1936 (köblösi származású), Balló Károly, 1934, Boros Imre, 1926, Horváth József, Jakabné Kovács Margit, 1930, Moldovan Viorel, 1950, Sebestyén Lajos, 1947, Sebestyén Pál, 1929 (sólyomkői származású)

Nem ismerik a csak fenyőfa alatt termő ehető gombák egyikét sem, a fán termők közül is (kevesen!) csak a kései laskagombát meg a gyűrűs tuskógombát.

N.

Gombászásról általában (kik, hol, a gombaszedés módja, ideje, a gomba részei, tudás a gombákról)

Ami a fán van, nem jó semmi. (SL)

A gomba részei: Szár, kalap, alj.

A sárga aljú jó hiribe. (SL)

Felhasználás általában

Emlékszem, kovakőve szikráztattak, meggyúlt a tapló, s abbó gyűjtötták a szivart. (AA)

Régebb palagombáva gyűjtötták a tüzet, két bikasót összeverték, szikrázott. (SL)

Táplálékként való felhasználás

A hiribét, mint a rántott húst úgy készítettem meg. (JKM)

Van aki szed eladni is. Legjobb a sárgagomba paprikásnak vagy zsírba, hagymáva. (MV)

A gomba olyan, mint a csirkehús. (BK)

A harmatgombát száríztani szokták, jó paprikásnak. Sóba is tették e a gombát, a csiperkét. A keserűgombát sütik túróva. (SP)

A hiribét cernába felfűzve száríztják. (SL)

A kakastaréjút, a sárgát, sötétebb szálkást eszik. (SL)

A kenyérgombát nyersen megeszik. (SL)

Tartósítás: Sóba is tették e a gombát, a csiperkét. (SP)

Mondások, kifejezések / népköltészet, népművészet / hiedelmek

Amelyiket a csiga eszi, mind jó. (SL)

Kolozsorsa

kisasszonygomba, ? N. A népi gyógyításban füstölésre használt gombafajta. (UMT III. 362)

Magyarszovát / Suatu

Nt.

!! bolonggomba 'mérgező'

* csiperka, *Agaricus campester* C

* csiperke(gomba), *Agaricus campester*

* csupérka, *Agaricus campester*

* gebe, *Armillaria mellea* P

* harmatgomba, *Marasmius oreades* C

* hiriba, *Boletus edulis*, *B. reticulatus* P

X és * lófing(gomba), *Lycoperdon*, *Bovista* C

* ózláb(gomba), *Macrolepiota procera* P

? pirosgomba, ? P

* póc(gomba), (*Pleurotus ostreatus*) P

* róka(gomba), *Cantharellus cibarius* C

* szegfűgomba, *Ramaria flava* P

X tapló, *Fomes*, ... C

!! vadgomba, 'mérgező'

ro

X beșină de cal, *Lycoperdon*, ...

* bureți de rouă, *Marasmius oreades*

* ciupercă, *Agaricus campester*

* gălbiori, *Cantharellus cibarius*

* hiribă, *Boletus edulis*, *B. reticulatus*

Nem ismerik a fán termő ehető gombák egyikét sem. Kivételesen tudnak a pócról, azaz a kései laskagombáról, s természetéről is hallottak (a csiperkéről is).

N.

Gombászásról általában (kik, hol, a gombaszedés módja, ideje, a gomba részei, tudás egyes gombákról)

Nálunk inkább a cigányak mennek gyakrabban gombászni. Más amiko úgy adódik, munka közben vagy utána észreveszem, hogy van. (BJ)

A pirosgomba az erdőn van, rég hallottam róla, nem is tudam má melyik az. (BJ)

Ami épp kézné van abba szedik a gombát, zacskóba, kosárba. (BJ)

Erdei gombát egyet se ismerek. (KS)

A gomba részei: Szár, kalap, alj.

Felhasználás általában

A lófingot, kerek, a sebre tették, nem eszik, vadgomba. A legelőben terem. Kipukasztotta az ember, vót benne valami fekete por. Ezt tették a vágásra. Ezt s a falat, a meszeset. (BE)

Tüzet gyújtottak a taplóva. (BE)

Van otthon lófingporam. Miko megberetváltam s evágtam magam, odatettem az evágásra a megszáritott lófing porát, s herejött hamar. (BJ)

Füstölünk mindig a méhekné mikor járunk náluk, nyugtassa őket. Taplóva szoktunk, ha van, ha nincs, száritott lóganéva. (KS)

Van egy olasz annak szedtünk hiribát s gálbiorit, s dolgoztunk is nála. Van begyűjtője, feldolgozója. Eladásra szedünk a faluba is, rendelésre. Pénzé vagy másé. (CF)

Táplálékként való felhasználás

Paprikásnak, töltött káposztának készítjük meg

például a harmatgombát. (BE)

Mondások, kifejezések / népköltészet, népművészet / hiedelmek

Ahová lehull a kenyérmorzsa, abbó csinálódik gomba. (AMKE)

Régebb mondták, hogy a gomba abbó lett, kenyérmorzását elültettek. (BE)

Törpe zsidó mennybe néz. Mi az? Mondták, hogy gomba vagy káposzta. (BE)

„... fekete csiperkekalapban” (Kocsis 1988.103)

Termesztés

Van a faluba, aki próbált tuskón gombát termesztetni. (BJ)

Adatközlők: Asztalos Mártonné Kis Erzsébet, 1917, Balázs József, 1938, unit. , lovas kocsis volt, Kis u. 345., Bodor (Csete) Erzsébet, 1941, Crisan, Maria, 1920, ortodox, földm., Czuli Ferenc, 1950, református, roma származású , Kun Sándor, 1967, adv., méhész, 431. sz., Maneszes István, 1932

Szék / Sic

Nt.

* csiperke (csüperke), *Agaricus campester* C

* szegfűgomba, *Marasmius oreades* C

X. szépasszony kalánya, (*Ganoderma lucidum*) P

X tapló, *Polyporus*, *Lentinus*, *Fomes* C

N.

Erdei gombát nem ismernek és nem szednek.

Van olyan barnás gomba a legelőn, nem tudom a nevét, hallottam, s eszik. (SPM)

Csak a csiperkét és a szegfűgombát szedjük és esszük, mártásnak tejfölös eresztékke. (STI)

Használták a szépasszonykalánt, avval kellett egyék-igyék egypár napig az, akinek félre volt menve a szája a szépasszonyok miatt. Megkeményedett, kanálhoz hasonló fagomba ez. Jó gutaütésre is, főleg az asszonyok lettek jól tőle, amennyiben vele kanalzták az ételt. (JKR)

„Szépasszonykalánt, avval kellett egyék-igyék egypár napig, amíg elmúlik (félre volt menve a szája, a szépasszonyok miatt)” (Kocsis 1988.138) „egy megkeményedett fagomba, hasonlít a kalánhoz” (Kocsis 1988.139)

„fekete csiperkekalapban” (Kocsis 1988.103)

Adatközlők: Boldizsár Mihályné Ungvári Sári, Juhosné Kocsis Rozália, Seres T. István, 1955, építőmester, Sós Pál Márton, 1925

ZSIGMOND GYÓZÓ

Jellegzetes mezőségi táj Köteland mellett

A Mezőség és Mezőség-széli középkori vásárok

Már maga a Mezőség meghatározása és körülírása is elég nehéz feladat. Ennek a közleménynek nem is az a célja, hogy a különböző korok Mezőség-meghatározásait nyomon kövessék, és körülírják. Most azokat a vásárokat próbáljuk feltérképezni, ahova a mezőiségi ember eljárhatott, vagyis a középkori mezőiségi és Mezőség-széli vásárok adatait gyűjtöttük össze.

Kutatásunkban a Tonk Sándor *Táj és ember az erdélyi Mezőségen a középkorban* címmel írt tanulmányában szereplő Mezőség fogalmát használjuk (Tonk 1994). Itt a következő meghatározás olvasható: a „Mezőség azt a sajátos erdélyi életkeretet jelenti, amely természeti adottságainál (sztyeppei jelleg, kiterjedt legeltetésre, földművelésre alkalmas terület) fogva alkalmas volt arra, hogy szállást nyújtson a honfoglaló magyarok nemzetségek számára, majd pedig évszázadokon keresztül Erdély mezőgazdaságilag legjobban hasznosítható területeként sűrű és túlnyomórészt magyarok lakta település hálózatával a középkor évszázadaiban az erdélyi magyarság gerincének teremtett életlehetőségeket. De jelenti azt a területet is, amely – ugyancsak a természeti adottságainál fogva legjobban ki volt téve a középkor háborús pusztításainak... és amit az erdélyi magyarság a legnehezebben tudott megvédeni, és ennek, amíg sikerült hatalmas vérdíjazat volt az ára. A magyarság számbeli fölényének elvesztése a XVII–XVIII. századra tehető, ekkor a magyarság visszavonulása a Mezőségről egyszersmind egy sajátos életforma végét is jelentette.”

Végeredményben tehát, jelen írásunkban a Tonk Sándor által is használt hagyományos értelmezésben használjuk a Mezőség kifejezést. „Erdélyi Mezőség néven az Erdélyi-medencének a Maros és Szamos által közrefogott, mintegy 5247 négyzetkilométernyi területét szokás nevezni, melyet délkeleten és délen (Szászrégentől Vajdaszegig) a Maros folyó, délnyugatról (Tordáig) az Aranyos, nyugaton (Apahidáig) a Virágosvölgyi és Koloskarai-patak, majd a Kis-Szamos, keleten pedig a Sajó pataka határolnak. Napjainkban a területen közel 300 település található, de a régiségben is sűrűn lakott vidéknek számított (Kósa-Filep 1968.145).

Azt hihetnénk, hogy ez a terület a mezőgazdaság kizárólagos helye, azonban itt is a középkor végén több helység emelkedett ki a falu világából. A középkor végi források által használt terminológia vizsgálata alapján Németit, Nagyfalut, Tekét, Bátost, Szászrégent, Kolozst, Bonchidát, Széket, Dést, Retteget, Alsóilsvát oppidumként említik (Engel). Ezek a mezőiségi települések minőségileg többet jelentettek, kiváltak a többiek közül. Azonban nem igazán tudjuk, nincs elegendő információik ahhoz, hogy meghatározzuk miben áll a másságuk. Így Németi, Nagyfalu, Alsóilsva és Retteg esetén alig vannak adataink, és nem tudjuk mivel érdemelték ki az oppidum, azaz mezőváros megnevezést. Retteg bizonyára a malomkő faragásnak köszönhette fejlődését és oppidumként való említését. Erről a tevékenység-

ről már a középkor végén több adat is áll rendelkezésünkre.

Még ha nincsenek is adataink, feltételezhetjük hogy lehetséges, ezek a helységek vásárokkal rendelkeztek, azonban mint tudjuk, egyedül az, hogy egy helységet mezővárosnak neveztek, nem feltétlenül jelenti azt, hogy vásárral rendelkezett, úgy, ahogy nem minden vásáros helyből lett mezőváros. Voltak olyan vásáros helyek, amelyek soha nem lettek mezővárosok pl. Somkerék, Szovát.

A Mezőség és a só kitermeléssel is összefonódik Dés, Désakna, Szék, Kolozs élete. A só kitermelésének és szállításának köszönhetően mezővárosi mivoltukat. Mezőség és Mezőség-széli vásárok, vásáros helyek Bonchidán, Buzán, Désen, Désaknán, Kolozson, Kolozsváron, Szászrégenben, Sáromberkén, Somkeréken, Széken, Szováton, Tekében, Újtordán és Ótordán működtek.

A vásártartási jogot a fent említett helységek a királytól kapták, egyedüli kivétel ez alól Teke esete. Ezek a vásáros adatok elég sokféle információ összegyűjtéséből körvonalazódtak, mint a vásáros szabadságtól, a kikiáltó helyek számbavételén át a közvetett adatokig.

A fent említett helységekben heti és országos vásárokat tartottak. A hetivásár a hét valamelyik napjára vonatkozott. Kolozsvár kivételével, ahol a hét három napján volt hetivásár – és Tordán, ahol két napon át tartott a hetivásár, általában a hét egyik napján volt a vásár. Kolozsvárt, mint mezőség széli vásáros helyet említettem, mint olyan helyet, amelyet a Mezőség nyugati szélén élő emberek látogathattak, áruikkal, vagy mint vásárosok.

Az országos vásárokat, vagy ahogy a források nevezik sokadalmakat egyházi ünnepekhez kötve tartották. Ezek a vásárok legalább három napon át zajlottak, mindig valamely szent ünnep előtti és utáni napon. Kivételes esetekben akár három hétig is eltarthatott, a nagyon forgalmas helyen, kereskedelmi utak csomópontján, jelentős helységekben évente szervezett sokadalom. Azonban a mezőiségi által látogatott vásárok esetén, csupán a kolozsvári, 16. század középi vásárok tartottak többet három napnál.

A vásárok jelentőségét az árucsera mennyisége, értéke, valamint a vásározók számaránya szerint lehetne meghatározni. Sajnos, azonban az erdélyi vásárokról ilyen szerű adatokkal nem rendelkezünk. Még abban is problémák adódnak, hogy meghatározzuk az egy évben tartott vásáros napok számát, ami jobb híján legalább annyit elmond az utókor számára, hogy a vásáros települések életében hány forgalmasabb nap volt.

A Doboka vármegyébe fekvő Bonchidán, a kedden tartott hetivásárról már 1337-ből tudunk (Jakó 2004.347), de a sokadalmaról csupán 1484-ben van közvetett adatunk (Zimmermann-Werner-Gündisch 1991.VII.353-4), így nem tudjuk mikor volt és hány napot tartott. Annyit elárulnak a források, hogy a beszerceieket nem volt szabad megvásárolni sem az itteni sokadalomkor, sem a heti vásár idején.

Abban az esetben, amikor nincsenek adataink a sokadalom vásáros napjainak számáról, úgy tekintjük, hogy a minimális három napon át folyt a vásározás. Ezek szerint Bonchidán egy év leforgása alatt legalább 55 napon át rendeztek vásárt.

Buzán, Doboka vármegye egy másik településén is már 1318-tól kezdődően ismerjük a hetivásárát (Zimmermann–Werner–Gündisch 1892.I.333), míg 1484-ben sokadalmáról van tudomásunk (Zimmermann–Werner–Gündisch 1991.VII.354–5). Itt is legalább 55 vásáros napot számíthatunk évente.

Dés Belső-Szolnok vármegye jelentős települése volt, és Dészvár nevű település fejlődéséből alakult ki. A helység legfontosabb foglalkozása a só szállítása volt. A szerdai napi vásárát 1517-ben szombatra tették át (Rüsz-Fogarasi 1999.III.122–3), míg az 1502-ben kiállított vásártartásról szóló kiváltáslevele két sokadalom tartására jogosítja fel a település lakóit, Oculi vasárnap és Szent Miklós napja körül (Rüsz-Fogarasi 1999.123–4). Dés esetén, mint láttuk fennmaradt a vásártartási szabadság, azonban ennek a szövege nem igazít el bennünket a sokadalom vásáros napjainak számával kapcsolatosan. Hiszen úgy fogalmaz, hogy annyi napot tartson a vásár, amennyit a szükség megkövetel. Bizonyára abban az esetben, ha három napról lenne szó, akkor az oklevélben a szokásnak megfelelőként említenék. Véleményünk szerint három napnál hosszabb időről van itt szó, de sajnos nem tudjuk megállapítani, hogy hányról. Gondolom sokadalomként, négy nappal számolhatunk, így az év alatti vásáros napok mindképpen meghaladják a 60 napot.

Dés közvetlen szomszédjában, önálló településként létezett a középkorban Désakna. Közelségük ellenére Désakna vásáros hely volt. A hetivásár kedden tartották (Jakó 1997.I.289), az éves vásárt pedig október 11-én (Tagányi–Réthy–Pokoly–Kádár III.222) Következtetésként Désakna esetén is 55 vásáros napot számolhatunk.

A sóbányászat másik középkori jelentős helyén, Kolozson a heti vásárra már 1291-től van adat, azonban az éves vásár tartására csupán 1564-ben kapott kiváltást. Húsvét harmadnapján és Imre herceg napjára szólt a kiváltáslevél (Linder 1895.486–7). Mivel a dokumentumok nem jelzik pontosan a vásárnapok számát, ezért három napos vásárral vagyunk kénytelenek számolni. Így 1564-ig Kolozs mezőváros esetén 52 nappal, utána 58 vásárnapal van dolgunk.

Kolozsvár Erdély egyik legjelentősebb települése volt, a középkor és koraujkor folyamán, vásárai messzi földről vonzották az embereket, kereskedői számos termékre vámmentességet élveztek. A Mezőség nyugati felében lakó emberek könnyűszerrel el tudták jutni ide, ahol mezőgazdasági termékeiknek felvevő piacot találtak, és ahol akár igényesebb kézműves terméket is vásárolhattak. Azt gondolnánk, hogy egy ilyen jelentős város esetén sokkal több adattal rendelkezünk, mint némely kisebb településről, azonban ha jobban a dolgok mélyére nézünk, bizony meglepetten állunk a szegényes adatok előtt.

A heti vásárát, a csütörtökit már 1337-ből említik a források, ezek bővítésére csupán a 16. század elején kerül sor, amikor 1514-ben egy év alatt kétszer is szélesítik a vásárlehetőségeket, mivel a meglévő vásárnap mellé még a hétfői és szombati vásárt is beiktatják. De így is szinte hihetetlen, hogy a 15. századon

át végig Kolozsváron, ahol jelentős kézműves és kereskedő réget élt csupán a hét egyik napján tartottak heti vásárt.

A sokadalom esetén sem állunk sokkal jobban. A sokadalomra vonatkozó kiváltáslevele Kolozsvárnak csupán 1506-ból való, azonban közvetett adatokból tudjuk, hogy éves, országos mérvű vására már korábban is volt Kolozsvárnak, erről az első adatunk a 14. század harmadik harmadából van. Ekkor a kassai kereskedők vámmentességére vonatkozó kiváltáslevelével említi egyértelműen a Kolozsváron tartott sokadalmat is.

Kolozsvár vásáros napjaival külön közleményben foglalkoztam, amelyből kiderült, hogy bizony a meglévő adataink alapján Kolozsvár vásáros élete a 16. században lendült fel igazán (Rüsz-Fogarasi 2006). Míg a 15. század végén Kolozsváron csak 56 vásáros nap volt, a 16. század elején ezek száma 162-re emelkedett ahhoz, hogy a 16. század második felében 220 nap rendezzenek vásárt évente. Ezek az adatok nagyon tisztán körvonalazzák a város fellendülésének jelentősebb szakaszait.

A középkori Mezőség keleti részén élő ember számára a szászregeni vásárok is elérhető távolságban voltak, és bizonyára látogatták is annak ellenére, vagy éppen azért, mert a részben szászok lakta település kézműves termékeire szükségük volt. Szászregeni vásáraitól csupán közvetett és későközépkori adataink vannak, hiszen csupán a Mátyás király beszerceieknek adományozott vámmenteségről szóló oklevélben (1484. március 21.) tesznek említést az itt rendezett heti és éves országos vásárokról (Zimmermann–Werner–Gündisch 1991.VII.354–5).

Ugyancsak a Mezőség keleti felének vásáros helye lehetett Sáromberke is. Itt azonban kétségeink vannak, hiszen a Maros túlsó partján fekszik ez a település és a Maros még most is elég nagy ahhoz, hogy könnyűszerrel átkelhetek volna, ámbár 1415-ből az itt szedett vámról vannak adataink (Mályusz-Borsa 1951–1999.V.343). Még ha Sáromberke sokkal jelentéktelenebb település is, mint Szászregén, mégis az itt tartott vásárokról sokkal pontosabb adataink maradtak, hiszen egy hetivásár és két országos vásár megrendezésére vonatkozó kiváltásunk maradt fenn. A Torda vármegyéhez tartozó Sáromberkén minden szerdára tartandó és minden pünkösöd és Szent Mihály napjára országos vásár tartására kapott jogot földesura Somkeréki Antal (Mályusz-Borsa 1951–1999.V.343). Ennek a kiváltáslevelének köszönhetően Sáromberkén évente 58 vásáros napon át lehetett szervezett körülmények között árut cserélni.

Szintén földesúri birtokon nyert vásártartást Somkerék is, ahol annak ellenére, hogy egy heti és két országos vásárra volt kiváltáslevelével, mégsem eredményezett jelentős, a forrásokba is lecsapódó változást a falu szerkezetében, hiszen annak ellenére, hogy ugyanannyi vásáros napja volt akár Sáromberkének, mégsem említik a források oppidumként, ahogy ez utóbbinál néhányszor előfordult (Mályusz-Borsa 1951–1999.III.550). Somkerék esetén is egy év alatt 58 vásáros nappal számolhatunk.

A Doboka megyében elhelyezkedő Széken, ahol a középkorban a sókitermelés jelentős szerepet játszott, csupán egy hetivásár tartásáról vannak adataink, ezek eléggé koraiak (1291. július 23. előtt), hiszen még az Árpádkorból származnak (Jakó 1997.I.289). Szék esetén nincsenek sokadalomról szóló ada-

taink, ezért évente csupán 52 alkalommal tudunk vásáros napokról.

A Mezőség két Kolozs vármegyei földesúri vásáros helye Magyarországot és Teke. Mindkettő vásárvámból származó jövedelme a földesurat illette. A Sukyak birtokába lévő Szovátférfői napon tartandó heti és Szent Mihály napi sokadalomra kapott kiváltságot (Mályusz–Borsa 1951–1999.II.439). Szováton egy év leforgása alatt 55 napon át volt vásár.

Teke hosszú ideig a Zobi család birtokában volt. A teke vásártartási kiváltsága rendkívül érdekes, hiszen nem egy királyi adományról van szó, hanem az oklevélben a földesúr elődjének vásártartási kiváltságát erősíti meg. Ez a vásártartásra vonatkozó oklevél a késő középkor terméke, amelyben Zobi Mihály elődje, Péter által adott vásártartást erősíti meg 1486. október 29-én. Nem egyszeri vásáralalomról van szó, hanem Szent Fülöp és Jakab valamint Szent László napján tartandó sokadalom tartását erősíti meg (Zimmermann–Werner–Gündisch 1991.VII.460–2).

A Mezőség egyik jelentős központja Torda, ahol szívesen székelték a vajdák, gyakran országgyűléseket szerveztek, és amely a só bányászatának és szállításának jelentős bázisa volt. Torda középkori történetéről sajnos nagyon töredékes információk van, hiszen a város levéltára megsemmisült, és legtöbbször közvetett források alapján körvonalazódik halványan ennek a nemcsak a Mezőségnek, hanem egész Erdélynek is sok szempontból is központi helye. Tordán az Árpádok végétől kezdődően két egymás után követő napra kaptak vásártartási kiváltságot, éspedig péntek reggeltől szombat estig volt a sóbánya város hetivására (Jakó 1997.288–9). Országos

vásáráról sokkal később értesülünk, és ekkor is közvetett formában, a kassai kereskedők vámmentességére vonatkozó kiváltságban említik az itt tartott sokadalmat (Vlaicu 2003.14.72–73). Következtetésként Torda esetén 107 vásáros nappal számolhatunk.

Ezek a vásáros napok és helyek közül több is egy napi járásra volt a Mezőség bármelyik településéről, és így az itt élő ember szükségének függvényében egyiket vagy másikat felkereste, és a számára szükséges javakat megvásárolhatta, vagy terményfeleslegét értékesíthette.

Azonban ezek a vásárok nem csupán a termékcsereinek helyei, hiszen itt a vidék apraja-nagyja összegyűlt, találkozott, beszélgetett, az új törvényeket, a levelesített törvényszegők listáját, közérdekű információkat ilyen alkalmak során ismertették, a törvényre való idézés is a vásáros helyek kikiáltó helyein történt.

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

Irodalom

Engel Pál: Magyarország a középkor végén, CD

Jakó Zsigmond

1997, 2004 Erdélyi okmánytár I., II. Bp.

Rüsz-Fogarasi Enikő

1999 *Târgurile Dejului* Medievalia

2006 *Kolozsvár vásárai*. In Városok és városlakók. Florea, Carmen–Costea, Ionut–Pál Judit–Rüsz-Fogarasi Enikő (szerk.), Kolozsvár

Vlaicu, Monica

2003 *Comerț și meșteșuguri în Sibiu și în cele șapte scaune 1224–1579*. Nagyszeben

Temetkezési szokások Magyarországon

Dolgozatomban Magyarországot temetkezési szokásait mutatom be, különös tekintettel vizsgálva a halottkultusz társadalmi vonatkozásait. (2000-ben hasonló címmel írtam szakdolgozatot, Kiss 2000.) Azért tartom ezt fontos kérdésnek, mert szerintem éppen az átmeneti rítusok során rajzolódik jól ki az igazi, fontos társadalmi kapcsolatok. Ez így van a lakodalmi szokásoknál is, de míg ott csak azok vesznek részt, akiket a család meghív, a temetésen bárki részt vehet, aki akar, aki fontosnak érzi, hogy a falu őt ott lássa. Azokat meg, akik nem mennek el egy rokon temetésére, kibeszélik, megszólják.

A temetési rítusoknak már elég sok erdélyi leírása látott napvilágot. A magyarországi temetésnek nincs jellegzetes, csak erre a falura jellemző szokás-eleme; szerkezetében, hiedelmeiben nem különbözik más erdélyi település temetési szokásaitól. Természetesen a felhasznált, igénybe vett tárgyak, pl. textíliák, ravatal, viselet, lakáskultúra elemei már helyi jellegűek. Úgy gondolom, hogy inkább a társadalom strukturaltsága, a helyi kapcsolatrendszer különböznek, ezek egyedi, a temetési szokások pedig már csak annyiban, amennyiben ezeket a társadalmi kapcsolatokat tükrözik. Dolgozatomban elsősorban a közösség és a halott, a gyászoló család és a közösség viszonyát, a halál és temetés mint a közösség ko-

hézióját, a társadalmi kapcsolatok megerősítését szolgáló eseményt vizsgáltam.

Rövid kutatástörténeti áttekintés után a falut mutatom be, majd a temetési szokásokat kronológiai sorrendben, a halál beálltától a későbbi megemlékező momentumokig kísérem végig Balázs Lajos szerint ez a kronológiai sorrend a szokás színjátékszerűségét sugallja (Balázs 1998.15), de én úgy gondolom, hogy így jobban megragadhatom azokat a mozzanatok, amelyekben a rokonság fontos szerepet játszik, ahol a társadalmi kapcsolatok kiemelésére, ápolására kerül a hangsúly. Én magam is beismerem, hogy néha ez az esemény valóban színjátékszerű, de tulajdonképpen reprezentációról, a kapcsolatok külső kifejezéséről van szó, és ez sokszor megkövetel egyfajta színpadiasságot. A temetés valamilyen mozzanatánál megpróbálom megragadni a társadalmi vonatkozásokat, az élők és holtak viszonyára vonatkozó utalásokat.

Nem hagyom figyelmen kívül a temetés utáni időszakot sem, mert a temetés korántsem a végső háttér, az emlékezés, az érzelmek révén továbbra is fennáll bizonyos kapcsolat az élők és elhunyt szeretteik között. Ugyanakkor gyökeresen megváltozhat, átalakulhat a hátramaradottak kapcsolatrendszere is.

Szakdolgozatomban vizsgálom az egyháznak e

jelenségekkel kapcsolatos álláspontját is, ugyanis a legújabb egyházi rendelkezések határozottan ellenzik például a búcsúztatót, virrasztót, ezek pedig igen érdekes elemei a helyi szokás rendszerének, ugyanakkor igen fontosak dolgozatom szempontjából.

A temetők vizsgálata is fontos adatokat szolgáltat a falu társadalmi hálójáról, kapcsolatrendszeréről, de ez még további kutatásokat igényel.

A településről

Magyarszovát (rom. Suatu) Kolozsvártól keletre, 36 kilométerre fekvő község. Északon Mezőgyéres (Ghirișu Român), északkeleten Mocs (Mociu), keleten Botháza (Boteni), délkeleten Berkenyes (Berchișu), délen Aranykút (Arancuta), délnyugaton Dombfalu (Dîmburi), nyugaton pedig Magyarkályán (Căianu) határolják (1-es számú melléklet). A község központja Szovát, közigazgatásilag Dombfalu és Aranykút tartozik még hozzá. Azt, hogy a Kolozsvár–Mocs–Szászrégen főúttól távol kezdtek el építkezni, a szovátiak azzal magyarázzák, hogy elődeik félték a tatár és török támadásoktól, de arról, hogy valóban érte volna támadás a falut, nem tudnak.

Domborzatát (és kultúráját) tekintve Magyarszovát jellegzetes mezőségi falu. Régebb a lakosság elsősorban állattenyésztéssel foglalkozott (ezt bizonyítják a Szénafű, Füvesek közt típusú helynevek is), majd a gabonakereslet növekedésével a termelő gazdálkodásra tértek át. A falu határában több mint 70 hektáros mocsár volt, amit az 1980-as évek elején kistisztítottak és halastóvá alakítottak.

Szovát első írásos említése 1213-ból való, ott villa Zuat alakban jelenik meg (Suciu 1968.148). A továbbiakban elég gyakran előfordult Szovát neve, csak azokat sorolom fel, amelyek új alakváltozatot tartalmaznak. (Szovát helytörténeti adatait Roman Alexandru történelemtanár, volt szováti iskolaigazgató szövege alapján foglalom össze, aki levéltári kutatások után írta meg dolgozatát. Köszönöm neki, hogy 1980-as kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.) 1329: villa Zovath, 1332–1339: sacerdos de Zuach/Snach /Suath, 1334: Johannes de Zoath, 1410: Zowath, 1467: possessionum Zeuoth, 1733: Szováth Felső et Also, 1750: Also Szovat, Felső Szovat, 1850: Szovatu din zsoș, Szovatu din szusz, 1854: Also-Szováth, Sovatu de Jos; Felső Szováth, Sovatu de Sus

A név etimológiája még tisztázatlan és vitatott. Kiss Lajos régi magyar személynévből eredezteteti (Kiss 1988.354). Egy másik lehetséges magyarázat szerint a szláv eredetű suhat 'legelő' is lehetne a szó eredete, ezt a település története és domborzati környezeti feltételei is igazolni látszanak (Roman 1980.12). Ezt tartják valószínűnek Magyarszovát lakosai is (Antal Szongoth 1980.8).

Nagyon érdekes, külön tanulmányt kívánó téma Szovát demográfiai fejlődése, ezért fontosnak tartom röviden vázolni, mert releváns a tárgyalt téma szempontjából (Roman 1980. 17–21., a szerző a következő forrásokra hivatkozik: Șt. Pascu: Voievodatul Transilvaniei, 1972., Cluj; Documente privind istoria României, C. Transilvania; az első Magyarországi népszámlálás. 1784–1787, Bp. 1960., Statistica Transilvaniei stb.).

A 13–17. századi adatokra csak következtetni lehet. Az első biztos számszerű adat az 1795-ös hivata-

los összeírás, amely szerint Felsőszováton 98 ház, 120 család, 585 személy volt, Alsószováton pedig 85 ház, 106 család, 536 személy. Tehát összesen 1121-en éltek Felső- és Alsószováton. 1850-ben Alsószovát-nak 699, Felsőszovát-nak 578 lakosa volt, összesen 1377 személy.

Az 1857-es összeírásban a felekezeti hovatartozást is feltüntették:

Felekezet	Alsószovát	Felsőszovát	Összesen (%)
unitárius	85	322	407 (30,14%)
református	324	45	368 (27,33%)
ortodox	204	93	297 (22%)
görög kat.	31	219	250 (18,51%)
örmény kat.	8	-	8 (0,59%)
zsidó, róm. kat.	17	2	19 (1,40%)
Összesen	669	681	1350 (100%)

A táblázatból is kiténik, hogy Felsőszovát, a mai Felszeg falurész magyar lakossága többségben református, Alsószováté, a mai Alszegé pedig unitárius. Felszegen kevesebb volt ugyan az unitárius, de keveredtek. A nemesek mind az Alszegben laktak, külön utcájuk is volt, ma is Nemes utca néven ismertek – írja dolgozatában Antal Szongoth Erzsébet. A Maneszes, Tóth, Szabó, Székely, Csete, Zsigmond, Nagy, Bodor családokat tartják a legrégebbiekknek, állítólag ezek közül a Maneszesek, Tóthok, Szabók és Bodorok ősei nemesek voltak (Antal Szongoth 1980.9). A templomok Alszegben vannak. Itt, a református templom körül van a református temető, Felszegen, a Bircen pedig az unitárius temető. Napjainkban etnikailag és felekezetiileg egyik sem homogén, temetkeztek reformátusok az unitárius temetőbe is, illetve fordítva. Az egykori görög katolikus templom ma az ortodoxoké, a templom körüli temető egy része is az övék, a másik felébe viszont magyarak is temetkeznek. A régi román templom körül, a Sósút utcában csak román sírok vannak.

Tehát a 19. században a lakosság száma 1350 körül mozgott. Utána az 1950-es évekig, a nagy méretű iparosításig folyamatosan nőtt: 1910-ben 2216, 1930-ban 2329, 1948-ban 2867, 1956-ban 2930, 1966-ban 2818 lakosa volt Szovát-nak. Ez után csak csökkent a lakosság száma, mert elsősorban a fiatalok a könnyebb megélhetést biztosító városokba költöztek: Kolozsvárra, Tordára, Marosvásárhelyre. 1992-ben 1645 ember lakott Magyarszováton, etnikai összetétele megközelítőleg 50% magyar, 35 román és 15 roma (Feischmidt 1994.120).

Mindez óriási változásokat jelentett a falu arculatára, a lakosság világgképére vonatkozóan. Az apró sárkunyhók helyén 2-3 szobás téglaházak sorakoznak rendezetten. A jólét az élet minden területén megnyilvánul – írja 1982-ben egy magyarszováti tanítónő (Tamás 1982.209). A megváltozott életforma a világgkép átalakulását eredményezte. Többé már nem volt szükség a régi hiedelmekre, szokásokra, babonásokra. A fiatalok más elképzeléseket, mintákat követtek, így mély szakadék jött létre a faluból kilépető mobilisabb fiatalok és a szülőföldhöz, pontosabban a földhöz ragaszkodó idősebbek között. Ezzel magyarázható, hogy a kollektívizálás után a szokások egy része kipusztult, megszűnt, mások megmaradtak ugyan, de eredeti jelentésük homályba vész. Legkevesebb változáson talán éppen a te-

metési szokások mentek át, talán azért, mert az emberek életében ez a legtitokzatosabb, a legfélelmetesebb, ez az, ami elkerülhetetlen. Nem lehet igazából megszokni; egy közeli rokon, jó barát halála mindig fájdalmas, megrázó élmény, amit a hátramaradottak csak a szokások és a közösség segítségével tudnak feldolgozni.

A temetkezési szokások kutatásáról

A néprajztudomány kezdeteitől a kutatók igyekeztek rögzíteni, bemutatni a magyar parasztság temetési szokásait, a halálra és a túlvilágra vonatkozó hiedelmeit Részletes kutatástörténeti áttekintést szakdolgozatomban adok, itt most csak az erdélyi kutatásokra hívnám fel a figyelmet, a teljesség igénye nélkül, csak 2000-ig.

A helyi és regionális monográfiákban általában különös figyelmet szentelnek az emberélet fordulójának, köztük a halálnak, temetésnek: Horváth István a Magyarózdai toronyfalja című szépirodalmi jellegű falurajzában (1971); Jung Károly Az emberélet fordulójában (1978); Nagy Olga A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák című kötetében (1982); Seres András a Barcasági magyar népköltészet és népszokásokban (1984); Ujváry Zoltán Születéstől a halálig című munkájában (1993); Vasas Samu – Salamon Anikó Kalotaszegi ünnepek című monográfiában (1986).

Napvilágot láttak már olyan munkák is, amelyek kimondottan a temetéssel meg a halállal foglalkoznak. Talán a legjelentősebb közöttük Keszi Kovács László A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944) című monográfiája. Ennek külön érdeme az, hogy széles körű összehasonlító anyagot is felhasznál a szomszéd és a rokon népek szokásaiból. Kiemelkedő munka Balázs Lajos Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson (1995) című monográfiája, amely egyediségében is reprezentálja az erdélyi halottas szokások modelljét. Balázs Lajos van Gennepnek az átmeneti rítusokról kialakított kategóriáit és modelljét használja fel alapos adatbázis összegyűjtésével, feldolgozásával és rendszerezésével.

Kisebbségi terjedelmű, de jelentős tanulmányok is megjelentek az utóbbi években a Kriza János Néprajzi Társaság 3-as évkönyvében jelent meg, 1995-ben: Gazdáné Ólosz Ella: A temetés proxemikája Kovásznán, Nagy Ödön: Halál és temetés Hariban, Kunt Ernő: A halál antropológiájához.

Általában az mondható el, hogy a romániai, erdélyi szokáskutatás még mindig szegényes, területi-földrajzi szempontból is egyenetlen. Balázs Lajos összegzéséből világosan kitűnik, hogy intézmények hiányában a kutatómunka nem egy tudományos stratégia jegyében folyik, hanem véletlenszerű, esetleges, mert általában csak azoknak a régióknak a kultúráját tanulmányozták, amelyeknek van néprajzos szülőtte. (Erdélyi eredmények és tanulságok az emberélet fordulójának kutatásában. Elhangzott a KJNT megalakulásának 10. évfordulóján rendezett ünnepi ülészen, Csíkszeredában 2000. március 18-án. Köszönöm a szerzőnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kéziratot.)

Az elmúlt évtizedekben Erdélyben az emberélet fordulójával összesen 122 tanulmány foglalkozik, ezek közül 42 a halállal és a temetéssel kapcsolatos.

(A felmérés adatai tájékoztató jellegűek, kb. 95%-ban teljesek. Eszerint a következő helységek, régiók, néprajzi tájak halállal, temetéssel foglalkozó írásai láttak napvilágot: Almásmalom, Barcaság, Csíkménaság, Csíkszentdomokos, Déva, Erdély, Erdőfüle, Frumósa, Gyimes, Hari, Havad, Homoródalmás, Hosdát, Kalotaszeg, Kovászna, Kisküküllő vidéke, Magyaró, Magyarózd, Magyarvalkó, Maros megye, Nyárádmente, Nyárádszentimre, Székelyföld, Tövishát, Újszentes, Vadasd.)

Az elmúlt húsz évben a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán e témával kapcsolatosan mindössze három szakdolgozatot nyújtottak be: Virág Magdolna a szilágysági (Tövishát), Deák Ferenc a csernátoni halottkultuszt vizsgálta, Sántha Emőke pedig a halottas táncot elemezte a magyar szakirodalom alapján.

A Kriza János Néprajzi Társaság adattárában tizenhét olyan dolgozat található, amelyekét 1996 és 2000 között amatőrök és szakemberek, a KJNT tagjai (Bélteki Emőke, Fazekas Lóránd, Gál Irma, Gazda József, Cs. Gergely Gizella, Heinrich Andrea, István Lajos, Kántor Katalin, Kató Andrea, Keszeg Vilmos, Kiss Erika, Mihály Orsolya, Török Albert, Tankó Gyula, Vasas Samu és Zsigmond József) gyűjtötték, irtak a témával kapcsolatosan

Külön megemlítem az egyházi tisztséget viselő temetkezésre vonatkozó tanulmányait. Köztudott, hogy a néprajz, mint társadalomtudományi diszciplína teológiai gyökerekből nőtt ki, hisz az első néprajzi jellegű munkák Európa szerte az ősvallások rekonstrukcióját célozták. A vallási néprajznak sok köze van az emberélet fordulóihoz, ezek nagy részét ugyanis egyházi szertartás teszi még ünnepélyesebbé. Erőss Alfréd rendkívül fontosnak tartja azt, hogy a jó pásztor ismerje övéit. Ennek elengedhetetlen feltétele az, hogy a lelképásztor alaposan ismerje annak a közösségnek a szokásait, mentalitását, világképét, amelyben éppen szolgál (Erőss 1988). A Református Szemlében megjelent sok írás ezt a népszerűséget próbálja elősegíteni. Nagy Ödön munkássága ebben a témában is jelentős, a Református Szemléen kívül a Néprajzi Látóhatárban, a KJNT évkönyveiben közölte írásait (1988, 1992, 1995). Mások meg határozottan ellenzik az irracionális, babonás szokásokat, helytelenítik az évszázadokon át fennmaradt gyakorlatok sorában a virrasztást és a búcsúztatót.

Temetkezési szertartás és búcsúztató Magyarországon

Szakdolgozatomban a magyarországi temetkezés alábbi szokáselemeit tárgyaltam kronológiai sorrendben: a halál előjelei, halálra vonatkozó jóslások, haldoklás, a halál beállta, a halál hírül adása, a halott elkészítése, sírásás, halottnézés, virrasztás, sirató, halotti ének, temetési szertartás, búcsúztató, a tor, a temető, a gyász. Többször hangsúlyoztam, hogy igazából nincsenek olyan szokáselemek, amelyek kimondottan csak Magyarországra lennének jellemzőek, én minden esetben a társadalmi vonatkozások, az élők és holtak, élők és élők viszonyára vonatkozó utalásokat próbáltam megragadni.

Jelen dolgozatban csak egy momentumot, a leglátványosabbat a temetési szertartást és búcsúztatót mutatom be

A halottkultusz rendszerében a temetési szertar-

tás a legfontosabb, legünnepélyesebb momentum. Ahogy az ősi hiedelmek egyre inkább elhalványulnak, feledésbe merülnek, annál kiemelkedőbbé válik az egyházi temetés, a prédikáció, a halotti beszéd. Ez az a nyilvános esemény, ahol bárki részt vehet, az idegenek is, mert itt a közösségi gyülekezeti jelleg a hangsúlyosabb. Sok esetben a nagyon öreg emberek, akik egyébként nem tudnak ellátogatni a templomi istentiszteletre, mert messze van, elmennek a közelebbi szomszédok temetésére már csak azért is, mert ott van a pap és prédikál. Általában minden családból elmegy valaki a temetésre, még akkor is, ha nem voltak szorosabb kapcsolatban a gyászoló családdal, mivel ilyenkor illik végtisztességet tenni.

A temetési szertartásnak tulajdonképpen két része van, egyik a halottas háznál, másik a temetőben a sírnál. A szertartás kezdetét a harangok jelzik, gyűlőt húznak, erre gyülekeznek össze az emberek a halottas házhoz.

A szertartás Szováton rendszerint délután egy vagy két óraker kezdődik a halottas háznál. Korábban elkészítik az ételeket, elrendezik az udvaron a padokat, asztalokat. Az udvarra tesznek egy asztalt és székeket a papnak, kántornak és a presbitereknek. Az asztalra három fehér és egy zöld-fekete abrosz kerül, egy váza páros számú fehér virággal és egy üvegcancsóba víz. Az asztaltól pár méterre, középre helyezik el az egyházi ravatalt, amit mindig ugyanazzal a fehér-fekete csillagos terítővel borítanak le.

Amikor a pap megérkezik, a közvetlen hozzátartozók a halottas szobában tartózkodnak, síratják a halottat, búcsúznak tőle, és ott fogadják az érkező rokonokat. Azok néhány percig elidőznek a halott mellett, majd kimennek az udvarra, hagyják, hogy a család magára maradjon a halottal, mert a pap érkezéséig a koporsót le kell zárni. Ez rendszerint egy koma feladata. A koporsó lezárása előtt Szováton is felhasítják a szemfedőt, hogy az elhunyt szuszogni tudjon és lásson a túlvilágon.

A tiszteletes bemegy a halottas szobába és az ajtó közelében, a halott lábánál rövid imát mond, majd egyházi temetési éneket énekelnek. (Az unitárius temetési szertartás teljes szövegét a függelékben közlöm. Azért ezt, mert unitárius temetésen sikerült az egész szertartást rögzítenem.) Ezután kimennek az udvarra. A halott gyermekei, unokái vagy keresztyermekai és komái kiviszik a koporsót az udvarra, és ráhelyezik a ravatalra. Az egész család kivonul és jól meghatározott szabályok szerint helyet foglalnak a koporsó körül (Tárkány-Szűcs 1981.187). Ezután következik a kb. egyórás prédikáció, istentisztelet. Ez a reformátusoknál mindig a Tebened bízunk énekkel kezdődik, és a 286. ének első részével végződik (Nagy 1992.56).

A papok igyekeznek hangsúlyozni, hogy a temetési szertartás elsősorban istentisztelet. A vigasztalás és feltámadásba vetett hit prédikálásának alkalma, tehát az élőkhöz szól és nem a holtakhoz. Nem a síratás, a szép beszéd, a halott dicsérete a lényeg, hisz a református/unitárius hit szerint az elköltözött már csak Isten hatalma alatt áll, nem segít rajta a temetési szolgálat. Az emberi élet méltatása, kiértékelése nem a lelkész feladata, bár az elhunyt életét esetleg példaként lehet emlegetni a közösség előtt. Viszont az emberek soha nem tudnak beletörődni szeretettük halálába, ezért igénylik a búcsúztatót, dicséretet, a leg-

szebb temetést. A temetésen elhangzó ima sem közbenjárás, hanem felelet az elhangzott prédikációra. Olykor botrányok árán, de az emberek mégis ragaszkodnak a búcsúztatóhoz, ami érthető is, hisz végső soron arról van szó, hogy az egész közösség előtt mindenkitől elbúcsúzik a halott – ez pedig a családban, a társadalomban betöltött szerepek, helyek és feladatok meghatározását is jelenti. A búcsúztató a megszólítások révén a nagy nyilvánosság előtt ki nyilvánítja az elhunyt és családja személyes kapcsolatrendszerét. Egy-egy jól megírt, világos szerkezetű búcsúztató alapján megrajzolható akár az elhunyt családfája is. Éppen ezért rendkívül fontos az, hogy a szöveg elkészítője, jelen esetben azok a közvetlen rokonok, akik a búcsúztatót megírják, alkalmazkodjanak e kapcsolatrendszer hagyományok kialakította szerkezetéhez, mert az ettől való eltérések jelentős társadalmi konfliktusokat okozhatnak.

Igencsak jelentős a búcsúztatóknak az a szerepe, hogy a síratókhöz hasonlóan erős érzelmi megnyilvánulásokat váltanak ki. Nemcsak a nevükön szólítottak, de a gyászoló gyülekezet egésze felfokozott érzelmi állapotba kerül, azonosul a gyászoló fájdalomával. A búcsúztató egész felépítése az érzelmeik kiváltására majd azok lecsendesítésére szolgál, ezt a folyamatot szorítja hagyományok szabta keretek közé – állítja Bartha Elek (Bartha 1995.145), Kunt Ernő pedig pszichikai stratégiának nevezi a búcsúztatót, amellyel a közösség a gyász megélésében segíti tagjait.

A búcsúztatók terjedelmének is társadalmi jelentősége volt, minél előkelőbb helyen állt valaki a társadalmi ranglétrán, annál hosszabb és szebb búcsúztatója volt. Korábban Szováton is verses formájú búcsúztatókat írtak, viszont az egyháziak annyira beleszóltak, elleneztek, hogy ma már egyáltalán nem fordulnak elő ilyen szövegek. Napjainkban egyszerűen csak felsorolják, megnevezik azokat a személyeket, akiktől a megboldogult elköszön. Álljon itt példának idős Zsigmond Márton búcsúztatója, melyet 2000. április 26-án írtak gyermekei és unokái. A szöveget április 27-én másoltam le az unitárius lelkésznel, az eredeti helyesírást és bekezdéseket betartva.

„Már csak néhai Zsigmond Márton született 1908, árván nőtt fel 8 éves korától, aki boldog házas életet élt 56 évet és özvegyen élt 13 évet.

Bucsuzik gyermekeitől, lányától Maritol, anak gyermekeitől Mariskától, férjétől Gerguctol, gyermekeitől Mariskától, férjétől Attilától és Gerguctol.

Bucsuzik Jánostol, anak feleségétől Rozsitol, gyermekeitől Jánostol és Robitol, Bucsuzik Bencikétől, anak feleségétől Erzsitől, gyermekeitől Bencikétől és Kingától. Bucsuzik Pistától, anak feleségétől Juliskától, gyermekeitől Timike és Erzsébet-től. Bucsuzik Juliskától, anak férje Pistától. gyermekeitől Attila és Timeától.

Bucsuzik Dezsőtől, feleségétől Ilonkától, anak leányától Ilonkától. Bucsuzik Zsuzsikától, anak gyermekétől, Dezsőkétől.

Bucsuzik nihai fiának feleségétől, Anikotol, anak gyermekeitől Mártontol, felesége Annától, gyermekei Mártonka és Andreától, Bucsuzik Balázstól, felesége Csillától, gyermekei Balázska és Noémittől.

Bucsuzik leányától Zsuzsikától, anak férje Rezsőtől, gyermekeitől Zsuzsikától, férje Jánostol. Bucsuzik Rezsőtől, anak felesége Erzsitől, gyermekei Ibolyka és Rudolftól. Bucsuzik Jánostol.

Bucsuzik fia Jánostól, anak felesége Zsuzsikától, gyermekei Zsuzsika és Annamáriától. Bucsuzik Istvántól, felesége Gyöngyitől. Bucsuzik fia Pistától, anak felesége Anuskától, gyermekei Pistától, felesége Gyöngyitől, gyermeke Gyöngyikétől. Bucsuzik Joskától, felesége Erikától, bucsuzik Bencikétől.

Bucsuzik fiától Dezsőtől, anak felesége Mariskától, gyermekei Dezsőke, Ferenc, Attila és Marikától.

Bucsuzik testvérétől Annustól, anak gyermekeitől, unokái és dédunokáitól.

Bucsuzik néhai Zsigmond Marci gyermekeitől, unokái és dédunokáitól, néhai Zsigmond Gyurka gyermekeitől, unokái és dédunokáitól, néhai Vigh Rebi gyermekeitől, unokái és dédunokáitól.

Bucsuzik a felesége ágáról néhai Márton János gyermekeitől, unokái és dédunokáitól.

Bucsuzik Márton Istvántól, felesége Ankucától, gyermekei, unokái és déunokáitól. Bucsuzik néhai Marton Marci gyermekeitől, unokái és dédunokáitól. néhai Bodor Sári gyermekeitől, unokái és dédunokáitól. Néhai Maneszes Zsófi gyermekei, unokái és dédunokáitól néhai Kis Mariska gyermekei, unokái és dédunokáitól.

Bucsuzik apatársától, Jozsitol, anyatársai Sári és Maritol, anak gyermekeitől és unokáitól.

Bucsuzik kománéitól és keresztgyermekeitől. Bucsuzik az összes unokatesvéreitől, gyermekei és unokáiktól, közeli és távoli rokonoktól, szomszédaitól, munkatársaitól, a sirásoktól, harangozoktól.

Végezetül bucsuzik az egész tisztességet tevő gyülekezettől.”

Az egyházzal való hosszasan ellenkezés eredménye az lett, hogy Erdélyben Makkai Sándor püspök engedélyezte a búcsúztatót, mint igei üzenetet, egy ige felolvasását, de továbbra is kerüldendőnek tartja a verses és felsorolt totemekhez intézendő búcsúszavakat. Az egyes parókiák, gyülekezetek gondja, hogy ezt ki hogyan oldja meg. Magyarországon kompromisszum alakult ki: a család megírja a búcsúztatót egyes szám első személyben, tehát a halott nevében, és elviszik a lelkészekhez. Ők átírják, illetve átfogalmazzák többes szám harmadik személybe, és beépítik a temetési prédikációba. Az egyszerű felsorolás szárazságát igyekeznek költői, retorikai eszközökkel is feloldani. Azáltal, hogy felismerték és belátták, hogy a közösségnek szüksége van erre a díszes, sőt néha túldíszített előadásmódra, hogy ezáltal valamennyire kompenzálják a közösséget az egykori verses, rímes, szép búcsúztatókért, elnyerték a falu tiszteletét és tetszését. Szem előtt kellett tartaniuk azt, hogy a nép számára a vallássság egyben művészi élményt is kell jelentsen, az egyszerű vallásos emberek a vallást érzelmileg élik meg (Tánczos 2000.108), és távol áll tőlük a protestáns egyházakra igencsak jellemző értelmező, indokló gondolkodásmód.

A prédikáció után a koporsót ugyanazok, akik kihozták a házból, felteszik a szekérre vagy utánfutóra, ahogy Magyarországon mondják remorkára, traktorra vagy teherautóra. Régebbi rudakon is vitték a koporsót, de ma már nem. Leginkább az ökörszékhez ragaszkodnak. Traktorral, teherautóval csak akkor viszik a koporsót, ha nem tudnak szekeret szerezni. Régebbi a gyászoló hozzátartozók, főleg asszonyok és gyerekek ültek fel a szekérre, a koporsó köré, és ott siratóztak, amíg a temetőhöz értek. Ma a koszorúkat teszik a szekérre, sőt ha nem férnek, ak-

kor azt a gyerekek, fiatalok kézben viszik a szekér előtt.

A temetési menet meghatározott sorrendben áll össze. Elöl egy fiatal fiú az egyház gyászlobogóját viszi. Utána megy a lelkész, a kántor és a presbiterek, ők általában egész úton egyházi temetési énekeket énekelnek. Közvetlenül a szekér előtt a koszorút vivő fiatalok mennek. A szekeret az elhunyt közvetlen családtagjai követik, elöl a férfiak (fiúk, vők, sógorok, testvérek), utánuk a női rokonok és a gyerekek. Őket követi a gyászoló gyülekezet.

Az úton mindenki csendesen beszélget, csak az egyház képviselői énekelnek. Fiatalok temetésén inkább csak az asszonyok kezdték éneket. Ilyenkor annyiban különbözött a temetési menet, hogy a szekér előtt illetve a két oldalán a vőfélyek és nyoszolyólányok mentek, díszes, szalagos vőfipálcákkal, úgy, ahogy hagyományosan a házasulandó ifjút kísérték a templomba. Ha zenészek is voltak, azok is a szekér előtt foglaltak helyet a menetben.

A temetőhöz érve a koporsóvivő férfiak leveszik a koszorúkat a szekérről, és a sír mellé teszik. Leemelik a koporsót is, ezt pedig a sír fölé tett rudakra, a kötelek fölé helyezik. A lelkész mond még egy rövid beszédet, imát, majd a koporsót lassan a sírba eresztik. Az asszonyok ilyenkor is hangosan sírnak, siratóznak, mindaddig, amíg a sírt be nem fedik. Amikor a koporsót leengedték a kötelekkel a gödörbe, egy sírásó lemegy és elrendezi a koporsót, majd ráhelyezi arra a padmalyt. Gyakori, hogy letép egy darabot a szemfedőből és a sír mellett álló hozzátartozónak adja. Ezt a gyermekek, testvérek el szokták osztani, elteszik emlékébe, illetve abban az esetben, ha valaki a családjukból megirtózott, megijedt a halottól, ezt a szemfedő darabot elégetik, és az illetőt megfüstölik vele.

Amíg a sírt elhantolják, földdel befedik, megadják jellegzetes formáját és ráhelyezik a koszorúkat is, mindenki a sír körül marad. A pap, a kántor és a presbiterek egyházi énekeket énekelnek, ezután lassan, csendesen beszélgetve, aki akar, az visszamegy a halottas háznál szervezett torba.

Összegzés

A temetkezési szokáskör tehát kollektív érvényű utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy milyen nemű, korú, társadalmi rangú személyt hogyan kell eltemetni. Rendelkezik a temetés aktív és passzív részvevőiről, az általuk betöltendő szerepekről, tennivalókról, a hatékony együttműködés érdekében. Intézkedéseket tartalmaz az elhunyt földi maradványainak előkészítésére, elrendezésére, eltávolítására, majd emlékének tiszteletben tartására vonatkozóan.

Arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy bár a halott áll a cselekvések központjában, legalábbis a halál beálltától a temetésig, a szokáskör egyben olyan rendszert is jelent, amely az élő közösség érdekeit szolgálja. Viselkedési parancsokat tartalmaz arra nézve, hogy hogyan kell gondoskodni a halott közvetlen hozzátartozóiról, hogyan lehet visszavezetni őket a mindennapi kerékvágásba, a megszozott közösségi életbe. Ugyanezek a viselkedési parancsok, normák a közösségben beállt krízishelyzetet is igyekeznek áthidalni, minél előbb feloldani a veszteség okozta feszültséget, helyreállítani a meg-

bolmott rendet.

A halál előjeleinek, valamint a haldokló körüli teendőknek megelőző funkciójuk van. Egyrészt a közelgő halált próbálják elhárítani, másrészt a haldoklót és a környezetében élőket készítik fel a várható eseményre. A halál tényét közvetlenül a halál beállta után állapítják meg, de a szokás folyamán többször meg is erősítik (halottnézés, virrasztás, temetés, tor).

A halottra elsősorban az elkülönítő funkciók irányulnak. Öltözete, a ravatal, a „halottközpontú rituális színjáték” (Kunt 1987.240) hajtórugója az az igény, hogy az elhunytat minél inkább megkülönböztessék és eltávolítsák az élők köréből. A népi halálképzet sajátossága az, hogy a halált nem végleges megsemmisülésnek, hanem átváltozásnak, átalakulásnak tekintik, a halottat is csak egy másik dimenzióban tovább élőként tudják elképzelni.

A halál tényét rituális kódok segítségével hozzák a közösség tudomására, hirdetik ki. Ezután a közelebbi és távolabbi rokonok, jó szomszédok, barátok, ismerősök együtt aktiválják azt a tudáshalmazt, amely a krízishelyzetben az együttműködést, a közös munkát lehetővé teszi és irányítja. Arról van ugyanis szó, hogy a szoros kapcsolatháló, amely addig működött, egy tag halállalval meglazult, veszélybe került. Ezt kell közös erővel valahogy rendbe hozni, újrendezni az emberi kapcsolatokat és viszonyokat. Úgy is mondhatjuk, hogy a halál megingatja, felborítja a létező rendet, káoszt okoz, majd a hátramaradók új rendet teremtenek, ami természetesen nem azonos a régivel, esetleg hasonló ahhoz.

Rendkívül fontos a temetési szokásoknak az a szerepe, hogy mozgósítja a közösséget a hagyományos munkamegosztás szerinti feladatok elvégzésére. A temetés kitűnő alkalom arra, hogy egyének és családok, nagyobb rokoni csoportok bizonyítsák a tágabb közösség előtt azt, hogy elsajátították a közösség normáit, azt, hogy aktualizálni tudják az egyedi esetre az általános hagyományokat, és leginkább azt, hogy összetartanak, családként, rokonságként, nemzetségeként tudnak viselkedni. Természetesen ez néha csak látszat, de az ilyen kivételek alkalmakkor ezt várja el a közösség tőlük. A hagyományos paraszti közösségekben ugyanis nem az egyén, hanem a család számított alapegységnek. A halott életének a faluközösség általi méltatása a családra is kihat, ugyanakkor az, ahogyan a család a temetést megszervezi, lebonyolítja, ahogyan ez elhunyt emléket ápolja, visszahat a halottra is, olykor képes megőszépitni annak emlékét.

A temetés módjával ki tudja fejezni a család a veszteség mértékét. Ez mindig annak függvénye, hogy az elhunyt milyen szerepet töltött be a faluközösségben, a rokonságban, a családban. Elsősorban a munkavégzésre képes, közösségi feladatokat is vállaló, utódaikról gondoskodni tudó egyének halála nagy veszteség, illetve a természetellenesnek ítélt erőszakos halál, a fiatalok halála az. Az idősek halálát belenyugvással, természeti törvényszerűségként és Isten akarataként fogadják. Az önrombolást, öngyilkosságot szigorúan elítélik, de a hátramaradottakat ugyanúgy gondozzák, mint a többi gyászolót.

Maga a temetés gazdasági próbatétel is. Ugyanakkor jó alkalom a család gazdasági lehetőségeinek a demonstrálására. Szerintem ez nyilvánul meg az ajándékvívésben is, mert ez a közösségi viszonyokat

is szimbolizálja, miközben a kölcsönös segítségnyújtás révén újrafogalmazni, megerősíteni és stabilizálni is igyekeznek e kapcsolatokat.

A halál, temetés révén olyan, egyébként már csak ritkán, illetve megváltozott formában tetten érhető intézmények is működésbe lépnek, mint a szomszédság és a társas munka.

A továbbiakban szeretném folytatni a Magyar-szovátan elkezdett kutatásokat. A falu társadalmának szerkezetét, ennek alakulását szeretném vizsgálni, valamint tükröződését a szokásokban, megnyilvánulásait mindennapi életben. A halottkultusz szováti jellegzetességeinek feltárását csakis a szomszédos mezőségi településeken végzett hasonló kutatások révén tudom elképzelni.

DIMÉNY ERIKA

Irodalom

- Antal Szongoth Erzsébet
1980 A szokásba való belenevelés és nyelvi aspektusai Magyar-szovátan (szakdolgozat)
- Balázs Lajos
1995 Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetés Csíkszentdomokoson. Monográfia. Csíkszereda Bartha Elek
1995 Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklorjában. I-II. Debrecen.
- 1995 Vallásökológia. Debrecen
- Eröss Alfréd
1998 Lelkipásztori néprajz. Gloria. Gyulafehérvár
- Kiss Erika
2000 Magyar-szováti temetkezési szokások. (Szakdolgozat)
- Kiss Lajos
1988 Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. Bp.
- Kunt Ernő
1987 Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Bp.
- Nagy Ödön
1988 Halottkultusz gyülekezeteinkben. In Református Szemle. LXXXI évf. 355–360.
- 1991 Az egyház szerepe halottas szokásaink alakításában. In Népi vallásosság a Kárpát-medencében. Veszprém. 179–184.
- Roman, Alexandru
1980 Valorificarea elementelor de istorie locală în procesul instructiv-educativ. Lucrare pentru obținerea gradului didactic I. Cluj-Napoca
- Suciu, Coriolan
1967–1968 Dicționar istoric al localităților din Transilvania I-II. Ed. Academiei. București
- Tamás Irén
1982 A gyermek családi helyzetének változása (Szováti néprajzi monográfia) In Korunk Évkönyv. Metamorphosis Transilvaniae. Kolozsvár-Napoca
- Tánczos Vilmos
2000 Népi vallásosság. In Magyar népi kultúra. szerk.: Gergely Csilla, Ilinczky Andrea és Papp László. Kolozsvár. 104–141.

Magyarország népi gyógyászata

Az emberi szervezet egészségének biztosítása két úton történik: a betegség megelőzésével és a betegség gyógyításával. A betegség előidézése a rontás.

1. Egy közösségben a népi tudáshoz tartoznak bizonyos előírások, tiltások is. Ezek egy része a betegség megelőzésére vonatkozik. A tapasztalatból elvonatkoztatott szabályok vagy általánosan érvényesek, vagy egy bizonyos szituációra vonatkoznak.

2. A gyógyítás folyamat-jelleget, meghatározott lépések elvégzését jelenti. Ezek a következők: a) a betegség felismerése, b) okának meghatározása, c) a tulajdonképpeni gyógyítás. a) A betegség felismerése jelértelmezés. Az emberi szervezet elváltozása, a tünet jelzi a betegséget. Ezek a jelek szintén a népi tudás részét képezik. Amennyiben új, a közösség számára ismeretlen tünet jelentkezik, a gyógyítás nem lehetséges a hagyományos közösségi keretek között. b) A betegség okának meghatározása részben a tünet-értelmezéssel jár együtt. Annál azonban jóval több. Sok betegség-nél annak az ismerete is szükséges, hogy a dolgok egy osztályának melyik eleme okozta a betegséget (1. kutyaharapás, kígyómérés). c) A gyógyítás ellendetermináció. Kommunikációs folyamatként fogható fel. A népi tudatra jellemző betegség materializált formában démonként való elképzelése. A gyógyítás kommunikációs folyamatra való átírása a következő: adó: népi orvos; üzenet: a gyógyító erő; kommunikációs csatorna és kód: a gyógyító erő hordozóközege; vevő: a betegségedémon. Amennyiben a kommunikációs csatorna és kód megválasztása helyes, a kommunikáció célja (a gyógyulás) megvalósul. Közösségenként a kommunikációs csatorna és kód megválasztása és az adó változik, jellemző. A kommunikációs csatorna és a kód alapján négy gyógyítási eljárás különíthető el: alkalmazásos gyógyítás, beavatkozással gyógyítás, hideg-meleg hatás alkalmazása, összetett eljárás. (A jelen dolgozat szerkezetének kialakításában Vajkai Aurél munkája segített: Vajkai 1943.)

Az alkalmazásos gyógyítás esetében a gyógyító erő hordozóköze a tárgyi világ valamelyik eleme, növényi, állati, emberi eredetű anyagok, táplálék- és vegyi anyagok. A beavatkozással gyógyítás kisebb-nagyobb erőlkifejtés alapján valósul meg. A testi elváltozást ez az erőlkifejtés kényszeríti normális állapotba. A hideg-meleg hatás alkalmazása a hőmérséklet-változás következményén alapul. Az összetett gyógymód leggyakrabban többmozzanatos, összetett kódot alkalmaz. Elemei az objektéma, gesztéma, textéma, loréma. Ezek kombinációja kötött, s csak a szintaxis törvényeinek betartásával válik teljessé és érthetővé az üzenet (lásd Hoppál 1970).

A közösségek népi gyógyászati gyakorlata gazdag tudáson alapszik. Így sok betegség megelőzése, gyógyítása egyéni vagy családi szinten történik. Vannak népi orvosok, akik a hagyományozott ismereteket felhalmozzák, kísérletezéssel felduzzasztják, saját eljárásokat dolgoznak ki, ők egy egész közösség kiszolgálói lehetnek.

A gyógyítás történhet a betegségedémon elpusztításával vagy a betegségedémon más alanyra való átszármaztatásával. Ez utóbbi a rontás.

3. A rontás történhet átszármaztatással vagy egyéni kezdeményezésből. Ez utóbbi esetben kizárólagosan az erre a célra kiképzett személyek végzik.

A gyűjtés Magyarországon 1980 májusában történt, a feldolgozás ugyanez évben, júniusban.

A betegség megelőzése, tiltások

Ígézés. A szemrevaló („szép”, „fűn”) emberre mondják: *Püj, püj, ígézet meg ne fogja* (5). *Miko lássó, hogy mind nézik, köpjén magábo s mongya: Kígyófasza szeme közé* (1). A férfi vegye fordítva az ingét (10), lábujját (11), majóját (11), gatyáját (11). Tegyen fokhagymát a zsebébe (1, 10), kebelébe (12). *Mielőtt elindulna, mosgyék meg a moslékos vederből, amiben minden lütyedéket összegyűjt* (1), vagy mártsa bele az ujját és vessen egy (2), három (9) keresztet a homlokára. A kisgyermek karjára piros gyöngyöt

(2, 9, 10, 11, 12) vagy szalagot (2, 11) kötnék.

Fejfájás. Fésülködés előtt a fésűt szentelt vízbe kell mártani (1). *Miko elősszö dörög, az ember a vasakka meg ke dörzsolje a fejit. Akármilyen vassa.* (4)

Hajhullás. *A lánynak a fiú ne fogja meg a haját, me ehull* (5). A fésülködéskor kiszakadt hajszálakat a borzafának a tövibe vagy a ficfának a jukjába dobták, hogy ne hulljon e (1) vagy dugd az eresz ajábo (5).

Tyúkseg. *Ne járjon a tyúkák vízibe* (2).

Égés: *Március elsejin a léányok felhúzzák a szoknyájokat, úgy mennek ki az ajtón, hogy a feneküket fogja meg a nap* (2).

Beteg újszülött. A terhes asszony ne csodáljon meg semmit, mert olyan lesz a gyermeke (10), ne nézzen halottra vagy a sírba, mert néma, vak vagy süket lesz a gyermek, mint a halott (1), ne rúgjon macskába, hogy ne legyen szőrös az újszülött (2, 11), ne tassa a cserényt (füstfogó), hogy ne legyen fekete (9), ne vigyen gazt a kötényében, hogy ne legyen sebes (9). *Miko állapotos vótam, idedobtak egy békát a kezemre. Lehet, hogy észrevettem s mondtam, hogy – Én istenem, őrizz meg!, s nem lett jegy a gyermekre*” (2).

Tejhiány. Nem szabad a szoptató anyja ágyára ülni, mert elviszik a tejét (2).

Álmatlanság. Mikor a kisgyermekes anyának enni vittek, a kosárról levették a csomagolópapírt, a gyermek feje alá tették, hogy aludni tudjon (1, 2, 10).

Betegség. *A kicsi gyermeket nem szabad a tüker elé tenni, mert megcsodájjo magát s beteg lesz* (10).

Tisztátalan. *Tették a bócsóbe a gyermek lábához a kést és a seprűt feállitatták, hogy ne közeledjen a tisztátalan s egy kötöt a feje alá, hogy ne vigyék e az álmát* (1, 11).

A betegség oka

Szent Antal tüze. *Ha belélépett löheverésbe, megtótt apró pattanásokka. S akko monták, hogy Szent Antal tüze* (1).

Anyajegy. *Ha valaki megüti az állapotos asszonyt, olyan jegy lesz a gyermekén* (3, 11).

Sümölcs. *Ha számoljuk a csillagokat, akko lesz a sümölcs az ujjunk*

ra (10, 11). Akárkinek odaadja, hogy olvassa meg a kezén a sümölcset, akko is átszáll (1, 10). Ha valakinek van a kezén sümölc, s a másik mind fogja a kezét, neki is lesz (10).

Korpa. A korpát a petroljam csináljo (11).

Poloska. A fecske poloskát hoz a házakhoz (1).

Igézés. Az igézés az egy betegség, valaki átnéz valakit. Észrevétlenül (3).

A betegség leírása, tünete.

Jelek

Vérnyomás. A vérnyomástul fáj a kisagya az embernek (3).

Gilizta. A gyermek vakarja az orrát vagy a fenekét (5).

Ötös. Vakarozik, ütődik ki, mintha sebes lenne. Olyanforma, mind a himlő (3).

Szent Antal tüze. Némelynek üt ki a kezire, a lábáro, az arcáro. Olyan mint a himlő (3). Megtöt apró pattanásokka. S akko monták, hogy Szent Antal tüze (1).

Vaktetű. Viszket a lábo ujja közt. Víz van odagyúlve s az rágjo (1).

A gyermek neme. A terhes asszony ha hátul nem olyan széles, fiú lesz (9). Az állapotosnak terítettek zsebkendőt a térgyire, s mondták, hogy fogja meg. Ha a közepítő fogta meg, léány lesz, ha a sarkátú, fiú (2). Miko szűlték, az állapotos a lábo közét vette a csípveosztót, ha férfit lát, fia lesz, ha asszonyt, léányo (2).

Halál. A bagolyhuhogás (2, 10), kutyavonítás (2), álomban a dőlő házfal és a foghúzás (2) jelzi a halált.

Gyógyítás

I. Alkalmazásos gyógyítás

Termesztett növények

Allium cepa, hagyma. Teáját köhögés (1, 3, 10), torokfájás (11), hasfájás (1) ellen használják. Ugyancsak torokfájás ellen készítik el a következőképpen: a hagyma belét kiveszik, cukrot tesznek bele, két napig vízben hagyják, utána isszák (11). A nyers hagymát kelésre (2) és furunkulusra (10) teszik.

Allium satium, fokhagyma. Fokhagymát fogyaszt, akinek gelsztája van (2, 4, 8, 9, 10, 11). Fül-fájás esetén a fülbe dugnak egy vagy fél cikket (2, 9, 11), aki csuklik, az a tenyerébe szorítja (11). Féregűzésre való más felhasználása: 1. Sambucus nigra (3).

Armoracia lapathifolia, torma. Reszelt tormával borítják be a homlokot fejfájás (2), szanitár szeszben áztatott tormával a fájó részt reuma (11) esetén.

Avena sativa, zab. Teáját köhögés gyógyítására használják (11).

Brassica oleracea, káposzta. Sós káposzta levelet borítanak a fagyott testrésze (2, 9).

Capsicum annuum, paprika. A csípős paprikát fogyasztják féregűzés (10) és a szem erősítése (10) céljából.

Carum carvi, kömény, kömíny, kömin. Teáját köhögés (4, 10), torokfájás (10, 11), gyomorfájás (1) gyógyítására használják, oldja a hasgörcsöt (8), tisztítja a gyomrot (10), hasfogó (1, 8), szelelteti az embert (2). Májbetegség ellen: 1. Hypericum perforatum (3).

Cucurbita pepo, tök. Tökmagos tésztával borítják be a kelést: a

beteg a tökmagot összerágja, a tenyerében liszttel elkeveri, s a kelésre helyezi (3).

Linum usitatissimum, len. Tejben főzött magját furunkulusra helyezik (1). Továbbá: ha valakinek bemegy egy gaz a szemibe, vesz az ujja közé magat, a kezive félrehuzza a szempillát, a másik kezive belészór vagy három magat, ráhúzza a szemit, s úgy maradjan vagy egy fél órát. Az kiüzi a gazat is, s a mag is kijön (3).

Lycopersicon esculentum, paradicsom. Nyersen (2), tésztával keverve (2) kelésre teszik.

Nicotiana tabacum, dohány. Levét sebre csepegtetik (10).

Papaver somniferum, mák. Gubójából a gyermekeknek főznek altatót (2, 3, 4, 9, 11). Elalszik örökre (3). Megbutul tölle a gyermek (9).

Petroselinum hortense, petrezselyem. Levelével a darázscsípés helyét dörzsölik be (2, 3, 4, 11). Teáját a magas vérnyomásos használja (3). (Csak hallotta).

Phaseolus vulgaris, paszuly. Sótalan paszulyt fogyaszt a férges ember (2).

Satureia hortensis, csombord. Teája csökkenti a vérnyomást (3).

Solanum tuberosum, pityóka, krumpli. Furunkulusra (10), égési sebre (11), hegesztéstől fájó szemre (11), reszelve a homlokra teszik fejfájás gyógyítására (2). A pirkrumpli vérhast is gyógyít (3).

Zea mays, törőbúza. Csuszájából készült tea köhögést gyógyít (11), a piros csuszából készült tea vérnyomáscsökkentő hatású (4).

Dísznövények

Lilium candidum, fehér liliom. Levelét zölden vagy szárítva kelésre (2, 3), furunkulusra (9, 11), tályogra (2) teszik.

Pelargonium zonale, muskáté. Leveléből főzött teával mossák a sebet, a kelést (4). Levelét furunkulusra teszik (1).

Paeonia officinalis, bazsarózsa. Virágjának teáját rendszertelen menstruáció esetén használják (1).

Termesztett fás növények

Cerasus avium, cseresznye. Termésének szárából (cseresznyefarok) készült teát használnak vese (1, 9), vízhólyagbántalmak (9) gyógyítására.

Cerasus vulgaris, meggy. A termésének szárából (meggyfarok) készült tea vízhólyag- és vesebántalmakat gyógyít (9).

Citrus aurantiacum, narancs. Héját szanitár szeszben tartják

nyolc napig, majd a reumás testrészre helyezik (2).

Laurus nobilis, babérlevél. A leveléből készült tea reumát gyógyít (11).

Ribes nigrum, fekete ribizli. Leveléből készült tea vérnyomásnövelő (2, 3, 10).

Prunus domestica, szilvafa. Terméséből készült ízet kennek sebre (10), kelésre (1).

Vitis vinifera, szőlő. Metszés után a szőlőcsapból folyó levét a fájó szemre kenik (11).

Vadon élő fás növények

Aesculus hippocastanum, gesztenye. Terméséből készült tea, főzet reumát gyógyít (10).

Cornus mas, som. Virágjából készült teát használnak köhögés ellen (4).

Crataegus monogyna, galagonya, mocsies. A virágjából készült tea jó (7), vesebántalmakat enyhít (9), a leveléből készült teát gyomor- (3), szívfájdalmak (2) enyhítésére, vérnyomáscsökkentésre (2, 11) használják. Termésének héját vaktetűre teszik (9). Májbetegség ellen: 1. *Hypericum perforatum* (3).

Physalis alkekengi, paptök. A termésében található port ütési sebre szórják (2).

Pinus silvestris, fenyőfa. Leveléből készült teával kell páráltatni a fejet fejfájás esetén, tobozából (*csusza*) (10, 11), leveléből (11) készült tea köhögést (10), szamárköhögést (11) gyógyít.

Quercus sp., tőgyfa. Héjának teája hasfogó (2).

Robinia pseudoacacia, akác. Virágjának teája hűlést (2, 8, 9), köhögést (4, 7, 8) gyógyít.

Rosa canina, hecserli, csipkebokor, seggvakaró. Bogyójából készült tea jó (11), gyomorfekélyt (1), vesebántalmakat (3, 9), köhögést (4), hűlést (9) gyógyít, szíverősítő (8). Májbetegség ellen: 1. *Hypericum perforatum* (3).

Sambucus ebulis, földi borza. A gyökeréből készített lábvíz reumát gyógyít (4), bogyójának levélvaktetűt gyógyítanak (1).

Sambucus nigra, borza. Virágjából készült teával hűlést (8, 9), köhögést (2, 4, 7, 8, 10), légsőhurutot (2), tüdő- (2), májbántalmakat (2) gyógyítanak. Más felhasználása feregűzésre: *Vágjan egy ilyen hosszú borzát (1/2 m), húzza le a sziürke haját, alatta van az a szállós, olyant szeggyen egy fél marékka. Tegye belé egy másfél literes lábosba,*

vízbe vagy tejbe, csak a tej nehogy kifussan, tegyen hozzá vagy négy cikk fokhagymát, egy marék székfűvirágot. Akinek geesztájo van, regge ne reggelizzen, ilyen teát igyon, vagy három négy óra múlve mennek a geeszták. Ha nincs mit egyenek, akko má pucolnak (3).

Tilia platyphyllos Scop, hársfa. Virágjának teája erősítő (8), idegnyugtató.

Vadnövénnyek

Achillea millefolium, egérfarkú fű. Teája májbántalmakat gyógyít (3).

Actaea spicata, Szent Antaltól való burjány, Szent Antal burjányo. Levelének főztjével a Szent Antal tüzet mossák, a levelét is ráborogatják (3, 8).

Anchusa officinalis, atlancél. Levelét kelésre teszik (9).

Aristolochia clematitis, farkasalma. Levelét sebre (4), kelésre (2) teszik.

Capanula sp., vadharangvirág. Levelét sümölcsre kötik (10).

Chrysanthemum balsamita, boldogasszony, calapar. Levelét kelésre teszik (5).

Cichorium intybus, kékcikara, csikaravirág, kotáng. Virágját vágási sebre teszik (4, 5).

Datura stramonium, pukkanító. Bogyóját (*tüvisdisznó*) zölden vagy szárítva, esetleg magjával együtt, összetörik, nyolc (2), három (3) napig szanitár szeszben tartják, utána a reumás testrészt kenik be vele.

Dipsacus laciniatus. A levelében összegyűlt vízzel mosakodnak arcszépítés végett (2) vagy

sümölcsre teszik (11).

Eryngium planum, szamártüvis. Teája vagy a tejjel készült főzet a szamárköhögést gyógyítja (1, 2, 3, 4, 10, 11).

Equissetum arvense, lófarok, lófarak, lófarkú fű. Teája reumát (5), mellfájást (9) gyógyít, gyomrot hajt (2).

Eugenia caryophyllata, szegfűszeg. A fogba dugva szünteti a fájdalmat (1).

Euphorbia cyparissias, kutya-tej. Miután a tyúkszemét kiáztatják, a kutya-tej levét csepegtetik rája (3). Ugyancsak csepegtetik a sümölcsre (9, 10, 11), a szeplős arcot mossák vele (2, 4, 11). A penisre csepegtetve izgatószer.

Glechoma hederacea, burujen de zgaibá. Kelést gyógyít a levele (3). *Pé tütje bubile bun* (3).

Helleborus purpurascens, pânz. *Dzsökerit* a fájó fogba kell dugni (2).

Hypericum perforatum, orbáncfű, sárgo virág. Virágjának teája tüdőbajt (11), sárgaságot (1), gyomorfekélyt (4) gyógyít, hasfogó (2). Májbetegség gyógyítására a következőképpen készítik: *meg kell főzni vízben. Egy picí köménymagot, egy pár szemét, egy kicsi seggvakarót, vagy tíz darab, ezt meg kell főzni, megint aszt a flori de mocsiesst összefőzni. Miko meg van főve, vagy három-négy ilyen virágot vesznek s belétörík.* (3)

Lamium album, árvocsohány. Teája idegnyugtató (2).

Lemnaceae, békanyál. *Süttésre* (égési seb) teszik (11).

Leonorus cardiaca, gyöngyajak. Virágjának teája szíverősítő (9).

Levisticum officinale, lostyán, leostyán. Egy hétig ecetben tartják, majd a reumás testrészt kenik vele (1, 2).

Lycoperdon, lófung. A port sebre (2, 11) és vágásra (2, 9) szórják.

Matricaria chamomilla, kamilla, szegfűvirág, vérenhulló, rumányeca. *Mindenfélének* használják (9), kisgyermek fürdővizébe (2, 10), torokfájás esetén öblögetésre (9), isszák torokfájás, köhögés (10), gyomorfekély (9) esetén, hasajtó (2), fertőtlenítő (3, 10, 11), borogatószer (11), szemfájást (2, 3, 4, 7), fogfájást (9, 10) enyhít. Féregűzésre való felhasználása: 1. Sambucus nigra (3).

Melitis melissophyllum, méhfű. Méhbetegségeket gyógyít a teája (8, 9).

Mentha aquatica convar. crispa, fodorminta, fodorménta. Teája köhögést (10, 11), gyomorfájást (3, 7, 9), hasgörcsöt (8) gyógyít, hasfogó (8).

Mentha piperita, borsmenta. Gyomor-, máj-, szívbántalmakat enyhít a teája (9).

Muscari comusum, kígyóhagyma. Teáját reumás betegek használják (11).

Papaver rhoeas, pipacs. Mákjából készült tea altató (10).

Petasites hybridus, keserűlapú. Levelét sebre (4, 11), kelésre (7, 8), furunkulusra (2, 4, 1) teszik.

Plantago media és P. Lanceolata, útilapú, útifű, patladzsina. Levelét kelésre (3, 9, 11) (*miko kifokad, akko teszik, kiszíjja*) (3), furunkulusra (1), tályogra (2), sebre (4, 10) teszik. Szirupja köhögést gyógyít (11).

Polygonum aviculare, porcsfű. Főzti reumát gyógyít (3), teáját vagy főztjét magzatelhajtásra is használják.

Rhinanthus sp., csengőkóré. Teája hasfogó (11), reumát gyógyít (3).

Rosa canina, tüvisrózsa. Teája elhajtja a vesekövet (4).

Rumex sp., lósornya, lusornya. Magjának teája hasfogó (1, 2, 8, 9, 10, 11), vérhast is gyógyít (3).

Salvia officinalis, zsálya. Teája gyomor-bántalmakat gyógyít (3).

Sanquisorba officinalis, fehérburjány. Levelét sebre teszik (4).

Silybum marianum, tarkatüvis. Levelét kelésre (2, 11), furunkulusra (4, 9), tályogra (9) teszik.

Sonchus oleraceus, nyúlaláta. Levelét kelésre teszik (5).

Symphytum officinale, fekete

nadály. Tejben főzve ínrandulásra, csontpedésre teszik (9).

Thymus glabrescens, vadcsombord. Teája májbetegséget gyógyít (10).

Urtica dioica, csóhány. A zöld csalánal a reumás testrészt dörzsölik be (2, 3, 10, 11), teáját asztma ellen használják (8).

Állati eredetű anyagok, testrészek

Disznógané. Ha tövis ment a lábba, disznóganét kötöttek rá este, reggelre kihúzta (9).

Egérbor. A tályogot dörzsölték be vele (5).

Juhfaggyú. Ha a szél kifújta az arcot vagy a kezét (4), ha a bőr megreped (9), a tyúkszem (2) juhfaggyúval kenik be.

Kígyóméreg. Ha megmarja az embert a kígyó, meg kell fogni és a mérget kivenni. Ezzel kell bedörzsölni a szúrást, s elmúlik (5).

Kőrishogár. Szárítva, összetörve a fogba dugták, fogfájást enyhít (1).

Kutyaszar. A fehér kutyaganét szárítják, porrá törik, vízben oldják és megisszák. Szamárköhögést gyógyít (2).

Kutyaszőr. Amelyik kutya az embert megharapta, annak a szőréből (3, 9), szőrének hamujából (2) szórnak a sebre.

Méz. Furunkulusra kenik (2, 8).

Nyúlbor. A tályogot dörzsölik be vele (9).

Szalonna. A sebre szalonnát (10), vágási sebre bőr mellőli szalonnát (2), szalonnafelsőt (9) tesznek. A sümölcsöt szalonnabőrrel kenik be háromszor-négyszer (7).

Szamártej. Szamárköhögést gyógyít (1, 2, 3, 10).

Tej. A repedezett bőrt (10), a leforrázott testrészt (3) borogatják vele. (*Az édes tejnél nincs jobb a világon, hogy az a tüzességit kiszíjja.*) Furunkulus, ínrandulás, csontpedés gyógyításakor, féregűzéskor való felhasználása: 1. Linum usitatissimum (1), Symphytum officinale (9), Sambucus nigra (3), szamárköhögés: 1. Eryngium planum (2).

Tejföl (*téfel*). A hasadt bőrt (3, 9, 10), az arcot (2) kenik vele.

Tojás. A berekedt ember nyers tojást iszik (2, 11). A kelést, furunkulust tojás sárgával kenik (2, 8). Az éhgyomorra megivott tojás hasfogó (1). A borsos rántotta féregűző (2). Gyomorfekély gyógyítása: a tojás héját lisztte törik, minden reggel egy kanállal fo-

gyasztanak belőle (1).

Túró. Has fogó (11), a sárgaságos betegnek javallott (10).

Viasz. Sárgaság gyógyításánál: 1. Állott víz (2), aranygyűrű (9).

Zúza. Recés részével a sümölcsöt dörzsölik be (7, 11).

Zsír. A repedezett bőrt (10, 11), az égési sebet (9) kenik be vele. Zsíros tészta kötnek a kelésre (9).

Emberi eredetű anyagok

Anyatej. A csipás (9) vagy fájó (3, 11) szemet mossák vele.

Széket. Kelésre teszik (2, 5).

Vizelet. Arcszépítő (2), a fájó fejet (1), torkot (11), a lázas testet (11), a nyilallásos testrészt (2), a tüdőgyulladásos beteget borogatják (1, 2). A tüdőgyulladásos beteg issza is (1, 2), a repedezett bőrt kenik vele (2), a darázsszúrást (9), vágott sebet (2) vizelettel kevert földdel borítják be (2), s általában használják fertőtlenítőként (10).

Haj felhasználása: 1. Rontás.

Szór felhasználása: 1. Rontás.

Vér felhasználása: 1. Rontás.

Táplálékanyagok

Bor. Ribizli bor ajánlott a vérszegényeknek (3, 11), a bor emeli a vérnyomást (3); ajánlott a himlősnek, hogy a betegség kiüssön (11).

Bors. Féregűzésnél való felhasználása: 1. tojás (2), pálinka (2, 9).

Cibre. Ajánlott a himlős betegnek, hogy a betegség kiüssön (11).

Cukor. Berekedt ember kezelése: az égetett cukrot vízzel felöntik, a beteg forrón issza (9). Hasajtó: 1. víz (11), torokfájás kezelése: 1. Allium cepa.

Ecet. Ecetet öntenek a fájó fogra (10), ha isszák, has fogó (1). Borogatásra használják, tüdőgyulladás (10), fejfájás (4, 10) esetén. Akinek a feje fáj, ecetet szagoltatnak vele (7). Korpa (10, 11), hajhullás (10) ellen ecettel mosnak haját. Reuma gyógyítása: 1. Levisticum officinale (2), hidegrázás: 1. Dörzsölés (1).

Liszt. Húlés esetén: *Miko náthások vagyunk, veszünk ki szemet a kemencéből, mállélszet szórunk rá, s a füstjét beszíjjuk. Az megeresztli a csatornát* (1, 10). Égési sebre liszt, sütőpor, olaj keverékét teszik (3, 4). Kelés gyógyítása: 1. Cucurbita pepo (3).

Mentosan. A gyomorfekélyes embernek ajánlott (1).

Olaj. Égési sebre öntik (9, 10). Ugyanilyen célból: 1. Liszt (3, 4).

Pálinka. Zsibbasztja a fájó fogat (3, 10, 11). A hidegrázást sós pálinkával gyógyítják (9). Féregűzésre is a sós (9) vagy borsos (2, 9) pálinkát használják. A vérnyomás csökkentéséért reggelente egy kanál *rezes pálinkát* kell inni, amíg elfogy egy fél liter (3).

Só. Az égési sebre sót szórnak (10). Sós vízzel mossák le a vakte-tút (1), gargarizálnak mandulafá-jás esetén (1, 11). Hidegrázás gyó-gyítása: 1. Pálinka (9), féregűzés: 1. Pálinka (9), fagyott testrészt gyógyítása: 1. Brassica oleracea (2, 3, 9), törés: 1. Dörzsölés (4).

Sör. Magzatelhajtó: a nő egy Algocalmin injekció megivása után egy fél liter sört iszik meg.

Sütőpor. Égési seb gyógyítása: 1. Liszt (3, 4).

Tészta. Kelés gyógyítása: 1. Lycopersicon esculentum (2), zsír (9).

Víz. A cukros víz hashajtó (11), orrvérzés esetén a kisagy tájékát kell vízzel mosni (2). Rekedés gyógyítása: 1. Cukor (9), vakte-tű; 1. Só (1), mandulafájás: 1. Só (1, 11).

Vegyí anyagok

Algocalmin injekció: magzat-elhajtásra való felhasználása: 1. Sör.

Benzin. Benzines földet tesz-nek a reumás testrésze, törésre, vágott sebre (6).

Citromsó. Vízben vegyített cit-romsó has fogó (1).

Mész. A vágott sebet mésszel tapasztották le (5). Cseberben víz-zel kevert mészből készült párol-tató víz magzatelhajtásra.

Motorina. Torokfájáskor mo-torinát ittak (11).

Petróoleum. Petróoleumos ko-csánnyal törölték le a vakte-tút (1). A torokfájást petróoleummal gyó-gyították (11). Petróoleumos föld-del borították be a reumás test-részt, a törést, a vágást (5). Tetű-pusztító szer (11).

Sósorszesz. A fejfájást sósbor-szeszes borogatással gyógyítják (3, 4). A fájó fogat sósorszeszes vattával tömik be (9). A kiütött csömört sósorszesszel mossák (3). Más: törés: 1. Dörzsölés (4).

Szalicil. A tyúkszemét kezel-ték vele (2).

Szanitár szesz. A lyukas fogra szanitár szeszt öntöttek vagy szanitár szesz vattával tömtek be (11). A vágott sebre töltötték (2), tüdőgyulladás esetén boroga-tásra használták (1), a reumát szanitár szesz tormaival kezel-

ték (11). Más felhasználása: reu-ma gyógyítása: 1. Citrus auranti-acum (2), Datura stramonium (2, 3), hidegrázás: 1. Dörzsölés (1), tö-rés: 1. Dörzsölés (4).

Szappan. Marjuláskor szap-anlével kenik a fájó részt (11).

Eszközök, tárgyak, a tárgyi világ elemei

Ablakról vett víz (*harmat*). A reggel az ablakon gyűlt vízzel kenték be az árpát (2, 4, 7, 10, 11). Keresztet csinálnak vele a szem előtt (9).

Állott víz. Viaszból készített pohárból ivott állott vizet a sárga-ságos beteg (2).

Aranygyűrű. Sárgaság gyó-gyítása: viaszpohárba aranygyűrűt tettek, a beteg erről itta a vizet (9).

Esővíz. Arcszépítés céljából mosakodtak vele (11).

Fürdővíz. Az anya a csecsemő első fürdővizéből mosta meg az arcát, *hogy tisztuljon az arca* (2), hogy a szeplő eltűnjön (1).

Hó. Első hóval mosakodtak szépülés céljából (2), tavaszi hóval mosták le a szeplőt (10), a fagyott testrészt hóval dörzsölték (2).

Föld. A vágott sebet sáros földdel, földdel vagy porral töm-ték be (1), a kígyó csipte ember lá-bát földbe ásták, egy (14) napig kellett ott tartózkodnia. Más fel-használás: darázsszűrés gyógyítá-sa: 1. Vizelet (9), vágás; 1. Vizelet (2), reuma, törés, vágás: 1. Benzin, Petróleum (5).

Pókháló. Sebre tapasztották (5).

Szenteltvíz, tömjén, tömény. Kiöli a rossz fogat: *dobta ki a rossz fogat* (1), *az egész fogait kiviszi* (2).

Szpojála. (*A bánya fenekén van olyan barna-barna kő*) Reszeltünk szpojálát, s azt adtuk a kicsinek ágy-bavizelés ellen (4).

Vályog. Vágott sebre, törésre, daganatra tették (6).

II. Beavatkozásoz gyógyítás

Elkötés. A szemölcsöt lófarok-szörrel elkötik, míg leszárad (2, 4, 10).

Emelés. A nem kívánt terhes-ségtől a következőképpen próbál-tak szabadulni: a nő cementre ült, hogy felhűljön, utána nehezett emelt.

Dörzsölés. A zabolát zsebken-dő vagy ing élivel dörzsölik (10), a csipát vizes ronggyal (9), a ficamot szappanos vízzel (10, 11), a törést sós vízzel, szanitár szesszel vagy sósorszesszel (4). Szanitár

szesszel, ecettel szüntetik a hideg-rázást (1).

Mágnes alkalmazása. Ha fém-tárgyat nyel a fiúgyermek, mág-nest tesznek a szájába (11).

Méh felbontása. Terhesség-megszakítás céljából, orsóval.

Pislogás. Ha idegen tárgy ke-rül a szembe, a beteg vízbe pislant (11).

Pofozás. Az ájult beteget fel-pofozzák (11).

Por (cukor, só) befújása a szembe. Ilyen módon sértik fel a hályogot (11).

Törés. A lány hajával három-szor (1) megtörlik a zabolát (1, 10).

Ütögetés. Az ágyba vizelő gyermeknek tüzes seprűvel ütöge-tik meg (2, 11).

III. Hideg-meleg hatás alkalmazása

Hideg-hatás. A fájó fejet hideg vízzel borogatják (3), a fagyott testrészt hideg vízben mossák (3), akinél gyakori az orrvérzés, a *csuguláját* mossák vele (9). Ugyan-ezt alkalmazzák a terhesség meg-szakítására: 1. Emelés.

Meleg-hatás. A rekedtséget meleg borogatással szüntetik meg (3), hűlés esetén hideg borogatást tesznek az orra (10), láz esetén langyos borogatást a testre (3). Mandulafájáskor meleg (nem vi-zes) borogatást használnak (3). A tyúkszemét forró vízben áztatják ki (10), ronggyba kötött sóvalan puliszkát tesznek a dagadt arcra, mumpszra (1), meleg sót a fájó derékra (10). A fület meleg kamil-lateával páráltatják (10), a tetűt forrázzák (9). Hidegrázáskor: *A bundávo kifejűdt a napra, hogy mele-gedjen ki* (1). A reumát (derékfá-jást) ventúza pohárral gyógyítot-ták: 9–20 poharat bekennek szan-itár szesszel, láng fölé tartják, rá-teszik a beteg hátára, hogy kiszív-ja (2, 9).

IV. Összetett gyógymódok

A betegség megsemmisítése
Ígérés. Gyógyítása szenes víz vetéssel történik. Gyufaszálat (2, 3, 11), könnyű fa tövisét (galago-nya, kökény) (3, 9) égetik, kilen-cet, a szent vízbe dobják. Texté-ma: – *Én Istenem, adhad, hogy job-ban legyenek* (2). *Acsának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ammen. Ha asszony igitte meg, hasadjon meg a csicse, ha férfi, hasadjon meg a töke* (9).

O pornit (Erzsi) pe cale pe pri-

mare.

Se tâlnea cu maica precesta.
Di se te cânt, se te develești?
Cum nu m-oi cânta, cum nu m-oi
devăli,

Câ nu știu ce boală s-o tâmplat.

La inima s-s stricat,
Păru ei s-s burzucac,
Din picioare s-ontiedicat,
Te întoarce-e.
Din pișoare să pornească,
Păru ei să-ntedesască,
Mâncare să tomnească,
De boală să mântuiescă,
De vâtet (deochet) de față mare,
De bărbat, de muiere,
Să crăpă țitele, să cură boșile,
Să rămâie (Erzsi) luminată, bob-

linat,

Ca arjintu strecurat,
Că în ceasul se l-o făcut,
Că în zuva se l-o născut,
Descântecu de la mine,
Leacu, doamne, de la tine,
Auzi-mă, doamne, auzi-mă,
Amu ni în perta asta auzi-mă. (3)

Közben késsel (3, 11), villával (3) keresztet csinálnak a pohár felett (11), a pohár fenekén a vízben (3), hármat (11), amíg az imádság tart (3). Az imádságot háromszor kell elmondani, utána háromszor beleköpni a vízbe (3). A vízből inni kell, kilenc kortyot (11), majd megkenik a mellét (3), tenyerét, homlokát (11). A népi orvos a vízbe mártott kezével keresztet vet a beteg gyomorszájára, tenyerére, fejére (3). A maradék vizet a kutyára (9, 11), a háztetőre (11), a kert tövébe (3) öntik.

Megijedés. Önt öntenek, vetnek. Beléteszik egy kalánbo, kicsi zsírt hozzájo, ez meggyúl, miko az ön eolvad, beléöntik a vízbe, kilenc versen: háromszor a fejire, háromszor a hátáro, háromszor a szivire (4). Az ismételt textéma: *Én vetek az ónnal Atyánok, Fiúnak, Istennek nevibe, Ámmen* (8). Az csinálódik ki, amitő megijedt (2). A vízze megmossák, iszik belölle, az ónt a feje alá teszi. A vizet egy kert sarkábó öntik (4).

Árpa. Learatják, pusztá kézzel (4), sarlóval (3), késsel (11). Előzőleg keresztet kell vetni a szemre (4). A textéma:

Árpo, árpo learatlak,
Kévébe nem kötlek,
Hanem a ló seggibe verlek (3).

Árpo, árpo learatlak,
A szemétbe doblak (8).

Árpo, árpo learatlak,
Marékba szedlek,
Kévébe teszlek,

Kalangyábo raklak,
Szekérre teszlek,
Hazaviszlek,
Kicsipellek, megőröllek,
A tehén seggibe verlek. (2)

Árpo, árpo learatlak,
Kévébe teszlek,
Kalangyábo raklak,
Szekérre raklak,
Onnat is kidoblak,
Asztagba raklak,
Elcsípellek,
Zsákbo teszlek,
Malomba viszlek,
Megőröllek,
Megerszlek (1).

Utána köpni kell (1, 2, 3).

Szent Antal tüze. Leköpi és/vagy leolvassák. Leköpi, olvasnak rá. Mond egy imáccságot. Hogy a seb mujjan el. A Hiszekegyet vagy a Miatyánkot. Én eztet elolvasom, hogy a seb múljan el, hogy a fájdalom menjen e ettő a léánkátó (4). Addig ke köpni, amég megmosakszik benne. Mondtam én, hogy: – Atyánok, Fiúnak, Szentlélek Istennek neviben használjon (9). Összekeverte a búzát, kukoricát, árpát, s olvasott. Minden reggel bekente (11).

Öntés. Vízbe szoktak olvasni, megtettek össze minden búzát, törőbúzát, fuszulykát, ugorkamagot, tökmagot, döblecmagot, összesen nyócat, a kilencedik vót a pénz, ötbanis vagy bármilyen. Csináltak csomagot belölle, egy zsebkendőbe. Olvastak rájo, kesse vagy villávo vetettek keresztet. Eve megdörzsölték ott, ahol beteg. A vízze lemosták, nem törülköztek meg, hogy úgy szárodjan meg rajta. A vizet olyan helyre ke önteni, ahol nem jár az ember, a kert tövébe, hogy ne ragadjon rájo. Kilenc versen csinálták, kilenc nap, csomagot csak egyet csináltak, vizet mindíg mást (3).

Sümölcs. Keresztvetéssel tűntetik el. Amiko emenyen ki az útra s kap egy csontat, akkármilyen csontat, feveszi az csinál a sümölcsre három keresztet (1). Miko meg vót hevülve a kemence, háromszo csináltom keresztet a szájáná s mondtam: – Atyánok, Fiúnak, Szentléleknek neviben tűnjen e. Ámmen (9).

Sárgaság. Kereszttel. Szoporban egy asszany keresztet vág a homlokára (11).

Igézés. Számolnak kilencig s visszafelé (1). A vízbe belédobják az első szentet és ez a kilenc. És a következőre azt mondják, hogy nyóc. A kilencedikre azt, hogy egy. A vizet megitatják az emberrel. A számolás végén aki olvas, még mormol valamit.

Utánna háromszo keresztet vet a pohárró kéztenyérrel és háromszor megköpi a vizet. A beteg háromszor iszik a vízből. Azután ebből a vízből megkeni kereszt alakban a homlokát, a gyomorszáját és a két tenyerét. A megmaradt vizet kiöntik a macskára, kutyára, háztetőre vagy az ajtó sarkára (13).

Hidegrázás. Rázott a hideg. Anyám evitt egy legelőre. Kecsebukázni kellett, nem tudom hány gödörbe (5).

Tályog. Ráolvasnak (3).

Fogpokolvar. Ráolvasnak (3).

A betegség átszarmaztatása

Hidegrázás, seb. Vettem egy pappírt, megtöröltem, a szélnek eresztettem, hogy mentődjek. Vót némelyik, akinek használt. Azt kellett mondani: „Úgy vigye el a szél a sebet, ahogy fújja a pappírt” (6).

Falat. Kilencsze ke mondani, hogy:

Falat nőtt a nyelvemre,
Dugom a papné seggibe (3).

Szeplő. Amiko lássó a legelső fecskét, köpjen s mondja:

Fecskét látok,
Szeplőt hányok,
Ti, ti, ti.

Háromszo mondja e (1, 2, 11). Amiko emegy a fecske, a szeplő visszajön (11).

Tyúkesség. Miko főzik a pulickát, csinál kilenc ilyen kicsi pulickát s kidobja az ablakán, hogy egyék meg a tyukak (3), hogy menjen vissza a tyukakhoz (2, 9).

Foghúzás. A gyermek kihúzott fogát a padlásra dobták s mondták:

Nesze, egér, csontfog,
Hozzál nekem vasfogat (3, 9, 10).

Himlő. Bekenik pénzzel, s a pénzt eldobják (11).

Bolha. Február utolsó estéjén (7), március elsején (2, 8) küldték el a bolhákat. Sepertek, a szemetet a szomszédba dobták (2, 10). A kéménybe kellett kiáltani (9), egyébként mondani:

Mártisor in casă,
Purecii in treia casă (2, 7, 8, 9, 10).

Átszarmaztatás utólagos elpusztítással

Sümölcs. Megezi a szalonnát, kacagjan, ha akar, de így van, a szalonnabőrrel jól-jól-jól megdörzsöli s béásso oda, ahová csepeg a disznóól eressze. Béásso, s annyit szoktam mondani magamba, menjen a sümölcs is velled. Háromszo ke csinálni (3, 10).

Egészség átszarmaztatása

Almatlanság. Amiko gyermekek vótak, olyan jól aludott az apjak, vágom a hajából, s tettem a fejek alá, hogy úgy aludjanak, mind az apjak. Vagy a disznótól szalmát, hogy úgy aludjanak (9). Ha a gyermek nem tudatt alunni, tettek a disznótól szalmát a feje alá, hogy tudjan alunni, evették a disznótól (1).

Rontás

Alkalmazásos

A fiúnak a léány vériből csepegtetnek az italábo, hogy feleségül vegye. Vagy a léány szórit belésütették a fiú palacsintájábo.

Átszarmaztatással

A pénzre tesznek reá átkot s edobják, aki feveszi, reájo megy az átok. Száz lejt is edobnak (11). Le van dobva a pénz vagy zsebkendő. Ha belélepik, beteg lesz, mintha rühes lenne, vakarózik. Van a boszkonya, veszi a magat, békeni a betegségit s edobja, s a másik feveszi (2).

Átok

Az anyai átok megfogja az embert (2).

Megcsináltatás

Tudós asszonyok, boszkonyák, papok végezték. Összeadták, szétválasztották a házastársakat, elpusztították az embert. Szógalotát csináltak, bötelték (1, 2). Vót egy öregasszony, ment ki egy urszítávo a határbo, egy fa tövibe, kapart valamit, csinált valamit. Akko küldte ki, hogy itt s ott van egy nagy béka, s öjje meg. Kiment, vót egy kicsi s egy nagy, a nagy vitte a hátán a kicsit. Megölte a nagyat, de nem az halt meg, akit meg akart ölni, hanem a testvére.

Krisztur mellett lakatt egy asszony, az nem tudatt tartani tyúkat, csak egy macskájo vót s az ember. Egy kezen dógózott evvel a pappal. A szítánok a véskájábo beszúrta az ollót, az egyik felin tartatta ő, a másikon az asszony, aki hozzá ment. Megkérdezte, hogy ki a haragossa az utcábo, s akko sorba vette. Mondta: Ha ez csinálto meg, ez és ez, akko fordulj meg a tűz felé, ha nem, felém. Evve szerezte a pénzt. Az ember tépte a rongyat, dobta bé a kemencébe, s akko má ement a betegség. Ha akarta, hogy menjen vissza a betegség az emberre, aki ráküldte, vágott az asszony hajábo egy tincset, valamit mind mondatt, vett egy pohár vizet, abba mártotta belé. Akko bécsomagolta egy papírba, odaadta, hogy dobja bé arra a telekre, s ha belélepett, belélepett a betegségbe.

1. Szováti adatközlőktől mind-

össze tíz betegség megelőzési módját sikerült összeírni. Ismert továbbá néhány betegség oka. Ezeket figyelemmel tartva az egyén szintén elkerülheti a betegséget. Az alacsony számnak jelentős a hírértéke: az egyén kiszolgáltattott a betegségeknek.

2. A népi orvosok között, aszerint, hogy milyen betegséget gyógyítanak, hierarchia állapítható meg. A legsúlyosabb betegséget a pap gyógyítja. Az ortodox papok foglalkoztak és foglalkoznak gyógyítással, természetesen nem mindenik. Az adatközlők mindössze három papot neveztek meg, kettő közülük, a keresztúri (Cristur) és a fenesi (Floresti) már nem él. Ezek szógalotát csináltak a betegért. Az információkat az adatközlők konkrét történetbe ágyazták. Íme két történet:

Tollúval dógózott. Kellett vinni tyúkat. A fazékba vót egy pár darab tojás, egészen tízig, tépte a tollút s hatla benne. Ült az ágyon. Amelyik úgymondva kurva vót, aztat szidta össze, csapta ki, nem is tudta, mi csináljon idegességibe. Miko bémentem, megmondta, hogy sok gyermekem van, léányom csak egy. Mondta, hogy a léányom szerencsés lesz, tizenöt éves. Mondtam, hogy ebbe tévedett, me csak öt éves. Ekko nagyat nézett, fenézett, csak akko nézett meg. Mondta, hogy összetévesztettem magat mássó. De aztán hazugságon fogtam.

Kamarást vót még egy léány. A fiú udvarolt még egy légeni léányonok. De az nem ment utánno, s akko evette ezt. A másik megbántó, hogy nem ment hozzájo, s megcsináltotta. Az embernek a felesége egy délbe adott a csirkéknek, hogy egyenek. Jön egy nagy fehér kutya, s mind járt, hogy fogja meg. De ő evisitatta magát. Senki nem vót otthon, mind a határon vót mindenki, nem hallatta senki. Második nap is, harmadik nap is. Akko má tudta, hogy nem tiszta dolag. Akko is visítatt. A szomszédba otthon vót egy asszany, s átjött, hogy mér visít. – Mi van, te? – Né, ez a kutya meg akar marni! – Hol te? – Itt né! A másik nem látto. Nem látto senki. Emonta az uránok is, s mondták neki, hogy menjen haza Kamarásra az anyjaékhoz. E is hozták a léánykávó együütt. Estefelé mondta, hogy na itt megkap, né most készülődik, most jön. Jött s kínazta. Második este híttak két szombatistát, hogy imádkozzanak. Jött a lidérc, nem látto senki, de diühös vót, a szombatistákat is rázto, majd meghaltak. A léányt fekapta s a lámpa körül meghordozta

háromszor a levegőbe. Az anyjaék nem láttok semmit, me a tisztátolan megmondta, hogy nehogy éarulja, me megöli. De a szüleinek csak megmondta, s akko má azok is látták. Na, ke vinni a templomba. Szekérrel vitték, az egész Kamarás látto. Miko megérkeztek, hat férfi akarta vinni, de a tisztátolan olyan erőss vót, hogy nem tudták bevinni. Akko vitték ide Románygyeresre a paphaz. Ez a kezibe adta a keresztet, s úgy valahogy-valahogy bé tudatt menni. S akko valahogy megcsinálták a szógalotát. A lidérc olyan, hogyha kiűzik valakiből, visszazáll abba, aki küldte. S az az első léány meg is halt.

Szintén rontást gyógyítottak, tehát a papokkal egy szinten állnak a tudós asszonyok, boszkonyák, öregasszonyok.

A faluban és a környéken ismernek néhány asszonyt, aki egy betegség vagy betegség csoport gyógyításával szerzett tekintélyt. Egy szopori asszony a sárgaságot gyógyítja úgy, hogy keresztet vág a beteg homlokára. Valéria néni most is él, bábasszony volt, női betegségeket gyógyít, dörzsöl és kelest gyógyít. Bíró Gergucáné 72 éves adatközlő is ismerte a faluban. Hályogra, Szent Antal tüzire, pokolvarra olvasatt rá. 59 gyógymódot mondott el, hogy tanulja meg, me jól fog. Megjegyzései érdekesek olyan szempontból is, hogy egy népi orvos hogyan szerzi meg a tudását. Az igézés gyógyításának ráolvasásszövegét én egy öregasszonytól loptam e... Miko hazajöttem, leírtam, s jó fejem vót, nem felejtettem e. A hypericum perforatum alkalmazását nekem egy öreg orvos magyarázto, a tej felhasználását egy öreg mokánytó hallotta kisgyermekkorában, a pálínkáét egy létai ember mondta a fiamnak, a zsályáét hallotta. Vannak továbbá önöntők, akik az ijedtséget, megirtózást gyógyítják, s vannak, akik köpnek sebek gyógyítására. A tudást a népi orvos átveszi valakitől, általában szabály az, hogy a textemát nem szabad hangosan mondani, s csak gyógyításkor lehet használni. Mindössze egy adat került felszínre, amely azt bizonyítja, hogy valamilyen feltétel mellett hogyan válhat valaki orvossá. Régebben szapultak rézüstbe, s az szikrázott kívül, kormos vót, avval csókoltatták meg az embert, hogy tudjan köpni, hasznos legyen a köpése (9). Néhányan a népi orvosok közül pénzt is elfogadnak. Egyesek szerint az eljárásnak ez is szerves

része: *Kellett fizessen, nehogy viszsztatérjen arra, aki olvasott* (11). *Én is tudak Rózsikávo ráolvasni. Ót lejjé csinálunk egyet. Ha nem veszünk pénzt, akko nem használ.* (4) És végül vannak azok, akik növényekkel gyógyítanak. Legnépszerűbb közülük Csányi mámi Dombfaluból. Legtöbbször a gyógyszer elkészítési módját közli, néha a kész orvosságot adják.

A népi orvosok fókuszai a közösség ismeretének. S hogy a népi orvoslás mégsem intézményesült teljesen, az avval magyarázható, hogy ha bizonyos esetekben az orvos igyekszik is titokban tartani az eljárást, a közösség tagjai eltanulják. Ezért a legtöbb betegséget, ha már népi gyógyítási eljárással gyógyítják, házilag, a családban kezelik.

3. Rontani ugyanazok a papok szoktak, akik gyógyítottak is. *Hoztak here és rontattak is.* A tudós asszonyok, boszkonyák is foglalkoztak rontással. Rontáshoz sorolható az igézés is. *Csak az tud igézni, aki kétszer volt elválasztva. Úgy megigizte, hogy egyből meg is halt, ha nem vetettek szenes vizet* (15). Egyéni szinten a betegségnek tárgyra való átszarmaztatásával történik.

4. Az információnak a közösségben való elterjedése eredményezi a változatképződést. Ez a jelenség egyik jellemzője a szováti orvoslásnak. Példának hozható fel az árpa gyógyításának ráolvasó szövege. Egyéni szinten az eljárás egyszerűsödhet vagy bővíülhet. Továbbra is az árpanál maradvá általánosan ismert a szemnek az ablakról vett reggeli harmattal való megtörlése. Az 1-es számú adatközlő ezt is összekapcsolja a textémával, a 9-es számú adatközlő pedig a keresztvetéssel. Vagy a 3-as számú adatközlő végletekig leegyszerűsített eljárása igézés gyógyítására: *Miko után van, s megigizik, a tenyeribe vesz egy kicsi vizet, vagy egy pálinkáspohárba, egy bicsok legyen magáná. A bicskával csinál keresztet, iszik egy-két kortyot s jobban lesz. Szenet nem muszáj. Csinál keresztet a homlokára, az orcájára kétfelől* (3). Az egyéni kezdeményezés tehát megengedett a népi gyógyításban, csupán az orvosnak is, a betegnek is hinnie kell a gyógy mód helyességében.

5. A gyógyításnak a hittel való összekapcsolása nem véletlen. Már az eddigiekből is kiderült, hogy a vallásnak mint intézmény-

nek (papok közvetítésével) nagy szerepe van a gyógyításban.

6. Az újítás, gazdagodás ténye ragadható meg az új anyagoknak gyógyszerként való felhasználásában. Tulajdonképpen a tudománytól vesz át információkat a népi orvoslás, nem számolva más következményekkel. Ilyen a méz, az Algocalmin injekció felhasználása terhesség megszakítására, tojáshéj felhasználása gyomorfekély gyógyítására (ez utóbbi talán a báriumoldat utánzata). Hasonlóan új eszköz a gyógyításban a mágnes.

7. Erdemes pár adatot megfigyelni az alkalmazott eljárásokra vonatkozóan. Szovátan 79 növényi, 18 állati, 6 emberi eredetű anyagot, 14 táplálék-, 10 vegyi anyagot, 12 eszközt, tárgyat használnak gyógyításra. Összetett eljárással 19, hideg-meleg hatás alkalmazásával 13, beavatkozással 10 betegséget gyógyítanak. Hagyományos gyógymódok tartoznak az összetett és beavatkozással eljárásokhoz, általánosan a hideg-meleg hatás kihasználása, igazi gazdagodás az alkalmazásos gyógyításnál tapasztalható. Új anyagok kerülnek be a népi gyógyászatba a növények, táplálék- és vegyi anyagok területéről. A további periódusra is még inkább ezt lehet jóslni. Tehetjük ezt annál is inkább, mert a fiatal adatközlők csak felületesen tudtak beszámolni az összetett gyógymódokról. A más területről származó ismereteiket viszont ők maguk is alkalmazhatják. Evvel a jelenséggel függ össze egy-egy eljárás különöségeiben való, a hiedelemelem nélküli átvétele. Erre példa az ágybavizelésnek tüzes seprűvel való gyógyítása. Az ütögetés csupán gesztéma, a seprű objektéma, de az adatközlők nem mindenike gondolt a démonűzésre.

8. Jellemző egy-egy népi gyógyszer eredeti funkciójának elhomályosulása s felhasználásának általánossá válása. Ilyen, gyakran használt növények a *matricaria chamumilla*, *menta piperita*, *carum carvi*, *crataegus*, *rosa canina*, *sambucus nigra*, *hypericum perforatum*.

9. Az anyagot az adatközlők életkora és tudása szerint csoportosítva a következő adatokat kell feljegyezni: az idősek 30–60, középkorúak 50–90, a fiatalok 5–20 adatot közöltek. Nem tévedés talán ebből azt a következtetést le-

vonni, hogy a középnemzedék a hagyományos és új értékek összegezője, az idős és fiatal nemzedék pedig a tudásnak egy-egy részét élteti.

10. Olykor, mint metanyelv, a közlés tükrözi az adatközlő hozzáállását is. Olyan megfogalmazásokra gondolunk, mint: *anyám mondta, nem igaz, régebb tartatták, kacagjan, ha akar.*

11. Alkalom adódik Magyar-szovát népi gyógyászati anyagának egy másik mezőségi faluénak, Detrehemtelepének összevetésével. (A gyűjtés elvégzésekor a szerző lezárta a detrehemtelepi kutatást. Közölve: Keszeg 1981. 97–117). A levonható legfontosabb következtetés a pragmatikára vonatkozik. Magyar-szovátan élő a népi gyógyítás, nem vesztette el funkcióját. Az összegyűlt anyag az alapja ennek a megállapításnak. Magyar-szovátan vannak népi orvosok, így a közösség ismereteit aktivizálják. Abban mindkét falu megegyezik, hogy a változás iránya az empirikus gyógymódok alkalmazása felé mutat.

Adatközlők

1. Bodor Erzsi (Manci) sz. 1941, 2. Csete Anna sz. 1910, 3. Csete Anna sz. 1945, 4. Csete Ágoston sz. 1941, 5. Székely Rózi sz. 1932, 6. özv. Bíró Gergelyné Csete Erzsébet sz. 1908, 7. Dezső Mártonné Nagy Róza sz. 1912, 8. Kis (Csete) Erzsébet sz. 1917, 9. Kis Márton sz. 1917, 10. Székely Gergelyné Anna sz. 1900, 11. Székely Istvánné Sütő Ágnes sz. 1903, 12. Székely Csete Irén sz. 1924, 13. Csete Maneszes Zsuzsa sz. 1901, VII. B osztály, VII. C osztály, 14. Dezső Daniné Csete Erzsébet sz. 1940, 15. Dezső Erzsébet (Gyuri Marci) sz. 1924, 16. Bodor Mária Károlly Sándor Mari sz. 1913, 17. Csete Erzsébet Fuszulyka sz. 1900, (1980)

KESZEG VILMOS

Fénykép:

1. Gyűjtés közben. Magyar-szovát, 1980
2. Csete Erzsébet (1980) gyógynövényeket mutat be

Irodalom

Hoppál Mihály
1970 Az „igézés”-hiedelemkör alkotóelemei. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom* IV. Bp., 259–286.

Az elitkultúra szerepe egy életpálya alakulásában

1. Geertz, Clifford számomra is fontos megállapításával csak nemrégiben találkoztam: „a kulturális elemzés lényegéhez tartozik, hogy befejezetlen. S ami ennél is rosszabb, minél mélyebbre hatol, annál kevésbé teljes” (Mohay 1994. 17).

Ebből a gondolatból meríték most némi bátorítást ahhoz, hogy megközelítsek egy kérdést, de az idézett gondolat már a kezdetkor arra indít, hogy tárgyilagosan nézzek szembe a lehetséges hiányosságokkal: az elemzést sem befejezettség, sem teljesség nem fogja jellemezni.

2. Húsz éve újra meg újra fogalmazódik bennem a kérdés: Visában miért nincs értéke annak a fajta tudásnak, amelyre az iskolában lehet szert tenni? Miért nem fontos? Mi az oka annak, hogy annyira kevés az eredménye az iskolában végzett pedagógiai tevékenységnek? Melyek azok az erők, amelyek visszafelé húzzák a legjobb képességű gyermekeket is? Hogyan lehetséges az, hogy ebből a faluból, az iskoláskorúak népes társadalmából a településen beinduló iskolai oktatás kezdetétől 1980-ig mindössze egy közgazdász és három tanító került ki? És vajon mi az oka annak, hogy 1990 óta – a kitágult lehetőségek ellenére – a leghetesebb diákjaink jó része még az érettségig sem jutott el, holott az egyetemi diploma megszerzése természetes vágy és elérhető cél lehetett volna az életükben?

Mindezekre a kérdésekre vajon milyen mértékben adhat választ a falu értékrendje? Aztán: az egyes családok értékrendjét hogyan befolyásolja annak a közösségnek a világképe, amelynek maguk is tagjai? Továbbá kérdés az is: hol vannak a Jó Péterek? Németh László gyermekhősnének mezőségi társai. Az erős akarat, az ambíció, a kitartás, a tudásszomj.

3. Tanulmányomban egy idős parasztasszony életpályájának alakulását vizsgálom az élettörténet tükrében. Még pontosabban: arra figyelek, hogy az életpálya bonyolult hálójában melyek azok a helyzetek, amelyekben kislánykorától egészen az öregkor jelenéig kapcsolatba került a kultúra azon változataival, illetve változataival, amely más mint a népi kultúra. Ez a „más” a különböző szempontokat érvényesítő kultúratipológiák alapján minősíthető elitkultúrának, más megközelítésben hivatalos kultúrának (Bürke 1991. 1–45).

Ezen túlmenően: hogyan éli meg ezeket a helyzeteket; „valamint az is kérdés: a hivatalos kultúrával való találkozások milyen hatással voltak (vannak) a további életpálya alakulására?

Az élettörténet-kutatás gazdag irodalmából Niedermüller Péter elméleti kérdéseket elemző tanulmányát tekintem kiindulópontnak, amelyben a szerző többek között Kluckhohn, C. több évtizeddel korábbi módszertani összefoglalására, valamint Geertz, C. kulturális rendszerekre vonatkozó elemzéseire is támaszkodott (Niedermüller 1988).

Az életpálya objektív tény, élettörténet viszont önmagában nem létezik. Különösen igaz ez a megállapítás a verbális élettörténetek esetében, hiszen ezek egy mesterséges szituáció termékei. A szövegek a

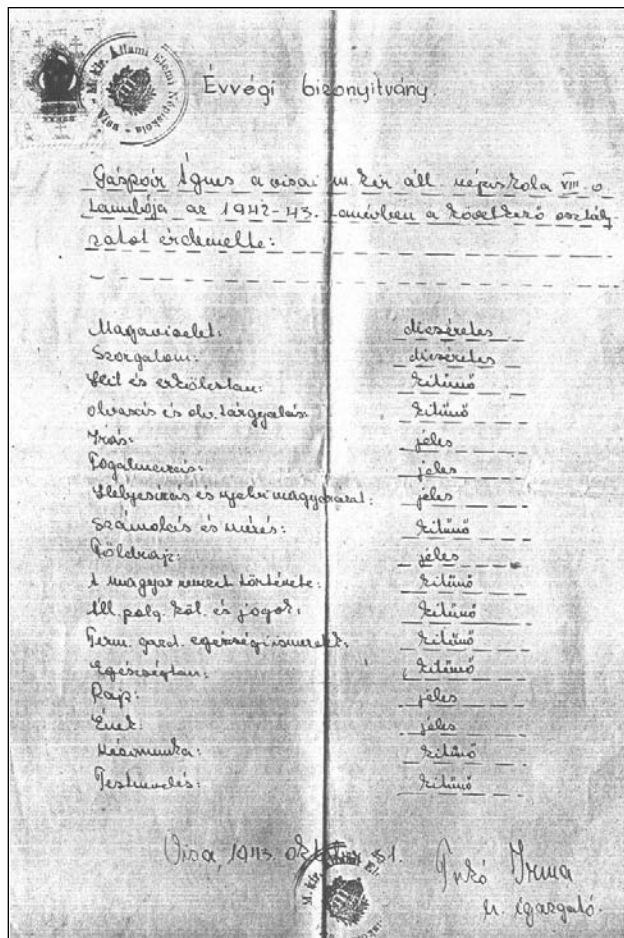
kutató és az elbeszélő („bennszülött”) közötti beszélgetés folyamatában keletkeznek, így nyilvánvaló, hogy az ily módon létrejövő élettörténet nem autonóm szöveg, hanem nyelvi interakció, pszichológiai, szociológiai szituáció terméke (Niedermüller 1988. 380–1).

Más, hasonló jellegű munkákra hivatkozva Mohay Tamás néhány tanulságot fogalmaz meg. A terepmunka módszertanára vonatkozik az a fontos megállapítás, amely szerint a néprajzkutató illetve antropológus saját tudásrendszerét éppúgy beviszi a terepmunka során történt találkozásokba, mint beszélgetőtársai, az a szöveg (vagy tudás) pedig, amelyet a kutató a saját szakja nyelvére lefordít, a kettejük folyamatos egymás megértésére irányuló törekvéséből származik. Mindez azt is jelenti, hogy az elbeszélő és a kutató személyes adottságaiktól és kapcsolatuk mélységétől függetlenül törvényszerűen félig-meddig idegenek maradnak egymás számára, elsősorban azért, mert ugyanazt a nyelvet másképp használják (Mohay 1994. 36).

A módszer következménye az is, hogy az emlékek felidézése mindkét oldalról csomópontok köré rendeződik. Az etnográfus kérdései az általa fontosnak tartott életszakaszokra és életfordulókra vonatkoznak, az elbeszélő hangúlyai ezekkel részben egybeesnek, részben nem. Másrészt azzal a következménnyel is együtt jár ez a szituáció, hogy az elbeszélő szándékosan vagy szándéktalanul elhallgat tényeket vagy értékeléseket (Mohay 1994. 36).

Ezek az antropológiai elvek, amelyekre a fentiekben utaltam, elgondolkodásra készíthetnek bárkit, aki a népi kultúra kutatásával foglalkozik, és arra is indíthatják a kutatót, hogy az eddigieknél is nagyobb körültekintéssel fogalmazza meg észrevételeit. De a módszerben rejlő buktatók ellenére úgy gondolom, hogy a Gáspár Ágnessel folytatott három beszélgetés alkalmával létrejött szöveg fontos lehet a tudomány számára, mert talán fölsejlik benne egy közösség képe, másrészt talán egy emberi élet rejtett dimenziói, a kívülről láthatatlan szintek a rájuk eső fényben megközelíthetővé, bizonyos mértékben értelmezhetővé válnak.

4. Özvegy Kiss Mihályné Gáspár Ágnes 1923-ban született Visában. Édesapja Gáspár István miután hazakerült az első világháborúból, szakított első feleségével, és új családot alapított, ebben a házasságában született Ágnes nevű lánya, édesanyjának szintén a második házassága volt ez; első férje hadifogoly lett, majd – a család így tudja – feleségül vett egy orosz nőt, nem tért haza. Édesanyjának első férjétől már született egy lánya, később az új családban a két kislányt nevelték, több gyermek nem született. Szüleinek 9 hold szántója, 2–2 hold rétje illetve kaszálója volt, ezen gazdálkodtak. 6 éves korában édesapja beíratta a Visai Állami Elemi Iskolába, amelyben az első négy osztályban ekkor még a tanítási nyelv a magyar volt, az V–VII. osztályban viszont már román tanító tanított. Az 1935–1936-os tanévben fejezte be a VII. osztályt, majd az 1942–

1943-as tanév végén bizonyítványt kapott a VIII. osztály elvégzéséről is. Ekkor a kolozsvári Malom utcai Polgári Iskolába szeretett volna beiratkozni magántanulónak, a háborús események azonban közbeszóltak. 1945-ben férjhez ment a szintén visai születésű Kiss Mihály gazdához. Három fiuk született: Árpád, Zoltán és György. Legkisebb gyermekük 8 éves volt, és még éltek az asszony idős szülei, amikor 1967-ben hirtelen meghalt a férje. Később mindhárom fia visai lányt vett feleségül, és mindhárman a faluban élnek. Ágnes néninek tizenegy unokája és egy dédunokája van. A családi házban legkisebbik fiának a családjával lakik együtt, egy fedél alatt külön háztartásban.

A kollektív gazdaság felbomlása után a visszakapott földjeit (5,6 hektár) átadta a fiainak, hogy ők műveljék meg; magának 10 ár kertet tartott meg egy közeli domboldalon. Ezt még 75 évesen is ő maga művelte meg. „Lassan kimegyek oda, ha kiérek, egy kicsit pihenek, aztán már kapálok.” Két éve nem foglalkozik sertéshizlalással, gazdaságában most már csak tyúkok, csirkék vannak.

5. Kiss Mihályné Gáspár Ágnesnél 1994 februárjában jártam először. Akkor már tizennyolc éve tanítottam Visában, ez alatt az idő alatt sok idős embert megkerestem, sokakkal beszélgettem, elsősorban a gyermekkorukról. Vizsgagondolva ezekre az évekre, nem sok emlékem van vele kapcsolatban. Mivel az iskolához egészen közel lakik, sokszor találkoztunk az utcán, az iskola környékén, többször, beszélget-

tünk is, de csak úgy és annyit, ahogyan az utcán szokás. Emlékezetes viszont az, hogy Kiss Andrásné Kiss Erzsébet, aki éveken át igen kedves szomszédom és szíves beszélgetőtársam is volt, és akinek Ágnes néni sógorasszonya, nem egyszer úgy emlegette őt, mint aki „okos asszony”. Másrészt két menyével voltam kapcsolatban: az egyikkel kollégaként éveken át együtt dolgoztunk, a másik, menyedi diákom volt az 1980-as évek elején. Az ő megjegyzéseiből, vélekedéseiből azt szűrtem le a magam számára, hogy a menyei különleges, furcsa természetű embernek tartják.

Első beszélgetésünket üzenetváltás előzte meg. Az volt a kérdésem, hogy van-e kedve, ideje arra, hogy beszéljünk. Az üzenetből az is kiderült, hogy kazetofont is vinnék magammal, a beszélgetést rögzíteni szeretném, és a „régiről” kérdezném, elsősorban a gyermekkoráról. A válasz pozitív volt, így került sor az első beszélgetésre.

Niedermüller Péter más kutatók eredményeit is figyelembe véve megállapítja: az eddigi elemzések azt bizonyítják, hogy az elbeszelt eseményben, tulajdonképpen az egész élettörténetben a tényleges eseményhez képest „eltolódik” a téma, a tartalom, annak kontextusa. Az elbeszelt eseményben megváltozik a tényleges történet látóhatára, ennek oka elsősorban az időbeli struktúra különbözősége. Az életpálya „objektív” igazságát az időbeli távolságot áthidaló emlékezés az élettörténet szubjektív igazságává változtatja át (Niedermüller 1988. 384). A gyermekkorral kapcsolatos kérdéseimet a Gáspár Ágnessel folytatott beszélgetésben akkor már sokadszorra tettem fel. Általában az a tapasztalatom, hogy az idős emberek szívesen emlékeznek vissza életüknek erre a szakaszára; hatvan-hetven év távolából gyermekkori énjük bukkan fel a gyermekkor játékaival és feladataival, csínytevéseivel és örömeivel együtt. Szívesen emlékeznek az iskolában töltött idősakra is.

A gyűjtéssel kapcsolatos addigi tapasztalataim mellett is már az első beszélgetés elején felfigyeltem ennek az akkor 71 éves asszonynak az élénkségére, amellyel kérdéseimre reagált. Szinte kérdeznem sem kellett; mintha már régóta erre az alkalomra várt volna, hogy ezt mind elmondja, kimondja. Már az első percekben kiderült az, hogy jelentkezni „akart” a polgári iskolába, nemcsak arra pedig arról kezdett el beszélni, hogy az egyik dédnagyapja református lelkész volt. A második beszélgetésre több mint öt év múlva, 1999 szeptemberében került sor. Ekkor elsősorban arra figyeltem, hogy kinőve az iskoláskorból – paraszti keretek között élve ugyan – életpályájának melyek voltak azok a pontjai, amikor kapcsolatba került az elitkultúrával, és ezeket a találkozásokat hogyan élte meg. Végül két hónap múlva azért mentem vissza hozzá, mert az addig gyűjtött anyag kiegészítésre szorult. Ezúttal számba vettem a könyvtárát is. (Itt szeretnék köszönetet mondani Keszeg Vilmosnak, aki a megkezdett munka folytatására biztatott. Tanácsainak, ötleteinek köszönhetően a kutatómunkában olyan új szempontok fogalmazódtak meg, amelyekre addig nem gondoltam.)

A gyűjtés idején első két alkalommal magnetofont használtam, a szó szerint lejegyzett szöveg 37 oldalnyi, ezt egészíti ki az az anyag, amelyet a harmadik beszélgetéskor nem szó szerint jegyeztem le, 8 oldal terjedelemben. A beszélgetésekre mindhárom alkalommal az Ágnes néni szobájában került

sor, rajtuk kívül más nem vett részt a beszélgetésben. A kazetefon kettőnk között volt az asztalon.

6. Ha felületesen szemléljük a Kiss Mihályné életpályáját, úgy vélhetjük, hogy ehhez nagyon hasonló számtalan van a paraszti közösségekben napjainkban is.

Szabó László Társadalomnéprajz című munkájában tömör elemzést készít a paraszti világképről, a paraszti tudásról (Szabó 1993. 208–226). Gyűjtőmunkám folyamán azt tapasztalom, hogy a Szabó László által sorolt jellemzők (a paraszti világképet és tudást a lokalitás, a szubjektivitás, a halmazszerűség és az empíria jellemzői; a lokalitás behatárol horizontálisan és vertikálisan, ugyanakkor befelé elmélyíti az ismereteket) pontosan felfedezhetők a visai emberek életében, gondolkodásmódjában, magatartásában, mindenekelőtt a legidősebb nemzedék esetében. De ha röviden kéne jellemeznem Ágnes nénit a három beszélgetés alapján, a következőket mondánám róla: önállóság és határozottság jellemzi; intellektuálisan nyitott arra is, ami nem a paraszti kultúra része, ennek következtében otthonosan mozog olyan területeken is, amelyek saját falujabeli korosztálya számára ismeretlenek, idegenek. Ugyanakkor sok vonatkozásban benne él faluja paraszti hagyományáiban. Ezt jelzi az öltözete és a környezete is. A ház előszobaként is használt konyhájából két szoba nyílik: a felsőházban a fiáék laknak, az ő szobája az alsóház, ablaka az udvarra tekint. A szoba berendezése egyszerű: ágy (amely őrzi a hajdani vetett ágy nyomait), asztal, mellette a fal felől padláda, konyhaszékreny, régi típusú vaskályha, ruhásszekrény) valamint az édesanyjától örökölt közel száz esztendő ruhásláda tele sok szép szőttessel, varrottással. A falon néhány bekeretezett fénykép. A bejárattal szemközti falon középen, központi helyen egy elismerő oklevél, ez is keretben. (Ezt az elismerő oklevelet Gáspár Ágnes kapta 1943. aug. 15-én, amikor az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a faluban gazdnapot szervezett. A rendezvényen tizenkét párnahuzata és néhány szegikendője volt kiállítva.)

Élethelyzetek, történések, emberi kapcsolatok, tervek, vágyak, döntések és motivációk, amelyek valamilyen módon az elitkultúrával való találkozást jelzik, vagy ennek nyomait tükrözik.

A. Iskola – iskolai teljesítmény – továbbtanulás vágya – csalódások

Az eddigiekben már utaltam arra a tényre, hogy Gáspár Ágnes már az első beszélgetésünk legelején igen élesen reagált a kérdéseimre, és jól érzékelhetően szívesen emlékezett vissza iskoláskorára, érthető módon, hiszen az iskolába járás számára sikert, elismerést jelentett. Elismerést még felnőtt korában is.

(K – kérdés, B – beszélgetőtárs)

K – Szeretném, ha a régi iskoláról mesélne Ágnes néni.

B – Hogy hogy volt a régi iskolába? Akkor amikor én jártam? Hát én jártam négy osztályt Bodor tanító úrhoz, aki 32 évig vot itten nálunk tanító... itt is lakott az én nagyanyámnál, itt né a szomszédba. Négy osztályt nálla jártam, utána jártam három osztályt... mer hetet végeztem először... Restesan tanító vot a tanítom. Ott jártam, elvégeztem a hét osztályt. Utánna (meg tudom mutatni az igazolványokat) jártam egyet magánúton... szóval elkészültem, akartam polgári iskolát végezni, magyar éra alatt.

K – És aztán az nem sikerült?

B – Nem sikerült a vizsga, mer jött a háború... jött a háború, és nem sikerült a vizsga, úgyhogy azzal elmaradtam... én el votam készülve, de nem sikerült, hogy elvégezzem.

K – Szeretett tanulni Ágnes néni?

B – Tanultam, Jo tanuló votam... büszke votam .rá, s büszke votak a szüleim! Nagyon... jó tanuló voltam... és a konfirmáción is első votam... akkor a tanulás szerint vot... első votam a konfirmáción is... Nagyon jól tanultam... jo számtanista votam! A gyermekeimet, a két nagyobbát hét évig kísértem... hét osztályig, akarom mondani, me hetet végeztek, kísértem őket... meg tudtam a leckéjüket csinálni s igazítani... Tudom, hogy Gáspár Béla igazgató ur azt írta az ellenőrzőjibe hátul, hogy „Mondjátok meg édesanyátoknak...”, „Ki tanított titeket?” „Édesanyánk.” „Édesanyád érdeimli meg a jo jegyet, nem tí! Legyetek alázatosak, mint édesanyátok!” Mindig azt írta oda. Jól tanultam! Nem votam buta asszony akko sem, és én ugy gondolom, hogy máma sem vagyok az! Már vénasszony vagyok, de... (nevet)

A továbbtanulás kérdésével kapcsolatban az eddigi vizsgálódásaim alapján az állapítható meg, hogy Visában a 20. század 40-es éveiben szinte semmiféle hagyománya nem volt annak, hogy a helyi iskola elvégzése után a gyermekek egy része városi gimnáziumban folytassa tanulmányait. Eddig mindössze két olyan esetre derült fény, amely kivételt képez. Jakó Zsigmond amikor számba veszi azokat a nagyenyedi tógás diákokat, akiknek a származási helye ismert volt 1662–1848 között, megjelöl egy Visából származó diákot is (Jakó 1979. 67–8). Ebben az esetben azonban azzal a lehetőséggel is számolnunk kell, hogy ez a diák nem a falu paraszti közösségéből származott, hanem esetleg a településen szolgáló református lelkész gyermeke volt.

A falu szóbeli kultúrájában megőrződött egy igen jó tanuló gyereknek az emléke, aki valamikor 1910 körül ment el kolozsvári iskolába, végül gazdatiszt lett, és a szájhagyomány szerint Magyarországon telepedett le. Ugyanakkor a visai egyházközség irattárában is találtam olyan adatot, amely ennek a kiemelkedő képességű gyereknek a sorsára vonatkozik. Az egyházközségben a tanköteles gyermekek nyilvántartási könyve a visai ref. egyházban címmel nyilvántartást vezettek 1895-től 1913-ig. Egy 1909-es bejegyzés arról tanúskodik, hogy Lovász Sándor (Lovász György ref. erdőőr és Lenárt Juliska gyermeke) 1909. szept. 1-jén a nagyenyedi kollégiumba ment, miután Visában befejezte az V. osztályt.

Kiss Mihályné Gáspár Ágnes most idős korában is gondosan őrzi a 60–65 évvel ezelőtt kapott iskolai bizonyítványait és mindazokat az iratokat, amelyek szükségesek voltak a polgári iskolába való beiratkozáshoz. Hogy életében mennyire közeli és reális eseménynek ígérkezett a polgári iskolába való bejutás, azt az iratokon található keltezés, is jelzi; ezeken átjavított dátumként 1943. szept. 1. szerepel, a felvételi vizsgára pedig szeptember 4-én került volna sor. (Az iratokon háromféle dátum szerepel. Az év végi értesítőket 1943. októberében bocsátotta ki az iskola akkori vezetője, a többi iraton átjavított keltezés áll, amiből arra lehet következtetni, hogy eredetileg talán már 1942-ben szeretett volna jelentkezni a Malom utcai iskolában.)

Témaorientált beszédhelyzetben a beszélőkre és

a szövegre kétféle erő hat: egy centrifugális és egy centripetális (Keszeg 1993. 29–30). A szöveg nagy terjedelme miatt a teljesség igénye nélkül számba veszem azokat a vonzatokat, amelyek az első beszélgetésben a téma (iskola) köré gyűltek; azokat a tartalmi elemeket, amelyekből a téma asszociációs szférája szerveződött, megjelölve azokat a vonzatokat, amelyek esetében a centrifugális erő a beszélgetés folyamatában különösen fölerősödött.

Az első téma: az iskola. Az elvégzett osztályok száma, eredmények, sikerek, a továbbtanulás terve értesítő. Tanítói, gyermekei irányítása, kisegítése, unokái tananyaga, szülei iskolázottsági foka, apai nagyapja és nagyanyja, apai dédnagyapja. Egy iskolai kudarc emléke, a román nyelv elsajátítása, használat, barátsága a román tanító kislányaival.

Milyen is volt az iskolázottsági foka azoknak, akikkel a gyermek Gáspár Ágnes egy fedél alatt élt? Az édesapja két osztályt, az édesanyja négyet, féltestvére, aki 9 évvel volt idősebb, szintén hét osztályt végzett. A téma vonzata apai nagyanyjának az alakja is, akiről nem derül ki, hogy hány évet töltött iskolába járással, de a meglevenedő emlékek arról tanúszkodnak, hogy jelentős szerepe volt a gyermek intellektuális fejlődésében.

B – Emlékszem jól... mondom, a nagyapám meghalt korán, de a nagyanyámra emlékszem, mer nagyanyám velünk lakott egy szobába. Édesapám, édesanyám, én és a nagyanyám! És emlékszem, hogy nagyanyám mindig kérdezte, hogy mennyi 2x3. Én még olyan kicsike votam, mint a kicsi Babikám, né (kis unokájára utal, aki 6 éves)... és én úgy feleltem... Úgyhogy mindig foglalkozott velem. S nagyon szeretett!

K – Valamilyen könyve volt a nagymamájának? Nem emlékszik Ágnes néni?

B – Nem emlékszem. 23-ba születtem, 34-be mi aztán lekötöttünk ide az én édesapámmal és édesanyámmal, megcsináltuk ezt a házat. Nem ezt, me ami ezelőtt vot. Úgyhogy nem emlékszem, hogy olvasott vona, de nagyanyám... ara emlékszem, hogy én ahogy lefeküdtem este... vot amikor nagyanyámmal aludtam, vot amikor külön ágyam vot... mindig megkérdezte, hogy „máma tojt három tyúkum, az egyiket nem kaptam meg... na most te mit szólsz, hogy ha a háromból egyet elveszünk, hány maradt meg?” Olyan kicsi leányka votam. S akkor hamar az ujjaimon összeszámítottam, egyet elvettem... Kettő! Úgy este... Úgyhogy nem vot buta asszon! S akkor aztán kezdte a tiztől felfelé, úgyhogy mielőtt én iskolába mentem, én már tudtam számolni. De mind ebből kifolyólag, hogy nagyanyám tanított.

Mivel részben az iskolai tevékenységhez kapcsolódik, ennél a pontnál tárgyalom az idegen nyelv tanulásának, elsajátításának, használatának a kérdését is.

A IV. osztály elvégzése után Gáspár Ágnes hat más társával együtt bekerült a román tannyelvű V. osztályba. Hogy kezdetben lehettek nyelvi nehézségei, azt az V. osztály végén kapott értesítője jelzi – maga ilyesmiről nemigen beszél, de a szorgalomból és magaviseletből kapott 10-es után feltűnően sok 7-es osztályzat következik.

A korabeli politikai helyzet edzetté tette ennek a mezőszegi falunak a lakóit. Egy-két év múlva már csak román tannyelvű osztályok léteztek az iskolában, a tanító megbüntette azt a gyereket, aki szünet-

ben játék közben magyarul szólt a társához? A magyar ábécé betűit az akkori elsősöknek a református lelkész tanította meg a vallásórán.

Ágnes néni szívesen és könnyen tanulta az idegen nyelvet, mint mondta „levágta” a román osztálytársait, többet tudott, mint ők, különösen a számtanórán. Az első beszélgetésben több olyan mondat is elhangzott, amelyben a beszélő önmagát, iskolai teljesítményét, képességeit minősítette, értékelte. „Jó tanuló voltam... büszke voltam rá. „A számtant nagyon szerettem, s máma is szeretem”; „Bonchidára mentünk a VII. osztály végén... Ott is elsőt nyertem...”; „Nem értem a mostani számtant! Nem azért hogy a fejem butult... mer egész másak a számtanok”; „Nem féltem semmit! Nem féltem én a román nyelvtől... egyáltalán nem féltem!”

Mintha még most 70 évesen is büszke volna iskolai eredményeire!

Az emlékezés folyamatában egyetlen olyan emlék bukkant a felszínre, amely annakidején kudarc volt, szégyent, keserűséget jelentett, de a tízéves kislányból nem ijedséget vagy elkeseredést váltott ki, hanem kemény dacot, amely még elszántabbá tette.

B – Nem felejttem el soha... mikor elmentem V-be, a négy osztályig mi csak a számtanba összeadást, kivonást, szorzást és osztást tanultunk Bodor tanító úrnál. S amikor elmentem az V-be, Resteşan tanító ur aszmondja:

– Na, Agneta, aszongya, sa-mi răspunzi... mondhatom románul is?

Gyűjtő – Persze!

B – ...să-mi răspunzi, aszmondja, cum se află suprafata pătratului?

Megálltam, mint a bórnyu az új kapunál! Nem tudtam, hogy mi az. Mert terület számításokat nem számítottunk! Mondom:

– Domnu director, nu ştiu. Nu ştiu, că nu am învăţat!

– Proasta – azt mondja nekem. Dar cum nu ştii?

– N-am învăţat.

S akkor a szomszéd leányka, akivel egymás mellett ültünk, azt mondja: „Gyere fel délután hozzánk.” Nem volt számtankönyvem, nem tudtam, hogy mit jelent, és akkor az adott nekem egy számtankönyvet – igaz, hogy elég ronda könyv vot, de nem számított! Másnap mikor vot számtanoránk, jelentkeztem.

– Suprafaţa dreptunghiului se află înmulţind baza cu înălţimea.

– Dar suprafaţa pătratului?

– Suprafaţa pătratului, înmulţim baza cu ea însăşi.

– Bravó, Agneta!

De akkor amikor megkérdezte, nem tudtam... tizet kaptam, így né (mutatja az ujjai begyét)... öt-ötöt! „Na hadd el, mer nem fogsz te engem megverni!” – gondoltam. S nem is vert! Akármikor jött tanfelügyelő:

– Na, hai Agneta la tablă! Úgyhogy nem féltem. Egyszer se féltem!

Amikor szükséges, most is szívesen használja a román nyelvet. Saját elmondása szerint nemrég egy fürdőhelyen a beszélgetőtársai nem tudták, hogy ő „magyar asszon”, annyira jól beszél románul. Természetes a számára az is, hogy ha valamilyen ismeretlen kifejezéssel találkozik, alkalomadtán megkérdezi a jelentését. A tévében is szokott olyasmit halla-

ni, amit nem ért, általában egy volt iskolatársától szokott segítséget kérni.

B – Megkérdezem Madarasántól, ha találkozunk. Például mi az, hogy „princípii”. Mert én akarom tudni, mi az, ha nem értek valamit. Mert nem mindent értek.

B. Családi és rokonsági kapcsolatai

Kiss Mihályné apai dédapja és ükapja is Visában református lelkész volt. Sem dédapjához, sem nagyapjához személyes élmények nem fűzik, a származás tudata viszont igen fontos a számára.

Id. Gáspár Mihály ref. lelkész nem hagyott látványos nagy örökséget Mihály nevű fiára és annak családjára, ugyanis kitagadta ezt a gyermekét, mert egy visai parasztlányt vett feleségül. Örökségként a család emlékeket őriz.

B – Az én dédnagyapám Gáspár Mihály volt, s a nagyapám is Gáspár Mihály volt, s az én nagyapám megszerette nagyanyámat még iskolás korába. És mondta édesapám... magyarázta, hogy mondta nagyanyám... elmentek a templomba, s az én nagyapám kiállt a templom alól, mikor hallotta, hogy jöttek a zenészek Palatkáról... nem törődött, hogy menjen be a templomba, hogy hallgassa az istentiszteletet, hanem onnan leszaladt, és ment a táncba! Me nagyanyámat megszerette! S akkor az én dédnagyapám nem engedte, hogy összeházasodjanak, és az én nagyapámnak a testvére Szováton vot pap, Magyarországon, s az jött el, és a családi házba eskette meg, mer a nagyapám nem engedte, hogy eskessék meg a templomba! Mér vett falusi lányt! Éz így volt! Összeházasodtak! S akkor az én dédnagyapám nem adott semmit nagyapámnak... s akkoriba a szülők nem adtak a lányoknak földet. Akkoriba! És nagyapám nagyanyámmal elmentek Mocsra, s beállt béresbírónak egy nagy gazdaságba. Béresbíró vot után a Béréba.

Gáspár Mihály és felesége, Kiss Juliska annyi pénzt gyűjtött Mocson és Béréban, hogy amikor hazatértek Visába, 18 hold földet és telket vásároltak, házat építettek és gazdálkodtak. A telek az iskola szomszédságában van, ezen áll most az Ágnes néni háza. Hat gyermekük született, és amikor az édesapa viszonylag fiatalon meghalt, az özvegy gyermekeire támaszkodva folytatta az addigi gazdálkodó életet.

B – Kellett dolgozzanak. Mert meghalt a nagyapám. Meghalt a nagyapám, és nagyanyám elmaradt özvegyen, és az én legnagyobbik nagybátyám akkorácska volt, hogy nagyanyám kicsi székert tett, hogy tudja befogni az ökröket! Itt laktak né, az iskola mellett. Éz volt a mi családi házunk, ahol Misi lakik... és olyan kicsin maradtak el... Vot egy csomó földjük... és hogy tudja befogni az ökröket, hogy menjen dolgozni.

A lelkész nagyapa azonban az unokáival sem békelt meg. A családi szájhagyomány őriz még egy történetet vele kapcsolatban.

B – Az édesapám mindig mesélte, hogy elmentek oda fel a nagyapjukhoz, a dédnagyapámhoz ... elmentek oda ... és a pap – aszmondja – pipázott. Pipája vot! Elmentek a gyerekek a kapuhoz, mint hát... az unokák. S pipával fenyegette, s nem engedte be őket az udvarra! Nem engedte be az udvarra... mér vett a fia falusi lányt feleségül! Nagyon szép asszon vot a nagyanyám! Gyönyörű szép asszon vot!

Később mind a hat gyermek Visában alapított családot. „Vot négy fiú és két leány. Aztán itt marad-

tak. Így maradt a Gáspár család Visában”. (Gáspár András, 69 éves)

A lelkész család más tagjai – lazán ugyan – de tartották a rokonsági kapcsolatot a kitagadott fiúval és annak családjával. Az, hogy ez az egész családra vonatkozóan, a Visában maradtak és a falutól távol élők kapcsolatában konkrétan mit jelentett, kívül esik a vizsgálódás körén, Gáspár Ágnesről viszont a beszélgetéseink szövegére támaszkodva elmondható, hogy benne ma is igen erős a rokonsági tudat. Lánykorában és valamivel később is néhány találkozás is létrejött, melyekből nem hiányoztak az apró rokoni gesztusok, és ha szükséges volt, a komolyabb segítségnyújtás sem. Később a kapcsolatok lazultak, de ekkor is figyelemmel követte néhány rokon életútját, sorsát. É kapcsolatok fő jellemzője az érzelmi tartalom, de kétségtelen az is, hogy az Ágnes néni életében egyfajta presztízsértéket is jelentenek, így sorolta a rokonokat:

B – Azoknak az apjuk testvér volt az én nagyapámmal. Gáspár Zsigmond, annak üzletje volt... könyvkereskedése volt, de mivelhogy elmenekült Magyarországra, itt hagyott mindent... Akkor volt Gáspár Lajos, az a nagypostán dolgozott... Na. Akkor volt egy Gáspár Endre, az Tordán vot, de amikor vot, hogy átadták fél Erdélyt Magyarországnak, kivégezték. Endrét kivégezték Tordán. Mit tudom én... nem tudom megmondani az okát, de kivégezték. Ugyhogy ő meghalt... A többiekéről aztán nem tudtuk, hogy hol vannak. Vot Széken az egyik, Gáspár József, az tanító vot. S akkor vot Gáspár János, az Várkuduba vot pap. Tudtunk rolluk, hogy hol vannak, de ők se jöttek, mi se mentünk. Így tudtuk, mer megmondták Lajos bácsiék, hogy hol vannak a nagyapám testvérei.

Ismeretei hézagosak, mégis fontosnak tartja elmondani, hogy az a Gáspár, aki a 90-es évek elején a magyarországi közelet egyik ismert szereplője volt, neki rokona.

B – Gáspár Zsigmond... Magyarországon... Milyen miniszter az? De nem Zsigmondnak hívják talán. Nem tudom. Mer annyit érdeklődtem, s annyit mondtam (Kallós) Zoli bácsinak, hogy tudja meg pontosan a nevét.

A rokonokkal való találkozásokról több történetet is mesélt.

K – A rokonsággal a kapcsolatot tartották Ágnes néniék?

B – Kapcsolatot? Igen! Ez a Gáspár Lajos bácsi, aki a nagypostán dolgozott, az jött ki a feleségével, Ilikével, s vot egy leánykája, Mária. De nem vot saját gyerekük... S a leányka kicsi volt... Nekem is kicsim vot. Árpit hányszor felborította Mária itt a bölcsőbe, né! Jött be, hogy rengesse, mi kint votunk a nagynémmelel s a nagybátyámmal... hallottuk, hogy sir a gyerek, jöttünk be, ki vot borítva a földre, mer ... Akartam rengetni, anyukám, s kiborult” (mosolyogva meséli)

K – Amikor Zsigmond bácsiék elmentek Magyarországra, a könyvkereskedésükből könyvet nem kaptott Ágnes néni?

B – Nem kaptam. Nem kaptam. (Tudom, hogy bementem egyszer édesapámmal s na, akartam venni borítékokat, hogy leveleztem azzal a tanítóval, hogy nem volt itthon... s egy egész hogyhijjákat adott... könyvet nem adott, de egy egész... s nem

akart venni fizetést... Ennyire emlékszem. Nagyon kedves volt, széket adott, leültetett, s ment, miko ki kellett szogáljon valakit.

A szigorú lelkész ős csak hagyhatott valami örökséget a Gáspár Mihály hat gyermekére és leszármazottjaikra. Ezt igazolni lehetetlen, de okom van arra, hogy feltételezzem.

A Kiss Mihályné életpályájának elemzésétől függetlenül, már ezt megelőzően próbáltam számba venni mindazokat, akik a helybeli elemi illetve általános iskola elvégzése után városi iskolába kerültek, majd középfokú vagy felsőfokú végzettséggel valamilyen értelmiségi pályát választottak, 1970-ig az eddig említett két eseten kívül (két nagyenyedi diák) más ilyen eset nincsen; 1970-től 1999-ig pedig mindössze tíz ilyen középkorút illetve fiatalot sikerült számba vennem. Velük kapcsolatban csak nemrég figyeltem fel arra a tényre, hogy közülük nem egyet rokoni szálak fűznek a Gáspár családhoz, még pontosabban a tizből hatan a néhai Gáspár Mihály lelkész ükunokái illetve szépunokái. A kései utódok névsora a következő: (nevük, foglalkozásuk, a tanintézmény neve; a diploma megszerzésének időpontja; lakhely)

1. Duzsárdi Zsuzsa – óvónő; Nagyenyedi Tanítóképző; 1970-es évek; Vajdakamarás

2. Fodor Kiss Jolánka – tanítónő; Tanítóképző Főiskola, Kolozsvár; 1990-es évek eleje; Budapest

3. Fodor Kiss Piroska – vallástanár; Vallás-tanárképző, Kolozsvár; 1996, Kolozsvár

4. Gáspár János – közgazdász; Babeş-Bolyai Tudományegyetem 1980. Kolozsvár

5. Gáspár Mária – tanítónő; Nagyenyedi Tanítóképző; 1970-es évek közepe; Kolozsvár

6. Papp Mária – egészségügyi asszisztens; Kolozsvári Ref. Diakonisszaképző; 1995, Kolozsvár

E fiatalok döntésébe, pályaválasztásába és a szülőik gyermekeiket anyagilag is támogató magatartásába vajon milyen mértékben szólt bele Gáspár Mihály? És vajon a Gáspár Ágnes értékrendjei mentalitása nem rejti-e magában a dédnagyapai örökség nyomait?

C. Kapcsolata a faluban élő intelligenciával (pedagógusokkal) és azok családjával

Gáspár Ágnes nemcsak a városon élő rokonok felé volt nyitott, hanem az átlagosnál erősebb szálak kapcsolták a faluban lakó tanítókhoz és gyermekeikhez. Ennek a viszonyulási módnak volt egy fajta hagyománya; a családban is, egyik meghatározója éppen a földrajzi közelség lehetett. Az iskola melletti telken az idők folyamán két ház is épült a testvérek számára. Bodor György kántortanító, aki évtizedeken át tanított Visában, fiatalemberként majd nyugdíjaztatása előtt is néhány évig nem az iskolában levő szolgálati lakásban, hanem az iskola szomszédságában, az Ágnes néni nagyszüleinél, illetve később a nagymamájánál lakott, így a két család között a kapcsolat jóval közvetlenebb és szorosabb volt, mint a tanítónak más parasztcsaládokkal való kapcsolatai. Valamennyire érvényes ez a megállapítás a román tanító esetében is. Ez a tanító 1940-ig élt a faluban, feleségével, két kislányával a tanítói lakásban lakott; a Gáspár családdal való szomszédsági kapcsolatuk igen eleven volt.

B – hogy Restesan tanito ur szomszédunk vot, minden este eljött édesapámhoz beszélgetni. Minden este eljött! De durva volt a magyarokkal. Durva.

K – És az I-IV-ben milyen volt?

B – Ott is jól ... persze, Bodor tanito úrral. Bodor tanito úrral jól votunk!

Hogy a társadalmi falak vagy a 30-as évek politikai közhangulata okozott-e valamiféle feszültséget e családok felnőtt tagjainak kapcsolatában, erre vonatkozó adatom nincsen. Az idős asszony ma is tisztelettel és elismeréssel beszél egykori tanítóiról, de a bántó emberi hibát sem hagyja szó nélkül. Másrészt ezek a gyermekkori emlékek úgy elevenednek meg, hogy közben belőlük kiolvasható az is, hogy a tanítókkal való viszonylag szoros kapcsolat a gyermek számára még rejtett magában valami kincset: játszótársakat, barátinókat. Idős emberként most azt fájlatja, hogy ezek a régi kapcsolatok megszakadtak.

B – Magyar tanito csak egy vot... Bodor tanito ur, annak idején. Egy vot, egyedül tanított négy osztályt. És mikor elkezdtem járni, még itt vot a felesége... volt három gyermeke, Jenő, Olgi és Irénke, de aztán Jenő bement iskolába... egyetembe, s utánna mérnök lett. Tésztagyárja lett utánna... igen, Szatmárnémetibe. Utánna Olgi férhez ment, és Irénke... a legjobb barátinóm vot. Talán két évvel vot idősebb, mint én... nagyon jó jácotársok votunk... Úgyhogy aztán ők is elmentek, nem találtam aztán többet soha őket. De jó vot... Restesan tanito urnák két gyereke vot... Lisica és Rodica.

K – Olyan is volt, hogy három román tanító volt a faluban?

B – Volt...vot. Tudom, hogy én Restesanéknál votam, me nagyon nagy barátinó votam Lizicával. Még vasárnap jácottunk cici-micist - ahogy mik mondjuk, szoba-konyha fel vot nyitva... s a tanito is, szóval az igazgató, Restesan is s a felesége is s a két leányka s én. S eccer valaki kopogtat!

– Da. Ii voie! – azt mondja a tanár.

S jött egy tanito... egy új tanito! Juj, hogy vette le... (nevet) az igazgatón vot a... bekötött szemmel... hogy keresse meg a cici-micit.

K – S a kislányok is mentek Ágnes néniékhez játszani?

B – Persze! Persze! Mikor bejött, már kérdezték, hogy „Ce-ai făcut de cină, azt mondja, lele Agnis?” Édesanyámnak... „Ce-ai făcut de cină?” Úgyhogy... együtt votunk... együtt tanultunk.

D. Szerelem – jegyesség – házasság

Én jegyben jártam egy tanítóval – hangzott el az első beszélgetés vége felé. Akkor egy fényképet is elővett. Életpályájának ehhez a szakaszához a második beszélgetésben akkor tértem vissza, amikor a nagybátyjától ajándékba kapott borítékról és levélpapírról tett említést.

Az addigi találkozásokban határozott, magabiztos asszonyt ismertem meg, akinek – életkorát meghazudtolóan – jó a memóriája intenzív az érdeklődése; mindezt beszédmódjának élénksége, elevenesége is mindvégig tükrözte. Ennél a pontnál azonban jól érzékelhetően megváltozott a magatartása: a kérdéseimre nem jött azonnal válasz, sűrűn rövid szüneteket tartott, hangja megcsendesedett, elszomorodott. Mivel az emlékezés ilyen mértékű fájdalommal járt, nemigen mertem kérdezni, így a jegyesség idejéről nem sokat tudunk, mégis feltételezhető, hogy ennek a kapcsolatnak nagy szerepe volt abban, hogy Gáspár Ágnes be akart iratkozni a polgári iskolába.

A 22 éves Gáspár Ágnes, aki egy hadifogollyá lett

tanítónak volt a menyasszonya, erősen kiszolgálta-
tottá vált. Szigorú volt a több évszázados rend, erős
volt a szülői akarat. (Itt köszönöm meg, hogy Gáspár
Ágnes életének ezeket a fájdalmas eseményeit velem
is megosztotta. Megtisztelő az, hogy megbízott ben-
nem. A diszkréció szabályait nem szegem meg, ezért
jegyességével kapcsolatos további részleteket nem
közlök.)

E. Továbbtanulás: gyermekei iskoláztatása

Egyik unokája a Kolozsvári Református Kollégi-
um diákja.

A faluban élő 14 éves gyermekek további sorsa
felől (régén is, ma is) az esetek többségében a szülők
döntenek. Ennek következtében a gyermekek pályá-
jának alakulása hangsúlyozottan magán viseli a
szülők értékrendjének a jegyeit.

A Kiss Mihályék családjában az anya volt az, aki
a gyermekek sorsában irányt szabott, a lehetőségek
felől tájékozódott, döntött, hivatalos tennivalókat in-
tézett. Ennek a szerepnek a vállalása nemcsak hatá-
rozottságának lehetett a következménye, hanem an-
nak a szellemi fölénynek is, amely a magasabb isko-
láztottsági fokból származott: az ő nyolc osztályával
szemben férjének csak négy osztálya volt.

Visában az 1960-61-es tanévben – hosszú idő után
újra – beindult az V–VII. osztályos oktatás is, majd
nemcsak a nyolc osztályosra bővült. Ezáltal meg-
nyílt a lehetősége annak, hogy a 13-14 éves gyerekek
tovább folytassák tanulmányaikat városon. Ezekben
az években nemcsak néhányan, hanem a fiatalok va-
lóságos áradata indult el a kolozsvári szakiskolákba.

Kiss Mihálynak mindhárom fia szakmát tanult
Kolozsvárt, de amikor a legkisebbik gyerek tanítatá-
sára is sor került, az apa már nem élt. A fiúk iskolá-
ztatása jelentős anyagi teher lehetett a család számára.
A szülők tsz-tagok voltak, kiegészítő jövedelemfor-
rás a kis háztáji volt, emellett az állattartás is
viszonylag jól jövedelmezett. Általában egy bivalyat
tartottak, amelyet az asszony férje halála után sem
adott el, mert a tej nagy érték volt. „Ebből tanítat-
tam a gyermekemet.” (B)

Ez az egyes szám 1. személyben hozott döntés
nemcsak a csonka családban volt természetes, ha-
nem már korábban is ez volt a jellemző.

K – Amikor hivatalos dolgokat kellett intézni, azt
Ágnes néni intézte vagy a férje?

B – Én... én. Nem a férjem! A gyerekek is ahogy
az iskolába mentek, nem tett egy lépést értük! Én jár-
tam akkor is... mind a két... fiamat egyszerre intéz-
tem el, hogy bementek az iskolába, szóval nem hogy
elintéztem, hanem én jártam az iskolákat... hogy
érdeklődni. Hogy Árpád bekerült a Február 16-hoz,
oda vették fel a 18 éven felülieket. Mer Árpád 4 évig
nem járt iskolába, hogy elvégezte a négy osztályt,
utánna kezdte meg az öt, hat, hetet... Zolti hármát
nem járt... Együtt járták ki aztán a hét osztályt itt
Gáspár Béla igazgató urnál... s mind a kettő eccerre
került be: Zolti az építkezéshez és Árpád a Február
16-hoz. Én jártam, én érdeklődtem, én mentem a tele-
fonhoz akkor is, amikor telefonált egy tanár, hogy
na, sikerült a felvételi.

K – Miért éppen ezekbe az iskolákba mentek a fi-
úk?

B – Írta az... újság, hogy hová hogy vesznek. S
akkor Árpádot mondom azért, mer a 18 éven felülie-
ket nem vették máshová. Csak ide kazánkovácsnak
ment Árpád. Azután aztán megcsinálta az iskolát

Bukarestben, hogy bekerült géplakatosnak. Akkor
aztán Zoltit adtam ide az építkezéshez.

A legkisebbik fiú esete is azt igazolja, hogy szá-
mára nagyon fontos lehetett az, hogy gyermekei va-
lamilyen szakmát is megtanuljanak. 1967-ben Kiss
Mihályné különösen nehéz élethelyzetbe került.
Legnagyobbik fia Bukarestben katona volt, a közép-
ső parkettezőként Brassó mellett dolgozott. Megvá-
sárolták az új ház építéséhez szükséges anyagot, le-
bontották a régi házat; ekkor hirtelen meghalt a férje.
A legkisebbik gyerek 8 éves volt, és velük laktak az
asszony idős szülei. Ágnes néni nem kevés büszke-
séggel mesélte el, hogy a temetés utáni napon elké-
szült az új ház alapja, öt hét alatt pedig felépült a
ház. Egyik rokonuktól és az akkori tanítótól kölcsönt
kapott, ebből fizette ki a mestereket, az adósságot
azonban hamar törlesztette. „Volt kövér disznó, volt
bor, tavaszra nem volt semmi adósságom!” Néhány
év múlva a fél árva legkisebbik ugyanúgy szakisko-
lába került, mint a bátyjai.

Özvegy Kiss Mihályné tizenegy unokája közül
mindössze három jutott el az érettségiig, az egye-
temre való jelentkezésük azonban sikertelen volt. Vi-
szont György fiának az egyik gyermeke jelenleg a
kolozsvári Református Kollégium X. osztályos tanu-
lója. Ez azért fontos tény, mert 1990 óta a faluból
még a legtehetségesebb gyerekek sem kerülnek be
gimnáziumokba. Az okokat e tanulmány keretében
nem áll módomban számba venni és elemezni, Kiss
Csillával kapcsolatban viszont indokoltnak vélem
azt a feltételezést, hogy ezt a fontos döntést befolyá-
solta a nagymama értékorientációja is.

F. Varrógép – utazás – levelezés

A Gáspár Ágnes szobájának leírásához hozzátar-
tozik három olyan tárgy, amelyekről eddig nem esett
szó. Ezek egyike egy varrógép.

A második beszélgetéskor Ágnes néni a varrógép
mellett ült, és amikor erről kezdett el beszélni, szere-
tettel megütögette. Ez ugyanaz a gép, amelyet 1946-
ban vásároltak, s amely ezután életét több vonatko-
zásban is befolyásolta. Abban az időben a varrógép
ritkaságszámba ment ezen a településen. Mindössze
kettő volt ekkor a faluban, az egyik éppen az Ágnes
néni apai nagynénjének a tulajdonában. Ez a család-
ban levő példa is ösztönözhetta a szülőket, akik talán
vizsgáztalásnak is szánták ezt az értékes és különle-
ges ajándékot, kárpótlásul az első vőlegényétől meg-
fosztott lányuknak.

B – 45-be mentem férhez, 46-ba született Árpád...
46. március 15-én hozták ezt a gépet. Az a nagybá-
tyám, Gáspár Lajos küldött egy levelet. S azt írta,
hogy az egyik szomszédasszonynak van egy varró-
gépje eladó... De eladták a gépet! Eladták a gépet,
de azt mondta a nagybátyám, ne haragudjon, ne bú-
suljon édesanyám, me úgyis teszik ki az újságba,
olyan sok helyen lehet kapni varrógépet. Hazajött
édesanyám, s másnap már hívták a telefonhoz
édesapámat Zsukra. Mer a faluba nem vot telefon.
Ment édesapám le, s azt telefonálta bátyám, hogy
„Gyertek be minél gyorsabban, mert né, az újság írja,
hogy hol van egy nagyon jó karban lévő varogép...
votam és megnéztem. Német gyártmányú... Gyur-
ko... de azonnal gyertek!” Édesapám hazajött, édes-
anyám el is indult. Ó elment. Elment, s megvették a
gépet. Ez a varrógép egymilio lej vot! Már milios vi-
lág vot! Na most! Miből csináljunk egymilio lejt? Me
hát nagy szo vot! Fizetés nem vot, nyugdíj nem vot!

Vettünk kölcsön, összeszereztük, ahogy tudtuk... elment édesanyám, megvette a gépet, bement egy szerkér, ez az Arsintya... s elhozták a gépet! Akkor aztán elment édesanyám... elvitte a staféringomat... a lepedőimet, abroszaimat... nagy szó volt akkor, tanárnő, me nem volt vászon, me háború után volt, 46-ba! Eladta mind a piacon olyan jól! Vitt olajat eladni, vitt majorságot, amit tudott, a ház körül mindent összeszedett! Elvitte s eladta, s kifizettük a varrógépet! Én nekifogtam varrni!

A varrógép életmódbeli változásokat vont maga után, később kitért a világot földrajzilag, de intellektuális értelemben is. Az ügyes kezű fiatalasszony hamar magtanult géppel varrni, s elkezdett dolgozni a falubeli lányoknak, legényeknek. Kezdetben a másoknak végzett munkáért nem pénzbeli fizetséget kért, hanem munkacsere-kapcsolatok alakultak ki, következőképpen neki nem kellett többé napokon vagy heteken át részt vennie az igen nehéz munkának tartott kapálásban.

B – És én utána aztán varrtam, úgyhogy annyit varrtam télen, hogy tavasszal, miko kimentünk kapálni, napszámosokkal mentünk ki, én nem is igen mentem! Mer nyáron is dolgoztam, varrtam. Kimentünk, és két-három nap alatt a kapálást megcsináltuk... Mondjuk, megvarrtam egy... valamennyi ruhát, s na, ennyibe került, s akkor jössz egy nap kapálni. Úgyhogy Kispista Erzs, Jakab Erzs... Juliska... sok leányka, né, s fiúk... nadrágokat varrtam, ingeket, férfi ingeket, akko ruhákat...

Férje halála új szakaszt jelentett a varrógép használatának tekintetében is. Évekig nem volt ideje varrni, hiszen a tsz-ben, a háztájiban, az állattartással járó munkákban továbbra is helyt kellett állnia. Újabb váltás az életében 22 évvel, ezelőtt, 1978-ban következett be, amikor megismerkedett Kallós Zoltánnal. A kérdés az volt: elvállalja-e azt, hogy rendszerre nagy mennyiségben varrjon népviseleti darabokat? Azonnal döntött. „Elvállalom, mert adom el a bivalyt. Akkor hozzáfogtam varrni.”

Azóta szinte folyamatosan van munkája, elsősorban magyarországi táncgyűttesek számára dolgozik. Fontos jövedelemforrás, sok új ismerőst, 1990 óta pedig az utazás lehetőségét is jelenti a varrás. A kialakult üzleti kapcsolatokban a levelezés illetve a személyes találkozás jelentette a kapcsolattartást. Az előbbiről elmondható, hogy régebben intenzívebb volt, mostanában kevesebb a levélíró kedv. Ezeket a leveleket természetesen ő maga írta, a borítékot is ő címezte meg, és valamelyik családtag tette postára Kolozsvárra. De az írogatások is rendszeresek voltak, ismerősei közül sokakat nagy szeretettel emleget, valahogy így: „Nyíregyházáról V. K., Szegedről T. P. Az aranyarkantyút nyert az együttesével. A rádióban hallottam. Veszprémből B. K. Az meg kell jöjjön a napokban.”

A visai és a válaszüti nyári tánc táborok meghívottjaként a varrás csínyját-bínyját tanította pedagógusoknak. Második beszélgetésünkben örömmel újságolta, hogy milyen szép levelet kapott nemrég két budapesti tanárnőtől, akikkel a visai tánc táborban ismerkedett meg. A varrástanítás volt a feladata akkor is, amikor 1996-ban tíz napot töltött Magyarországon. A tizenhat visai táncospár különböző színpadokon lépett fel, ezzel egy időben Kiss Mihálynét több iskolába is elkísérték, ahol pedagógusokat tanított. Büszkén emlegeti a turné idején érintett városok ne-

vét: járt Békéscsabán, Győrött, Mosonmagyaróváron, Veszprémben, eszébe jut két kisebb település neve is: Halászi és Kimle. Kimlével kapcsolatban hozzáfűzte: „Pulykatenyésztés van ott. Ebédkor akkora pulykacombokat tettek a tányérunkra, hogy lelógott az abroszra.”

G. Olvasás – könyvtár

Ki vagy kik, mikor és milyen módon keltették fel a Gáspár Ágnes érdeklődését a könyv iránt? Ezekre a kérdésekre most lehetetlen pontos választ adni, de talán nem túlzás Gáspár Ágnes ebben a társadalmi környezetben szenvedélyes olvasónak nevezni. Számára az olvasás szórakozás, igen kellemes időtöltés, amely mindenekelőtt esztétikai élményt nyújt, kevésbé jelent információszerzést, információgyűjtést. Szépirodalmat olvas, kedvenc könyveit többször is. Mentalitását jól jellemzi az is, ahogyan évtizedekkel ezelőtt is alá tudott rendelni bizonyos értékeket a könyv iránti szeretetének, olvasási igényének.

K – Mikor olvasott Ágnes néni?

B – Éjjel! Csak éjjel. Nappal nem volt időm. De most már hogy kiöregedtem, ha nincs varrni valom, nappal is olvasok.

K – Ágnes néni, azok a könyvek honnan vannak?

B – Vásároltam. Vásároltam. Vagy ha Gyuri ment, ő is vásárolt.

K – Nem sajnálta a pénzt, Ágnes néni, könyvre?

B – Nem én, nem én. A könyvre nem!

Könyv más úton is került a család tulajdonába: ajándékozással és lopással. Az évtizedek folyamán valóságos kis könyvtára alakult ki. Könyvespolca nincsen, az újabbakat zárt helyen, a padládában tartja; ezek azok, amelyek nagyobb értéket jelentenek a számára. A többi könyve három-négy csomóban a könyhaszokrény tetején áll. Szép új könyveit – melyekre látható módon igen vigyáz – egyik Magyarországon élő unokájától kapta. Elővette, megmutatta őket: Szilvási Lajos: Appassionata, Szilvási Lajos: Alberlet a Síp utcában, Marie Louise Fischer: Asszony válaszüton.

A kanapéban tartott 4. könyv Jókai Mór Szegény gazdagok című regénye. Ezt a tanítónő menyétől kapta ajándékba. A könyhaszokrény tetejéről a könyvek a következő sorrendben kerültek le: Nicolae Filimon: Régi és új urak, Wolfgang Böhne: Létre kárhoztatva, Krocher Jakab: Rejtett áldásutak, Gárdonyi Géza: Láthatatlan ember, Cseke Gábor: A bozót, Jules Verne: Várkastély a Kárpátokban, Romain Gary: Lady L., Református imádságos könyv (fedél nélkül), Nagy István: Réz Mihályék kóstolója, Strigatur, Roy Vickers: Az elszánt vőlegény, Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője, Bibó Lajos: Halott szerető, Móricz Zsigmond: Rokonok, Jókai Mór: Az arany ember, JA kőszívű ember fiai, Alexandre Dumas: Monte Cristo grófia, Arany János: Elbeszélő költeményei és balladái, Berde Mária: Tüzes kemen-ce, Jókai Mór: Fekete gyémántok, Demény Lajos: A székeleyek és Mihály vajda.

A Gáspár Ágnes teljes könyvtárát nem sikerült számba venni, mert sok könyvét a fia átvitte a saját szobájukba, ugyanis ő is szeret olvasni. Könyvtárának összetétele és a tulajdonos ízlése között nem teremthető egyértelmű kapcsolat, hiszen könyvgyűjteményében több olyan kötet is van, amelyet gyermekei kaptak iskolai jutalomként az 50-es, 60-as években. Ízlésvilágában való eligazodásban némi segítséget nyújtanak azok a rövid megjegyzések, amelyek

elhangzottak a kötetek összeírása közben: „Nem minden könyv értékes” – jegyezte meg az elején. Aztán A kőszívű ember fiaival kapcsolatban: „az is egy drága jó magyar könyv”, A Monte Cristo grófjáról: „Jaj, milyen jó könyv az! Minden évben elolvasom! Minden évben!”

Az 1940–1944 között létrehozott magyar nyelvű iskolakönyvtár állományának egy kis hányadát Gáspár Ágnes mentette meg a pusztulástól 1944 augusztusában úgy, hogy hazavitte. Beszélgetés közben Ágnes néni elmondta, hogy régen sok jó könyv volt, de kölcsönadta a falubelieknek, aztán nem kapta vissza, mivel a neve nem volt beleírva, ezekkel a „jó” könyvekkel kapcsolatban még a következőket mesélte: 1944 augusztusában a visszavonuló németek nem zárták be az iskolát. Szürkületkor egy szomszéd lánnyal belopakodott az iskolába, és megtöltötték a kötetüket könyvekkel. Másodszor visszamenni már nem mertek, este pedig megérkeztek a román katonák; még aznap minden iratot, könyvet meggyújtottak, amit az iskolában találtak. Most drága kincsként őrzi Ágnes néni azt az Arany-kötetet, amelyben ott áll az 1940-es évek elejéről származó könyvtárpecsét.

A saját tulajdonú könyvein kívül kölcsön kért könyveket is szokott olvasni. Fiatalabb korában gyakran kölcsönzött az iskola könyvtárából, aztán a 80-as években sokszor kért kölcsön a faluban szolgáló Visky János lelkésztől. Mostanában nemigen kér könyvet kölcsön, a sajátjait olvassa, ugyanazt többször is.

1990 előtt rendszeres előfizetője és olvasója volt a kolozsvári napilapnak, az Igazságnak, 1990 óta viszont nincs újság előfizetése. Ennek egyik oka az, hogy 1990-től nincsen a falunak postása, másrészt talán ijesztőek az új árak is.

Nyitottságát, élénk érdeklődését, a nyomtatott szöveg iránti tiszteletét jól jelzi egy kedves megjegyzése: „A menyem tüzet gyújt a könyvekkel... én ha elmegyek a végére (már bocsánatot kérek), s egy újságdarabot kapok, azt is elolvasom. Vagy felveszem a földről, s elolvasom, mi az.”

H. Rádióhallgatás – tévézés

A rádió és a televízió az a másik két tárgy, amely szorosan hozzátartozik a szoba berendezéséhez és az Ágnes néni életéhez, ma is.

A megvásárláskor nemcsak a varrógép volt ritkaság a faluban, hanem a rádiókészülék is az volt, amikor a férje megvásárolta az első rádiójukat a helybeli vegyesboltban. Ez az 1950-es években történt. Az Ágnes néni emlékezete szerint ilyen, difuzornak nevezett vezetékes rádiókészüléke akkor még csak a lelkésznek és az iskolaigazgatónak volt. Úgy emlékszik, hogy három adót lehetett hallgatni: Marosvásárhelyt, Kolozsvárt és Bukarestet. „Valami tű volt benne, amit kellett mozgatni. Az hangosította. Beszéljt jól!”

A 60-as évek végén fiai biztatására vettek egy új készüléket, most pedig egy kis táskarádiója van. Mindennapjaiban a rádióhallgatás nem tekinthető szabadidő tevékenységnek, hiszen mindig valamilyen más tevékenység kísérté. Általában varrás közben hallgat rádiót, Kolozsvár, Bukarest magyar adásait vagy a magyar adókat. A rádió hangja társ is a magányosságban.

K – (...) Kossuthot?

B – Kossuth is, Petőfi is, akármelyik lehet. Idete-

szem, né, az asztalra, én dolgozok, s ők ott beszélnek. Nem vagyok egyedül!

„Né milyen kicsi radiom van! Ez a Monica...” Az idős asszony nem kevesebb ragaszkodással beszélt a tévéjéről sem. Amikor a tévézés szokása felől érdeklődtem, örömmel mutatta meg a készüléket, amelyet az egyik Kolozsvárt élő unokája vásárolt nemrég egy ismerős tévészerelőtől. Nem kis büszkeséget vált ki belőle a tévé nagysága és a hang minősége. „Most né mekkora tévét hoztak nekem!” Miután elmesélte a vásárlás történetét, megkérdezte: „Mutassam meg, hogy hogy megy?” Özvegy Kiss Mihályné „kollektív nyugdíja” 184.000 lej, igaz, a taksarékban ott gyűl a kis vagyonszája azokból a pénzekből, amit a varrásért kap. Most közel egymilliót áldozott arra, hogy hetente megnézze a magyar adást és egy-egy esti filmet.

B – elromlott a másik tévém, nem tudtam nézni semmit! „Na, gyerekek, hozzatok nekem egy tévét!” Egy ennyit ismerjek én is a munkám után! Na, úgy-hogy hozták. Két hete múlt szombaton, hogy hozták... most két hete.

Adatok hiányában nem vizsgálhatom részletesen azt a hatást, amelyet két intézmény és az általuk terjesztett ideológiák gyakoroltak életpályájának alakulására, nevezetesen a református egyház, az egyházi tanítások, a vallás, másrészt a kommunista párt által terjesztett ideológia hatását.

A beszélgetés természetes folyamatában a vallással, egyházzal templomlátogatással kapcsolatos kérdések nem kerültek a felszínre, ezzel kapcsolatban csak annyi hangzott el, amit eddig már idéztem: nemcsak az iskolában, hanem konfirmációkor is első volt, Visky János ref. lelkésztől könyvet kölcsönzött. Figyelemreméltó, hogy a bibliáról és a bibliaolvasásról akkor sem beszélt, amikor a könyvekről, az olvasásról volt szó, holott sok más esetben ez az első könyv, amelyről a beszélgetőtársaim vallani kezdenek.

Párttag nem volt. A varrógéppel kapcsolatban jutott eszébe, hogy amikor Visában megalakult a kollektív gazdaság, kényszerítették volna, hogy lépjen be a pártba. Azzal fenyegették meg, hogy „adó alá teszik a gépet”, ha nem lép be. Akkor azt mondta: Tegyétek, ha ez törvényes, de o akkor sem lesz párttag, mert neki nincs ideje pártgyűlésekbe járni. A férje sem lett párttag, később többet nem zaklatták őket.

7. Befejezés

Tóth István György Mivelhogy magad írást nem tudsz... című munkájában választ keres arra az alapvető kérdésre is, hogy melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az alfabetizáció folyamatát. Kutatásai eredményeként – szemben az eddig uralgó állásponttal – azt a következtetést fogalmazza meg, hogy a társadalmi helyzet kijelölte tág határok között mindig az egyéni mentalitás, a szellemi igény volt a meghatározó. Hogyha ez a megállapítás vonatkoztatható más, iskolával kapcsolatos jelenségekre is – például a továbbtanulás vagy az elitkultúra befogadásának bonyolult kérdésére –, természetszerűen adódik a további kérdés: vajon melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolhatják, meghatározzák az egyéni mentalitást?

A 77 éves Kiss Mihályné élettörténetének elemzése egyben az egyéni mentalitás kérdésének a megközelítését is jelenti. A kutató inkább csak kérdezget,

anélkül, hogy egyértelmű választ tudna adni mindarra, ami nehezen megválaszolható. A Kiss Mihályné mentalitása mindenképpen egyedi, különleges jelenség ebben a mezőségi faluban.

(1999)

VIRÁG MAGDOLNA

Irodalom

Bürke Péter

1991 Népi kultúra a kora újkori Európában. Bp.

Jakó Zsigmond

1979 A Bethlen Kollégium diáktársadalma a feudalizmus korában. In Jakó Zsigmond–Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848. 41–80. Bukarest

Jávor Kata

1978 Kontinuitás és változás a társadalmi és tudati viszonyokban. In Varsány 295–375.

Keszeg Vilmos

1993 A tartalom szerveződése a beszédszakásokban. Korunk IV/8. 23–30.

Kovács Emese

1978 A családi háztartásszervezés átalakulása. In Varsány. 173–200.

Mohay Tamás

1994 Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken. Bp.

Németh László

1980 Kocsik szeptemberben. Bp.

Niedermüller Péter

1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés. Klny az Ethnographia 3–4. számából

Pszichológia

1976 Szerk. Geréb György. Tanárképző Főiskolai Tankönyvek, Bp.

Ortutay Gyula

1978 Fedics Mihály mesél. Bp.

Sárkány Mihály

1978 A gazdaság átalakulása. In Varsány. 63–150.

Szabó László

1993 Társadalomnéprajz. Debrecen

Szabó Piroska

1978 Az időgazdálkodás átalakulása. In Varsány. 277–294.

Tóth István György

1996 Mivelhogy magad írást nem tudsz... Bp.

Varsány

1978. Tanulmányok egy Észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. Szerk. Bodrogi Tibor. Bp.

Vetési László

1997 „Egy öregember mindent előidéz...” (Egy aranyosszéki református férfi világképe) In S. Lackovits Émőke (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. 320–344.

Zsigmond Gábor

1978 Az 1960–70-es évek fordulójának családtípusa. In Varsány. 151–171.

Archaikus népi imák a Mezőségről

A kolozsvári Magyar Tanszék 1980. május 17–31. között a magyar szakos hallgatók számára néprajzi gyűjtőutat szervezett. Emlékezetem szerint, a mezőségi Magyarorszáton végzett terepmunkán főként a harmadévesek vettek részt, akik egyidejűleg a helyi iskolában pedagógiai gyakorlatot is végeztek, de a „nagyokkal” együtt mehettünk néhányan az elsőévesek közül is, de nekünk didaktikai természetű kötelezettségünk nem volt.

Magyar és idegen nyelv szakos hallgatók lévén, néprajzi előképzettségünk meglehetősen sovány volt. Mi, elsőévesek akkor még csak Mitruly Miklós folklorisztikai előadásait hallgattuk az egyetem első felében, a harmadévesek pedig ezen felül már túl lehettek Péntek János fakultatív etnológia kurzusán is, ami – úgy emlékszem – a másodév tantervében szerepelt. A diákcsoport tagjai közül később többen is néprajzkutatók lettek, így az „idősebbek” közül Pozsony Ferenc, Keszeg Vilmos és Zsigmond Győző, a „kisebbek” közül pedig Hajdú-Farkas Zoltán és magam. A tanárok közül velünk volt Mitruly Miklós, Péntek János és talán mások is, akik a didaktikai gyakorlatot irányították. Emlékszem, a gyakorlat ideje alatt egyszer kijött gyűjteni Kallós Zoltán is, amikor néhányunkat meghívott magával Maneszes Márton primáshoz és kántorhoz, aki ajka alatt tartva a hegedűt, nagyon szép mezőségi népdalokat énekelt. Számomra igen nagy élmény volt a „Vágják az erdei utat, / Viszik a magyar fiúkat...” kezdetű katonadal, amit akkoriban, a diktatúra kellős közepén, csak becsukott

ajtóval lehetett elénekelni. Sokunk életében ez volt az első olyan helyzet, amikor valódi néprajzost láttunk valódi terepen. A gyűjtési helyzetre jellemző volt, hogy Zoli bácsi a faliórát is kivitette a szobából, miközben kifejtette, hogy csak szép régi és ép dallamot és csak teljes szöveget érdemes felvenni, lehetőleg tökéletes minőségben.

Az „eszményi” néprajzi gyűjtésnek ezt az alapelvét mi diákok természetesen nem tudtuk követni, már csak azért sem, mert a mi gyűjtésünk technikai feltételei rendkívül szerények voltak. Nekem például akkor még se magnóm, se fényképezőgépem nem volt, azaz csak papírral és ceruzával „gyűjtöttem”, a jegyzeteim ma is megvannak. Csak valamivel később, a másodév elején, tehát 1980 őszén sikerült egy kis lengyel kazettás magnót és hozzá való mikrofont vásárolnom. Utána az új szerzeménnyel még néhányszor kimentem Magyarorszátra is, és a májusi gyűjtés értékesebbnek tartott részét hangszalagon is rögzítettem. A gond csak az volt, hogy ekkortájt állandó kazettahiánnyal küszködtem (közben Csikménaságra, Gyimesbe és már Moldvába is kezdtem járogatni), ezért a felvett mezőségi szövegeket a lejegyzés után egytől egyig letörültem. Az akkori helyzet jellemzése végett megemlítem, hogy az üzletben kapható műsoros – rendszerint román műzenét tartalmazó – kazetták ára egységesen 100 lej volt, a havi ösztöndíjunk összege pedig 425 lej. Az, hogy valahol a földkerekségen olyan új kazetta is van, amin semmiféle műsor nincsen, nekem meg sem fordult akkor

a fejében. Csak az bosszantott mindvégig, hogy a hangfelvételek rendszerint gyatrán sikerültek, úgy-hogy a néprajzi felvételek alatt néhol még a második-harmadik törlés után is jól lehetett hallani az akkor divatos énekesek – Ion Dolănescu, Ileana Ciuculete, Valeriu Sfetcu és mások – slágereit.

A kazetták lejegyzése kapcsán meg szeretnék emlékezni Murádin László nyelvész segítségéről is. Akkoriban olykor be-bejártam hozzá az Erzsébet úti Nyelvészeti Intézetbe, ahol ő dialektológiai lejegyzésre tanítgatott, ami nekem egyáltalán nem ment könnyen. Amikor már-már elkeseredtem azon, hogy nem hallok és következőképpen a betűk köré írt mellékjelekkel jelölni sem tudom a „kicsit labiálisabb”, a „kicsit mélyebben ejtett” vagy a „szűkített ejtésű” magánhangzókat, ő azzal vigasztalt, hogy a néprajzi lejegyzésben voltaképpen nincs is minderre szükség, és hogy még a nyelvészeknek sem sikerül mindig megoldani az ilyen feladatokat, lám, például Szabó T. Attiláról is köztudott, hogy még a zárt *ë* és a nyílt *e* közötti különbséget sem hallotta.

Azóta huszonhét év telt el, és mindezen idő alatt soha nem gondoltam arra, hogy ez a réges-régi mezőségi gyűjtés még valaha egyszer előkerül. Most, ahogy Keszeg Vilmos kollégám kérésére nézegetem a sárguló lapokat, a kézírással helyszínen lejegyzett ákombákomokat és az otthon letisztázott vagy hangszalagról lejegyzett változatokat, azon gondolkodom, hogy megérdemli-e mindez a legépelést, sőt talán a nyomdafestéket is.

A paksaméta lapjain, viszonylag pontosan adolva, halottkultuszra vonatkozó hiedelemszövegek, temetkezési szokások leírásai, népi gyógyászati technikák elbeszélései, román és magyar nyelvű ráolvasásszövegek, karácsonyi köszöntők követik egymást, és végül van a gyűjtésben néhány archaikus népi imádságszöveg is, amelyeknek felkutatását a terepmunka során elsődleges céloknak tekintettem, de amelyeknek gyűjtésével nem nagyon haladtam. Erdélyi Zsuzsanna pár évvel korábban megjelent nagy magyarországi népi imagyűjteményét (Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Bp. Magvető 1976/1978) olvasgatva, úgy gondoltam ugyanis, hogy itthon Erdélyben is meg lehetne próbálkozni az imagyűjtéssel. Csakhogy a kétharmad részben unitárius és református magyarok, egyharmad részben románok által lakott Magyarországon nem sok ilyen imádságra találhatott egy elsőéves diák, ezért a két hét alatt egyebeket is feljegyeztem. Népi imádságok után nyomozva egy-egy alkalommal a szomszédos Mocsra, majd Vajdakamarásra is átgyalogoltam, ahol az imákat illetően hasonlóan sovány eredménnyel jártam, de más vonatkozásokban sokat gazdagodtam. Az idősebbek itt is elég sok imakönyvi eredetű imádságot tudtak könyv nélkül is, de a Hegyet hágék... veretes szépségű, archaikus szövegeihez hasonló kevés akadt közöttük. Így utólag lapozgatva a gyűjtést, mégis úgy látom, hogy az akkortájt feljegyzett archaikus népi imaszövegek – csekély számuk ellenére is – megérdemelnek talán némi figyelmet.

Mindenekelőtt azért, mert nem katolikus, hanem protestáns vidékről származnak, és a reformátusok, unitáriusok körében feljegyzett, tucatnyinál alig több erdélyi imaszöveg is fontos bizonyíték amellett, hogy az archaikus népi imádság műfajának keletkezése megelőzte a reformációt. Ilyen típusú, középkor-

ri katolikus szellemiséget árasztó szövegeket ugyanis református vagy unitárius lelképásztorok, licentiátusok nem taníthattak. A középkor archaikus imaszövegei a protestánsok körében is bűvópatakszerűen, a hivatalos egyház tudta nélkül, családi hagyományozódás során maradtak fenn, de korántsem olyan mennyiségben és műfaji sokszínűségben, mint egy-egy archaikusabb kultúrájú katolikus vidéken. Ennek bizonyossága, hogy a Kis-Küküllő menti reformátusok körében Ráduly János próbálkozott archaikus népi imaszövegek gyűjtésével, de ő is csak néhány imaszöveget talált („Menj el, gonosz sátán”. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák. Helikon 1992. 4. febr. 14., 4–5). A mezőségi Széken P. Daczó Árpád Lukács kifejezetten kereste ezt a műfajt, de csak egyetlen ún. „pénteki imára” bukkant egy füzetlapon (Hosszú utak megszorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából. Bp. Magyar Napló, 2003. 121). Az Aranyosszék népköltészetéről szóló nagy monografikus gyűjtésében Keszeg Vilmos külön fejezetben közli a kézíratos füzetekben terjedt vagy könyv nélkül ismert – közösségben fennhangon, illetőleg egyénileg végzett – imádságokat, de közreadott szövegkorpuszában nem szerepel archaikus népi imádságszöveg. Az a tény, hogy a kutató a több éves alapos terepmunka során az itteni unitárius és református székelyek között ezzel a műfajjal egyáltalán nem találkozott, a műfaj életére, hagyományozódására nézve sokatmondó (Keszeg 2004).

A mezőségi Magyarországon a „Szól a kakas, Máriát kiált...” kezdetű imatípus valaha bizonyára ismertebb lehetett, hiszen az egymástól alig különböző szövegváltozatokat a faluban három idős asszony is elmondta. Az egyik imát az 1908-ban született, unitárius vallású Csete Erzsébettől jegyeztem le, aki még a hatvan évvel ezelőtt meghalt nagyanyjától tanulta:

Kakas szóla, Máriát kiált.
Kelj fel, Szűz Mária,
Mert a zsidók elfogták Krisztus urunkat!
Hegyes dárdal dárdolják,
Tövis koronával koronázzák,
Hét csepp vére lecseppent,
Az angyalok fölszedték,
Ártonba elvitték.
Aki ezt az imádságot,
Este s reggel elmondja,
Hét bűnje megbocsáttatik
Most és halála óráján is. Ámen.

Az ugyancsak 1908-ban református családban született, de férje után unitáriussá lett Dezső Anikó nevű idős asszony így nyilatkozott erről az imáról: „Még a nagyapám nagyapja is biztos tudta eztet. Reggel és este mondják. Minden bűnje megbocsátódik. Ezt imádkozom, amikor egyedül vagyok.” Alább az ő változatát is közlöm, és zárójelben utalok a harmadik szövegváltozatra is, amely az 1904-ben született Csete Máriától származik, de amely inkább csak a nyelvi megfogalmazásokat tekintve tér el néhány ponton a másik imaszövegtől:

Szól a kakas, Márját kiált,
Kelj fel, kelj fel, Szent Szűz Mária, (Ez a sor hiányzik.)
Krisztus urunkat a zsidók elfogták,
Hegyes dárdal dárdolják, (hegyes dárdával dárdázzák)

Tövis koronával koronázzák!
Hét csepp vér elcseppent, (hét csepp vére lecseppen)

Az angyalok fölszedték, (felszedik)
Árionban bevitték. (áristomba beviszik)
Bizony bizony mondom néktek,
Aki ezt az imádságot kétszer napjába elmondja,
(aki hétszer naponta elimádkozza)
Minden bűnje megbocsátódik (annak a Jóisten megbocsássa a bűneit)

Most és mindörökké örökön. Ámen.

A kakas általi ébresztés motívuma és a hajnalban nyugvó Mária-kép kétségkívül a középkor fénykultuszának megnyilvánulásai. A magyar archaikus népi imaanyagban törvényszerűnek mondható, hogy az ébresztés motívumát a Grál-motívum (a lecsöp-pent krisztusi vért angyalok viszik az Atya elé) követi. A Silling István által közreadott száz vajdasági „kakasos” ima közül 97-ben(!) ez a kapcsolat megfigyelhető, és a képi kapcsolódásnak ezt a törvényszerűségét a gyimesi, a moldvai és a székelyföldi imagyűtések is megerősítik.²

Egy másik archaikus népi imádságtípus, az Ó, én uram, teremtőm... kezdetű szöveg noha csak egy-egy változatban, de több faluból is előkerült. Egyik változatát Mocson gyűjtöttem, ahol az 1910-ben született Jankó Márton nevű idős férfi reggelente a Híszkegyhez hozzácsatolva szokta végezni:

Ó, én uram, teremtőm,
Mikor ingem teremtél,
Szent lelkeddel szeretted,
Szent véreddel megváltál,
Fogadj hozzám Úristen
Halálomnak óráján,
Most és mindörökké örökön. Ámen.

Ugyanez az imatípus a Magyarországtól és Mocstól nem messze fekvő Vajdakamaráson is felbukkant, adatközlője azonban – az 1924-ben született, akkor 56 éves Székely Jánosné Lőrincz Erzsébet – szülőfalujában, Mezőkeszűben, írástudatlan édesanyjától tanulta az imát:

Ó, én Uram Teremtőm,
Mikor engem teremtél,
Szent lelkeddel szeretted,
Szent véreddel megváltottál.
Arra kérlek, Úristen,
Halálomnak óráján
Vedd hozzám [így!] az én bűnös lelkemet!

Az imatípus azonban Vajdakamaráson is élt. Egyik változatát ugyanis az itt szolgálatot teljesítő Kun Árpád lelkipásztor jegyezte fel, majd tette közzé a kolozsvári Református Szemle 1979/2-es számában három másik imádsággal együtt, amelyek közül csak az „Én Istenem őrizd meg...” kezdetű fohász első fele lehet még népi eredetű. Az adatközlő, a 62 éves özv. Kutas Samuné, még 1920 táján, tehát alig két-három éves korában tanulta az imákat édesanyjától, Orbán Jánosné Juhos Sárától:

Ó, én Uram Teremtőm,
Mikor engem teremtettél,
Szent Lelkeddel, szeretted [így!]³
Szent véreddel megváltottál,
Kérlek Uram tégedet,
Fogadj hozzám engemet
Halálomnak óráján.

A teremtés–megváltás–üdvözítés hármas egység tartalmazó, Mocson, Mezőkeszűben és Vajdaka-

maráson valaha élt fenti imaszöveg azért is figyelmet érdemel, mert énekelt imaként csaknem szó szerint ebben a formában hangzott el az északi csángók körében is: „Én Uram Teremtőm, / mikor ingem teremtél, / én Uram Teremtőm, / mikor ingem teremtél, / szent lelkeddel szeretted, / szent véreddel megváltál, / szent lelkeddel szeretted, / szent véreddel megváltál. / Fogadzs hozzám (!), Urisztenem! / Fogadzs hozzám, Urisztenem!” (Szabófalva).⁴

A motívum kissé csonkább formában vagy más szövegegyégek részeként más moldvai csángó falvakban is előfordul.⁵

Továbbá igen fontos körülménynek látszik a haldoklás idejére való rendkívül következetesen megvalósuló utalás is („fogadj hozzád Úristen, halálomnak óráján”, „fogadj hozzád engemet halálomnak óráján”, „halálomnak óráján vedd hozzám [így!] az én bűnös lelkemet”), hiszen az északi csángó énekelt hasonló változatokról tudjuk, hogy haldokló mellett vészelt „haló imádságok” voltak, amelyek megkönnyítették a haldokló szenvedéseit.⁶

A szövegek szimbolikus képi logikája teljesen világos: az Úristen, aki megteremtette az embert, saját lelkét adta neki, majd szent vérével megváltotta, és most – a haldoklás pillanatában – végül visszafogadja őt a mennyországba.

A fenti szöveg kapcsán végezetül megemlítem, hogy nem lehet szövegromlás a mezőkeszűi változat „vedd hozzám [így!] az én bűnös lelkemet” szokatlan személyes névmása sem, inkább a „hozzád” alakok tűnnek mai „értelmesítéseknek”. Emellett szól, hogy a moldvai csángó változatokban is – mindegyiknél az északi csángó imaszövegekben! – hasonló nyelvi formákat találunk: „szent véreddel megváltott, / fogadzs hozzám, Uriszten!” (Jugán); „szent véreddel megváltál, / fogadzs hozzám, Urisztenem!” (Szabófalva)⁸

A mai fülnek szokatlan vonzat értelmezése nyelvtörténeti tanulmányba kívánkoznék.

Anélkül, hogy a mezőseségi és az északi csángó archaikus imák képeinek, sajátos nyelvi formáinak hasonlóságából kiindulva merész következtetéseket fogalmaznék meg, megemlítem, hogy Benkő Loránd nyelvész a moldvai csángó népcsoport 14–15. századi alapritegét, így mindenekelőtt az északi csángókat – elsősorban fonetikai jellegű nyelvi azonosságokból kiindulva – az erdélyi Mezőségről származtatja.⁹

A két tájegység rendelkezésre álló archaikus folkloradatainak összevetését mindenképpen célszerű volna elvégezni.

Az 1980-as mezőseségi gyűjtésben van végül néhány olyan defenzív célú esti ima is, amelyek eredetüket tekintve kétségkívül a középkori archaikus imahagyománnyal állnak kapcsolatban. Az Ó, én Uram Teremtőm... szövegtípus egyik adatközlőjeként fentebb már említett mezőkeszűi születésű Székely Jánosné Lőrincz Erzsébet (szül. 1924.) mondta el a következő imát, amit ugyancsak az édesanyjától tanult:

Én Istenem Uram örözz meg
Nagy tűztűl, nagy víztűl,
Hirtelen haláltul,
Gyalázattul, kárhoyattul,
Bűnbe való eséstűl,
Marháinkat döghaláltul,
Gonosz ember szándékátul,

Vadtul,
Édes Jézus Krisztus által. Ámen.

Az esti defenzív ima változata Kun Árpád négy vajdakamarási szövege között is szerepel, de valódi archaikus népi imának csak az ima első fele tekinthető, a második – rímes – rész minden bizonnyal későbbi, egyházi eredetű betoldás. Adatközlője özv. Kutas Samuné (szül. 1918), aki az édesanyjától tanulta 1920 táján ezt az imaszöveget:

Én Istenem, őrizz meg
Tűztől, víztől, hirtelen haláltól,
Kétségbeeséstől,
Gonosz emberek szándékától,
Az ördögnek csalárdságától.
Nyisd meg uram az egeket,
Hajtsd hozzám szent füledet,
Hallgasd meg az én könyörgésemet,
Hasson fel hozzád az egekbe,
Te szent felséged elébe.

Az ilyen típusú szövegek fohász-szerűségüknél, kérő jellegüknél fogva valamilyen megszövegezésben, esetleg kibővítve később bekerülhettek a katolikus és protestáns imakönyvekbe vagy kéziratos imagyűjteményekbe is, így a terjedés és hagyományozódás útját, illetőleg az elsődleges vagy másodlagos orális kérdését ma már nehéz tisztázni. Mindenképpen a szövegtípus régiségére utal az, hogy ilyen imák nagy számban fordulnak elő a moldvai csángók orális imahagyományában, és hogy sok igen archaikus motívumot, középkori mentalitásképzetet (pl. a hirtelen haláltól való félelem, a bűntől való iszonyodás, a csalárd ördögtől való rettegés stb.) is tartalmaznak. A fentebb közölt – saját gyűjtésű – vajdakamarási imaszöveg hagyományozódására vonatkozó, több generációra visszamenő emlékezet sem őriz olyan adatot, ami írásos terjedésre, illetve egyházi eredetre utalna: „(Kitől tanulta?) Édesanyámtul. (Mikor?) Gyerekkoromba. Kicsik vótunk és mindenik testvéremet megtanította. (Az édesanyja tudott olvasni?) Nem tudott olvasni soha. Egy betűt nem ismert! (A faluban még imádkoznak ilyeneket?) Lehet, hogy imádkoznak, de hogy ő honnan tanulta, az édesanyjátul-e vagy kitül, nem tudom, de ő ezeket nekünk mind elmondta. (Milyen vallású volt?) Református. (...) Ezeket az imákat ő tudta, mert édesanyjátul tanulta, és ő ezeket megtanította. (Ezt szokta maga imádkozni este is?) Ezt. Igen, igen!”

*

Az archaikus népi ima nem közösségi folklórműfaj, bár valaha, sok-sok évszázaddal ezelőtt bizonyára az volt. A gyermekkorban tanult, csak jól-rosszul értett, nap mint nap mechanikusan mormolt szövegeket csak néhány személy – rendszerint elfelejtett öregek – emlékezete őrzi, és legtöbbször az egyénnel együtt halnak meg. Hűséges őrizzők, akik használták őket és akiket cserében ők megtartottak egy életen át, rendszerint elviszik magukkal a sírba ezt a tudást. Így tűnt el apránként az archaikus népi imádság műfajának hajdanvolt fényes gótikus katedrális, hiszen a középkor elmúltával lassanként feloszlott az időben, fokról fokra semmisült meg a századok zuhatagában, és végül a fényes, nagyszerű közepek szellemét hordozó műfajnak nyoma sem maradt. Mindez természetes, hiszen az emberi kultúra általában olyan, mint a palimpszeszt, amiről újra és újra kivakarják vagy leáztatják az írást, de az újraírt

betűk alatt a régi – vagy csak a régi valamely töredéke? – felsejlik még egy ideig, míg aztán végül örökre eltűnik. Vagy olyan mindez, mint a régi középkori templomok freskói, amiket lekaptak, lemeszelték, majd századok vagy csak évtizedek múltán újra és újra megismételték a rombolásnak és az alkotásnak ezt a műveletét, de nagyritkán előfordul mégis, hogy a mérszrétegek alól – épen vagy csonkán – feldereng még az eredeti szépség nyoma.

TÁNCZOS VILMOS

Jegyzetek

¹ Silling István: Kakasok szólalnak, Máriát kiáltanak. Tóthfalu, 1997

² A két kép kapcsolódásának magyarázására a Nyiss kaput, angyal! c. könyvemben tettem kísérletet (Bp., 2001. 87–90.)

³ A lelkipásztor itt minden bizonnyal „értelmesítette” a „szent lelkeddel szerettél” imasort. A „szeret” igének ugyanis a régi nyelvben volt egy ’valamivel ellát’ jelentése. A Történeti Etimológiai Szótár adatai: „5. [valamivel szeret] 1519?: ’valamivel ellát, megajándékoz, valamiről készségesen gondoskodik’ (Jordáky Kódex 226.), 1525: ’ua.’” (3. köt.). Így a kérdéses imasor jelentése: ’szent lelkedet adtad nekem’. Lásd még: Tánczos V.: Nyiss kaput..., 93–94.

⁴ Tánczos Vilmos: Gyöngyökkel gyökerezteél. Gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok. Csíkszereda, 1995. 245–250.

⁵ Lásd: Tánczos V.: Nyiss kaput..., 184–185.

⁶ Egy idevágó szabófalvi adat: Tánczos Vilmos: Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük. Csíkszereda, 1999. 21. és 23.

⁷ Tánczos V.: Csapdosó..., 29.

⁸ Tánczos V.: Gyöngyökkel..., 246.

⁹ Benkő Loránd: A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Magyar Nyelv 1989. LXXXV. 271–287, 385–405. (Megjelent még: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 188. Bp., 1990.)

„Emelj fel helyzetemből, míg kegyelmed le nem jár...”

Egy széki, adventista asszony vallásos élete

Az egyén vallásossága többféle módon megnyilvánulhat, a vallási szerep az egyén életének különböző aspektusára lehet hatással, többféleképpen áthathatja az egyén életét. Megkülönböztetünk szegmentált és diffúz vallásosságot aszerint, hogy a vallásos szerep mennyire hatja át az egyén életét. „Csak az istentisztelet idejéig (szegmentált vallásosság), vagy csakugyan minden tudatos percében a vallás irányítja a viselkedését (diffúz vallásosság)” (Vörök 2004). A vallási igény kielégítése egy adott közösségen belül is több szinten lehetséges. Tanulmányunkban egy olyan asszony életét és vallásgyakorlatát mutatjuk be, aki kreativitásával és alkotásvágyával – mint bútorfestő specialista –, kiemelkedik lokális közösségéből, és akinek mindennapjait átszövi és meghatározza az intenzív vallási életre törekvés és a nagyobb vallási tökéletesség keresése, s ezáltal vallási közösségének is meghatározó tagja. A vallásszociológiában McGuire által bevezetett kifejezés a vallási virtuóz; amikor az egyént nem elégíti ki a tömegek vallásossági szintje, és vallási életében a tökéletességre törekszik. A tökéletesség megfogalmazódhat morális, aszketikus, misztikus vagy testi-emocionális ideálokban (McGuire 1992).

Élettörténet

„ezt a kicsi életet miért nem tudjuk úgy élni... hát nem gyönyörűség, ha az ember szépen él”

Tamás Zsuzsa 1937-ben született Széken (Kolozs megye), egy szegény, adventista vallású családban. A nagyszülők is megkeresztelkedett adventisták voltak: nagyanyja „már 1908-ban figyelte az adventistákat”. (A Kolozsvár környéki falvakba korán eljutott az adventista misszió. Kolozsvár az adventista misszió legerősebb központja volt Erdélyben. 1902-ben itt tartották az első alakuló közgyűlést. Az Adventista Egyház Transzylvániai Egyesülete 1910-ben alakult meg Nagyszébenben, és akkor 357 tagot számlolt. Lásd Vörök 1997.) Szimpatizált velük és hamarosan megkeresztelkedett. Családi körben esténként a bibliából olvastak, édesanyja délutánonként gyakran tanított a gyermekeinek vallásos énekeket.

T. Zs. az elemi iskolát Széken végezte, végig kitűnő eredménnyel. Kicsi korában sokat szavalt az iskolában és falusi rendezvényeken egyaránt. Másik kiemelkedő tehetsége a rajzolásban mutatkozott meg; tanárai kérték az apját, hogy taníttassa tovább festőnek, kollégiumot is, ösztöndíjat is ígértek neki, de a szülők nem engedték el.

Leánykorában nagy jelentőségű volt számára a szomszédos falvak hasonló vallású fiataljaival való rendszeres kapcsolattartás. Ma is szívesen emlékezik a közösen eltöltött időkre, kirándulásokra, közös istentiszteletekre, bibliaórákra. Ma már nem ilyen intenzív a Kolozsvár környéki falvak adventista fiataljai közötti kapcsolattartás. Inkább az anyaország lett a kirándulások, táborok, konferenciák célpontja. Ezzel párhuzamosan a falubeli adventista gyülekezet

lélekszáma exponenciálisan megnőtt, intenzív, kiegyensúlyozott közösségi életet nyújtva a fiataloknak. Nyitott lett volna lokálisan exogám házasságot kötni. Szék református és katolikus társadalmára a lokális endogámia szigorúan betartott és betartatott íratlan törvénynek számított egészen a közelmúltig. Velük szemben a kisebb lélekszámú adventista közösség a vallási endogámiát részesítette előnyben. A párválasztás nehéz döntésében Isten segítségét kérte:

„Hát én nem azért mentem a férjemhez, mert nem volt kihez menjek. Mehettem volna városra, falura, és lett volna kihez. Én gyermeki hittel bőtöltem és imádkoztam, hogy a jó Isten rendelje. (...) Nem azért mentem az uramhoz, mert nem volt más, de ő mindig jött utánam, s ahogy én imádkoztam és bőtöltem... nagyon sarkallt, nagyon járt utánam, és akárhogy is próbára tettem az Istent, hogyha nem őt rendelte, akadályozza meg, nem akadályozta meg, hát összeházasodtunk.”

1958-ban ment férjhez, egy Kalotaszegről Székre költözött adventista család fiához. Hamarosan – széki viszonylatban elég korán – elhagyta a széki viseletet, az anyósa után „tarkult”. (Mivel a viselet elhagyása széki vonatkozásban nagyon korán következett be, arra következtetünk, hogy ebben a felekezeti hovatartozás is szerepet játszhatott.) Férje, vallásával nem törődve a széki multságok kedvelt szereplője lett, ebben azonban nem sikerült neki mértéket tartani, és mára alkoholfüggő szenvedélybeteggé vált. Három fiuk született, a két idősebb Magyarországon telepedett le, a legkisebbik Széken alapított családot, Bálványosváraljáról hozott magának adventista feleséget.

A férj iszákosságából, hűtlenségéből és hitehagyásából származó konfliktusokra, a meg nem értettségre, és a lelki magányra T. Zs. számára a hit nyújt reményt és kiutat.

A bútorfestést 9–10 éves kislánként kezdte, 3–4. osztályosan már segített asztalos édesapjának bútort festeni. Ezt a mesterséget senkitől sem tanulta, csak kitapasztalta, és a falu egyik kedvelt bútorfestője lett. Kísérletező kedvének köszönhetően saját stílust teremtett a széki bútorfestésben, amit Széken mindenki felismer: a Juliska Zsuzsié (ezen a „csufondáros”, azaz ragadványneven emlegetik őt a faluban). Ő a virágmotívumokat a hagyományosnál természetűebben festette meg, jóval több színt és színárnyalatot használva. A régi stilizált bimbós-tulipános minták sorát kibővítette a kertjében található virágok másolásával. Indázó motívumfüzérei a korábbi bútorfestő stílussal ellentétben szinte minden felületet beborítanak, alig látszik ki itt-ott a fekete alapszín. Stílusára jellemző a hagyomány és innováció egyaránt. Míg a virágok ábrázolásában a naturalizmusra törekedett, addig a kompozíciói hagyományos felépítésűek: kísérletezése során nem tetszett neki, ezért nem alkalmazta az egy szárból fakadó egyféle virágmintát. Mostanában a legújabb falubeli igények kielégítésé-

ben tudja kiélni festői kreativitását: az új megrendelések között előfordulnak olyanok, amikor a hagyományos fekete alapú bútorfestéssel ellentétben natúr fa lambériákra fest a képeslapok virágcsokraikhoz hasonló tarka, tömött csokrokat.

A falu mindhárom szegébe hívják festeni, nagyobb munkák esetén távolabbi családoknál alszik néhány éjszakát. Ez a mesterség folyamatosan jó mellékjövedelmet jelentett számára, amivel férjétől függetlenül önállóan gazdálkodhatott. Ebből tudta támogatni három fiának családalapítását, és önállóan elrendezni a kisebb-nagyobb lakás-átalakításokat: fürdőszoba beépítést, bútorcserét stb. Anyagi javak tekintetében józan gondolkodás jellemzi; szerényen, de szorgalmasan és jól gazdálkodik.

A hit Tamás Zsuzsa életében központi szerepet tölt be, vallásossága az átlagnál elmélyültebbnek tekinthető, amelyről az egyéni vallásgyakorlásában megmutatkozó kreativitása is tanúskodik.

Ez a kreativitás nem kiemelkedő szervezési képességben mutatkozik meg, mint az ún. szentembereknel, a vallási élet specialistáinál oly gyakran, nem is a karizmatikus vezetés képességében, hanem az alkotásban; a bútorfestésben és az írásban kiteljesedő önkifejezésben. Nehéz életkörülményei ellenére, vagy éppen azok hatására alakított ki magának egy a hite által vezérelt belső világot, amelyben az alkotás a hétköznapi állapoton kívülre helyezkedés (mentálhigiénia) technikája. „A művészet, mely nem fojtja el, nem tagadja le az érzelmeket, hanem éppen rá hivatkozva kiműveli, de nem engedi közvetlenül kitörni és megjelenni, hanem átteszi egy másik, egy mesterként világba, jelzéssé, hasonlattá, szimbólummá alakítva azt. (...) A művészet elemi lelki szükségletek kielégítésére jött létre, nem ráadás, fényűzés, a szabadidő értelmes eltöltésének a módja, hanem az egész társadalom mentálhigiénia technikája” (Andrásfalvy 2004).

Az adventista vallás nem csak világképét és gondolkodását, de írásait is áthatja.

Az írás szerepe Tamás Zsuzsa életében

„Olykor előveszem a füzetemet, aztán megolvasom, s mintha nem én írtam volna”

1992-ben ült le először írni, mikor a férje, aki Magyarországra ment meglátogatni kitelepült gyermeküket, hazaüzent a legkisebb fiuknak, hogy talált munkát, és vigye utána a vakolókanalat. A fiú egyik napról a másikra utazott el, az aggódó, magányos anya nem tudta ilyen gyorsan feldolgozni legkisebb fia kiutazását. A következő szombaton istentisztelet után ott maradt az imaházban, „nem tudom, hogy jött, hogy leírjam a bánatomat”. A hosszú versbe foglalt vallomás megkönnyítette elviselni a sorsát, és segített mélyebben belekapaszkodni hitébe:

„Úgy érzem magam oly egyedül vagyok
Minden lelki tervem zátonyra futot (...)
Segíts hogy ismét előlről kezdjem
Drága Jézusom a tervet veled szőjem
Mert én egyedül gyenge vagyok nagyon...”

Ez után a vers után öt év szünet következett, amikor ismét egy mély lelki felindulás ihlette az írásra. A következő vers Kaposváron született, középső fia családjánál tett látogatása alkalmával. Ebben a versben is az anyai féltés kap hangot, s mellette a média hírei által a lelkében keltett kozmikus szorongás,

amely apokaliptikus jövőkép formájában jelenik meg írásában. A külvilág nehézségeinek elviselésére és a belső, lelki vívódásokra választ és egyben megoldást Istenbe vetett hite, mély vallásos meggyőződése ad.

Az írás indítékai és funkciói

T. Zs. visszaolvastva saját verseit lelki megnyugvást és megerősödést, öngazolást érzett. Küllös Imola négy pontban foglalta össze a paraszti önéletrajzírók indítékait: 1. idegenek érdeklődése, 2. példaadás, tanítás, 3. panasz, 4. lelki kényszer, az írás gyönyörűsége, menekülés (Küllös 1988, lásd még Keszeg 1991, 1999, 2003, 2006). Tamás Zsuzsa összegyűjtött szövegei között az önéletrajzi jellegű írások indítékainak elemzésekor a fentiekkel való megegyezést tapasztaltuk. Ez az érzés még mélyebb volt, ha újraolvasta vagy lemásolta őket. Négy másolatot készített verses füzetéről: egyet magának és egyet-egyét a fiai számára. A másolatok eleinte kézírással készültek, az utolsó néhány már fénymásolóval. Legfontosabb célja családjának, elsősorban fiainak és unokáinak való iránymutatás. Az útmutatás mellett erős vágy él benne, hogy valami maradandó értéket is hátrahagyjon családtagjainak.

„Valamit adni szeretnék gyermekeimnek

Valamit, aminek látom, hogy örülnek

Amit évek múltával is megőrizhetnek (...)

Néha-néha, méla csendbe, jusak eszettekbe!”

Ennek a motivációnak különböző megnyilvánulási formái – a fent említett kézirat másolása, és mindhárom fiának nagy pontossággal és hitelességgel elkészített, lemásolt miniatűr széki szobabelső is – azonos (a fent említett) lelki szükségletet elégítik ki.

Néhány verse istentiszteleteken is elhangzott. Az istentiszteletek után alkalmanként felolvasott belőlük az ott maradó idős híveknek, akik további írásra biztatták. Néha kölcsönadta a füzetét hozzá hasonló sorsú asszonyoknak, akiknél szintén hiányzott a családi béke, hogy nekik is lelki vigasztalást nyújtson. Eljuttatja a verseit az elesettekhez, a gyengélkedőkhöz, vagy akik valami miatt nem tudnak istentiszteleteken részt venni. Tamás Zsuzsa szociális és lelki segítségnyújtó tevékenysége alátámasztja Fehér Ágnes megállapítását: „A szabadegyházak működésénél ki kell emelni, hogy tagjaik számára biztonságos mikroközösségi formát jelentenek minden körülmények között” (Fehér 1987). Nem kizárólag adventistáknak mutatja meg jó szívvel: így adom egyiknek is másiknak is, de nem akarok dicsekedni vele, csak úgy ajánlom”.

Családján, fiain kívül ez idáig csak nők olvasták írásait: „Inkább nőszemélyekkel vagyok kapcsolatban. Szeretek a Bibliáról embernek is beszélni, aki szereti Jézust, én nem bánom akárki, ha férfi, ha nő, szívesen.”

Az utóbbi években született írásaiban a missziózás szándékát is megtaláljuk (lásd Példatár 3–5. Nem bizonyos; Felhívás; Jöjjetek Jézushoz). Ez a motivációja annak a vágyának, hogy akár saját költségén is, kiadassa írásait: „Szeretném, hogy megörökítődjön. Hátha vannak még mások is hozzám hasonló helyzetben, akik még vigaszt találnának benne. Ha tisztán csak egy lélek térne meg, tisztán az is megérne nekem” – írja.

Az írás technikája és alkalmai

Tamás Zsuzsa szövegei verses formát öltenek, ő maga is verseknek hívja őket. „A paraszti irodalom első alkotásai gyakran verses formában jelentek” (Küllös 1988. 260). Tamás Zsuzsa szövegei (igaztörténet, élettörténet, naplóbejegyzés) műfajuktól függetlenül verses formában íródtak. Először fogalmazódik meg a szövegtörzs, a címetek utólag választja hozzájuk.

„Amikor megírtam a verset, utána írok címet én mindig... Nem tudom én olyan pontosan megmagyarázni, olyan bölcsen kifejteni, de van úgy, amikor úgy gyűn belőlem.”

Az írásra elsősorban az esték és az éjszakák alkalmak, leginkább téli éjszakákon jut rá ideje, de néha nyáron is tollat ragad. Elmondása szerint gyakran lefekvés előtt előkészíti a papírt és az írószerszámot, hogy álmából felriadva is le tudja írni feltolululó érzéseit, gondolatait. Az írás gyakori motivációja a belső lelki felindultság (pl. álombeli látomás), zaklatottság (pl. családi problémák, idegen környezet, honvágy). Túlfűtött lelkiállapotban született szövegeire jellemző, hogy következtelen központozással ellátott, áradó belső monológok. Szerkesztésükre jellemző, hogy a versszakos tagolás következetesebben van jelen, mint a rímek illeszkedése.

Az adventista közösség elismeri tehetségét, és ünnepi alkalmakra rendeltek is tőle verseket. Felkérésre, megrendelésre azonban csak nagyon ritkán vállal írást. „Én csak arról tudok írni, amit én is átélek, én is megtapasztalok... Úgy kell, hogy jöjjön valami.” Ilyen felkérésre írt verse született az öregek találkozájára, amin ő maga is jelen volt (lásd Példatár 6).

Az ünnepi alkalomhoz kötött verseit előre megírta, és verses füzetébe naplóbejegyzés-szerű hozzáfűzésekkel másolta be. Ilyen alkalomhoz kötött verse legkisebb fiának esküvőjére íródott.

Tamás Zsuzsa verses füzete

A papírlapokra írt verseket többször lemásolta, füzetbe rendezte és ajánlással, kvázi előszóval látta el. Az általunk tanulmányozott füzet ajánlásának keltezése 2003. január. 3. A füzet több mint hatvan lapból áll; összesen 42 verses írást tartalmaz, ebből 34 datált. A füzetnek tartalomjegyzéke nincs, a versek címeit a füzetben található sorrend alapján közöljük a Példatárban. Az első verset 1992. augusztus 29-én, az utolsót 2004. október 8-án írta. Műfajukat tekintve verset, naplóbejegyzést, élettörténetet és igaztörténetet egyaránt tartalmaz. A verses szövegek utólag rövid magyarázatokkal, adatokkal, kommentárokkal egészültek ki: például fontos családi dátumokkal (keresztelkedés, házasságkötés időpontjai), ajánlással, köszönettel, vagy a vers születésének körülményeivel. Ezek a bejegyzések írójuk szándéka szerint kisebb betűkkel – jelezve, hogy csak kiegészítésről van szó – a lap szélére, a füzet margójára kerültek.

Tamás Zsuzsa írásait teljes mértékben meghatározza vallása. Gyakran utal a Szentírásra, ezen belül az apokaliptikus irodalomra, az adventista hittételekre, és Ellen G. White prófétanő jóslataira. Hangsúlyozza a szombat jelentőségét, felbukkannak az eszkatologikus képek. Krisztus második eljövetele, az utolsó ítélet és a kegyelmi idő lejártja valamilyen formában minden írásában jelen van.

T. Zs. írásaiban az adventista, millenarista jegyeken túl, erőteljesen megjelenik a lokálpatriotizmus; a vallási közösséghez való tartozás mellett hangsúlyt kap a faluközösséghez tartozás, a lakóhelyhez való hűség is. Ugyanez a ragaszkodás szülőfaluja kultúrájához megfigyelhető bútorfestészetében, és a kis méretű széki szobák készítésében is. Ez igazolja Vöő Gabriellának azt a megfigyelését, hogy az erdélyi magyar adventista gyülekezetekben, az adventista felekezeti élet hatására nem tűnik el a nép kultúrához való ragaszkodás, az etnikai kultúra nem minimalizálódik; a vallási étellel kompatibilis kultúraérteket továbbra is magukénak vallják (Vöő 1997. 413).

A családja – mint saját nyája – iránt érzett felelősségtudat többször megnyilvánul a vizsgált szövegekben: „Mikor ama napon az Úr majd azt mondja / Hol van a nyáj, amely te reád volt bízva Mit fogok felelni? Nem lesz ott szavam / Vizsgálom életem / Oh hol mullasztotam? Nem tudok semit teni bármennyit agodom / Csak egyet, hogy Jézusnak nap mind nap elmondom.”

Írásainak jelentős része felfogható személyes imaként is. A személyes és rituális ima közti különbségről ír részletesen Heiler (1932) nyomán Lovász Irén (2002): A személyes ima a szív és lélek kiáradása Isten előtt; ezzel összefüggésben gondolhatunk neoprotestáns egyházak individuális imáira. Az adventista prófétanő Ellen G. White szerint a személyes ima lelki fejlődésünk érdekében elengedhetetlen, nem Istent hozza le hozzánk, hanem bennünket emel fel hozzá (White 1990.59). A családi körben és nyilvánosan elmondott imák mellett ugyanolyan fontos szerepet kapnak a magányosan elmondott imák, nincs idő és hely mely alkalmatlan volna Istenhez való fohászkodásra (White 1990.63).

T. Zs. aki a vallásgyakorlatában a tökéletességet keresi, versei írása révén jut el ahhoz a – White prófétanő által javasolt – vallásgyakorlási metódushoz, miszerint: a tisztátalan vágyak és szentségtelen gondolatok minden ajtaját szorosan elzárhatjuk, ha szívünket bensőséges imában emeljük Istenhez. Azok, akik szívüket nyitva tartják Isten áldása és segítsége előtt, sokkal szentebb légkörben élnek, mint amely őket e földön körülveszi; állandóan közösségük lesz a mennyyel (White 1990.63).

Erre az állapotra való vágyának, törekvésének nem csak írásban adott hangot, a beszélgetések alkalmával is többször elmondta, hogy számára megnyugvást és boldogságot az ad, ha „lelki magaslato” sikerül elérnie. „Voltam olyan magaslaton, amikor úgy érzem teli van a szívem.”

Verses füzetének előszavában szintén fellelhető ez a gondolat: a magaslát eléréseért a lelki üdvösségért való vívódás, „tusakodás a hitért”. Az Önvizsgálat, Ilyen vagyok én még ma és Jézus a példakép című verseiben is ezt a kérdéskört járja körül (lásd Példatár 7).

A vallásos tapasztalás vizuális élménye látomászerű álmokban jelentkezett T. Zs. számára. Ezek az álmok számára annyira fontosak voltak, hogy verses füzetébe is bejegyezte őket.

A füzetből megismert álomnarráció azonban közel sem olyan színes, mint szóbeli álomelbeszélése, a lejegyzett szövegnek ez alkalommal az esemény rögzítése volt a célja (lásd Példatár 8).

Írói, költői képességeiről ő maga azt vallja: „Nem

tudom mindig pontosan leírni azt amit én érzek. Nem tudom miért, csak azt, hogy nincs annyi bölcsességem. Nekem nincs olyan szókincsem, nem tudok úgy írni mint egy városi.”

Ellenben nagyon szereti Balázsy Károly és Pilis Balázsy Sándor verseit. Balázsy Károly az erdélyi adventista vallásos költészet kiemelkedő alkotója (lásd Vőő 1997.412–9). Vezetéknévét – az iránta való tisztelet jeléül – veje, Pilis Sándor is felvette. Pilis Balázsy Sándor közel öt évig működött Széken, mint adventista prédikátor, ezalatt apósa megzenésített költeményeit gyakran énekelte, és ő maga is írt verseket. Úgy véljük, hogy Tamás Zsuzsára is nagy hatással volt az a népies hangvételű adventista költészet, amit a Balázsy-versek nyújtottak.

Összegzés

Dolgozatunkban a széki adventista közösség egy meghatározó személyének, Tamás Zsuzsának egyéniségvizsgálatára tettünk kísérletet, kiemelt figyelmet fordítva a vallási orientációra, ezen belül egyéni vallásgyakorlására és ehhez kapcsolódó írásaira. Az egyéniség- és személyiségvizsgálat közötti különbségre Gunda Béla hívta fel a figyelmet. Megpróbáltuk bemutatni, hogy nála az egyén vallásosságából adódó szerep nem képez külön szerepet, hanem diffúz módon az élet minden aspektusára kivetül és teljesen áthatja azt. Számára a két legfontosabb önkifejezési mód az írás, amelyben vallásossága individuális belső ima formáját ölti, és a bútorfestés, melyben saját stílust teremtett, miközben a „folyamatosan változó hagyományhoz, közössége megtartásához, igényéhez alkalmazkodva alkot” (Gunda 1998. 15).

Tamás Zsuzsa mint egyéniség más-más megítéléssel, más-más funkciót tölt be felekezeti közössége és a faluközösség életében. A faluközösség elismert és tisztelt tagjává vált művészi bútorfestése által. Bútorfestő mivoltában keresték fel őt a széki kábeltelevé helybeli képviselői, hogy egy rövid riportfilmet készítsenek vele munkájáról, amelyet hasonló alkotó egyéniségekről készített filmek között vasárnap délutánonként és ünnepnapokon bemutatnak. Írásait azonban kevéssé ismerik, és a más felekezetű hívek a „hivatalos” álláspont szerint elutasítják azokat. Kisebbségi konfliktushelyzet alakult ki például, amikor T. Zs. az írásait a református felekezetben hasonló szerepet betöltő laikus hitoktató- és íróval akarta legéltetni. Kívánságát vallási-világnézeti különbség miatt durván elutasították. Bár Széken az adventista egyház már 100 éve, egyre fokozottabb mértékben jelen van, a helyi reformátusok nagy része mégis szektaként (szombatista elnevezéssel) elutasítja. Mindemellett Széken általánosan tisztelik őt a nehéz körülményei ellenére is példamutató életéért.

A széki adventista közösségnek fél évszázada híves, megbízható tagja. Tizennégy évesen, 1951-ben keresztelkedett meg. Intenzív vallási életet él azóta is, a szombati istentisztelet mellett hétköznaponként is rendszeresen jár bibliaórákra, és összejár a buzgóbb gyülekezeti tagokkal. Az adventista tanítások szerint figyel az egészséges, mértékletes életmódra. Étkezésében betartja az ószövetségi előírásokat, a kóser táplálkozást. Néhány évvel ezelőttig gyakran böjtölt, főleg szombatonként. Évtizedekig tagja volt az adventista énekkarnak, és a mai napig nagyon szeret énekelni. Otthon az egyéni imák mellett mindennap énekel és előfordul, hogy a szombati isten-

tisztelet után is ott marad az imaházban egymaga énekszóval dicsérni az Urat. Egy alkalommal az istentisztelet után, az imaházban maradván a kezébe került egy régi énekeskönyv, amelyből énekelni kezdett. Hátról, a kettőszázadik énektől haladt előre felé, egészen a harmincadikig. Észre sem vette, hogy az idő múlik, hogy már a százhetvenedik zsoltáron is túl van, berekedt, hangja elment, de határtalan boldogságot érzett.

A hétköznapi időn és élethelyzeten kívülre helyezkedés technikáját gyakorolja akkor is, ha alkot, ha ír, ha másol és újraolvas.

„Nekem olyan jó érzés mikor azokat olvasom, mintha ott lennék, mintha abban a helyzetben lennék.”

Vallásgyakorlatában feltűnő a tökéletesség morális szintjének elérésére, a tömegek vallásossági szintje fölé törekvés állandó vágya, ami megegyezik a virtuóz vallásosság ismérvével.

Példatár

1. Ezen füzetbe rendre megírt verseimet gyűjtöttem egybe. Ezen versek közt vannak olyan versek melyek az én saját életemről szólnak, de mégis bele írtam gondolva, hátha el kerül olyanok kezébe, kiknek hasonló hejzetük van, talán valami vigaszt vagy tanulságot találnak bene. Ezen versek arról tanuskodnak, hogy lelki életem még mindig ingázik. Hol egy lelki magaslatot sikerül el érnem, hol egy lelki mély ponton érzem magam. Azon veszem észre magam, hogy a csügedés mocsarába esek gyakran, és ilyenkor jól eső érzés, hogy e verseket olvasva újból felrázának és újból felkapaszkodjak és megragadjam az én Istenem karját, Benne vigaszt és erőt találok.

Így vergődöm hol a magaslaton, hol a mélyben. Oh bárcsak eljöne az a pillanat, hogy soha ne csuszak le! Hanem mindig erős hittel feljeb és feljeb juthatnék! Ez az én szívem vágya!

Az Úrré legyen hálla a dicsőség és a felmagasztalás, minednért, mert ő ad értelmet és bölcseséget. Nállya nélkül semmik vagyunk. Most amidőn ezen füzetbe, gondolataim, vágyaim, és érzelmeimet próbáltam kifejezni, hogy másokkal is megoszhasam azt, mit nem csupán saját értelmem fejlesztet ki. Istené a hálla!

Isten áldását kérve bocsájtom utjára!

Imádkozó szívvel; sok-sok szeretettel küldöm drága Gyremekeimnek.

Szívem vágya az, hogy találjanak benne oly szavakat, mely szívükhöz szoljon és üdvőségük elnyeréséhez segítse őket.

És ha talán mások kezébe is kerül, Tegye az Úr áldása és gyümölcsözővé.

Ha hozzám hasonló hejzetben lévőkhöz is el jut. Adja az Ur hogy vigaszt és üzenetet találjanak bene. Ugyanaz a Szent Lélek ki segítet leírni

Segítsen minden egyes olvasónak hogy még többet és bölcsében meg értse mint ahogy le van írva.

2. Valamit adni, Valamit hagyni szeretnék

Egy vágy ébredt szívembe, s nap mint nap küzködek

Valamit adni szeretnék gyermekeimnek

Valamit, aminek látom hogy örülnek

Amit évek multával is megőrizhetnek

Gazdagságom nincsen, aranyom sem pénzem

Pedig az életben oly sokat küzdöttem
Csak amenyit tudtam, anyit segíthetem
Hisz az élet terhét, nehezen cipeltem

De valamit mégis adni szeretnék
Valamit, ami gazdagsághoz vezet
Egy igazi ragyogo, tiszta szép jellemet

Bár hogy szeretném ezt sem adhatok
Nekem is csak az van amit én is kapok
Hisz magamtól nem tudom kifejleszteni
S ha lenne is: azt nem lehet ajándékba adni

Hiszen ezt mindenki ömgaga kell élje
Sovárogva, tiszta szívből, jó Atyánktól kérje
Mert kinek élő hite van és tiszta jelleme
A meny összes gazdagságát biztos, hogy meg-
nyerte

Tiszta szívből valamit adni, hagyni akarok
Bár érzem testileg, lelkileg, tehetetlen vagyok
Nem rendelkezek én olyan értékekkel
Csak a mindennapos nehéz kereszteteml

Azt ami .....
És ahoz még potlásul egy-két jó tanácsot
Szívből tanácsolom „Istent szeresétek”!
Hiszen ő életét áldozta értetek!

A másik tanács; egymást féltve szeresétek
Legyetek egymáshoz nagyon jó testvérek!
Ezen tanácsokat el ne felejtsetek
Mert igazi boldogok csak így lehetek

Ez amit adhatok, s ha meg fogadjátok
A menyei áldás, bőven szál ti rátok
Megtapasztaljátok; testileg, lelkileg.
A leggazdagabbak e földön ti lesztek

S a szerény valami, mit hagyni tudhatnék
A közösen megélt anyi sok jó emlék
Mi fájjo volt, könnyes, azt mind felejtsetek
Ha nem voltam sokszor türelmes köztetek

El ne felejtsetek a nemest a szépet
A gyermek éveket a családi fészket
Bár sokszor a vihartól megtépásztot volt
De anyai szívem csak értetek dobogot

Valamit hagyni akarok szívemből ti néktek
Legyetek bátor, szerető, és szelíd emberek
Család megbecsülők! Én csak ere kérlek
Hiszen az életem gyorsan tova tünhet

Sohse bánkodjatok, ne keseregjetekek
Ha bármi jön! Örizétek meg az emlékeket
Ha, sorsotok bár mere visz, sohse feledjétek
Imádkozom! És a szívem ott van ti veletek

Sohsem várok ajándékra, mi pénzbe kerülne
Csak szép szora, egy mosolyra; ez mi gyógyír
lenne

S olykor-olykor munka után az éj mély csndjébe
Néha-néha, méla csendbe, jusak eszetekbe!

Tamás Zsuzsa 2004. október 8.

3. Nem bizonyos

Nem bizonyos, ha elszunyadunk, hogy felébredünk
Ha elutazunk hogy megérkezünk
Hogy learatjuk azt amit vetetünk
Hogy meg találjuk azt amit szerettünk

Nem bizonyos hogy kinyilik a rózsa
Hogy a kenyérből mindig lesz egy morzsa
Hogy felnő minden fa, virág, gyerek
Hogy mozdulatlanul állnak a hegyek

Hogy nem lesz soha gazság az igazságból
Hogy nem vállalik gyász, bánat a vígságból
Miért ma égünk hogy holnap is szeretjük
Mit ma megígértünk, hogy holnap megtehetjük

Nem bizonyos itt semi semi sem
Mégis építünk, bízunk, remélünk
Gyűjtünk, mulatunk, égünk, ígérünk

De arra alig-alig gondolunk
Hogy egy bizonyos! az hogy meghalunk!

4. Felhívás

Testvérem egy éven újra át haladtunk
Az ítélet napjához közeleb jutotunk
Fut, rohan az idő mi nem veszük észre
Nem is gondolunk a közelgő jövőre

Az intések is alig lenditenekek rajtunk
Ott vagyunk még majdnem honan elindultunk
Tudatába vagy-e hogy folyik az ítélet?

Okos szüzként várod-e közelgő vőlegényed?
Megteltél-e testvér igaz szeretettel?
Szakítottál-e már gyűlölt teteiddel?

Oh, mulnak a napok s az évek
És te gondtalanul észre sem veszed

Sűrűn hangzanak el átkok szidalmazások
Emiat jönnek ránk az utolsó csapások
A gyeremekek is egyre elégedetlenekek
De azt aratják majd le amit most elvetnekek

Bár mere is nézünk a bűn özöne látszik
Éltünk színpadán e nép utoljára játszik
Ifjak! Ne köséték magatok e világhoz
Ti lányok magatokat mindentől óvjátok

Nehogy bünt kövesetek el szándékosan
Nehogy a gyehenán égjetekek kínosan
Kérlek még ma! Változtassátok meg életetekek
Amig az angyalok tartják a négy szelet

Ébredjetekek mert a kegyelem ideje lezárul
Rövidesen, a szentej ajtaja kitárul
Akkor majd elhangozik istennek szozata
Szent szavával velünk e szavakat halatja

Aki igaz volt, legyen ezután is igaz
Aki pedig fertelmes, legyen örökre az
Ez után már hiába lesz minden kérelem
Mert vissza lesz vonva az Isteni kegyelem
Mily rémes lesz ha az égbolt ropogva el mulik

A föld inog s tátong, a tenger hulámzik
A kitörő tűz siketen dübörög
A földből jövő láva iszonyuan hörög

A nép majd rémülten ide-oda futkosik
A jaj kiáltás el hat a velőig
Mindenfelé halatszik a nép jaj veszeklése
Ha rá jönnek hogy végleg el vannak már késve

Egymást öelve kérnek bocsánatot
Le írhatatlan lesz ez az állapot

Szülők mily borzalmas lesz az az állapot
Ha gyermekeitektől el kell majd válnatok

Mert nem gátoltatok meg gyermekeitek hibáit
Most látatok kell borzalmas kinjait

Te, ki még ma a bűnnek vizét foralod
Hagyj fellvelle! Talán még aba hagyhatod
Rendezd lelki ügyed, mert az ajtó kitarul
S a kegyelem tölled örökre el zárul.
Vége

5. Jöjtek Jézushoz

Ez a föld a fájdalomnak hazája
Könytől ázik enek minden tája
Milioknak jajja száll az égbe
Mikor jön el már egy szebb kor végre

Megpróbáltak a bölcsek sok mindent
Hogy javítsák a hejzetet itt lent
De nem segít az ember tudása
Ha nincs rajta Istennek áldása

Nem segít az emberi akarat
Ez a világ siralom völgy marad
Míg az ember a bűnnek szolgaja
Amíg Sátán a szívek királya

El jött Jézus a nagy Isten fia
Bűneinekből minket megváltania
Ő a világ szabadító hősse
De jajj! Nem kell az embernek ő se

Sok nép vallja hogy Krisztust követő
De szavait, s példáját el vetik
Viselik bár a keresztény nevet
De nem élnek Krisztusi életet

Keresztények pogány módra élnek
Jézushoz csak ajakukkal térnek
De szívüket távol tartják tőlle
A Megváltót kizárják belőle

Emberek! Kik küzdöttek szenvedtek
Boldogok csak Jézussal lehettek
Szívüket ha néki adjátok
A jó Isten áldása szál rátok

Ha lelketek ujjá fog születni
Tudtok hini, remélni szeretni
Égi béke tölti be kebletek
Térjete meg Jézushoz jöjete.
Vége

6. Öregek találkozója

Ünep van ma öröm ünep a meny velünk ünepel
Ezért szálljon hála ének jó Atyánkhoz menybe fell
Egy olyan naphoz érkeztünk mely nem közönséges
Melynek minden egyes perce szent és gyönyör-
teljes

E napra kettős ünep dupla áldást rejteget
Ha őszintén sóvárogva kitárjuk sziveinket
Hiszen az Úr szent napja a teremtés emléke
Mely menyei áldással telt és ő megszentelte
Másodsorban találkozo ifjak és öregek
A sok szép emlékek ma mind felfrisülnek
Már csak mind emlékek már rég tova tüntek.
A Biblia szavai mind-mind teljesülnek

Életünk mullando mint mező virága
Mely reggel még virul, de estére elhervad
Csak alig születünk s már meg is öregedtünk.

7. „Sokszor vagyok olyan csüggedt állapotban,
mikor én magam sem ismerek magamra, mert nem
lenne szabad soha elcsüggedni. Isten nem gyönyör-
ködik abban, ha elcsüggedek. Aztán mégiscsak job-
ban odagondolok, ha másnak nem is vagyok érték,
Istennek talán érték vagyok... mikor aztán már idáig
gondolkodom, úgy frissülök fel. Ő nem érdekel en-
gem a földi élet, hát ez így volt megírva. Azt mondja
a szentírás, hogy e világon nyomorúságtok leszen,
de biztatok! Mert a Jó Isten tudta előre, hogy e vilá-
gon az ördög mindenfelől csak mardosssa az emb-
bert, a Jó Isten előre látta, hogy állandóan csak tá-
madva vagyunk, de ha van egy reménységünk nem
hagyhat el Isten engem. Aztán megint csak felka-
paszkodom. Olykor előveszem a füzetemet, aztán
megolvasom, mintha nem én irtam volna. Hát léte-
zik, hogy így elcsüggedjek? S voltam olyan lelki ma-
gaslaton, mikor úgy érzem, úgy teli van a szívem.”

Jézus a példakép

Ha vizsgálom életemet
Nem vagyok megelégedet
Bár vallom, tudom, s hiszem
Mégis sokszor mást cselekszem

A jellemem még nem tiszta
Csorba esik sokszor rajta
Mi történik körülöttem
Lenyüggök a figyelmem

Jézusom a példaképem
Ezt jól tudom, őt kell nézmem
Ha leveszem a tekintetem
Máris a célt eltévesztem

Naponta őt kell figyeljem
Azt ki emberré lett értem
Gunyit és fájdalmat szenvedet
A Golgotán értem vérzett

Ma is közben jár éretem
Atyám elé viszi ügyem
Mégbocsájt, ha szívből kérem
Naponta letörli könyvem

Ha ezt nap mint nap szemlélem
Szivem nyugalmaát meglelem
Át formálja az életem
Át alakul a jellemem

Csak így leszek igazán megtérve
Bűnöm így lesz eltörölve
Így át formál a Szentlelke
Dicsőségről dicsőségre.
T. Zs. 2004. IX. 28. írtam

8. a.) írott álomelbeszélés

Álmaim

2000. február 7-dikén egy álmom volt melyet fontosnak tartom hogy leírjam. Csodálatos álmom volt de hogy mit láttam semmit sem tudok minden el suhant

Csak egy gyözdelmes, meg remegtető hang halatszat, melyet tisztán hallotam, azonnal leírtam

Mely így szolt:

E három tényező a meghatározó!

1. Hiába Isten ha nincs ki keresi!

2. Hiába áldása ha nincs aki kérje!

3. Hiába adná ha nincs aki fogadja!

Ez volt az üzenet, mely nagyon meggondolkoztatot.

Nemsoká a következő álmom mely valóság lesz.

2000. április 6-dika éjel álmodtam Jézus dicső jövetelét.

Sötét fekete felhők gyűrűződtek az égen, ez a világ vége! Amikor szememet felfelé irányítottam a felhők közt egy kis fényeséget látam. A felhők gyűrűződtek de a fényesség mind jobban ragyogott míg egy leírhatatlan város ereszkedett lefelé egyre ragyogoban, A kezeimet az ég felé emelve kiáltottam „Jön Jézus!” Mikor ép hogy elértem volna felébredtem.

b.) szóbeli álomelbeszélés

Olyan szép álmom volt. Le van írva a füzetembe; mikor hazaértem a fiamtól Magyarból mit álmodtam, de az álomból egy szót se tudok, csak egy hatalmas hangra ébredtem. Mikor a hang azt mondta: E három tényező a meghatározó – de az úgy csengett a fülemben, hogy csodálatosan. Gyönyörű holdvilágos éjszaka volt, az íróeszközöm akkor is az asztalon volt, mert úgy feküdtem le, hogy írtam. Az emberem akkor is ittas volt, úgy feküdtem le, hogy írtam, s akkor hallom;

e három tényező a meghatározó: hiába Isten ha nincs aki kövesse, hiába áldás, ha nincs aki kérje, hiába adná, ha nincs aki fogadja.

Hamar el is kaptam a papiromat, s le is írtam, mert azelőtt is álmodtam valamit, s oly tisztán, mind montam magamban és reggelre elfelejtettem.

S akkor hamar le is írtam egy papírra, úgy a holdvilágnál. Aztán ez eltelt, s akkor megint álmodtam. Gyönyörű volt az az álom.

Nagy idő jött, olyan hatalmas, fekete fellegek, és én valahol kint voltam a kis utcán, s hamar sietek haza, mert mögöttem hömbölgtek a hatalmas fekete fellegek. Tudtam, hogy az Úr Jézus jön, mert hatalmas volt! És én rohanok a kis utcán, és ide öcsémékhez futottam be. Ez volt a szülői ház. Az édesapáméké. S békésen, az öcséméknél nyitva volt a kapu, s mikor bemenek, mintha a sógornóm lett volna, az

uram testvére ott. S ahogy felnézek a nagy fellegekben egy fényességet látok. S mondom: nézzd csak Mari, hát meg van írva, hogy lesznek jelek az égen, de Mari eltűnt. Én csak nézek, s látom, hogy a fellegek mintha ritkultak volna, s a fényes azon felül...Én torkom szakadtából ordítottam hogy jön az Úr Jézus. Erősen kiáltottam. S látom, hogy a fellegek mind oszlottak, s egy gyönyörű város ereszkedett le. Az olyan gyönyörű volt, hogy csak szorítanám a szememet, hogy jöjjön megint élem, de csak egy-egy oszlop jön elém, akárhogy is akarom előidézni. Egy-egy gyönyörű szép, mintha utca-ajtófél vagy kapufél lenne, valami olyan, de az mind mind rózsával szegélyezve fel, fel, de fényes gyönyörűség!

És én torkom szakadtából kiabáltam, s mikor már pont úgy ereszkedett le, hogy szinte fogtam meg, felébredtem. Ez olyan borzasztó volt nekem! Az uram abban a percben, mert észrevette, hogy én kiáltottam, gondolta, valamit álmodok, azt mondja: álmodtal valamit? Mondom: Jaj, miért nyíltak ki a szemem. Jaj, miért tudott kinyílni a szemem, miért nem tudtam átélni azt a gyönyört amit láttam! De én aztán olyan sírásba kezdtem, hogy reggelig... az uramnak mondhattam akármit. Aztán felsoroltam, hogy milyen gyönyörűt láttam, milyen szép volt az! Pedig biztos, hogy csak egy picurka részletet láttam. Ezt a földi életünket nem tudjuk úgy élni, hogy eljussunk oda...

9. A füzetben található versek sorrendje:

Elmerengve
Kaposvári gondolataim
Egy küzdelmes vándorút
Hálaadás
Önvizsgálat
Ezred forduló
Honvágy
Ilyen vagyok én még ma!
Álmaim
Egy év elmúltával
Öregek találkozója
Halotti bucsuztató
Szilveszter éjelen
Jézus jön!
Itélet!
Válságos hejzetünk
Harc után a jutalom
Egy igazi születésnap
Az egyedüli boldogság Jézusban van
Az utolsó napok
A keskeny út
Csak kitartva imádkoz
Laodicia
A sok miért válaszra vár
Krisztus boldogjai
Nem vagy elfeledve
Az elhívtak nem mind választottak
Nem bizonyos
Az olvasatlan levél
Jöjtek Jézushoz
Felhívás
Egyszer valora válik
Testvér ne csügedj el
Hűtlenek letünk
A Golgota üzenete
Egységre hívtunk el!

Úgy szeretnék sok gyümölcsöt teremni
Holnap talán késő lehet
Egyszer üt az ora
2003. augusztus 10.
Jézus a példakép
Valamit adni, valamit hagyni szeretnék

CARLILE-KOVÁCS FLÓRA
PUSKÁS KATALIN

Irodalom
Andrásfalvy Bertalan
2004 A népművészet és a népismeret „haszna”.
In Uő: Hagyomány és jövő. Népismereti tanulmányok. Lakitelek, Antológia Kiadó 97–110.
Fehér Ágnes
1987 Szabadegyházi közösségek vizsgálatának jelentősége, néhány szempontja. Vallási Néprajz 3. Bp., 139–155.
Gunda Béla
1998 Az egyéniség- és személyiségkutatás kibontakozása a néprajztudományban. In Barna Gábor (szerk.): Szentemberek. Szeged, 13–25.
Keszeg Vilmos
1991 A kéziratok füzetek költészetéről. Jelenlét II.6.16–17.; 7. 55–57
1999 Kicsiny dalaim. Népi költők antológiája. Vál., szerk., az előszót írta Keszeg Vilmos. Székely-

udvarhely, Erdélyi Gondolat

2003 A népi élettörténet műfajáról Zsigmond Erzsébet kézírata ürügyén. In Zsigmond Erzsébet: Sírátó. Életem könyve. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat. 128–143.

2006 Az írás szerepe egy asszony életében. In Keszeg Vilmos (szerk.): Specialisták. Életpályák és élettörténetek I–II. Kolozsvár, Sciencia II. 583–664.

Küllös Imola

1988: Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In Vargyas Lajos (főszerk.) Magyar Néprajz V. Népköltészet. Bp. Akadémiai Kiadó 251–259.

Lovász Irén

2002 Szakrális kommunikáció. Bp. Európai Folklor Intézet, Örökség

McGuire, M.

1992 Religion. The Social Context. Trinity University, San Antonio, Texas.

Török Péter

2004 Egyházakról, szektákról – körültekintően. Új Ember LX. évf. 40.10.03.

Vőő Gabriella

1997: Egy adventista lelkész énekköltészetének forrásai. In S. Laczkovits Emőke (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém – Debrecen. 412–419.

White, E. G.

1990 Jézushoz vezető út. Bukarest–Kolozsvár

Palotay Gertrúd, a mezősegi hímzések kutatója

Orbán Balázs a *Székelyföld leírása* című, klasszikussá vált hatkötetes művének egyik fejezetében megörökítette Marosszék mezősegi részét. A tájegység bevonult az irodalomtörténetbe, Pusztakamarás két író klasszikust is adott a magyar literatúrának, magyargyerómonostori báró Kemény Zsigmondot és a Marosvásárhelyre beszármozott Sütő Andrást. A tájegység kíméletlenül nyers valósága szolgált alapul Makkai Sándor *Holttenger* és Nyírő József *Néma küzdelem* című regényének. Korunkban ismét van irodalmi keletje annak az erdélyi dombvidéknek, főképpen czegei gróf Wass Albert írói munkásságának reneszánsza miatt.

A szépirodalmon kívül a tudományos kutatás is felfigyelt a Mezőség fontosságára, madarait és halait Herman Ottó írta le, egykori tóvilágáról még Sztripzky Hiador, Kelemen Lajos és Orosz Endre is értekezett, templomait és tornyait rajzaiban s linóleum-metszeteiben Debreczeni László örökítette meg.

Hagyományai, érintetlen, ősi világa iránt a néprajz is behatóan érdeklődött. Textíliáiban megőrződött formakincseit, hímzémintáinak megmaradt emlékeit a szellemi és tárgyi néprajz jeles kutatója és leírója, Palotay Gertrúd gyűjtötte össze, írta le, örökítette meg.

A Budapesten, 1901-ben született etnográfus

szakterülete a viseletek és a hímzések világa volt. Időben és térben is nagy utat tett meg, amíg első tanulmánya helyszínétől, egy Nógrád megyei palóc falu felső ruházatának kutatásától eljutott az erdélyi Mezőség hímzészvilágának megörökítéséig. Az általa bejárt út teljességgel érthető, íve tökéletes szabályossággal jellemezhető. A Néprajzi Múzeum textilgyűjteményének áttanulmányozása során megismerkedhetett a teljes Kárpát-medencei magyar anyaggal, amely – bárhonnan is kezdődjék a vizsgálódás – kiindulópontjában és végkövetkeztetésében ugyanazt az eredményt nyújthatja. Tegyük hozzá gyorsan – munkamódszerét ismerve – dolgozatiban nem tekintette megállapításait lezárt tényeknek és tovább nem fejleszthető kutatási végeredményeknek. Történeti alapú kutatásaiban ráismerhetünk egykori professzora, Viski Károly módszerére, az ő tudományos törekvéseinek folytatása tükröződik tanítványa írásaiiban is: néprajz és művelődéstörténet egymástól elválaszthatatlan egysége.

A budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött hímzések, öltéstechnikák áttanulmányozásából született meg a témában máig nélkülözhetetlen kézikönyv, a Ferencz Kornéliával együtt megfogalmazott *Hímzőmesterség* (Bp. 1932). Munkájában – más erdélyi tájegység mellett – természetesen kitért a Mezőség té-

ma szerinti ismertetésére is: „Mezőségnek nevezzük Erdély középső, Maros–Szamos közti dombvidékét. Az itteni hímzések is vászon neműk díszítésére készültek. Durva házi vászonra dolgoznak, régebben gyapjúval, újabban pamuttal, leginkább egy színben. A helyben használatos, jellemző varrás- és hímzés-technikák közül kiemelte az ingráncolást, a mezősi- és a fonalöltést, a párosával átvarrt lapos- és a hamis lapos öltést, valamint a száröltést.

A két év múlva, 1934-ben megrendezett Országos Református Kiállítás jó lehetőséget teremtett a továbblépésre, az úri hímzések világa megismerésére és beható tanulmányozására, valamint a már kutatótt magyar népi hímzések rokonemlékeinek feltárására, amelyeket az oszmán-török hímzésekben vélt felfedezni. A magyar és a török kulturális kölcsönhatásokat vizsgáló hatéves kutatómunkája eredményeképpen született meg az *Oszmán-török elemek a magyar hímzésben* (Bp. 1940) című értekezése, amelynek a témakörnek máig legfontosabb összefoglalása. Az időszakosan összegyűlt eredményeket összefoglaló, szintetizáló munkájának megszületése előtt, rendre kisebb tanulmányokban adta közre. Miután minden fellelhető, kézügyben lévő úri hímzést megvizsgált, a jobb áttekinthetőség miatt közölte eredményit, amint egy-egy gyűjteménnyel, kutatási egységgel végzett. Így láttak napvilágot az alábbi tanulmányai: *Török hagyaték a kalotaszegi hímzésben* (Bp. 1932), *A győri református egyház régi török kendője s némely tanulsága* (Bp. 1935), *A debreceni református egyház régi terítői* (Bp. 1936), *A miskolci református egyház régi hímzései* (Bp. 1937), *Árva Bethlen Kata fonalas munkái* (Kolozsvár 1940), *Újabb adalékok Árva Bethlen Kata fonalas munkáinak ismeretéhez* (Kolozsvár 1942, 1946), *Régi erdélyi hímzés minta rajzok* (Kolozsvár 1941), *A magyar református templomok úrasztali terítői* (Bp. 1942) *Kalotaszegi keresztöltéses gallér- és kézelőminták* (Kolozsvár 1942), *A retzei református egyház régi rececsipkái* (Kolozsvár 1944).

Munkamódszerében talán meglepőnek tűnhet az úri hímzéseknek tulajdonított fontosság. Egyik alapvető, a *Török hagyaték a kalotaszegi hímzésben* című írásában olvasható megállapításának idézése magyarázatul szolgálhat: „Nép hímzéseink török jellegű hagyatéka nemcsak a Kalotaszegben, hanem az ország több más vidékén, így mindenekelőtt a Székelyföldön is, úri eredetű. Részben az úri osztály birtokában lévő eredeti török hímzések szolgálhattak mintaképül, másrészt e magasabb társadalmi rétegnek a török hímzésektől megihletett, de már a maga ízlésszűrőjén átment munkái.”

A kedvelt témakör tanulmányozása során idővel a keleti (oszmán-török) hatások mellett előtérbe kerültek a nyugati történeti stílusok befolyásának kérdése is. Hímzéstörténeti kutatásainak bősége egy nagymonográfia összeállítását is lehetővé tették volna, azonban életében erről csupán egy összefoglaló cikk jelent meg: *Die historische Schichtung der ungarischen Volksstickerei* (Bp. 1938).

A Szabó T. Attilával együttesen közreadott *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok* című tanulmányban (Bp. 1940) ismételtelen a budapesti Néprajzi Múzeum anyagára támaszkodtak. Ahogyan a bevezető mondatokban leírták, „nem áll módunkban e területek hímzésanyagára vonatkozó helyszíni tanulmányokat végezni, sem az erdélyi köz- és magángyűjteményeket ilyen szempontból átnézni”. Az

1930-as évek végén végzett munkájuk történelmi és politikai háttérének ismeretében teljességgel érthető magyarázkodásnak tűnő megjegyzésük. Előzetes kutatásaik eredményeiről hármas szerzőségben – Haáz Ferenc–Palotay Gertrúd–Szabó T. Attila – *A Néprajzi Múzeum erdélyi vászonhímzés-anyaga* című összesítésben számoltak be. A Szabó T. Attilával közösen megfogalmazott tanulmányban az ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok között *Az északi Mezőség magyar hímzései* alcímmel természetesen ismertették az erdélyi dombvidékkel kapcsolatos megállapításaikat is. Már előjáróban fontosnak tartották leszögezni, hogy a „Mezőség északi, Szolnok-Doboka megyébe eső része népiség szempontjából nagyon kevert terület.” Szorgalmazták a magyar, román és szász együttélésből adódó kölcsönhatások tárgyi művelődés szempontjából fontos vizsgálatát. Hasonlóan fontos adalékokat nyújtana a helybeli református templomok úrasztali terítőinek vizsgálata, mely a „magasabb társadalmi osztályok” művelődéséhez nyújtana háttér-információkat. A rendelkezésre álló múzeumi anyagok alapján négy község – Feketelak, Pujon, Szépkényerűszentmárton és Vice – hímzésekincset írták le, amelyek párna, lepedő és abrosz mintájául, díszítéséül szolgáltak. Megállapították, hogy a vizsgált községek hímzései „nem alkotnak külön típust. Ehelyütt azért fogtuk össze őket, mert egy egységes és zárt területről valók, s végleges érvényű megállapításokat csak nagyobb anyag és a helyszínen végzett újabb kutatás után mondhatnánk. Feltehető azonban, hogy e hímzések sokféleségének okát az átadó rétegek különbözőségében kell keresnünk.”

Felmerülhet a kérdés, miért éppen Szabó T. Atilla nyelvész lett Palotay Gertrúd szerzőtársa ebben a néprajzi kérdésben és ebben a tájegységben. Együttesen megírt tanulmányuk egyik lapalji jegyzete magyarázatul szolgálhat: „Ugyane négy községből Szabó T. Atilla gyűjteményében kb. 40 drb. helyszínen gyűjtött hímzés található.” Ez a megjegyzés arra enged következtetni, hogy a nyelvész szerzőtárs érdeklődést tanúsított nemcsak a szellemi, hanem a tárgyi néprajz iránt is, melyet gyűjtőszervevénye még jobban megerősít.

Palotay Gertrúd és Szabó T. Atilla kiteljesítette, befejezte és az Erdélyi Múzeum folyóirat 1942. és 1943. számaiban közreadta mezősi gyűjtését, amely önálló kiadványként *Mezősi magyar hímzések* címen (Kolozsvár 1943) az Erdélyi Tudományos Füzetek 159. számaként jelent meg. Kutatómunkájuk során Bonchida, Fejérd-Telekfarka, Válaszút, Aranykút, Keszű, Kolozsborsa, Magyarpalatka, Mezőköbölkút, Pusztakamarás, Vajdakamarás, Visa, Szépkényerűszentmárton, Vice, Pujon, Buza, Feketelak, Nagydevecser, Szásznyíres, Bálványosváralja, Apánagyfalu, Sajóudvarhely és Mezőverese gyháza települések hímzéseit elemezték és írták le. Az alakulástörténetet megvilágító, vagy legalább a különböző típusok időrendi változásait magyarázó adatokat nélkülözve, fejlődéstani sorrendet nem állíthattak fel. Hozzávetőleges keltezéseket – az évszámok hímzéseken kívül – idősebb személyek kelengyéjének tartalma alapján állapíthattak csak meg. A Szamos és Maros közötti dombvidék hímzéseinek összefoglaló jellemzése során a szerzőpáros kiemelte, hogy a vizsgált darabokon a „legcsekélyebb” nyoma sincs a román befolyásnak. Aki pedig gazdag hímző gyakor-

lattal rendelkeznek, megállapíthatja, hogy a mezősegi magyar hímzés egymástól „megjelenésre, mintázatra és kivitelre” elütő két csoportra oszlik: kötött technikájú, azaz keresztöltéses munkákra és szabadrajzú hímzésekre. Az első csoportba tartozók „csipkeszerűen finom, túlnyomórészt mértánias mustrák”, míg a másodikhoz sorolhatók jellemzője két öltésmód. A körvonalaknál (meg a száraz és kacsok esetében) láncöltést, olykor szálöltést, a felületek kitöltésénél margitöltést, vagy átvarrt laposöltést használnak. A körvonalak kivarrása különösen hangsúlyozandó, mert olyan egyedi „jellemzője a mezősegi szabadrajzú munkáknak”, amelyről minden kétséget kizáróan felismerhetők. Az ismertetett két csoport – különbözősége ellenére – egyaránt jellemző, közös vonásokat is tartalmaz. A mesterkét a középminától elválasztó sáv egyetlen egyenes, vagy zegzugvonal. A mesterkeminta a középmináéhoz hasonul: vagy stílusában követi, vagy díszítőelemeiben azonosul vele. Általános megfigyeléseként tette közre, hogy a mezősegi hímzésen a szegélycsík és a középminá szélésségének egymás közötti aránya „meglepően” állandó. A hímzéspéldányok származási helyét nem sikerült egyértelműen tisztázni, de azt igen, hogy a házasságok révén sűrűn elvándoroltak, és a Mezőség egész területére eljutottak.

Élete önállóan közreadott főműve *A szolnok-dobokai Szék magyar hímzései* című munkája, mely Kolozsvárt, 1944-ben, az Erdélyi Tudományos Füzetek 179. számaként jelent meg. A széki hímzést érintette a *Szolnok-Doboka megye magyar hímzései* című tanulmányában, mely a Szabó T. Attila szerkesztette *Szolnok-Doboka magyarsága* c. tanulmánykötetben (Dés-Kolozsvár 1944) jelent meg. A tanulmány témánk szempontjából is nagyon fontos, a szerző megfogalmazásában: „Azt a nagy néprajzi egységet, amelyet Mezőségnek nevezünk, javarészt Szolnok-Doboka megye területe teszi, s így az itteni magyarság hímzései a Mezőség hímzéstípusába tartoznak.” Szék községet, mint önálló „típus-jellegű” hímzés csoportot külön is kiemelte. A szálára varrt régifajta hímzésekből a „csereleveles”, a „vonós” és a „nagyfenyőgas” mintáit, az alakosak közül a „pávást” közölte. Megállapította, hogy Szolnok-Doboka megyének a Mezőség „hímzésegységébe” tartozó varrottasai két, egymástól több szempontból is elkülönülő csoportra oszthatók: kötött technikájú és szabadrajzú hímzésekre. Fontos megállapítást tett a keresztöltéses hímzéseknek csak a Mezőségben fellelhető sajátos munkamódjával kapcsolatban: „a nagyobb hímzész felületek megbontása céljából minden második négyzet (vagyis keresztszem) helyét hímezetlenül hagyják. Az így közbeékelődő fehérség következtében a hímzés úgy hat, mintha áttört munka volna.” A szabadrajzú hímzésekkel kapcsolatban korábbi megállapításait ismételte meg, ezek is a régi úri hímzésekkel állnak rokonságban, s „gyakran ezekre vezethetők vissza”. Ez a reminiscencia egyfelől nyugati reneszánsz és barokk, másfelől hódoltságkori török hatás eredménye. Az úri munkákat a templomi hímzések közvetítették a nép felé, a minták idővel stilizálódtak, akár a felismerhetetlenségig átformálódtak, így önálló, új életre keltek. Összefoglalásként megállapította, hogy a mezősegi hímzésnek Szolnok-Dobokából ismert különleges típusa, gazdag mintakincsű önálló magyar népi hímzésfajtát képvisel.”

A történetiségét elengedhetetlen kiindulópont-

ként szem előtt tartva foglalta össze a társadalom tagjaként vizsgált ember viszonyát öltözetéhez. Az *Erdély népművészete* című képeskönyvben (Bp. 1944) fejtette ki az egyik alapvető felfogását, hogy az ember és a környezete egymástól elválaszthatatlan, abból kiemelve nem vizsgálható. „Nem szeretjük a szépet anélkül, hogy ne szeretnők azt, aki létrehozta, s meg ne ismernők, meg ne értenők a környezetét, aminek életét köszöni.”

Palotay Gertrúd az erdélyi hímzés formakincsének gyűjtése, tanulmányozása és leírása során számtalan elméleti s gyakorlati segítséget kapott tudományos kutatása során kapcsolatba került helybeli szakemberektől. A legtöbbet szerzőtársának, odaadó kollégájának, az Erdélyi Múzeum folyóirat szerkesztőjének, Szabó T. Attilának köszönhetette, aki még akkor is publikálási lehetőséget biztosított számára, amikor ő származása miatt ezt magyarországi szaklapokban már nem tehetette meg. Fontos mentora volt Kelemen Lajos, aki az Erdélyi Nemzeti Múzeum családi levéltárainak anyagában fellelhető hímzésminá-rajzokra hívta fel a figyelmét. Sok becses adatot kapott Herepei János művelődéstörténésztől, Kós Károly főgondnok mellett a Kalotaszegi Egyházmegye főjegyzőjétől, aki az 1938 és 1945 közötti időszakban a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Erről árulkodnak a Herepei Jánosnak dedikált füzetes kiadványok, különlenyomatok.

A második világháború után – életének még hátrélvő, rövid életszakaszában – végre szaktudásának megfelelő állásban, néprajzoként dolgozhatott, és szakterületében való elmélyedését tanúsító tudományos fokozatát is megszerezte. Korábban sok-sok éven át önkéntesként, fizetés nélkül dolgozott a Néprajzi Múzeumban. Erdélyi néprajzi kérdésekkel is foglalkozott, a nemzetiségi együttélés szaktudományi emlékeit mutatta be *Magyar hatások a románok ruházatában Kalotaszegen és vidékén* című tanulmányában (Bp. 1947). Előljáró mondataiból kitűnik, hogy az 1940-es évek első felében az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából a magyar és román kölcsönhatásokat vizsgálta Borsa, Kide, Bádok és Csomafája magyar és román lakosainak ruházatán.

A Közgyűjtemények Országos Felügyelősége szakelőadjaként részt vett a keszthelyi, balassagyarmati és pécsi múzeumok kiállításainak megszervezésében. 1949-ben kinevezték az Országos Iparművészeti Múzeum textilosztálya vezetőjének. Utolsó munkája a textiltechnológiai kiállítás megszervezése volt, melynek megnyitását már nem érte meg. Budapesten, 1951-ben hunyt el.

Tanulmányai, írásai forrásul szolgálnak minden további, a tárgyalt erdélyi dombvidékkel kapcsolatos néprajzi kutatásnak. Több munkáját felhasználta dr. Kós Károly is *A Mezőség néprajza* című kétkötetes monográfiájában. Palotay Gertrúd munkásságának köszönhetően az erdélyi magyar hímzésvilág formakincse – különös tekintettel a mezősegi öltésformákra – nem esett áldozatul a földi lét minden részletére vonatkoztatható és Árva Bethlen Kata által oly gyakran emlegetett sorsának: „Múlandók 's hamar elveszthetők voltak, 's már oda-is vagynak”.

A magyarói népviselet

„A Maros völgyén fölfelé eltűnik a hegyoldalról a szőlőtőke, a terekről a dinnyés. Szászrégenen felül pedig már a havasi éghajlat kezdődik. Hosszú zordon tél, mely a tavaszt átugorva rendesen nyárba szökken át.” A magyaróiak ruházata is a havasi éghajlatnak és környezetnek megfelelően alakult és őrződött meg szinte napjainkig. A havason legelő juhok a téli és felső, a Maros partján termő és hófehérre ázó kender biztosította a legrégebbi időktől a nyári és az alsó fehérneműt. A század eleji vasútépítésig jóformán kevés változtatással őrizték a Székelyföld határán megmaradt egykori jobbágyviséletet. Bár főként a szászrendellettal betiltják a szőrös bocskor viselését, ennek ellenére még az első világháború után is hordták, éppen úgy, mint a kieresztett inget vagy a dészűt, mely magyar nyelvterületen ilyen sokáig csak a csángó vidékeken maradt fenn.

Ennek köszönhetjük, hogy jóformán szemünk láttára alakul át az egykori jobbágyvisélet, a kézelő és gallér nélküli bornyúszájú vászoning, a cigánybogra kötött szöszgatyá, a zsinór és zseb nélküli harisnya a székelyekével rokon, de a mezősegi és a Kis-Küküllő menti öltözetben még a háború előtt is őrzött darabjai egy sajátos Felső-Maros menti viseletté.

Adatközlőink emlékezete és az okleveleink tanúsága szerint még élnek a legegyszerűbb gyapjú és bőr ruhadarabok, amelyek valamikor kisebb-nagyobb eltéréssel egész Közép-Kelet-Európában általánosak voltak.

A férfiaknál a bő ujjú, gallér nélküli, elől kivágott, galanggal összekötött vászoning, melyet tűszóval leszorítva kieresztve viseltek. A románok ingétől eltérően a magyaroké csak egy tenyérnyivel látszatott ki az ujjas alól. A tűszőt nyáron az ing alatt hordták, s télen csak az eleje látszott ki az ujjas nyílásánál. Ehhez nyáron minden napon szöszvászon gatyát vettek.

Az öregek még az 1920-as években (az 1860–70-ben születettek) körhaját viseltek, s arra nagy karimájú kürtőkalapot tettek. Télen fekete báránybőr sapkát, a régieké burkusabb volt, a fiataloknak már apróbb szőrűt készítettek a szűcsök. A régi öregek nyáron

gatyába mentek s mezítláb, ma a halálos gatyák és ingek őrzik a régi 60-70 év előtti ingek, gatyák emlékét.

Magyarón az adatközlők emlékezetében még úgy él, hogy a régi öregek jóformán teljes egészében a házilag termelt kender és tenyésztett juh gyapjából, bőrből, disznó és bornyú bőréből tétől talpig felöltözhettek.

Ugy tartják, hogy a jobbágyvilágban a férfiak fényesre zsírozott majdnem vállig érő körhajára régen fehér majd fekete bundasapkát tettek. Télen a hidegtől, nyáron a napsütéstől, de mindenképpen véde a fejet. Házi kender- vagy szöszvászonból szabta a ház asszonynepe a férfiak egyenes szabású ingét, gatyáját. Télen a kieresztett ingre széles bőrdészűt kötöttek, nyáron az inga alatt viselték, úgy szellősebb volt. Erre még csepűvászon gujbit is vettek. Zsinór nélküli fehér harisnyát is házilag, de többnyire a férfiak készítettek. Régen a fehér ujjassal együtt csak télen s ősszel-tavasszal viselték. Nyáron kender, majd elegyes vászon gatyába jártak, erre vették a fehér oldalt gombolós mejrevalót, s nagy hidegben vagy ünnepnapon a szürke vagy fekete ványolatlan posztóból szabott, idővel kék gyapjúfonallal behányt szokmányt. Lábukra nyáron lengetéig szöszvá-

szon, télen fehér harisnyapostóból lábujj és borító kapcát csavartak, és arra kötötték a házilag készített szőrös, majd timárbor bocskort. Csizmára vagy éppen bakancsra csak az udvarbírónak futotta. Az is inkább komencióba kapta (a szentdemeteri „udvarbírónak... járt esztendőre egy pár cipőke” már 1774-ben). Az itt felsoroltak nem sokban különböznek az 1723-ból fennmaradt okiratban olvasható Fazekas Mihály magyarói örökös jobbágy járandóságától, kinek fizetése az idei ökorborjú, 3 véka búzavetés és 2 véka zabvetés mellett „egy szokmány, egy szőrharisnya, egy kucsma, 2 ing, 2 lábravaló” volt.

A jobbágyfelszabadulás után fokozatosan ünnepnapra a módosabbak felteszik a vásárolt magas tetejű, széles karimájú kürtőkalapot (lapos tetejűre csak a helybeli románság emlékezik, illetve viselik a pásztorok még ma is), és felhúzzák a csaknem térdig érő, lágyszárú kordován csizmát. A hétköznapi oldalt gombolós mellrevaló mellett, aki tehetett félfülpösi, elől nyitott cifra mellrevalót is készítetett. Az idősök tovább hordják a körhaját. Így az öreg Varga Ferikó, aki hajdan huszár volt, s még Bécsben is katonáskodott vagy 12 évig) 1932-ben bekövetkezett haláláig hosszú, keményített ősz körhaját viselt. „Olyan

1. Palkó Rác György és családja a 19–20. század fordulóján (repr.)

szép tisztán járt mindig” – emlékezett Palkó Attila öreg szomszédjára. A fiatalabbak, különösen a katonaviseltek áttértek a teljesen lenyírt hajra.

Így az 1933-ban, 72 éves korában meghalt Molnár István (3. kép) már lenyírta a haját, de életében csak fehér ujasban, félfülpösi mellrevalóban és hosszú egylábas lágyszárú csizmában ünnepelt. Ingét még körbe kieresztette, de már a nyakára és az ujjára nyak- és kézgallér került. Ehhez a századfordulón fekete nyakkendőt is hordott. Harisnyáját már az öreg Pónya szabta, s otthon az összevarrásnál kék posztószélt illesztettek belé.

A 10-15 évvel fiatalabbak már a 19. század végén kék flaner szabad ujjast készítettek a régi fehérrek mintájára. A kender vagy gyaptvászon ing még a gyermekekénél is kilátszott egy hüvelykes tenyérnyire (1. kép). Ennél hosszabbat csak a románok viseltek (2.).

Az első világháborút járt fiatalok már mejjesinget vettek. A gazdagon hímzett ingdarabokat már varrónéhoz „gépre vitték s az rakott cakkent a mejjibe”. Az ellenzős, zsebes kék posztós fehér harisnyát is már szabó készítette a testhez álló, pitykés kék posztó mellény (9. kép) és ujjassal egyetemben. A Molnár család (3. kép) fiatalabb férfi tagjai, így az 1894-ben született Ferenc és az 1897-ben született Pista, kortársaikkal egyetemben már a harisnya szűkebb szárát bakancscipőre eresztette, s az

3. Molnár István családi képe 1916-ból. Három nemzedék (repr)

ingét elől, akárcsak a mezőségi székiek, betúrte. Az első világháború után a kendervászon inget már csak a havasi munkánál viselték, otthon gyapottas, ünnepelni meg éppen házi gyolcs, gazdagon hímzett *mejjesingben* ünnepeltek, amelyet elől betúrtek, s hátul farszélességben összevasalva ráncba szedtek. Általánossá vált s fényes *pikkelygombokkal* díszített kék lājbi és ujjas, s a harisnyán feltűnik a kék vitézkötés, s a piros és kék posztóval díszített egy, majd két zseb (9. kép).

A század eleji vasútépítés után már nemcsak a Maros vize kapcsolta össze a magyarójakat a távolabbi vidékekkel. Állítólag a magyar nótákkal is akkor kezdett a falu népe megismerkedni. Ak-

kor a sor alá készülő legények már elől betúrik az inget, s ehhez mértén szűkebb ellenzős harisnyát, részben kemény, bükkfaszárú csizmába húzták, részben a bakancs szárára ráeresztették. Egyesek szabású, elől nagy pitykegombbal záródó kék lājbi és szabad ujjasra már az egészfülpösi cifra mejrevalót vették. A regutag fő ékessége 1910-ben a gazdagon feldíszített segesvári kalap (5.).

Magyarón a legrégebbi öltözetdarabok a havasoló, erdőlő férfiaknál maradtak fenn. Mert mi védhetett jobban a téli fagy, a tavaszi, kezét és lábat fagyasztó szél ellen a borjú és birka bőrével s a házi szövésű, jó meleg ványolt posztónál. Így aztán jellegzetes erdőlő, havasoló, tutajozó ruhadarab lett az egykoron általánosan hordott szőrös bocskor, amelynek viseletét már az 1770-es törvényrendelet eltiltotta. De az nem védte volna meg a lábat a fagyástól, ha nem csavarták volna előbb a lábujjakat a fél sing fehér posztódarabba, a *lábujjkapcába*, s arra nem borították volna rá a *borítókapcát*, melyet régen még a gatyaszártra, később a fehér harisnya szárára térdig feltekertek. (Ezt az egy sing, 60-62 cm hosszú, 40-42 cm széles fehér posztódarabot az idősebbeknek fekete, a fiataloknak piros, zöld gyapjúval hányták be a szélét, ki hogyan szerette. Úgy csavarták, hogy belül legyen összetéve, s a szőrös, majd a varrott bocskor szíját 10-12-szer szépen megcsavarták. Ez a borítókapca éppen olyan volt, mint a harisnya.) Az egyszerű, zseb nélküli bővebb fehér harisnyára a tűszóval leszorított kendervászon

2. Timar Petru és családja 1910 táján (repr.)

4. Ördög Miklós és Vajda Gazsi bá fehér posztóharisnyában, ujjasban és magyarszárú csizmában az első háború alatt

5-6. Legények mennek sor alá 1910-ben és az 1930-35-ös években (repr.)

inget vettek. A gallér nélküli, egyszerű pántba foglalt madzagos inget itt a havason viselték legtovább. A hétfalusi csángó *zapusingtől* csak annyiban különbözött, hogy már nem emlékeznek *borjúszájú*, csak kézgallérral befogott ujjú ingre. Bár valószínű, hogy a fehér posztó *karmantyút* már a nyitott ujjú inghez is viselték, mely a fejszét vagy tutajrudat tartó kezét s az ütőereket egyszerre védte a hidegtől és az esetleges sérüléstől. A fehér karmantyút aztán fehér, majd színes, kötött karmantyú váltotta fel, melyet a legényeknek az otthon fonogató-kötőgető kedvesük készített, hogy a zordon havasi munkában a gypjún kívül a kedves emlék is melegítse. De éppen ilyen karmantyút kötögetett a Kis-Küküllő menti, kiskendi leány is kedvesének, ezzel pattogatott a táncban. Így lett az erdőli karmantyúból szívetszemet gyönyörködtető, cifra kárácsonyi ajándék (9a kép).

A szőrbocskor és a karmantyú mellett jellegzetes erdőli, havasoló ruhadarab a posztókesztyű. Ezt házi posztóból zsinórral a nyakba kötve vagy a talpalóhoz hasonlóan posztószéllal viselték, s mikor a havason vagy a tutajon a kezük megfázott, belédugták. Dolgozni nem lehetett kesztyűvel, csak melegítették benne a kezüket.

A *szőszvászomból* készült *gujbit* is legtovább a havason használták. (Házi, négynyüstös vászomból egyenesen szabták, s a nyakát fazék mentén vágták ki, s elől egyenesen bevágták, a nyakát előbb galanggal, majd gombbal zárták. Hosszú egyenes ujjá valamivel hosszabb volt az ing s valamivel rövidebb az ujjas ujjánál.) Ha baleset történt, ami az erdőlésnél nem volt ritkaság, hordágy-nak is használták. Két fára ráhúzták, s a beteget úgy tették rá. Egyszerű keleti szabása szerint a legrégibbi vászon ruhadarabok közül való.

Az ünneplő, gazdagon hímzett ingek, amelyekből még nem egyet őriznek a mostani idősök halálukra, házi, majd bóti gyócsból varrónék állították össze. A szabó készítette mind gazdagabb zsinórozású kéztsebes fehér harisnya elengedhetetlen még a 30-as évek végén is. Konfirmálásra, aki csak tehetne a testhez álló harisnyához csillogó pitykegombokkal ékesített kék lájbit és ujjast csináltatott, zseberől nem hiányozhatott vise-

7. Porcolánnadrágos lábhis ünneplő fiatalok az 1930-as években (repr.)

lőjének neve és az évszám sem. A módosabbja még gazdagon díszített egészfülpösi mejrevalót is varratott a helybeli szűcsökkel.

A 30-as évek elején hétköznapon a legények és a fiatal házasemberek fél ványoltas posztóból vitézkötéses egész rend ruhát csináltak. Ehhez már priccsesnadrág, lábji, kicsi és nagyujjas talál.

A 30-as évek végén megjelenik a zöld kalap és a nagyobb karimájú fekete kalapokon jobb oldalt viselt bokréta átkerül a baloldalra (6. kép). Az idősebbek kipödört bajuszát felváltja a nyírott bajusz, majd a teljesen borotvált arc. Ebben az időben a legények nyáron kihajtott nyakú hímzett ingben hajtókás fehér, vagy tejszínbarnás porcolánnadrágban (7. kép) ünnepeltek. Ehhez a bő pantallóhoz még felvették a pitykés kék lajbit, ujjast

8. A 40-es években a legények megint elővették a segesvári kalapot és a régi bokrétát (repr.)

szát felváltja a nyírott bajusz, majd a teljesen borotvált arc. Ebben az időben a legények nyáron kihajtott nyakú hímzett ingben hajtókás fehér, vagy tejszínbarnás porcolánnadrágban (7. kép) ünnepeltek. Ehhez a bő pantallóhoz még felvették a pitykés kék lajbit, ujjast

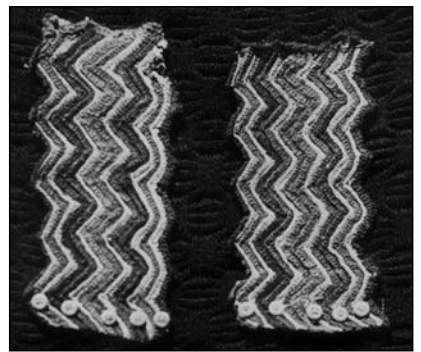
10 Betúrt bundasapka Virginás József (sz. 1914) tulajdona

10a Idős férfiak a temetési menetben báránybőr sapkában Magyarón az 1970-es években

9. Legényke színes karmantyúval

9a. Színes karmantyú

esős, hűvös időben, de a csizmát vagy bakancsot már bokszcipő majd szandál váltotta föl.

11. Varga István 77 éves, szalmakalapban (1972)

A 40-es évek elején rövid időre újra felveszik a hímzéses mejjesingeket, a kék zsinóros fehér harisnyát és keményszárú bokscsizmát. A kék lájbíra és kicsi ujjasra az egészfülpösi mejrevalót

12. Az öreg kurátor fekete segesvári kalapban (1972)

vagy a kékbársony hajtókás nagyujjast. A segesvári kalaposok egyenest a Felső Maros-mente falvainak újból készítik a régi segesvári kalapokat, de a szalagoknak és bokrétáknak már nincs a régi jelentősége. Esetenként teszi azokat jobb vagy bal oldalra (8. kép)

A második világháború után, de különösen a 60-as évek után a tanuló, majd városba ingázó fiatalság természetesen áttért a könnyebben kezelhető és előállítható városi öltözetdarabokra. A középkorúak, de különösen az öregek máig (1977) ragaszkodnak az ő fiatalkorukban viselt háziszóttas ruhadarabokhoz. (12. kép)

Hajviselet és fejrevalók

„Még a húszas éveke elején is nagyapámnak és a korabelieknek *körhaja* volt” emlékezett Zsigmond József. A 19. század végén és a 20. század elején jóformán az első világháborúig az öregek nagy, csaknem vállig érő körhaját viseltek, amit időnként olajjal vagy juhvajjal kentek, s középen kétfelé választva, körbe lefelé fésültek. A századforduló, a vasútépítés után, de különösen az első világháború alatt, valószínűleg a katonaság hatása alatt a körhaját felváltotta az idősebeknél is a teljesen lenyírt fej (1. és 3. kép). Az 1850-es években születettek még őrizték a körhaját halálukig,

13. Szócs Pendzsóka pucurkába font hajjal 1913-ban (repr.)

a hatvanas-hetvenesbeliek már teljesen lenyírátták. A 20. század elejéről való férfiak már *kefeszűzést* (1. kép fiataljai), azután a legények, tehát a háború alatt és után már *bubifrizurát* viseltek. Ezt baloldalt elválasztva jobbra fésülték s a jobb szem fölötti csücskét *gácsérfarokhoz* hasonlóan *visszakondorították* (3. kép fiataljai). Majd a negyvenes évek óta a legszívesebben hordott hajviselet.

A régi öregeknek hosszú, tömött, kétfelé álló vagy lelógó bajuszk (1. és 3. kép) volt, a századforduló táján megjelenik már a pödört bajusz (1. kép). A 87 éves Ördög Samu bácsi még 1973 nyarán is hegyesre pödörte a bajuszát. Arcuk általában simára borotvált. A fiatalabbak áttértek a nyírott bajuszra, majd a teljesen borotvált arcra.

Kürtőkalapot viseltek a férfiak úgy az első világháborúig, nagy karimájút s magas tetejűt. (Kis gömbölyű tetejű, nagy karimájú kalapot, melyet a Maros mentén lejjebb is hordtak a román pásztorok őriztek meg.) Ezt a fekete kalapot a vásárhelyi kalapos a magyaróiaknak és a péterlakaiaknak készítette. Oválisabb tetejű, szélesebb karimájú az első világháború előtt keskeny majd szélesebb szalag volt rajta, s benne selymes cakkenszerűség. *Segesvári magas kalapot* tettek a regruták 1910-ben,

14a-b. A régi pucurkából már elől rövidre nyírt, de hátul még háromágúlag két copfban fonja György Sándorné kislánya György Ildikó haját (1977)

15. Két fonat vagy copfba font hajjal (1977)

16. Előbb keresztbe veszik a két fonatot, azután teszik a bánatot, a kontyot a fejükre (1977)

18. A 2. világháború után a kontyot már fésűre csavarták (1977)

mikor mentek sor alá (5. kép). „Vót rajta réz, fényes szalag, egy jó ujjnyi széles. Az alá tették a sorozócédulát, mikor végig a falun énekelték a Falunótáját.” De leszereléskor is, amikor bevitték a ruhákat, a bakancsot, a fehér harisnyát és a szép kék flanert, bevitték a magas tetejű segesvári kalapot is.

„Mikor behozták a ruhámat, a kalapom fel vót téve, feldíszítve, magas tetejű vót, segesvári magas kalapnak hívótuk. Vót rajta réz, vót rajta hat bojtt. Akkor vót egy fekete pántlika, az is lecsüngött, s a bojtnak a háromféle

szín. Vót rajta még nemzeti szalag is, az vót a bokkrétakötő, abba tették a bokkrétát. Minden pántlika a jobb oldalon csüngött le, a lányok az ilyen kalapba, kinek-kinek a szeretője, tettek egy szép tűt is, azzal díszítették. Mikor aztán elmentek leánt kérni, mikor jegyet cseréltek, akkor a leánynál ott maradt a kalap. A legény kapott egy jegykendőt, a vőlegény kalapja aztán az első házba szegre vót akasztva, cifra helyre. Mikor már megházasodott, leszerelte, azután az asszony díszítette.”

A segesvári kalapnak még magasabb volt a teteje, a fehére szalag díszítette. „A háború alatt elvettük, s avval tüntettünk” – mondta Szász Józsefné (8. kép).

Zöld kalapok is kerültek Magyaróra, a 30-as évek közepe táján. Ezeknek már kisebb volt a karimájuk, s puhább a tetejük, s a bokkrétát is a bal, nem a jobb oldalon hordták (6. kép).

Báránybőr sapkát viseltek Magyarón is télvíz idején (10. kép). A régieké burkusabb volt. A magyarok betúrva, a románok hegyesen viselték. A fiatalabbnak már apróbb szőrűt készítettek a szűcsők, a magyarok általában feketét viseltek, a régi öregeket fehérrel temették. A szomszéd falusi románok, a felsőorosziak és a malomfalviak vagy monosfalviak fehérret hordtak. Valószínűleg náluk egyenruha lehetett, mert határvidék volt egykoron. Itt is elvétve egy-egy román tett fehér báránybőr sapkát is.

Nyáron nap ellen szalmakalapot tettek, de esőben is azt viselték (12. kép).

A nők hosszú hajat viseltek gyermekkoruktól kezdve. Egy majd két copfba fonták (14a-b kép). A nagylányok egy ágba (fonatba vagy copfba) fonták és pántlikát kötöttek bele. Az asszonyok két fonatba fonták (15. kép), előbb keresztbe vették a két fonatot (16. kép), s azután „teszik a bánatot a fejükre” (a kontyot). A második világháború után a kontyot már fésűre csavarták (18. kép), ré-

17. Öreges konty kontyfával (1977)

19. Szalmakalap

gen cigányfésűre, alumíniumra tették. Az öregek kontyfára csavarták (17. kép). Nyáron a mezőre szalmakalapot tettek. Az öregasszonyok sima szélút, a fiatalasszonyok hullámot (19. kép).

„Mikor 1908-ban felkonyoltak, akkor fiketőt tettek a fejemre, szép fekete csipkével. (A megesezt asszony nem viselhetett a fiketőt, fejére csak egyszerű kontyot tettek, s arra tették a kendőt.) Nekem gyöngyvirágos volt, arra setétkék vagy fekete virágos szőr nagykendőt kötöttek, s avval mutattak be mint újasszonyt a vendégeknek, s avval mutattak be a templomba is első vasárnap. A fikető vagy főkötő kék vagy zöld gyönggyel elől, az arc mellett ki is volt díszítve szalaggal meg gyönggyel, itt pártát csak a menyasszonyok tettek” – emlékezett Kicsi Gazsiné (született 1890-ben) (20a-b kép)

„A fiketőt alól tettük, s arra a kendőt. Fekete glott volt, s fekete csipke a szélén. Bardafagra raktuk fel, hogy ráncos legyen. Csak kétfelül, az arcnál rakták, de körbe volt csipke. Alól összekapcsolták, s arra tették a rózsás fikető kötőt, a kecskeszakállt (21. kép). A fiketőt nemrég dabtuk el. Még döngöltük vele a tehén tőgyét, mert olyan kemény volt. Bornyúzás után, ha kemény a tehén tőgye, avval döngölik. El volt téve, de kivittük a pajtába, s csak a fikető szalag maradt meg emlékül” – mondta 1977-ben özvegy Vajda Jánosné (sz. 1890).

A fekete fikető vagy fejkötő (22. kép) a mezőségi, széki vagy hétfalusi csángó, illetve barcaúj-

20a Jegyespár 1914-20 között

falusi fekete főkötő édes testvére. Csaknem az első világháború végéig fennmaradt.

Az áll alatt összekötött vagy összekapcsolt főkötőn átdugták a kecskeszakállt, akárcsak Barcaújfaluban, mely fekete alapú csaknem tenyérnyi szélességű, színes virághímzéssel díszített nyakkendőszerűség volt, ami a mellközépig lógott le. „Mikor új menyecske voltam, úgy mentem, kecskeszakállal, 1919-ben” – mondta Zsigmondné.

A 84 éves Vajda Gáspárné szerint a nagyanyján 1909-ben a koporsóban fehér nagykendő volt hátrakötve s alatta fekete csipke fikető, s a csipkén is volt gönyerintve, és azt kieresztették a kendőn. „Fiketőnk még nekünk is, menyecskének volt. Feltettük a fiketőt, s a kendőt hátrakötöttük, hogy a csipke és a gyöngy látszódjék. A kezünkre tették az olajos kendőt első vasárnap, s úgy kellett menjünk a templomba.” Piros volt s nagyrózsás, mint Kalotaszegen, de nem volt szőrből.

Színes keszkenyő vagy fejkendő a századforduló táján kezdett divatba jönni, s fokozatosan átvette a főkötő szerepét. Téli időszakban parkét, nyáron pedig karton keszkenyőt kötöttek. Idővel az idősek sötét, a fiatalok világos színűeket viseltek. Ünnepre lánjbisferringhez, aki tehette szőrkeszkenyőt, magyar gyászt kötött. A fekete kendőt rózsás széllel, akárcsak Széken, itt is nagyba viseltek. A keszkenyőket általában az időseknek előre kötötték, s nyáron hátra. Az öreg-

20b Kaszarús, pártás leányok 1910-ben

asszonyok a kendő két csücskét az áll alatt összehajtották és kétfelől aládugták (22. és 23. kép). Az idősebbek és a középkorúak az 1970-es években is viselték.

Fehér gyapotgyolcs keszkenyőről írnak a régi tanúvallomások is, még 1826-27-ben, amikor „egy szolgálónak adtak 40 rft. 2 új pár csizmát, 1 gyapot gyolcs keszkenőt, 2 surcot”, de „drága gyolcs főrevalójáról” ír az 1814-es tanúvallomás is (1843-ban egy bereszelki tolvajnál találtak – többek között – „1 veres földű, sárga virágos keszkenőt, 1 kék földű, sárga virágos keszkenőt, 1 olajos virágos keszkenőt és 1 kék földű, sárga virágos keszkenőt s egy kisebb szegetlen babos kendőt”, melyeket részben „újjodan vásárolt portékák és a From Sámuel [régényi kereskedő] megkerült portékái”. Hogy ezekből Magyarón melyiket viselték a 19. század derekán, néhez volna eldönteni.

Fehér vászonruha

A fehér vászonruha a fehérenép és a férfiember legalsó s egyszerű smind nyári öltözete a magyarói embernek is. Ez kíséri el, jobban mondva elkísérte születéstől haláláig szegényt és gazdagot egyaránt. Csak a sorrend fordított: a szép gazdagon hímzett, soha vagy legfennebb lakodalomkor viselt pendelyt vagy inget és gatyát tették el halni, s az elvált ingek, pendelyek, gatyák hátából, szárából készítették az újszülöttnak a pókaruhát. De házi vászon-

21. „A fiketót alol tettük s arra a kendőt. Fiketót kecskeszakállal” (1977)

22. Fiketó (1977)

ba fogták, abban nőtt fel, abban dolgozott, abban ünnepelt és abban pihent meg a koporsóban. Az idők folyamán természetesen anyagában és szabásában fejlődött, felső öltözetből alakult alsóvá, de az öregek a 19. században és a 20. század elején születettek közül még ma is sokan vannak, akik nem vettek a testükre csak az asszony által font és szőtt, sok esetben varrt fehér ruhát. A ládában, ha mindketten élnek, szépen egy-egy keszkenőbe bele van kötve a gazdagon hímmzett halálos ing és gatyá, illetve pendely. Így őrizte az 1889-ben született Vajda Gáspárné Szabó Krisztina leánykori ünneplő ingét és pendelyét, amelyben 1909-ben esküdt. Az idős asszonyokat még a 930-as években is tiszta fehérben temették. Házi szőtt vászon volt az ing, a pendely és a fersing lájbistól.

Régen az emberek miesnap ingben s gatyában mentek nyáron, de még vasárnap is. „Akkor haztuk a gyapattat átalvetőbe, hitelbe és tavasszal mentek az emberek tuta-
jozni, s megfizettük. Csak a második háború után jártak csepűbe. Régen csak a szegények, akiknek nem jutott” – emlékezik Szabó Krisztina néni. Vagyis még a második háború után is, mikor „szűk volt a gyapat”, akkor is csepűben jártak, mint régen a szegények. S a gyapot megjelenése és általános elterjedése előtt viselhették. Mert régen finom kendervászonból szabták

még a vőlegényi és menyasszonyi inget, pendelyt illetve gatyát, s arra csak a *kökörccsfekete szakmányt* vették, s a derekukon egy törölközővel átkötte mentek is esküdni. De miesnap a mezőre csepűben mentek még a második világháború után is. Aztán csepűing vagy ingalj javából, a váslottból szakították ki a pókarongyokat, amikor „az asszonymnak eljött az ideje”, és csepűingben nőtt fel fiú, leány egyaránt.

23. Kendőkötés előlről, hátulról (1977)

Csecsemőöltözet

„Alul tették a nagy rongyot az ing hátából, arra egy kisebbet a két lábának, s egyet a kezinek hosszan. Külön volt a kódeknek, olyan araszos hosszú, s avval facsarták bé a kódeket, akkor a két lábát. A rongy egyik felét jobbra, a másikat balra hajtották s a két lábát külön becsavarták. Először a burikarongyot, a kódekrongyot a dereka alá tették, s jól leszorították a burikáját, aztán a két karját a keze rongyával. A lába közé tették sarkosan a segge rongyát. S akkor a lábait ki-

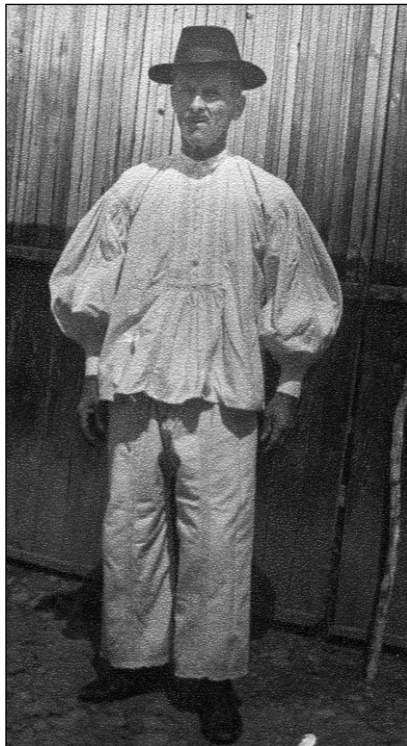

24. Mejjesing nyakravalóval

nyújtották s a nagy ronggyal teljesen leszorították, hogy meg se tudjon mozdulni. A fejére rendszeren fejér keszkenyőt tettek, s azt is leszorították keresztbe a hóna alá. Aztán a pókja kötővel a vállától megkezdték s lábáig tekerték (mint szegény Barcsainénak a balladában). Akinék módja volt, vette a boltban a szép varratos pókakötőt. Akinék nem, az lámpabéllel, 12-13-assal. Az is leszorította.

27. Halálos ingbe és gatyába, de ilyet viseltek ünnepnap mind

25. A mejjesinget elől betúrve, hátul keresztve viselték

Addig tartották a pókjába, amíg ki tudta magát tépni, hat hét, két hónap, melyik hogy fejlődött." Akkor csináltak neki japán inget (1. rajz) s adták rea. A gyermeket párnahajba keresztelték: „ilyen párnába becsavarták s vitték. Otthon böcsőbe tették, s egy pokróccskával letakarták. A mezőn hintóba rakták, négy lécre egy párnahuzatot spárgával rákötöttek, s rátették a lábra, s bele a gyereket, s rá egy lepedőt, egy kiseb-

28. Halálos ing

26. Legénying elől betúrve, hátul keresztve

bet, hogy ne süsse a nap. Ott a gyerek nagyon jól aludt. Aztán volt ülőszék, állószékje. Nem tartották ölbe, mert az anyának is dógozni kellett.

Aztán mikor megindultak, akkor a gyerekek hosszú ingben jártak (2. rajz) amíg iskolába kerültek. Akkor kaptak harisnyát és lájbis fersinget a hosszú inghez. Már aki járt, és aki kapott. Télen köntöst viseltek leányok, fiúk 6-7 éves korig" – emlékezett Demeter Zsuzsika néni. „Az én ba-

29. Öregasszonyos ing

póm – mesélte Zsigmond József – 1860-ban született. Az ő apja és bátyja hosszú ingben nőttek fel.” Aztán őrizték nyáron a marhákat, amíg konfirmáltak, 14-15 éves korig. Úgy keltek fel az ágyból, s őrizték hajdonfőn az állatokat.

A gyermeking szabása őrizte a legrégebbi típust szinte napjainkig. Egy szél vásznat összehajtottak, a nyakát kivágták, s elől annyira behasították, hogy a feje beférjen. Ujjának csak egy fél szélét tettek s pájhát. A nyakát s az ujjá szélét kicsit beszégték, s nyáron mezítláb s ingben, egy kis szalmakalappal mentek.

A gyerekingek mellett a havason legtovább használt gujbi

őrizte a legrégebbi formát (3. rajz).

A férfiingek, az öregesek (4. rajz) kendervászonból egyenes szabással készültek. Egy szél volt az eleje, háta, egy-egy a két ujjá. Bőujjú, gallér nélküli elől nyitott jobbágyinget viseltek még a 19. század végén is. A románok tovább őrizték a borjuszájú, kézelő nélküli formáját. Ugyanúgy kieresztett inget viseltek, mint a románok (2. fénykép). A magyaroké mindössze egy tenyérnyíval látszott ki az ujjas alól. A régi öregek körbe kieresztett inge nyakát csak galanddal kötötték össze. Vagy zsinórral, mint a hétfalusi csángók. Csak később került rá a nyaknál egy gomb és gombház.

30. Tászlis ing

Ünnepelni a század vége felé már felvették a gyapattas inget. Az 1850 körül született öregek halálukig nem vettek mejjesinget.

A mejjesingek (5. rajz) a századforduló táján kezdtek feltűnni. Ezeket már nyakgallérral szabták (24. kép), és kis kerek négylyukú porcolán gombokkal s cérnagombházzal gombolták. Viselni gyapattas vászonból, ünnepelni házi gyócsvászonból szabták. „A deréknak 4 versent vették a hosszát (előnek-hátnak) s 3 szélt a két ujjnak (1,5-1,5 szél). 15-ösbe szóttuk a gyócsot, mindig csak fehérrel és sárgával varrtuk – így magyarázta az öreg Zsigmondné. – Ezt az inget már elől betűrték, de hátul kieresztve viselték (25. kép). Fenn cérnával húzták össze, egy oldalra lerakták s meleg kenyérral lenyomtatták.” Alul a két szél között, az ujjánál, az eresztéknél és a mejjén sárga-fehér félrózsás vagy más szálvonalas. A vállon a ráncokat petrezselymesen fogták, s a vállakat vékonyabb vászonnal, hogy jobban álljon és tartson, megbélelték. A nyakgallérra később cakknesen varrást is tettek, mások csak egyszerűen kétszer letűzdelték. Ennek a bő, de egyenes szabású ingnek is pájha volt a hóna alatt, s picók a vállában.

A legényingeket (26. kép) különös gonddal varrták. Házi gyócsból, majd a 30-as évek derekától bóti gyócsból is készítették. Rózsás, fél rózsás vagy vízfolyásos szálvarrással, sárgafejéres kézgallérral s két szélén lengyel hímmel varrták. A kézgalléron porcolángomb s cérna gombház. A mejjén a kicsi pánt 5 gombbal. Az inget összeállították teljesen, s akkor a varróné cakkent rakott bele. Mert bő volt az ing, le kellett szorítani.

A vólegényinget a menyasszony készítette nagy gonddal. A szabása ugyanolyan volt, mint a rendes mejjesingnek, de azt a vállán is megvarrták, kihímezték. Asztallábás fejéres lengyel him s szilvamac díszítette az öreg Zsigmond József ingét 1919-ben. A nyakgalléron is lengyelhím és szilvamac, meg kivágott lóherlevél. Az ujjában az ereszték s a szél között már bóti csipke.

Halálos inget és gatyát (27. kép) szótt és varrt aztán a fiatalasszony mihelyt az ura házához került, s magának inget, pendelyt, hogy legyen halálukra. Ez is mejjesing volt (28. kép), s ennek is a

vállá, melle, nyaka, kéz- és nyakgallérja „*ki volt kicsit varrova*”. Erre csak egy kék flanel lájbit adtak s úgy temették.

Halálos gatyát (6. rajz) is szebbnél szebbet láttam a ládák, fiókok fenekén. Ezeket is házi szőtt gyócsból és 12-esből szabták s előbb egy, majd másfél szélből varrták a szárát. Az egyszéjes gatyának a négyzögű ületje, feneke két sarkában elől és hátul eresztéket s a két lába közé spiccet tettek. A lábszáron a széleket 2-3 ujjnyi kötéssel varrták, s lenn lyukas szegővel szegték meg lengyelhimmél, s a végét fél szilvamággal díszítették. Sárgával, fehérrel, olyan krémszínű sárgával varrták, mint az inget. Eredetileg lúggal és gálickővel festett házi cérna lehetett. A 20-as években már bolti hímző pamutból dolgoztak. A 20-as évek közepén már másfél szélből szabták a halálos gatyákat, de ilyen viseltek ünnepnap mind. A 30-as években már csipkét is tettek az oldalába, s az aljára. Lovász Miklósné Vajda Mária széles eszes varrással díszítette a gatyaszárát a két szél, illetve az egész és fél szél között. Szilvamággal, szálvonal és paráma került az alsó szegésére, s a cikkelyre a trattyá vagy tárgya felé jött a jegy. A párkányba a lapas madzaggal húzták össze. A varrásokat mindenütt megerősítették, díszítették.

Esses férfiing

Magyarón a szájhagyomány azt tartja, hogy itt nagyon régen volt egy vár, s abban egy nagyúri hölgy, Alia Mária. A magyarói templomban van eltemetve. Abban lelte minden örömét, hogy esős napokon összegyűjtötte a falu leányait s asszonyait, és ott mind együtt varrtak. Legalábbis így mesélte nekem Szász Miklósné 1973-ban ottjártamkor. A szájhagyománynak valamelyes alapja csak kell legyen, mert valóban a templom régi építményű részének sírboltjába temették a felső vár úrnőjét, Alia Mária 1661-ben, s ezért a falu a mai napig is számon tartja.

Szalárdi János Siralmas krónikája szerint Alia Sámuel halála után leányát, Mária a fejedelemszony, Lorántffy Zsuzsanna nevelte Zólyomi Miklósnak „*készítette vala*”. Lorántffy Zsuzsanna messze földön híres szövő- és hímzőműhelyében, ahol a máig fennmaradt kolozsvári, nagyvára-

di stb. nagy értékű, míves úraszalterítők készültek, több mint valószínű, „*testvéröccsének, Lorántffy Kata asszonynak*” leányát, a félárva Alia Mária is megtanította a szebbnél szebb fejéresek, szálvonalok, lengyel és német hímek készítésére, s ki tudná még elsorolni valamennyi hímzsmódot.

Egy bizonyos, hogy a Teleki Mihály akkori erdélyi kancellár patyolatinge mellén levő eszes fejéres hím (44. kép) erőteljesebb kiadásban a múlt század végén már a magyarói vőlegényi ing vállát díszítette. (45. kép)

Igy Magyaró első kézből kaphatta a fejedelmi udvar közvetítésével a külföldi és belföldi mustárakat és hímzsmódokat, melyekkel a lakodalmas vagy halottas ruháin levő egyszerűbb, esetleg kultikus díszeket gazdagította. Mert már az eszes, melyet a szerelem jelének tartanak a háromlevelelű, a szerencse, a vízfolyás az élet vize, a gerezdes, a pogácsás, a villás, a rózsás, a letörött szárnyú vagy a sántafejéres mind-mind a maga idejében segítette vagy óvta viselőjét céljának elérésében a reá leselkedő bajok elhárításában.

A két világháború között a férfiak cifra mejjesingben ünnepeltek. Ezeket a gazdagon hímzett ingeket két szél (á 45 cm) házi szóttas gyapotvászonból szabták egybe. (2a rajzok). Még be is bélelték, hogy a vállá (d) szebben álljon. Három szélt számítottak a két ujjának (b,c) A széleket kézi kötött vagy bolti hímzett csíkkal fogták össze és az ujjakat alul-felül beráncolták, úgy erősítették a vállhoz, s szép fejéres kézgallérral (3a) fogták össze. A férfiingeket mindig fehérrel és sárgával varrták. Az ingeket elől betúrva és hátul kieresztve viselték, mint a székiek. Ennek a bő, de egyenes szabású ingnek is páhája volt a hóna alatt. Az inget hátul beráncolták, elől a mellére a varrózó cakkent rakott, mert bő volt, le kellett szorítani. A gombolás alját keskeny pánttal fogták le, a menyasszony a vőlegénying vállát is kihímmezte.

Ez a szép sántafejéres kézelő (3a) is szokás szerint fehér és sárga cérnával varrták. Két szélén sárga lengyelhím van (4a), „*egyszer megótták végig, aztán színelték*” (4a) majd egyenként elkészítették a cakkokat (4b). Széken ezt a varrás darázsolt cifrának nevezik. Ingyakra, kézelőre a szálvonal szélére varrták. A szálvonal (5a)

két szélén előbb megvarrták a fél parámát vagy prámát (6a), ezzel számolták ki a szálakat, mindig egy igét, három szálát véve a túré. Majd kihúzták a szálakat a vászonból, és 3-3 szálát összefogtak, így közöttük nyílás képződött.

A sántafejéres vonalát megadó német öltéseket is sárgával varrták. 3-3 fél keresztzetet egymás alá, s a megfordulásnál két egészet. A fehérest (Kalotaszegen vagdalást), mint neve is mutatja fehérrel öltötték. Előzőleg kivágták, majd kihúzták a szálakat, mindig 3 kockának megfelelő szálmennyiséget, s azután a szálvégeket beöltötték. Bolti anyagnál jobb, ha előre varruk el a szálakat, és azután vágjuk ki, nehogy kihúzódjanak. A közbelső kocka beöltésével pók képződik, amely nagyon szépen díszíti a kivagdalt felületet. Az üresen maradt részeket azután szálára varrt laposöltéssel, fogazással és levelekkel töltik ki.

Női ingek, ingaljak

A leánykák is serdülőkorig, konfirmálásig hosszú ingben jártak, csak az első világháború után kapták a rövid inget és a pendelyt vagy ingaljat, később alsószojnyát, a 30-as évektől még bugyigót is varrtak házi vászonból.

Valószínűleg a hosszú pendelyes ing őrizheti a legrégebbi formát, éppúgy, mint a Mezőségeen vagy a csángóknál. Az adatközlők az öregasszonyos inget tartják a legrégebbinek (29. kép) melyet már 1900 előtt is csak az öregasszonyok viseltek. Ezt vették ünnepelni még a lájbis fersinghez, s ez-zenk mentek a mezőre, a Marosra, csak az előbbi szép vékony kendervászonból, az utóbbit szősz, majd gyapottas vászonból szabták.

Tászlis inget (30. kép) vettek a fiatalok már a századforduló előtt. Fickón még a 70-es években is hordták. Ezt már házi majd bóti gyolcsból szabták. A gárnyéros ing csak 1900 után jött divatba, s a galléros mellesinget csak vasárnap vették s csak huszárlájbihoz. Ezeket különösen a varrógép elterjedése után kezdték, mert legalább a mellét, s ha nem az egészet már varróasszonyok készítették.

Magyarón érdekes módon a bevarrott ujjú ing maradt meg a legutolsó időig, s mind Palotay is írja, valószínűleg ez a régebbi típus, mely valamikor a férfiinggel egyező szabással készült, csak más vidéken idővel kiszorította a mel-

31. Ünneplő ing gárnyéros

31a. Gárnyéros gyászos ing

lévarrott ujjú ún. reneszánsz ing.

A legrégebbi asszonyingeknél, különösen a viselőknél vettek másfél szél a derekának, másfelet a két ujjának „nem mérték, csak húzták ki: ez a dereka, ez az ujjá, ez az ereszték, s csípték meg. A derekának a vásznat meghajtották miután az eresztéket hozzávarrták, s a nyakát kikerekítették, a vállát megbérelték, nyakát, vállát, ujját megráncolták, begallérozták. Hóna alá tették a pájhát”.

„Anyósom a pájhát is megtódta, mert olyan fősvény volt, hogy egy darabkát el nem dobot, azt is odatette – mesélte özv. Zsigmond Józsefné

még 1972 nyarán. – *Anyósomé a nyakát egyszerűen begallérozták, s perklivel megkötötték. Az elején mejeje nem volt, s később egy gombbal s gombházzal fogták össze.*”

Ez az ingtípus a Mezőségen, például Magyardécsén mint kétszáz év előtti ünneplő ing maradt fenn, mikor még ott is finom kendervászonból szabták, s pendellyel és ruhával együtt menyasszonyi dísznek. Csak ott a szakmányt pirossal szegték s piros élővirág koszorúval esküdött épp úgy, mint a magyarói leány. Az ünneplő öregasszonyos ingeket a

századforduló előtt éppen így szabták, és a nyakánál ugyanúgy begallérozták. De azt fekete fejtővel beláncolták. Az 5 cm-es kézgalléron, kézelőn már gárnyér volt. Az öreg Zsigmond Györgyné Kocsis Zsuzsánna (1862–1947) ünneplő ingén például az ing eleje és a vállá lapos ráncra van tűzdelve, és három akasztalat kötés az ujjába. Mert az eresztéket már szép kötéssel, túcspikével kötötték össze. Az ujján szarvas esses húzás. Az elején szimpla kivágás. Ennek sem volt mejeje, csak egy gombbal s gombházzal fogták

32. Halálos ingben

32a. Inneplő ing, halálos ing

33. Alsószoknya

34. Bugyigó

össze. A vállát s a nyakát elöl lapos ráncra szedte, csak elöl, mert az jobban látszott. Hátral s az ujjába kerekráncba, mert az nem látszott. A vállát felvarrta s megtűzdelte házi cérnával. „Kissé krémszínű volt, s olyan jól mutatott. Ez is csak innen s túl, s meg van színelve elül, így van összekötve a legegyszerűbb kötéssel. Volt mindenember kötése, apádnak az inge is így volt, mert az erős volt – figyelmeztette Kiriska néni Zsigmond Józsefet, miközben az ingeket magyarázta. Kétszer volt ötve s urakba, mert az erős volt. Volt balhalkötés, de az nem volt erős.”

Tászlis inget viseltek a leányok s az asszonyok az első világháborúig. Ezt már háziszóttos gyócsból szabták. Az elejének két, a hátának másfél széjét számítottak úgy egy sing hosszúságban. Ennek már mejjét tettek elöl s tászlit az ujjára.

„Hát olyan széles mejjét tettem neki, azér csináltam két széjből. Elöl mindenember kötésével kötöttem össze, s még lyukas szegővel szegtem be az ajját” – így mutogatta már a

saját több mint hatvanéves ingét Kiriska néni. „A mejjét szálvonással csináltam, s még kézzel is hajtogattam cakkent. Fehér és sárga szálvonással az ujját is, s alól-fejül láncozás, hogy széjesebb legyen a varrás. Az ujján széjjes tászli, hímzett gallér (kézgallér) kerekráncba. A vállán van cikkely, picók, pedig csak férfiingbe jár, de így erősebb. A mejjén alól 10 cm hosszú pánt szorítja le a ráncokat, be van húzva kereken, s alatta petrezselymes ráncsal megráncolva. Vót rücss kötve reája, csipkerész, de levettem. Szígyeltem, hogy kezdtem öregedni, s így fel legyek cifrázva.”

Míg az előző típus még a jobbágyingtól alig tér el egy kevéssé, a tászlis ing, bár még örzi keleti szabását, már a rüsslő női blúzok 19. századbeli divatjának népi változatát mutatják. Különösen látsszanak a vett gyolcsból készített, s most már sok esetben halálos ingeken. Mert ezeket már egész apró ráncokba szedték, s piros kékkel vagy feketével hímezték.

Már az 1910-es években az volt a szokás „hogy legyen minden leánynak majd menyecskének piros-kék inneplő inge, és kellett legyen egy fekete is, hogyha valaki meghal, legyen” – így magyarázta az öreg özv. Kocsis Jánosné Jámor Anna 1972-ben 78 éves korában. Ezt tette el halálos ingnek. Volt elegyes ing is, piros-kék varrással. Ő ezt a feketét, ezt tette el halálára. Vett gyócsból szabta, egy-egy szél (80 cm) széles eleje háta s fél-fél szél egy-egy ujjá. Az ujjakon a szélek közé vett csipkét tettek már. Mindenember kötéssel állította össze. Nyakára gallért tettek, vállát megráncolták, aztán feltűzdeltek, az

ujját beráncolták. Az ujjakat, a tászlit közbül füleházi szálhuzásos pánttal fogták le. A két szélén egy-egy sor háromrendes és letörött szárú formával. A tászli végén még rüssel díszítették, erre kézgallért nem tettek. A ráncokat egy hímzett pánttal rögzítették közbül, s kétoldalt keskenyebb ráncba szedett farmákkal, vízfolyással, háromlevelűvel, gerezdes, pogácsás hímekekkel. A pántról a fésűs, a pogácsás, a szarvas esses, az apró hímeckéssel vetöllős forma, aztán a 20-as években átmentek a rakattas lepedőkre, párnákra.

Ezek a tászlis ünneplő ingek az ezerráncúak különösen díszítették a fiatalokat mikor vasátnap felvették s piros lājbisfersinghez a 16 cm-es ráncos, piros-kékkel hímezt tászlit, felnyomták a karon. „Mikor mentünk templomba úgy megráztuk az ing ujját, s úgy pūposan mentünk” – emlékeznek fiatalságukra az öregasszonyok. Most pedig idős korban lehúzzák az ingujjat, hogy a két szabad ujjból a feketével hímezt tászli gyönyörűen keretezi az összekulcsolt megfáradt kezét majdan a ravatalon is (32. a-b fénykép).

Az első világháború után a fiatalok kezdtek a gárnyéros inget (31a-b fénykép). Lejebb a Maros mentén, például Lapádon budrés ingnek nevezik). Ennek már széles fodor díszítette a nyakgallért, s keskeny fodor szélesebb hímezésel a kézgallér. Itt is a fiatalok a piros kék elegyest viselték, de halni már fehér-sárgával hímezték. „Ezt vettük fel, de csak vasárnap és csak lājbit, huszárlājbit hozzá. Nem mentünk blúzba, mint most” – mondta

33. pendely

35ab. Hétfalusi fiatalok, csernátfalusi leányok hámos rokolyában fehér és sárga kötéses fősződött ingben, csipkés surcban, legények kieresztett ingben, fehér harisnyában, széles bőrdérszível, fekete csizmával. Legény vásári felvonuláson Hosszúfalu 1969. júl. 27.

az 1909-ben született Kocsis Péterné. Az ingujjába egy és egy fél szélt tettek, a derekába kettő, kettő és fél szél, elől-hátul betoldva a fél szél. Az ujján a fél szél szép kötés-sel vagy szálvarrással töltték össze s a nyakára cakkenes gárnyért tettek. A mejjét gépre vitték, de a csipkét, a varrásokat még majd minden leány vagy asszony megvarrta magának.

Ugyanezzel a szabással, de gárnyér nélkül készítették a félregombolós ingeket a 30-as évek-

ben. A nyakát bepántolták, s aki szerette, kicsi csipkét is tett rá. Petrezselymesen ráncolták meg hátul, az egész szélt az ujján. „Mert ott feszül, mikor mozgassa”. Az idősebbek már kék-feketével, s nem egyszer sinórvarrással díszítették a kezelőjét. „A kézimunka az enyém, csak gépre vittem, hogy nyomja le a cakkeneket”. Mert ezeket a mejjesingeket, vagyis a mejjeket már varrónók készítették.

Különös gonddal készültek minden időben a halálos ingek

(32b). A 20-as években már halni is mejjesingeket készítettek. Az ingujjakon szebbnél szebb kötések, ablakos, rózsás, szkimbás vagy letörött szárnyú vagy más mintával. Voltak még szálvonások. „A viselőingekre német őtést varrtak s prámát a szálvonás szélére. Az ünneplő ingekre lengyel hímet s rajta bakréta.” A kézgallérokön fehér hímezés, csillagos minta, vagy paplanlepedős forma, éppen mint a cífrakendőkön.

Tehát az idők folyamán az

36a Fiatal lány nagymama leánykori láb-bisfersingében. 1972

36b Fiatal pár a hídnál, leány láb-bis fersingben, fekete szőrruhában, tászlis ingben. Legény fehér harisnyában, kék posztó ujjásban 1972.

38. Varga Sándorné (sz. 1893) régi gyócsingben és ruhában.

Ő még ebben ünnepel 1978.

egyszerű szöszvászon asszonyingtól a kender- majd gyapottas vászon, a háziszóttos majd bolti gyoicsig, az öregasszonyos ingtől a mejjesingekig sokat módosult a magyarói női ing. A második világháború után aztán elkezdődött a kivetkőzés. Előbb a félrövid ujjú ing, de melles, galléros nyakkal, aztán az egész rövid ujjúak, kivágott nyakkal viselőingnek. De már a 30-as években kezdődött a csóré nyak. Akkor már kezdték az apacsblúzt s a rövid ujjat, hogy ne töröljék a port az ujjakkal.

A pendelyt vagy ingaljat

régen szösz- vagy csepűvászonból szabták. S még az első világháború előtt is abban dolgoztak, arattak. Elöl-hátul egy szél s a két oldalán egy szél aszalasan elvágva. Sokszor még a derekán párkányt se hajtottak, csak beszegették, s „orsóhegyvel kilyuggatták, s kenderkötőt húztak belé”. Később párkányt hajtottak s abba húzták a lapis madzagot s azzal kötötték a derekukra.

Még az első világháború előtt is dolgozni szöszpendelyt vettek a leányok. „Ezzel leányoskodtam, s

hogyan forogtam, hogyan mentem – érzékenyedett el a leánykori pendelye láttán László Kiriska néni. De az asszonyok is mikor nagy meleg volt, munkába, aratni viseltesebb fersinget vettek, s ott a föld szélén le is vetették s pendelybe arattak, de azt le is rikoltották:

A felszegi asszonyak
Pendely nélkül kapálnak,
Pendelyeket levetik s
Balhájukat úgy ölik.

Ünnepelni már házi gyócs inneplő pendelyt vettek (7. rajz). „Mennyit sirültem benne (33. kép). A sztrimbás pendelyemet levették – örvendezett Kiriska néni. – Ezen van az első csipkém, oskolás voltam. Addig sohasem tanították a gyermekeket kötni. Sztrimbával kötötte az édes össze. Akkor a szaporát járták. A sirülést, nem a csacsacsát. Egész a hasukig látszott, nem hordtak bugyigót”. Szabásában azért ez sem különbözött. Ennek is eleje, háta egy-egy szél, oldalt az aszaj. Hossza 78 cm, derékbőség 51 cm. De párkánya ennek az inneplő pendelynek sincsen, csak orsóhegyvel kilyuggatva, s belé a kenderkötő. Az alja lyukas szegéssel szegve, s lenn a térdig sztimba kötés.

Nyolcvarrásos pendelyt készítettek még a 30-as években is. Lovász Miklósné Vajda Mária még 4,5 singet szabott bele. 44,5 cm széles házi gyócsvászonból. Ennek is eleje, háta egy-egy szél, 84 cm hosszú, s a harmadik szél két oldalán aszalósan betoldva. De ennek 8 kötés, 20 cm magasságú. Lóherleveles, s a pendely alján asztallábás, cakkenes csipke. A 8 varrásos pendelyt megtaláljuk a Maros s a Kis-Küküllő mentén éppúgy, mint Széken vagy a Kolozsvár melletti Györgyfalván, s mindenütt, ahol valaha is felaggalóztak, felaggatott fersingben jártak, mert az a férfiszemet jobban odababonázta.

Alsószoknyát

a székel szóttos vagy a segevári szóttos lájbis fersinghez kezdtek venni Magyarón. Régen kék parkét volt, piras damisszal díszítve, mert az nagyon jól mutatott mikor a leányok táncoltak. 3 métert vettek egy alsószoknyához, mert az leért a bokáig.

Házi, majd bóti gyoics alsószoknyát (34. kép) vettek a pendelyre, máskor a táncba kettőt, az

39a Székelyszóttos lájbfersing,

39b Lájbfersing bársony virágos ruhával

alsó hosszabb volt, a felső rövidebb.

Derékba 32-34, 68 centire összeráncolva s begallérozva. Ahogy aztán rövidült a szoknya, mind több hajást tettek rá. Mert a lájbfersingről miután lebontották a lájbit s huszárlájbit vettek, a szoknya is fokozatosan megrövidült lábszárközépig, majd alig ért térd alá.

Bolti gyolcsból két szélt, a 80 cm-t számítottak, s az aljára 187 cm bő gárnyért, fodrot varrtak. Rajta piros-kék majoránnás sinorvarrással. Míg a pendelynek magából hajtottak párkányt, az alsó szoknyát előre beráncolták s derékba szabott oldalt gombolódó pántba gallérozták

A bugyigót (35. kép) a leányok a 30-as évek derekától a rövid szoknyával kezdték viselni, mert a táncba a rövid szoknya igen repült. Házi gyolcs vászonból aszálosan szabták, s derékban éppen olyan párkánya volt, mint a pendelynek, csak oldalt gombolódott. De alól-felül perklit húztak, s az aljára sinorvarrással rózsás kicsi bokrétát varrtak.

Lájbfersing

Magyarón az ingre és a pendelyre fersinget, meghozzá lájbfersinget vettek. A legidősebb adatközlők is úgy emlékeznek, hogy „bótakból vették, s vótak sátrak, s onnan”. Volt székely szóttos, segesvári szóttos és apró veres „mikor leány voltam, mind olyat hordtam” emlékezett a 84 esztendő Vajda Gáspárné, akkor nem vót külön lájbi, mint most. Az első háború utánig mind avval jártunk”. Az egykori családi képek tanúsága szerint „avval jártak”, gyermekek, leányok, asszonyok a század eleji magyarok, románok egyaránt (1-3. fénykép), de az egykori levéltári adatok, tanúvallomások azt mutatják, hogy a 19. század elején ezt a fersinget még fehér vászonból készítették, akár csak a hétfalusi csángók hámos rokolyáit (36a-b kép). Mert Toldi Klára egykori cselédje többek között azt vallotta, hogy „az ellopott vékony vászon lepedőből inget csináltam magamnak, a gyolcs-lepedőből hasonlólag fersinget” – vallotta 1826-ban. De a most 80 év feletti idős asszonyok is úgy emlékeznek, hogy a század elején a koporsóba még láttak fehér fersin-

get. „Az én nagyanyámat tiszta fehérben temették – emlékszik Szabó Krisztina, aki akkor már 20 éves lehetett – abban, amiben megesküdött 1909-ben. Aki megtartotta, fehér házi szőtt vót a fersing, ilyen, mint a pendely. Fehér vót a fersing, lájbitól. Azt még mindenki megvarrta magának.”

Hétfaluban sem ismerték a hámos rokolyát az 50-60 évesek, csak a 70-en felüliek emlékeztek rá, s egyetlen egy darab került elő, a többivel mind eltemették az asszonyokat. Mert ott is a menyasszonyi ruhát tartották halni. S azt tartották, aki azt elteszi, hosszú életű lesz. A csernátfalusi papné emlékezett, hogy még az 50-es évek derekán is temetett 80-90 éves asszonyokat fehér, aprón lerakott hámos rokolyában.

„A piros és sötét lájbfersingeket már vótak varrónék, géppel azok csinálták. Ezeknek már szabott lájbját vót ugyanabból az anyagból. Meg vótak rakva a lájbi cánklioval, kicsi sinór ezüstfarma, s a bársonya ki vót díszítve, s a fersing aljára kefezsínórt tettek. Abban az időben Mukáné Kikó Kristóf Pendzsi s Jódi Anikó, ők vótak az első varrónék. Amíg nem vót

40. Zöld bársony huszárlájbí fehér gyöngyvel kivarrva

gépjek, kézzel csinálták. De mind ilyen varrónék varrták”.

A székely szöttes lájbisfersing (37. a-b kép) ünnepi ruhadarab volt a lányok és fiatalasszonyok viseletében. A lányoknál már az első világháború után kezdett kimaradozni. De az asszonyok még a 30-as évek végéig is viselték. Az öregasszonyok fekete szöttes, majd vásárolt anyagokból készítették lájbisfersinget. A most élő öregasszonyok még mindig viselik (38. a-b kép). Éppúgy, mint a mezősegi magyarok és a románoknál a Kolozsvár környéki Magyarlónaig. Az idősebb román asszonyok az 1970-es években is lájbiszoknyában jártak. A lájbiszoknya a székieknél a gyermekviseletben maradt fenn legtovább.

A magyarói lájbisfersing fiataloknál lábszárközépig, időseknél majdnem bokáig érő sűrűn ráncolt szoknyarész volt a rövid testhez álló lájbíhoz varrva. A szoknyarészt 2 cm-es rakásokba szedték, s az alján körbe körülbelül hüvelykes tenyér széles fekete bársony sujtás díszítette. Fölötte kb. 2 ujjnyira 2-3 gárnyérszerű felhajtás, s az alját a kopástól sötét-kék kefezsínór védte.

A lájbí és a fersing összevarrásán tenyérnyi széles fekete bársony sujtás volt, de sujtás díszítette a cakkenes nyak és mellrészeket éppúgy, mint a karótőt. Úgyisint az elő és hát vonalait tetés és szerint fehérrel hangsúlyozott fekete bársonysujtással cifrázták. A hátán nyíló tulipánhoz hasonló 4-6 szétnyíló sujtás, vagy a széles bársonycsíkok mellett egy ujjnyi 1-3 karcsúsító vonal tette a lájbít díszesebbé. Elöl sűrű kék-piros kis porcelángombok a leány- és menyecskeingek piros-kék hímezésével kapcsolta össze az amúgy is harmonikus, elegáns ru-

41. Emlékkép Magyaró 1937. jún. 20-án. Valamennyien huszárlájbiban, szoknyával és fehér hímezett vagy fodros kötényben

hadarabot.

A fiatal lányok és menyecskek a segesvári vagy székely szöttes lájbis fersinghez (39a) apró pirosrózsás bársony vagy szőrruhát (39b) és piros-kék hímezésű tászlis inget vettek. A rövidekű vállat vagy lájbít később lebontották s a fersinget, illetve akkor már a szoknyát begallérozva, huszárlájbíval egyesek még ma is viselik.

Kétféle székely szöttest vásároltak a magyaróiak. A sötét és kék felhúzóval és pirossal levertet inkább az idősebb asszonyok viselték. A sötét és pirosat pirossal leverve a fiatalasszonyok, leányok vették. Itthon is próbáltak szőni, de keskeny volt s nem jött ki olyan szépen. 1890 táján „mikor vót az ideje” mindenütt lehetett kapni. „A bótakbó vettük Szászrégenbe a piacan vótak sátrak, s abbó vettük. Csak a pénz vót szűk”. A 40-es évek elején Segesváron a magyaróiaknak és a disznajóiaknak ismét szöttek rendelésre. A holtmarosiak már nem használták.

„Régen a leányoknak a staférunghaban vót pántlikacsíki szöttes egy csík kék, egy piros, mint a hüvelykujjam”. A segesvári tiszta pirossal volt felvetve és kékkel és pirossal volt sujtázva. Az apró veres egyforma volt „akár fel, akár le”. Ezek a szöttesek mind 80-85 cm-esek voltak. A fersingnek teljes hosszát vettek. Nem volt megtoldva, mind a székelyeknek a farba toldott. Ezért a vonala egészen más, mint a székely háziszöttes rokojának. „Ezelőtt lakodalomba is mind ilyenekkel mentek”.

A 100-150 éves empirikus női öltözet, mely Erdély-szerte az ura-

dalmak környékén ment át a népviseletbe, Magyarón nagyon szép vonalú előnyös ruhadarab volt fiatalnak, idősnek egyaránt (37a-b). Az első világháború után nem lehetett kapni sem szövetet sem szöttest. Akkor inkább szöttek. „Így csíkoztuk, mint a székelyek, csíkoztuk kék pamutttal s pirossal. Abból kiülen lájbít csináltunk s szoknyát. Mind elviseltem abba az üdőbe – monda az öreg Vajda Gáspárné – most nem lájbizom”.

Magyarón is jártak háziszöttesben. Az asszonyoknak szöttek pipitát, 6 szál fehér és 6 szál fekete, s úgy is verve. Ebből már blúzt és szoknyát csináltak a 20-as évek után az idősebbeknek. A menyecskeknek fehérret vetettek és csíkosan 4 szál piros és 4 szál fehérrel verték. „A leányoknak vót fehér, két ujj fehér elszakasztva két szál pirossal. Jól nézett ki, s pirossal díszítették fudrosan. 5 sing vót a szoknya, s az alsó darabot ketté vágták s az fudrazták. Nagyan soknak vót itt a faluba – Szász Miklósné Mínya szerint. – A szaknyát megvarrták, de a blúzt vitték varrónékho.”

Így a lájbisfersinget felváltotta a lájbí nélküli, amit az öregek ma is fersingnek, a fiatalok szoknyának neveznek. A szoknyákat munkaruhának háziszöttes gyapjából vagy festett kenderfonalból is szöttek. Az ünnepi szoknyákat a módosabbak különböző színű és mintájú anyagokból ráncosan begallérozva készítették.

1921-ben „még mik is mentünk délután a templomba mezítláb s lájbisfersingbe. Nekünk mind lájbis vót. A második háború után is az ilyen öregeknek” – emlékezett Szász Jó-

zsefné (sz. 1904). A 30-as években a lájbis fersingről is lebontják a lájbít, azelőtt lájbisfersingnek vagy csak fersingnek nevezték. S mihelyt a lájbiról elbontották s külön begallérozták, szoknya lett belőle. Ezt már huszárlájbival vagy lékrivel viselték.

A huszárlájbít (40. kép) a 20-as évek közepétől kezdték készíteni. Piros vagy zöld bársonylájbí fehér gyönggyel kivarrrva. A háta jóval szélesebb, a dereka hosszabb, s a kivágása kör alakú s világító fehér gyönggyel van kivarrrva. A régi lájbí az empirios vonalnak megfelelően keskeny hátú és rövid derekú volt. A románok egészen a mell alatt kötötték meg. Ők huszárlájbít soha nem viseltek, a magyarok is csak a fiatalok. Az öregek nem vettek ilyesmit magukra.

Fehér kivarrott szoknyát is készítettek a vitézkötések huszárlájbíhoz (41. kép). Szász Miklósné Mínya szerint „mikor vótak konferenciák, ott tanácsolták, hogy milyen szép a magyarói varrottas, s milyen szép volna a ruhán is. Akkor varrták a fehér szoknyát s ahhoz a gyöngyös lájbít. Ez volt a legutolsó lájbí, azóta nem csinálnak lájbít. Ezt csak a fiatalok viselték. Ez sűrűn van akármelyik háznál, ahol fiatal van (42. kép).

Az idősök még ma is ragaszkodnak fiatalkori ruhadarabjaikhoz, s ha nem egyéb, a ravatalon még magukra kívánják venni. Az 1920–30-as években gazdagon hímzett halottas inget és pendelyt. De kívánatos volna, hogy az egykori sajátos magyarói öltözetet nem csak halni, de ünnepelni is megtartanák.

Mindig előttem van a finnországi népfőiskolások záróünnepélye, ahol a polgárosult falusi lakosság egykori sajátos népviseletében ünnepelt. És egymás mellett láthattuk az egyes tartományok és vidékek szín pompás viseletét.

44. Vőlegény ing válla

45. Teleki Mihály kancellár inge

42.a-b. Fiatalok ünneplőben 1978. febr. 3.

Mely szerintük teljesen összhangban volt a házi könyvtárral, rádióval, villanyvilágításos és vízvezetékes lakásokkal, istállókkal és tyúkászatokkal.

Én nemcsak a felhígult, külsőségekben talán tetszetősebb huszárlájbis, párnahímzéses kötényt és szoknyát szeretném ünnepi viseletként viszont látni (42a), hanem a maga nemében hallatlanul elegáns, első világháború előtti segesvári vagy székely szőtt lájbisfersinget kásmir ruhával és gárnyéros vagy tászlis inggel (30, 31. kép), melyet Molnár István bácsi fehér öltözete vagy fiainak két lájbis ünneplője igen szép színnel gazdagítaná a két haza palettáján a magyar tájegységek népviseletének színskáláját.

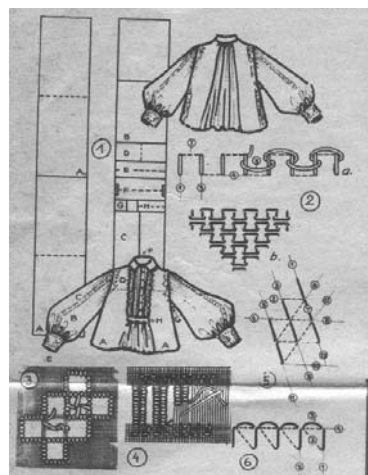
(1980)

SZENTIMREI JUDIT

43. Fiatalok régi ünneplőben, leány lájbisfersingben, leány fehér harisnyában, kék lájbiban

1-6. rajz. Az ingek szabása és díszítései

„Akkor is magyar cigány vagyok!”

Kísérlet egy roma identitásért folyó harcának elemzésére

1. Az alábbiakban egy egyén (etnikai) identitásának igazolása érdekében folytatott évtizedes harcának bemutatására teszek kísérletet. (Az etnikai identitás meghatározását itt némileg megkerülve inkább a Kende Péter által tett megállapításra támaszkodunk, mely szerint minden definíció hasztalan próbálkozás, amíg van egy olyan intuitív tudásunk erről az összetartozási tudatról, amely – éppúgy mint bizonyos személyes kötelek – kitart téren és időn át. Kende 1994.98. Az etnicitás elemzésének problémájához lásd még Barth 1996.3–26).

Az elemzés az etnikai identitás, a személyes integritás megcsorbulása, a kisebbségi sors narratív megjelenítésének néhány produktumán (Puczi Béla élettörténetének törzsszövegét a magyarországi Roma Sajtóközpont által készített mintegy tíz órányi interjú képezi, melyet még további alkalmakkor készített tíz órányi interjúszöveg egészít ki) és azok mechanizmusának vizsgálatán keresztül próbálja megragadni Puczi Béla sorstragédiáját. (A sorstragédia a fenomenológiában használt fogalom. Olyan sorscspás, amely nemcsak utoléri az egyént, hanem vélt önazonosságában sújtja. Lásd Tengelyi 1998.199). Az elemzés háttérében olyan általános és konkrét kérdések húzódnak meg, mint: melyek az etnikus/csoport hovatartozás alapjegyei? Illetve: mitől lesz valaki magyar? Illetve: meddig lehet magyar egy roma?

Dolgozatomban nem kívánok részletesen kitérni a *narratív viselkedés* és az ebből nyert adatok értelmezésének elméleti kérdéseire (l. Bíró 1994.55–72.), az egyén által megfogalmazottak hitelességének problematikájára (Bloch 2004.54–59., Gyáni 2000), számomra ugyanis nem az a fontos hogy mi van, hanem sokkal inkább, hogy az egyén erről mit gondol (vö. Kende 1994: 176). Keszeg Vilmos meghatározása szerint „egy kor történetei, narratívumai hasonló tematikai és strukturális-morfológiai paraméterek közé illeszkednek be, és felhasználásuk, megítélésük is, mint identitásszervező eljárás hasonló. Ez egy alapvető emberi viselkedési stratégiával, a narratív viselkedéssel magyarázható” (Keszeg 2002.257).

Az elemzés számára kiválasztott elsődleges terepet – a néprajzi elemzésekben némileg szokatlan módon – egy könyv képezi: Puczi Béla: *Marosvásárhely, 1990: három napig magyar, egy roma a barikád magyar oldalán* (Roma Sajtóközpont. Bp. 2000). A terep, valamint a terepről alkotott tudás, tehát az olvasás aktusán keresztül objektívalódik, és mint ilyen maga az értelmezés is inkább a szöveg (egy lehetséges) olvasataként fogható fel, számolva az olvasással járó interpretációs magatartás minden hátrányával-előnyével.

2. Puczi Béla 1948-ban született Sáromberkén, gróf Teleki Sámuel uradalmán, a család első gyermekeként. Nagyapja a grófnő kocsisa volt, a család többi tagja pedig az uradalom földjein dolgozott. Anyja parasztszöveg volt: „onnantól kezdve, hogy meg tudta fogni a kapanyelet, mezőmunkásként dolgozott az uradalomban”. A grófi bírtok államosítása után pedig Marosvásárhelyre járt be dolgozni. Apját alig ismerte: „kőműves volt, mindig a munkával foglalkozott. Mire kicsit felnőttem meghalt. Ketten voltunk testvérek, miután a

szüleim elváltak, apám Szászrégenbe költözött, s született még hét gyermeke.”

Puczi Bélát anyja egyedül nevelte fel: „Nehezen, keserősen nevelt: reggel ötkor kelt, este hazajött, főzött, mosott, takarított, engem tanított. De nagyon boldog volt, a tanulásom adta neki a legnagyobb örömet”.

Általános iskolába Sáromberkén járt, ahol a többi cigány gyermekkel együtt magyar nyelven tanult. Az elemi iskola elvégzése után az egykori Teleki kastélyban létesült gazdasági szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Tanulását anyja mellett nagypapa felügyelte, irányította: „elmentem játszani egy órát, kétőt, aztán értem küldött, menjek tanulni [...] Az egész családom büszke volt, hogy tanulok. Én, meg egy másik gyerek lettünk az első cigány szakmunkások a faluban.”

Tanulmányai befejeztével Sáromberkén dolgozott a helyi mezőgazdasági géppark alkalmazottjaként, de az alacsony bérezés miatt a közeli Maroszentgyörgyre költözött, ahol sofórként különböző üzemekben dolgozott. Itt ismerkedett meg feleségével, Barabás Máriával, „egy szegény cigánylánnyal”. Családot alapított, gyermekeket nevelt. Házasságából négy gyereke született: Karcsi, Levente, Mónika és Béla. A gyerekáldás mellett más szerencse is érte ekkor a családot: a vállalat, ahol Puczi Béla dolgozott, a népes család számára egy három szobás panellakást utalt ki. Árát líbiái vendégmunkásként kereste ki. Erről így vall: „Líbiában kerestem meg az árát. Egyszer jött egy olajsejk az intézetbe, fel kell tárnai egy olajmezőt, kell neki a vállaltól ennyi és ennyi ember gépestül. Öt évet dolgoztam kint nyolcvankettőtől, hat hónapot kint voltunk, hat hónapot odahaza. Kocsin mentünk ki egész Líbiáig, vagy háromszáz autót. Mire kiértünk teljesen tönkrementek.

Még bort is csináltunk magunknak: kicsavartuk a szőlőt a kezünkkel, be egy hatvanliteres hordóba, beástuk a homokba, három nap múlva már ittuk is. Olyan szőlőt nem láttam sehol, öt kilós volt egy fürt. És ott a homokban termelt meg, az oázisban. Az ember mikor meglátott egy oázist, az olyan volt, hogy van egy nagy füzet, s ütsz bele egy pontot egy ceruza hegyével. Annyi volt az egész. Akik voltunk ott kint, mind betegek vagyunk.”

A nyugalom és a béke évei voltak ezek Puczi Béla számára. A napi munka mellett otthon barkácsolt antennával nézte (kollegáival együtt) a magyar tévécsatornák által sugárzott műsorokat, elsősorban labdarúgást, de „mikor a magyar tévében kezdett több szó lenni Erdélyről,” akkor már a politikai műsorokat is. A marosvásárhelyi rádió magyar nyelvű adásainak beosztása után pedig a Szabad Európát hallgatták.

1989 decemberében családjával Bukarestben tartózkodott. Ő is kint volt az utcán, a tömeggel együtt tüntetett, örült a változásoknak: „Nyolcvankilenc decemberében Bukarestben ért minket a forradalom. A forradalom oka szerintem az irtó nagy szegénység volt, és csak azért nem tört ki hamarabb, mert mindenki félt: Jött a Tőkés-ügy, mindenki melléállt, már a párttitkárok, a szeku, meg a rendőrség kivételével. Magyar, román, cigány, mindegyik. És erre akarta Ceausescu magához vonni a népet. Úgy rendelkezett, hogy minden nő, aki két gyereknél többet szül, kapjon kétezer lej a gyerekek után. Bukarestben ezért tört ki az egész balhé. Összegyűltek a parlament elé a nők, a

férfiak és kiabáltak: ezt a pénzt add oda anyádnak. Annyira hitt saját magában, hogy azt hitte ez a kis nép megelégszik azzal, ha kap a gyerek után kétezer lejt.

Huszonkettedikén este kerültünk az utcára, hallottuk a puskaropogást, az emberek jajgatását, és sok helyen az örömkialtásokat. [...] Ott segédkeztem éjjel egy autón: egy kamion karácsonyfát hoztak Brassóból a nincstelen embereknek, segítettem szétosztani a fát.” Mindenki jobb sortot várt! Ám Puczi Béla számára az 1989-es események nem a jobb életet hozták magukkal. A 1990-es marosvásárhelyi márciusi események áldozatokat követeltek. Egyik közülük Puczi Béla volt.

A család 1990 március elején költözött haza Maroszentgyörgyre, 15-én Puczi Béla is ott volt a székelly vértanuk szobránál szervezett megemlékezésen, valamint az ezt követő utcai megmozdulásokon. Eleinte csak mint kívülről szemlélte az eseményeket, de március 19. éjszaka, amikor az események végképp elszabadultak, ő is kiment az utcára: „akkor éjjel már senki sem aludt. Őrségben volt cigány és magyar.”

Az események hevében nem lehetett a józan észre támaszkodni, a tetteinek következményeivel senki nem számolt. Puczi Béla is csak 1990. március 28-án döbönt erre rá, mikor hajnalban a rendőrség csengetett lakása ajtaján. Szökni próbált, de az ablaknál is rendőr állt: „tíz perc múlva már az autóban ültem [...] Bevittek a rendőrségre, hatunk közül engem utoljára.”

A rutinkihallgatás – amivel feleségét a rendőrség megnyugtatta – hét napig tartott: „Mindent bevetettek. Volt olyan éjszaka, hogy nem engedtek aludni, egész éjjel ordítottak nekünk, hogy gyilkosok. Hét napig nem volt más csak verés meg vállalat.” A hetedik napon Puczi Bélát és társait áthelyezték a marosvásárhelyi börtönbe, ahol nyolc hónapot töltött. A börtönben emberségesebb körülmények fogadták: hetente írhatott levelet, szombatoként csomagot kapott, és feleségével is beszélhetett. A rendőrök sem verték többet, bár a kihallgatásokra továbbra is napi rendszerességgel sor került.

A tárgyalásra Nagybányán került sor. Puczi Béla és társai számára az RMDSZ biztosított ügyvédeket, de a költségeket a családnak kellett állnia. Felesége eladta a tévét, ebből fizette a perköltséget.

Az első tárgyalást követően szabadlábban védekezhetett. A szabadulás öröme azonban nem tartott sokáig: a közel egy éves szabadságvesztés után nem találta helyét a társadalomban: „Megpróbáltam a régi kollegákkal néha-néha egy sört meginni, ahogy volt azelőtt is. De nem sok idő után feladtam. Az utcán utánam kiabáltak a helyi románok, hogy gyilkos, és én már nem bírtam, inkább bezárkóztam. Le voltunk szegényedve: míg a börtönben voltam, a feleségem eladott tévét, magnót, mindent, hogy ki tudja fizetni az ügyvédet, meg a szombati csomagokat. Az RMDSZ-ben kaptunk fejenként 3000 lejt. Munkát nem találtunk: akárhová mentünk, az üzemigazgatók mind le voltak cserélve [...] csak ránk néztek, megnézték a munkakönyvünket, és máris nem volt hely. Végül elmentem napszámba egy sírköveshez.

1991. január–május között havonta került sor tárgyalásra. Az utolsón, május 28-án kimondták az ítéletet: egy év hat hónap letöltendő büntetést és 600000 lej bírságot róttak ki rá a román állam vagyonának megrongolásáért. Ekkor határozta el, hogy Magyarországon kér politikai menedékjogot. Egy táskával, egy újságcikkkel, és a maroszentgyörgyi református lelkes államtitkárhoz címzett ajánló leve-

lével a kezében ült fel az első Magyarországra induló autóbuszra. Csupán annyit tudott, hogy az erdélyiekkel a Moszkva téren, vagy a Nyugati pályaudvaron találkozhat legkönnyebben.

Magyarországra érve rendőrök igazoltatták, ők kísérték be a menekültügyi hivatalba. Miután jegyzőkönyvbe vették vallomását, igazolványt állítottak ki számára és kapott egy vonatjegyet Bicskére, a menekülttáborba: „A táborban kaptam egy szatyrot, benne sajt, pástétom, kenyér. Panelbarakk, a folyosón zuhanyzóval, vécével”. Bicskén és Csapliban alkalmi munkát vállalt, ezt követően a kelenföldi vasútállomáson dolgozott. 1992. január elején ismét behívták a menekültügyi hivatalba és közölték vele, hogy mivel nem tudja kérelmét kellőképpen indokolni, elutasították, 15 napon belül el kell hagynia Magyarországot. Hazatért Romániába, összegyűjtött minden iratot, újságcikket, az RMDSZ-től kapott egy újabb igazolást, és ismét visszatért Magyarországra. Az eljárás újrakezdődött: visszahelyezték a bicskei táborba, és visszaverték a vasúthoz is dolgozni. Május elején megkapták a menekültstátuszt, de mivel több alkalommal is összekülönbözött a tábor néhány alkalmazottjával, el kellett hagynia a menekülttábort. Pestre utazott, ott váltott albérletet: „Minden reggel a Moszkva téren voltam. Mikor találtam munkát, mikor nem.”

Elkeseredettségében 1993. január végén útlevelet váltott és Franciaországba emigrált, ott próbált menekültstátust szerezni, de kiutasították. Ennek ellenére Párizsban maradt. A metróban és az állomásokon aludt, nappal „saliont” tolt, újságot árusított. Nyomorgott. Az illegalitás határát súroló életet élt. Egy ideig a párizsi magyar református gyülekezetnél húzta meg magát, majd ismét az utcára került. Párizsban utcai lázongásokra került sor, az utcák megteltek rendőrökkel. Egy ellenőrzés alkalmával letartóztatták, és kiutasították az országból. Visszatért Magyarországra, ahol már a reptéren várta a rendőrség. Közölték vele, hogy 30 napon belül el kell hagynia országot.

Mivel helyzete nem tisztázódott, Puczi Béla továbbra is bujkálni kényszerült a hivatalos szervek elől. A sokéves hányadtatás során a rejtőzködést olyan annyira tökélyre vitte, hogy egy váratlan rendőrségi igazoltatás alkalmával le kellett buknia ahhoz, hogy megtudja: már egy éve megkapta a menedékjogot. Ezt követően, az 1990-es évek végén készítette el a Roma Sajtóközpont azt az interjúorozatot, melyre elemzésünk épül. (Az interjúkat Mohácsi Viktória és Sztojka Katalin közreműködésével Bernáth Gábor készítette.) Azonban sem ez, sem helyzetének tisztázódása nem hoz vigaszt számára, az elszalasztott tizenöt évet senki nem tudja visszafizetni: „Öt társamból kettő halt. Ezt a tíz évet nem tudja nekem kifizetni senki. Vagy a családomat elfelejtetni. Azért beszélek róluk keveset, mert szavakat nem találok rá. Nincsen olyan szép szó, ami engem meg tudna nyugtatni, hogy ezt a tíz évet elvesztettem. [...] Nem tudok csinálni semmit. Annyira lealacsonyodtam, hogy nem merem azt mondani, hogy élek.”

Hiába mesélte fásultságig történetét, nem talált meghallgatásra, nem bírta az anyaországi magyarságot szolidaritásra – legalábbis azokat a hivatalnokokat, munkaadókat, közembereket, akikkel kapcsolatba került. „Másfél évtizedes küzdelemmel és magánnyal, egy Magyarországgal és saját magyarságával kapcsolatban szótt mofisszal a háta mögött ma

Budapesten él, munka, hajlék és pénz nélkül” – írja az élettörténet előszavában a kötet szerkesztője (Bernáth 2000.9).

3. Puczi Béla sorstragédiájának okait a következőkben látjuk: akárcsak számos erdélyi sorstársa cigány, magyar cigány és román egyszerre. Bár ő magát inkább magyarnak szeretné látni. Élettörténete, élettörténetének elmondása mögött kitapintható – részben irányított, részben ösztönös – intenciók csak ebben a kontextusban értelmezhetőek. Az élettörténet-kutatásban többen is hangsúlyozzák, hogy az élettörténet-mondásnak téje van, az egyén jól meghatározott céllal mondja el életét (vö. Keszeg 2002. 105–124). Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a biográfiát számtalanszor átítatja a politikum (pl. Hop-pál–Küllös–Krupa 1974). Puczi Béla élettörténete szintén nem mentes a politikumtól. Élettörténete egy olyan keretben történik előadásra (az 1990. márciusi események) mely a romániai kisebbségpolitika kudarcáról tanúskodik. Az élettörténet maga pedig a magyarországi romák integrálásának kudarcáról, a romák jogainak folyamatos megsértéséről számol be. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy ez részben az interjúkészítő munkájának eredményeként fogható fel. Hiszen mind a rendszerelmélet, mind a narratológiai kutatás egyetért abban, hogy az interjú esetében a gyűjtő második szerzőként fogható fel (vö. Réthey Prikkel 1991), s ez az irányított interjú esetében még hangsúlyosabban igaz.

Puczi Béla magyarságképét a magyar anyanyelv, valamint a magyar környezet mellett leginkább nagyapja történetei alakították. Ő ültette el benne a magyarságtudat első csíráit: „Nagyapám Teleki Sámuelné nagyságos asszonynak volt a kísérőlovasa, többet tudott a magyarságról, mint akármelyik magyar. Közte és a magyarok között soha nem volt különbség. Úgy lett díszlovas, hogy nem volt cigány típusú ember, valamelyest kivált a többi cigány közül. Voltak cigányok akik még nem akartak beilleszkedni a civilizált életbe, de nagyapámat nagyon szerették a magyarok. Fehérkés volt, nem volt fekete egyáltalán, és a grófok tudták, hogy kiben van egy kis civilizált érzék. Nagyon vitéziiesen tudott viselkedni a nagyapám, magyar stílusban, fejet föl, mellet kihúzni. Nagy, kipödört bajusza volt. Megvannak a képek otthon, mindig mutatta: nézd meg fiam, milyen voltam én, vitézkötéses ruha, bekecs meg magas sapka, mint a magyar huszároknak. Kísérte a grófnőt, mikor az más faluba ment látogatónak, vagy ha Pestre jött, itt ült vele egy hónapot, kettőt. Sokat mesélt az Andrássy útról, meg a citadelláról. Mikor mesélt, az olyan volt, mintha én is ott lettem volna.

Nagyapámtól tanultam a legtöbbet, a magyar nemességét, tőle hallottam először az igaz magyar emberek nevét.”

Ezt csak erősítette az a tény, hogy a környező falvakban (Erdőszentgyel, Sárpatok, Gernyeszeg) lakó roma nyelvet beszélő, de románul is tudó cigányok is magyarnak tartották a sáromberki cigányságot, ugyanúgy bozgorozták, mint a magyarokat: „a faluban minden cigány magyarul beszélt, a románok, meg a román cigányok is magyar cigánynak hívtak minket, meg úgy, hogy hazátlan: bozgor. Hiába voltam én cigány, nekem is azt mondták: bozgor”. Ezekben a helyzetekben legfeljebb az vigasztalhatta, hogy a magyarok egy része befogadta, magyarként, sorstársként tartotta számon: [voltak magyarok] akik azt mondták: ti magyarok vagytok, itt mindenki magyar”. Illetve más helyen: „Nálunk magyar és cigány között nem volt választás. Több cigány esküvőjén magyar volt a tanú, olyan is volt, hogy cigány gyermeket magyar keresztelt, ha arra

nem is volt példa, hogy cigány keresztelt volna magyarnak.” Azonban olyanok is akadtak, akik megtagadták tőle ezt a közösségvállalást, „akik cigányoztak [...], a magyarnál ez volt az első ijesztgetés a gyermekeknek, jön a cigány, zsákba rak s elvisz”.

1990-ben bekövetkezett az a sorsforduló Puczi Béla életében, melyre mindig is vágyott. A sok évi frusztrálás után végre alkalma volt magyarságának nyilvános felvállalására, legitimálására: március 16–19. között, három napig magyar lehetett. Ünnepelet hős, a vásárhelyi magyarok egyik hőse. A magyar-cigány közeledésnek akkor irodalmi példái is előfordultak. Ekkor született az akkor szállóigévé vált kurjantás: „ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok” (Látó 1990.12. sz.)

De ez az állapot nem tartott sokáig, és végképp nem volt eszélmentől mentes. A román állam bűnbakokat keresett, s miközben a magyar identitás nyilvános felvállalása következtében elkövetett tettei miatt vádolták, vallatói folytonosan arra kényszerítették, mondja már meg cigánynak, vagy magyarnak érzi magát. Végző elkeseredésében hagyták el a címbe szereplő szavak a száját: *ha megbaszod a kurva anyádat, akkor is magyar cigány vagyok.*

A tárgyalások alatt szintén magyarnak érezhette magát. A börtön és a törvényszék előtt összegyűlt emberek a marosvásárhelyi magyarokat éljenezték: „Azon vettük észre magunkat, hogy valakik kiabálnak: éljenek a marosvásárhelyi magyarok. [...] Az épületet körbevette a város magyarsága, meg a marosvásárhelyiek, akik hat busszal érkeztek a tárgyalásra. Éljeneztek minket, éljenek a marosvásárhelyi magyarok, szabadságot a magyaroknak.” Szabadulását követően Marosszentgyörgyön hősként ünnepelte a magyar közösség. Bár a közömbösség jelei már ekkor mutatkoztak, ugyanis Nagybánjáról hazatérve a vonatnál senki nem várt rá: „hajnalban értünk Marosvásárhelyre. Senki nem várt, hogy hazavigyjen, pedig jöhettek volna a románok, és agyonverhettek volna az utcán. [...] Gyötört a sírás”.

Puczi Béla, mivel itthon nem remélhetett menekülést (az utolsó tárgyaláson egy év hat hónap letöltendő büntetést és 600000 lej bírságot róttak ki rá, amit képtelen lett volna kifizetni), azokhoz fordult, akikkel közösséget vállalt. Magyarországra ment menedéket kérni. Ajánló levele ellenére sem fogadták tárt karokkal. A magyarországi menekültügyi iroda alkalmazottja szemében nemcsak hogy hősnek, de magyarnak sem számított: „És akkor kérde: magyar vagyok, vagy más nemzetiségű. Mondtam, persze, hogy magyar vagyok, megmutattam a személyi igazolványomat, bele volt írva: magyar. Látja asszonyom, magyarul írtam mindent, magyarul beszélek, persze, hogy magyar vagyok. Erre ő: úgy tudja, hogy más nemzetiségű vagyok. Kiparancsolt az irodából, várjak kint, és még utánam szólt: maga miért jött ide, magából van itt is elég. Ez nagyon szíven szúrt. Hogy én mint cigány mit keresek itt. [...] Én itt győződtem meg róla, Magyarországon. Amikor azt mondták, maga minnek jött ide, maga cigány, magából van itt elég. De azért azt, ami otthon történt, nem bántam meg.”

A megaláztatások elől Párizsba menekült, ahol román cigányok vették pártfogásba. Párizsban nemcsak a hatóságok szemében volt román/cigány, ő maga is ilyenként beszél magáról. Az elkövetett törvényteleneségeket palástolja, a cigányok összetartását, szorgalmát hangsúlyozza.

Puczi Béla életének e néhány sorsfordulója is jól példázza, hogy az identitás, az etnikai identitás sem rendelkezik szilárd és állandó tartalommal. Sokkal

inkább szituációfüggő. Mindig attól függ, hogy kikkel együtt, és főleg kik ellenében kell meghatározni. „A nemzet – írja Komoróczy – szociológiai értelemben, makro-szociális csoport. Önmeghatározása és ehhez kötődő öntudata alapján véve szituatív [...] a konkrét megfogalmazás mindig válasz kívülről föl-tett kérdésre (Komoróczy 1995.292).

Ezzel a megállapítással lassan az elemzés határaihoz értünk. Miként a szerző története, az értelmezés is komor hangulatban zárul. Puczi Béla ugyanis nem érte el célját. A kritikus pillanatban felvállalt magyar identitás nem nyert igazolást, azaz csak igen rövid időre engedte meg a magyarokkal való sorsközösség és egységtudat kinyilvánítását. A magyar közösség az események megfakulásával visszautasította a közösségvállalást, a román hatalmi szervek szemében pedig inkább mint stigma jelentkezett a felvállalt magyar identitás, mely egészen Franciaországig elkísérte.

A többéves harc meddő erőfeszítés maradt: 1997 karácsonyán – a történet végén –, a szeretet ünnepén Puczi Bélát nemhogy a „szeretett” erdélyi magyarok, de családja sem ülte körül az ünnepi asztalnál. Egyedülletében mondja ki a végkövetkeztetést: ezt a tíz évet senki nem tudja megfizetni, ezt a tíz évet semmi nem tudja feledtetni. Még a megnyilatkozás sem hoz enyhülést számára. Hiszen már rég senkit sem érdekel. Az élettörténet elmondása és kiadása, melyet egyfajta mágikus eljárásaként foghatunk fel, és ami arra irányul, hogy vállalja magyar identitása a magyar etnikum részéről visszaigazolást nyerjen, éppen a várt visszaigazolás késlekedése miatt értelmetlen.

A sikertelen beolvadás és az ezzel szoros kapcsolatban álló kiközösítés elméleti szinten a kirekesztés retorikájával van összefüggésben. „Az egyén identitása – írja Komoróczy – több és többféle tényezőhöz kötődik. Ezek egy része, eldől már születéskor, ilyen például, a bőrszín és más genetikum adottságok, vagy testi jegyek, a nem. Másokat a szocializáció során sajátít el (nyelv, hagyományok stb.). Megint másokat maga választ” (Komoróczy 1995.292). E tényezők hálójából Puczi Béla estében a vele született sajátosságok (bőrszín) bírnak domináns erővel: magyar anyanyelve ellenére sem lehet magyar, mert a magyar nemzet (sáromberki, marosszentgyörgyi, erdélyi, magyarországi magyarok) testi adottságai különbözőségét kirekesztő sajátosságként kezeli. Magyarországon ehhez még az idegennel, a bevándorlóval szemben táplált ellenérzések is társulnak. A migrációval együtt járó idegen vendégmunkás ugyanis számos ellenérzést szül a bevándorlókkal szemben. A belépő idegen szörny, mert nem kívánatos személy, osztályozhatatlan. Olyan korban érkezett, amikor (a nemzetétől való szempontjából) már minden készen volt (Bodó 2001.277). Emellett rivális tényező a munkaerőpiacon. Egyszerűen a sokféleség retorikája csak addig működik, amíg az idegen nem kerül be a saját életvilágba, amíg érdekei nem ütköznek a befogadó csoport érdekeivel (Bodó 2001.280).

4. Története elmondásával Puczi Bélát elsodorta az élet szemünk elől. Miután az interjúk (és a kötet) elkészültek, egy rövid riportot leszámítva, melyet az MTV 2001-ben készített, a nyilvánosságban többé nem találkozunk Puczi Bélával. Mégis, ha valaki a Nyugati pályaudvar környékén egy öreges, megrokant, kék strandpapucsban kéregető emberrel találkozik, lehet, hogy egykori hősünkkel hozta össze a sors. De ez már egy másik történet kezdete. Az ő története így egyszerre befejezett és befejezhetetlen. Be-

fejezett, mert minden további kísérlet értelmetlen, Puczi Béla soha nem lesz magyar, és befejezhetetlen, mert ebbe soha nem tud belenyugodni. Ennek oka nem a személyi kompetencia hiányosságaiban keresendő, nem is az aktuál nemzetpolitikában, hanem a minden politikumtól mentes etnoarchizmusban, amely már nem akar további területeket meghódítani, de nem akar más etnikumokkal együtt élni sem. Ez a fajta magatartás nem kíván többé politizálni, szerinte minden baj okozója a másik, ha az megsemmisül, akkor többé nincs szükség a politikára. Célja ezért nem ezek asszimilálása, hanem eltávolítása. Az idegennek ebben a helyzetben két választása van: vagy elmegy, vagy megsemmisül (vö. Tamás 1998. 83–112).

Az értelmező az olvasás befejezésével visszaehelyezi a könyvet oda, ahova mindig is tartozott, a fikció világába, ahol ismert vagy ismeretlen emberek történetekben hoznak létre egy értelmezett valóságot az értelmetlen helyett, számolva/nem számolva azzal, hogy az írásba öntött történet mindig olvasásra, értelmezésre és állásfoglalásra kényszerít.

VAJDA ANDRÁS

Irodalom

- Barth, Fredrik
1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió*. 7. évf. 1. sz. 3–26.
- Bíró Zoltán:
1994 A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya. *Antropológiai Műhely* 2. 55–72.
- Bloch, Marc
2004 *A történész mestersége*. Osiris Kiadó, Bp.
- Bodó Barna
2001 Modernitás, identitás, asszimiláció. In Andó György–Eperjessy Ernő–Grin Igor–Krupa András (szerk.) *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. Esélyek, lehetőségek, kihívások*. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba–Bp. 277–284.
- Gyáni Gábor
2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Hoppál Mihály–Küllös Imola–Manga János (szerk.)
1974 *„Emlékiül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk...”*. Gondolat Kiadó, Bp.
- Kendé Péter
1999 Az etnikai tényező mint szociológiai probléma. In Uő. *Miért nincs rend Kelet-Közép Európában?* Osiris–Századvég, Bp.
- Keszeg Vilmos
2002 A konfliktuselhárító narratívája. A félrevezető narratívum. In Uő. *Homo narrans*. Komp-Press, Korkut Baráti Társaság, Kolozsvár, 105–124.
- Komoróczy Géza
1995 Meddig él egy nemzet? In Uő: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Osiris Kiadó. Bp. 279–312.
- Réthelyi Prikkel Miklós:
1991 *Az igaztörténet*. Szöveg, műfaj módszer és valóság generatív kapcsolata az élő elbeszélésben. Ontológiai megközelítés. *Folklór és etnográfia* 58. KLTE, Debrecen.
- Tamás Gáspár Miklós
1998 Etnarchia és etnoanarchizmus, *Világosság* XXXIX 8-9. 83–112.
- Tengelyi László
1998. *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp.

A rikoltozás társadalmi funkciói két mezősegi faluban

Jelen írás keretében két, egymással szomszédos mezősegi, Beszterce-Naszód megyei faluban, Mezőveresegyháza és Szentmátéban készített interjúk alapján szeretném megvilágítani a *rikoltás* (kurjantás, csujogatás) mint szövegtípus – az utóbbi 60 év során – lezajlott használati értékének változását. Azt, hogy az adott közösségekben milyen társadalmi keretek között, és milyen funkcióval bírt a rikoltozás szokása; hogyan viszonyultak/viszonyulnak a közösség tagjai a rikoltás-repertoárhoz, annak mely elemeit használták/használgák a különböző beszédhelyzetekben, és mi volt a szelektálás elve, motiválója?

A kaláka, mint beszédhelyzet

A mezőgazdasági gépek elterjedése, a munkavégzés társadalmi szerkezetének megváltozása előtt a rikoltás használatát biztosító beszédhelyzetek egyike a kaláka volt. Lehetőséget nyújtott mind a közös munka, mind a közös szórakozás megszervezésére. A kaláka (pl. aratás) konvencionális munkaerkölcsi szabályok mentén zajlott: a közös munkavégzés vállalása megkövetelte a dolgozók egyforma munkabírását, az egyforma munkatempó betartását. E beszédforma, előadásának jellegzetessége (hangos, dinamikus) révén a térben egymástól távol elhelyezkedő tagok között is biztosította a kommunikáció érvényesülését. Így felhívhatta a teljes csoport figyelmét a munkarend megbomlására, annak okozójára, egy adott személyre, ezzel együtt, pedig megkövetelte a szabályokhoz való igazodást, a csoportba való visszaintegrálódást.

Az alkalmilag szerveződött csoport szabályainak megsértése maga után vonta a csoport narratív ítéletét: a szimbolikus nyelvi megszegyenítést. Az ítékezés kötött formájú szövegben hangzott el, mindenki által ismert rikoltásként.

Rikottunk amiko rigebben csináltak kalákákat, úgy mondták. A lányok s a legínyek mentek aratni, és akka fizettek muzsikást a fiataloknak, akinek arattunk, az fizett muzsikást, hogy mentünk a táncra. Na, s aztán att is rikottunk. Aztán rikották a lányok egyik a másiknak, hogy:

*Térdig érő tarlóba,
Büszke lányok farokba.*

A farkat mondták, hogy má ü hátrébb vót mind a másik, aztat mondták faraknak. Me ahogy arattál, aztán amelyék aratatt sebesebben, az má arább vót. Az má erébb vót, aztán annak rikottatták, hogy:

*Térdig érő tarlóba,
Büszke lányok farokba. (Mv. / S. Mária / 1920)*

Az aratósorból hátramaradó személy nemcsak a munka egyszerre való befejezését gátolta, de csorbította a társaság kommunikációs lehetőségét is. A hátramaradónak a társaságba való integrációját szimbolikus megszegyenítő gesztussal motiválták: csúfondárosan rikottottak neki, a felfogadott zenész, *muzsikás* pedig mellette hegedült.

E rituális beszédforma a kollektív ítékezés egy játékos, szórakoztató formája volt. Egyfajta versenysiszemléletet is generált a csoport tagjai között: az

aratással való gyorsabb haladás jogot adott a hátramaradó társak sértegetésére, provokálására. A provokálás néha válaszra talált. A visszavágás tartalmával megfordíthatta a szerepeket: a megszegyenítő személy lett a nyelvi megszegyenített. E szerepcseré érzékelése fokozta a közösség hangulatát – az üzenetváltás hallgatójaként, tanújaként hol az egyik, hol a másik kommunikációs fél győzelmét ünnepelte.

*Térdig érő tarlóba,
Büszke lány a farokba.*

Akko monda a másik vissza nekije, aki rikottat, hogy:

Tehtnéd, hogy hallgassál,

Ne csak mindig ugassál,

Mind a szar a burján közt./

Mind a tök a málé közt. (Mv. / G. Ilona / 1927)

Szentmátéban nemcsak rikoltva, hanem recitatív formában is csúfolták lemaradó társukat. Bár mind a munkaalkalmak, mind a szórakozási alkalmak etnikailag elkülönültek, a magyarok mégis románul csúfolták a lassabban dolgozó társukat.

Amika arattak, aztán az egyik viccbül monda, amelyik úgy hátra vót az aratással, a leány:

Bâc Tudore, bâc Tudore,

Ieși din coadă tu putoare.

Szóval, hogy gyere ki a sarokból, te lusta. Me úgy egy kicsit elmaradott, nem vót egy sorba a másikkal. S aztán annak mingyá ment a muzsikás is, s izéltik, hogy:

Bâc Tudore, bâc Tudore,

Ieși din coadă tu putoare. (Szm./Sz. B. Rebeka / 1924)

A szimbolikus megszegyenítés egyes esetekben vesztett értatlan játékoságából. A hátramaradás oka lehetett az aratásban való járatlanság is. A módosabb családból valókat, akik csak kaláka keretében arattak, szimbolikus kiközösítették. Egy gazdag lány szimbolikus marginalizálásának helyzetét írja le a következő rikoltás és szöveggörnyezete:

Ígynini, miko mentünk, mentünk a, izélni, rigebben kaláka vót. Mentünk aratni, és úgy izélték. Arattak, s úgy muzsikáltak nekünk. Szóval miük mentünk aratni valakinek, mind Kikesre is, mentünk Kikesre, arattunk Prodán-nak, s aztán megfizette nem tudam hány fiú, leány után, fiú, leány után hány vasárnapat jütt a muzsikás, s muzsikált. Miük vótunk aratni, aztán sak, ojajajaj, sokat rikottattak, sokat izélték a lányok egyik a másiknak, ojajaj, csúnyákat is, mindenféleképpen. Me annyiféleképet mondtak, olyanakat mondtak att, na att még izélték, meg na. Vótak, ugyi, akiknek vót szeretőjek, mind vót Léti nénédnek. Aztán ü gazdag vót, aztán ü nem tudatt nagyon aratni, me tán ütlet nem vittik. Egyes egyedüli lány vót, 14 hektár földje vót az apjának, há ki, az ment aratni, mind miük? Miük kellett, hogy menjünk, me miük kellett, hogy dógaz-zunk. Nem tudatt aratni, aztán kerítették bé, csináltak templomat nekie. Például így aratatt. Kereken mentek, bézárták ada, att hagyták kereken, bézárták. Mentek így ni kereken, s elhagyták, s ütlet itt hagyták a sarlóval. Bearatták kereken mellette, s ütlet úgy hagyták – azt mondták, hogy templomba van. Égen, ajajaj. Vaj, aztat rikottatták nekie, hogy:

Három deka köménymag,

*Jaj, de büszke leány vagy.
Mit ér a nagy büszkeséged,
Nincsen egy csepp ügyességed.* (Mv. / K. O. Berta / 1927)

Az ilyen jellegű provokáció nemcsak a közös munkavégzés rendjét megsértő egyénekre irányult, hanem a társadalmi hovatartozás okozta feszültség levezetésének eszközt is képviselte.

Az aratással kapcsolatos rikoltások mellett a kalákában más, nem konkrét alkalmakhoz kapcsolódó rikoltások is elhangzottak. Előadásukat mindig a legaktuálisabb beszédtemához igazították, metaforikus, többféleképpen értelmezhető tartalmuk több szöveggörnyezetben való szereplésüket is relevánsá tehetette.

A táncmultság, mint beszédhelyzet

A nyári munkavégzésekhez kötött multságok, az ünnepek idején megtartott bálók, a házasságok, lakodalmak lehetőségét teremtették a viszonyok nyilvános térben való megszövegezésére. A rikoltások többnyire a zenéhez alkalmazkodva hangoztak el, témában viszont változatosak voltak, nemcsak a táncra reflektáltak. A rikoltás intenciójától függően az információk forgalmazását, az érzelmek kifejezését tették lehetővé. A nyilvános térben értékelhették az egyes kapcsolatok kimenetelét, a megnevezettek viselkedését, helyzetét. Gyakori volt az udvarlásra való reflektálás, az udvarlás kimenetelének megjósolása vagy annak utólagos értékelése.

Az udvarlásnak egyfajta kimenetelét örökíti meg a következő rikoltás:

*Borsos Mari járt utána,
Mégis Mányi lett a párja.* (Mv. / O. Róza / 1933)

A legénynek udvarló leány hoppon maradását örökítette meg ez a rikoltás részlet, rávilágítva az udvarlási normákat be nem tartó személyek lehetséges sorsára.

A rikoltások formájában forgalmazott hírek az esetté avatás egyik narratív eszköze volt. Adott személyek viselkedésének, viszonyának beszédtemává emelése az illető személyeket ideiglenesen esetté avatta: a hírek nyilvánosság terébe kerülése az adott személyeket a névtelenségből kiemelte, és az emlékeztetőbe beemelte (Cioran idézi Keszeg Vilmos: *Homó narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár, 2002. 76). Egyfajta konvencionálisan nyilvános pletykálásnak is felfogható a rikoltás: a „zavargás” állapotában működtetett, a kétes kimenetelű helyzetek szereplőinek státuszát mérlegelik általa, számon tartva a mérleg végső billenését, amely a közösség általi végleges elítélését vagy felmentést idézi elő. Ilyen, a viszonyok még lappangó időszakának számított az udvarlás időszaka, a házasságkötés általi legitimizálás pedig a beálló rend bizonyítéka. E folyamat tudatos megfogalmazása a következő rikoltás és annak értelmezése:

*Elvitte Sálami nénidet Józsi bácsid. Aztán rikottattak:
Fehér fuszukavirág
Hazajöttél gyöngyvirág
A gyöngyvirág kinyílott,
A hazugság elmaradt,
Józsi megházasadt.*

Há úgy van, hogy addig pletykálnak, s má elmaradt a hazugság, má több pletykálás nincsen. Má vige van a pletykának... Biri mámiud rikottatta. Ezt akkor eszelte ki. (Szm. / Sz. B. Rebeka / 1924)

A visszaemlékezés tükrözi, hogy a spontánul, sztereotip formulákból megalkotott rikoltások nemcsak a falu szájára került személyekre való emlékeztést teszik lehetővé, hanem a rikoltás szerzőjének a nevét is megörökítik. A közismert sztereotípiákra épülő rikoltásnak az adott helyzethez való adaptálása egy személy érdeme.

A közvélemény által elítélt, deviánsnak számító szerelmi viszonyt rögzítő rigmusokban tükröződhet a közvélemény változása is: egy személy helyes útra térítését a közösség egy idő után elveszett hivatásnak érezheti. A fiút biztatják a lány kerülésére, aztán beletörődnek kettejük kapcsolatába (Huszár a lány családnéve).

*Gyere János a kenderbe,
Lássuk mi van a pendelybe,
Palavessző a gatyába,
Tegyük a szőrtarisznyába.*

*Mehetsz János le is, fel is,
Csak Lila felé ne nizz.
Szeress János akárkit,
Csak Lilának hagyj bikit.
Mehetsz, János le is, fel is,
A Huszár csúrje felé is. Ijujuj.* (Mv. / O. Róza / 1933)

A harmadik személy sorsára való reflektálás mellett a rikoltások a rikoltozók személyes helyzetének kifejeződései is lehetnek. A közösségi repertoár egyik alkotása által az illető jelzi saját helyzetéhez való viszonyulását: elfogadja vagy változtatni akar rajta, szenvedő vagy küzdő félként lép színre. A rikoltás mint nyelvi eszköz a féltékenység miatti feszültség pillanatnyi enyhítését biztosította:

Na, aztán rikottattam én a bálba! Bálba rikottattam. Az én uram szeretett vóna égy asszanyt, s akko rikottattam annak az asszany urának, hogy szeressen az is engemet, mér csak az enyém az ü felesigit? Aztán rikottattam én neki, hogy:

*Piros arc s a fekete szem,
Az engem a földbe teszen.
Szeress Jancsi engemet,
Eszem a két szemedet.
Adj egy csókot orcámra,
Hallszodjik mennyországba. [nevet]*

[Ezt megmondta! S az az asszony nem felelt vissza magának?]

– *Nem. nem tudta, hogy én mibe járok. [nevet] Nem tudta. De én fittettem attul az asszonytul, aztán gondoltam na, ha te szereted azt az asszonyt, én szeretem a te férjedet, úgy ahogy tudam, rikotva és táncolva [nevet].*

[S akkor inkább azért rikottotta, hogy a maga férje hallja]

– *Mi? Hallotta ott mindenki, az egész tánc, hogy én mit rikottak! Igen.*

[S akkor ezt maga találta ki?]

– *Hát valakitül tanultam, persze, tanultam valakitül. Aztán, rikottani lakodalomban is rikottattak, hogy haragudt égy leány a másikra, hogy:*

*Száraz csihány a kert mellett,
Más ül az én rózsám mellett.
Más öleli kedvesem,
Én nézem keservesen.
Ne nézz réám horgasan,
Száradj el a fogasán.* (Mv. / G. Ilona / 1929)

A rikoltások felelevenítése a hasonló helyzetekre való emlékeztést is serkenti: az egymással rokonított rikoltások hasonló kontextuális elemeket, vagy leg-

alábbis azokra való utalást tartalmaznak: egy, a párkapcsolat bensőségességét fenyegető harmadik személy színre lépését.

A szomszéd falvak táncalkalmi lehetőséget teremtettek a kilépő egyének számára a saját falujukban nem ismert rikoltások eltanulására. Ezek használata saját közösségükben kuriózumként hatott, és jelezte előadójuk fizikai mobilitását. Így például Mezőveresegyházáról, a szinte teljesen magyar faluból a szomszédos, zömében román lakosságú falvakra, Mányikra és Centébe jártak táncmulatságokba. Az ott tanult rikoltásokat elevenítették fel az odajáró személyek hozzátartozói:

I: *Ce hasnă de două boi,*

Dacă la gură-i gurgoi

Ce hasnă de pana ta

Dacă ești un tanana.

Troapă, troapă, ce-oi mânca,

Mămăligă, brîn cu la. [nevet] *Táncoljon, táncoljon.*

Mit eszik, puliszkát tével s túróval.

Mai bine două jițele,

Și cu buze subțirele.

I:– *Egen, egen:*

Ce hasnă de pana ta,

Dacă ești un tanana.

P: *Ce hasnă de șase boi,*

Dacă la gură-i gurgoi

Mai bine două jițele,

Și cu buze subțirele.

I: *Tatuka ment, tatuka ment Mányikra a táncra.*

P: *S Centébe.*

Egen, egen, azt mondta, hogy ment a táncra Mányikra, s aztán ott, aztán büszkélkedett, hogy mit tud ú, lehet. Tud rikotani [nevet]. (Mv. / G. Ilona és G. Péter / 1927, 1929)

A táncalkalmak keretében szerveződő mulató közösség tagjai nemcsak a viselkedésre, a viszonyokra, de a társadalmi különbségekre is reflektáltak. A módosabb családba tartozó menyecskék néha vonakodtak attól, hogy szegényebb menyecskék mellett foglaljanak helyet. A fizikai távolságtartás mellett rikoltás formájában is kifejezték viszonyulásukat, értékelésüket, például kigúnyolták azok öltözetét.

Csepűfonalbul készítettek szőttest, mivelhogy nem volt úgy vászon, meg szövet akkor ruhakészítésre, akkor aztat megszőtték, megfestették, s abból készítettek ruhát... Rendesen ruhát készítettek belőle, alsószoknyát, felsőszoknyát megfestve, le szokták rakni, s akkor úgy használták. Még volt egy olyan monda is, hogy:

Csepűköntes megfestve és lerakva,

Gyere babám, menjünk el a vásárba.

Vagy még szebben is mondták, hogy:

Csepűköntes megfestve és lerakva,

Gyere seggem, menjünk el a vásárba.”

A gazdagak csúfálták a szegényeket. Persze, most má nekiek nincsen szövet, csak csepű van, s aaval is mennek a vásárba. (Mv. / T. Erzsébet / 1958)

A fenti példák tükrözik, hogy a rikoltások repertoárja egy olyan szimbolikus beszédkészletet jelentett a közösség számára, amely elemeiből az egyének a saját friss élményeikre, vagy mások helyzeteire utalhattak. E szimbolikus beszédforma alkalmazása mindig közösségi keretekben történt, közös munkáalkalmak vagy táncalkalmak keretében, tehát a rikoltások a kommunikáció nyilvános módját tették lehetővé. Gyakran személyes konfliktusok megoldása céljából hangoztak el, szimbolikus nyelvezetük

pedig épp a konfliktus elmélyülését gátolta meg.

A táncalkalmakon, bálokban való rikoltás a szabad második felében fokozatosan visszaszorult, mint személyes élmény az idős emberek emlékezetében él tovább. A helyi társadalom mobilitásának növekedése egyben a csoport kohézióját, a közös szórakozási alkalmakon megerősödő csoportba tartozás érzését is gyengítette. A közösség tagjai közötti viszonyok értékelése már nem a nyilvános térben, nem kötött szövegformával, és nem is azonos funkcióval történt. A rikoltás mint beszédforma kiszorult a közösség kommunikációs formái közül, illetve a lakodalom keretébe húzódtott vissza, a lakodalmi esemény egyes mozzanatainak tartozékaként.

A lakodalom, mint beszédhelyzet

A rikoltozásnak a lakodalom, mint rituális esemény is keretet adott, napjainkban pedig – a színpadi fellépésektől eltekintve – az egyetlen esemény, amely keretében előfordul. A rikoltások, a vőfélyversekhez hasonlóan, a lakodalmi esemény mozzanataira, az esemény szereplőire, színtereire reflektálnak. Mezőveresegyházán és Szentmátéban a helyi értékek változása révén a lakodalom fokozatosan lerövidült. A szertartás egyes elemeinek kimaradása feleslegessé tette az adott mozzanathoz kötődő rituális szövegeket. A lakodalom előtti vasárnap lezajló vendégmeghívás módosult: ma csak a vendég hívó szöveg hangzik el, az 1950-es évek előtt a kis vőfély ajándékgyűjtő verset mondott. A lakodalom előtt egy nappal megrendezett sirató szintén kimaradt.

A szerkes kelengyevivés is kimaradt a forgatókönyvből. A 1960-as években a szomszéd faluból a férje házához szekéren érkező menyasszonyt és a kelengye átadását még a következő rikoltással fogadták:

Ide nézzen mindenki,

Hogy mit hoztunk ide mi.

Nem hoztunk mi csodákat,

Csak nagyon szép párnákat.

Párnákat, lepedőket,

Számoljátok meg őket.

Nem aztán ha hazamentek,

Hazamentek, összeveszték,

Égyik mondja: ennyi vót,

A másik: csak ennyi vót.

De akinek nem elég,

Menjen haza, s hozzan még. Ijuju. (Mv. / O. Róza / 1933)

E rikoltás szerepe a viselkedés szabályozása. Ismertet egy normatív viselkedési szabályt, amelynek betartása hozzásegít a lehetséges utólagos konfliktusok elmaradásához. Jelzi, hogy az utólag kifejtett elégedetlenséget a közvélemény is elítéli.

A 1970-es évek alatt kimaradt a menyasszonykontyolás is. Az addig közösségi norma által szabályozott hajviselet megváltozott. Azelőtt éjfélkor felkontyolták a menyasszonyt. A kontyolórúhában viszatérő újmenyecskét letakart arccal adták át párjának. A vőfély verset mondott ilyenkor, a kontyoló násznagyasszony pedig rikoltás kíséretében hozta vissza a menyasszonyt a vendégseregbe. A rikoltás az új helyzet normáit ismertette:

Három kupa kendermag,

Anyósadnak szót fogadj.

Násznagyasszony kontyolta, s amikor hozta vissza [akkor rikoltotta]. (Szm/Cz. Ilus/1941)

A menyasszony-búcsúztatás a vőfélyversek elmondása révén valósul meg: a vőfély a menyasszony nevében szól édesanyjához, családtagjaihoz, szomszédaihoz, barátaihoz. Az asszonyok rikoltása hasonló funkcióval bír, a hozzátartozók közül viszont csak az anyától való búcsúra reflektál:

*Kapufélfám ne mozdulj
Kedves anyám ne búsulj.
Nem megyek el örökre,
Visszajövök még ide.
Visszajövök még ide,
Kendnek segítségire. Ijuju. (Szm. / Cz. Ilus / 1941)
Fehér galamb szállt a házra,
Édesanyám Isten áldja.
Isten áldja, jó anyám,
Többet nincs itt a hazám.
Csak egyszer egy esztendőbe
Nézhetsz anyám a szemembe. (Mv. / K. O. Berta / 1927)*

A templom felé vonuló násznép hídon való áthaladását a következő rikoltás kísérte:

*Álljatok meg a híd vigin,
Hogy pisiljen a vőlegény.
Álljatok meg a hídan,
Pisiljen a menyasszony. (Mv. / G. Ilona / 1929)
A templom előtti rikoltás így hangzott:
Szentmátéi (Veresházi) templom előtt
Három ágú diófa nőtt.
Három ágnak hat levele
Szép a menyasszonynak neve.
Szép a neve, szép a híre,
Szép a magaviselete. Ijuju. (Szm. / Cz. Ilus / 1941)*

A templomi esketés után a kultúrotthonhoz érve az anyós téstával és pálinkával fogadta menyét, az asszonyok pedig rikoltoztak:

*Örömanya jöjjön ki,
Itt a menyé, vigye bé.
Főzzen neki fuszujkát,
Növesztje fel a hasát. (Mv. / G. Ilona / 1929)
Örömanya, jöjjön ki,
Szép menyasszonyt hozunk mi.
Fehérbe van öltözve, kényesen van nevelve.
Se nem kapál, se nem arat,
Városan tölti a nyarat. Ijuju. (Mv. / O. Margit)*

Az örömanya nevében is elhangzottak szereprealizáló rikoltások:

*Engem Rózsika megkért szépen,
Hogy a menyét fogadjam be.
Befogadom örömmel,
És sok-sok szeretettel.
Mindenki a tavaszt várta,
Hogy a kék ibolyát lássa.
Kék ibolya kinyílt,
Menyasszony, Isten hozott.
Mindenkinek kedvére,
Vőlegényünk öröme.*

Az asszonyok rikoltással biztatták a cigányzenészt:

*Húzzad cigány, hegedűs,
A te kezed nem ezüst.
Se nem ezüst, se nem réz,
Csak egy darab cigánykéz. (Mv. / G. Ilona / 1929)
Az esküvő után hazatérő férfiakat a következő rikoltással illették:*

*A mátéi legények
Bocskort kötnek szegények,
Még aztat is úgy kötik,*

*Hogy az utat seperik. (Szm. / Sz. B. Rebeka / 1924)
Az egymásnak visszarikoltozó szereplők rigmusait egyéni teljesítményként tartják számon a közösségben.*

*Firjhez ment itt egy Stéfán, tám Itánynak a testvoire,
aztán a mámija, Alinak a mámija vót a násznagyasszony,
aztán kiátotta a másik, hagy:*

*Násznagyasszony pendelye,
Süvinyre van terítve,
Násznagyurunk őrizze,
Hogy a szél el ne vigye.”
De násznagyasszony visszakiátotta, hogy:
Ahány szeg van a csizmámba,
Annyi f.. járt a p..ámba, ijuju.
Kerüld meg a szalmás házat,
B...a meg apád a szadat, ijuju.”
Nem hatták magakat egyik a másiknak, tudod, vissza-
váltak, na. (Szm. / Cz. Ilus / 1941)*

Az exogám házasságok kötése maga után vonta a különböző települések lakóinak találkozását, és ezáltal, a falucsúfoló jellegű rikoltások hangoztatását:

*Elmentünk Ósbe, s aztán Etus nénéddel att is, aztán
akko rikottattak miko mentek a menyasszony után, nem
mind most. Aztán att rikottattuk:*

*Az újősi hegyeken,
Nem terem meg a kender,
Mind lerágták a kecskék,
Mind kurvák a menyecskék.”
Úgy haragudtak az ősiek, nem törödtünk, rikottattunk,
hogy menyen. [nevet] (Szm. / Cz. Ilus / 1941)*

A lakodalmi rigmusok fontos tartozékai voltak a szertartásnak: rávilágítottak az egyes mozzanatokra, a menyasszony nevében vigasztaló szót üzentek az anyának, az örömanya nevében fogadták a menyasszonyt, az úton biztosították a jó hangulatot, megrajzolták az egyes szereplők között fennálló kapcsolatot, és tréfásan kigúnyolták a deviáns viselkedést. Metaforikus nyelvezetük lehetővé tette a haragot nem gerjesztő véleménynyilvánítást.

A rikoltások fokozatosan egy egzotikus világot reprezentáló narratív repertórium elemeivé váltak. Ezt tükrözi az is, hogy az adott rigmusokhoz magyarázószöveget fűznek. Így például:

*Násznagyasszony pendelye
Tövisre van terítve.
Násznagyuram ügyelje,
Hogy a szél el ne vigye.
Pendelyt viseltek, loknisan volt kiszabva. Aztán a régi
öregasszonyok, azok a, hogy is fejezzem ki? Kik akartak
tetszeni. Aztán azok aggasztották be a ruhájukba kétfelől.
Hogy látszadjik a pendely széle. Me volt egy pendely alul,
és egy fejjül, az egy szép pendely volt. Még én is értem
eztet. Hagy itt fel volt, itt elöl a ruhája, aztán ide kétfelől
fel volt aggatva, hogy látszadjik kétfelől a pendelye. Igen,
az volt a viselet. (Szm. / Sz. B. Rebeka / 1924)*

Az információk cseréjéhez, továbbadásához szükségesek a közös beszélgetési alkalmak. A közös munkaalkalmak vagy szórakozási alkalmak felszámolása maga után vonja a kommunikáció megszűntét, vagy legalábbis redukálódását. A visszaemlékezésekben a televízió-nézet, mint magányos, vagy legalábbis szűkebb körű szórakozási mód gyakorlását nevezik meg a kommunikációs helyzetek felszámolását előidéző tényezőként. A televízió-nézés átvette a közösségi alkalmak kommunikációjának egyik szerepét: egyfajta szellemi kielégülést nyújt. A

szociális kapcsolatok ápolását viszont gátolja, és a hiány tudatosulásának pillanatában a személyek a múltat a jelen ellenében többre értékelik.

S mentünk aratni, s akko olyanko rikottattk egyik lánynak, a másiknak, ha valamit tudtak rula, olyanko rikottattk, de nem így, hogy írták meg, hanem olyanko aztán mika valamit tudtak, jutatt eszibe, akko ott még rikottattk égyik leginy a másiknak, vagy a lány, égyik lány a másiknak rikottattk, miko rikottattk, de így, hogy csak megírták nem írták meg. Rikottattk égyik léány a másiknak. Például volt, hogy szeret, lehet szereted te a szeretőjít, elhagyta a szeretőjít, s az nem szerette a másikat, a másik léányt, s akko úgy feltűnt nekiek, s rikottattk. [...] Régebben nem volt mivel foglalkozzanak. Nem vót televízió, nem vót rádió, rigebben ilyesmikkel foglalkoztak, vaj mentek a fonóba. Aztán olyasmikkel foglalkoztak. Nem mind most, béüliünk a televizor elé, nizzük a televizort. Vagy béüliünk a rádió elé, nizzük a rádiót. Ennyi az egész. Iszen megáldja. Egyéb nincs. (Mv. / K. O. Berta / 1932)

Most má nincs semmi, me ez a televízió elrontotta az egész jó régi életet. (Mv. / O. Margit)

A visszaemlékezések alapján körvonalazódik, hogy e szövegtípus a szóbeli kommunikáció érzelmkifejező és ismeretközlő szerepét sajátította ki. Az egyéni tulajdonságok, magatartások, a közösség tagjai közötti kapcsolatok jellegének kollektív megítélése a közös munkaalkalmak (kaláka, fonó) és táncalkalmak keretében sok esetben kötött szövegformában került nyilvánosság elé. A rikoltásokat egyfelől narratív kontrollként működtették. A nyilvános térben való elhangzásuk az információk forgalmazását tette lehetővé, az erkölcsi értékek, magatartási módok közvetítését, és ezzel együtt a közösségi viszonyok szabályozását. Másfelől a szórakozást, jó hangulatot biztosították, a közös élményre reflektáltak általuk.

A kalákához fűződő, illetve a konkrét alkalmak-

hoz, személyekhez nem fűződő rikoltások csupán a hajdani használójuk emlékezetében élnek tovább. Mára a lakodalom keretében, a szertartás lerövidült forgatókönyve egyes mozzanataiban találkozunk a rikoltozás szokásával. Míg a kelengye átadására, a menyasszony kontyolására reflektáló szövegnek indokolt a szertartás narratív repertoárjából való kimaradása, a többi rikoltás elmaradását nem a forgatókönyv lerövidülése magyarázza. A 1970-es évek fiataljai már nem érezték magukénak a lakodalmi rigmusok használatát, számukra nem jelentett egy rituális megnyilatkozási módot. Bár ismerték a rikoltásokat, a hozzájuk való viszonyulásuk eltért az előbbi generációk viszonyulásától: a tánc közbeni rikoltozást többnyire csak a színpadi jelenetek táncos részében gyakorolták. Ma, az emlékezési beszédhelyzetekben már hasonló viszonyulást tanúsítanak e rigmusok iránt, mint az őket használók: egy szebb, színesebb, látványosabb ünneplési mód tartozékának vallják azokat, illetve a társadalmi kapcsolatok nagyobb mértékű ápolását tükröző szövegeknek.

A közösség egyes tagjainak lehetőségük van az egyre nagyobb érdeklődésre számot tartó adatközlői népdal- és néptánc fesztiválok meghívottjaiként reprezentálni tudásukat. Egyesek füzetbe írják rikoltás-készletüket. Rögzítésük nemcsak a felejtéstől óvja meg e rigmusokat, de lehetőséget teremt azok forgalmazására is az érdeklődők körében. A szövegek tudatos megőrzésének gesztusa (rájuk való emlékezés, írásban való rögzítésük) jelzi azt is, hogy „manapság nemcsak a tudós néprajzkutató, hanem a nép egyszerű fia is a hagyományra részben tudatosan, mint hagyományra tekint” (Bausinger, Hermann: *Népi kultúra a technika korszakában*. Bp. 1995.104).

TATÁR ERZSÉBET

Mezősámsond társadalmi változása a 20. században

Dolgozatom célja a Maros megyei Mezősámsond 20. századi társadalmi változásainak bemutatása anyakönyves vizsgálatok alapján. Elsősorban arra fordítok figyelmet, hogy a makroszinten végbemenő politikai, gazdasági és társadalmi változások milyen mértékben befolyásolták a falu társadalmának változását, valamint arra, hogy a községben milyen népesedési tendenciák figyelhetőek meg az első világháború idején, a két világháború között, a második világháború éveiben és a kommunizmus alatt.

Ahhoz, hogy a település társadalmi változásait elemezni tudjam a családrekonstrukciós módszert választottam, ami diakrón jellegű, mert anyakönyvek alapján, történetiségében vizsgálja egy falu társadalmának változását (Varga 1993.51). A módszert az 1950-es években Louis Henry dolgozta ki, és segítségével egyrészt a születéskorlátozás nélküli természetes termékenységet akarta kutatni, másrészt pedig a francia népességtörténetében a születéskorlátozás korai előfordulását akarta kideríteni. A családrekonstrukciós módszert hamarosan a Cambridgei Népeség és Társadalmi Szerkezet Kutató Csoportja is átvette és alkalmazta. Magyarországon először

1962-ben Kováts Zoltán és Cs. Tóth Péter alkalmazta a Csurgón kiválasztott családok körében (Andorka 1988.15–17). A módszeren belül két vizsgálati módot különítenek el, a nominatív és a nem nominatív módot. A nem nominatív mód használatakor tulajdonképpen számadatokat írunk ki az anyakönyvből, melynek segítségével fel tudjuk táni a település természetes szaporulatát, vagy a keresztelési anyakönyvek alapján az évenkénti keresztelések és születések számát összeköthetjük a házasságok szezonálisával. A törvénytelen gyerekek számának megvizsgálásával pedig következtetni lehet a falu normanderésére.

A házassági anyakönyveknél vizsgálni lehet az esetek szezonális változását, ugyanakkor segítségünkkel nyomon tudjuk követni, hogy a település milyen külső kapcsolathálóval rendelkezett és mennyire volt nyitott vagy zárt társadalma. A lokálisan exogám házasságok esetén nem lehet teljességgel felmérni azt, hogy milyen mértékben alakult a migráció, mert nem tüntetik fel azt, hogy az ifjú pár a lakodalom után hol telepedett le. Azonban segítséget nyújthat az, hogyha figyelembe vesszük, hogy a fiatalok ál-

talában a menyasszony falujában házasodtak össze, és ott is tartották az esküvőt, majd rendszerint a vőlegény falujába költöztek (Andorka 1988.26).

Az elhalálozási anyakönyvek segítenek az elhalálozások szezonálisának és évenkénti változásának felvázolásában is. Az átlagéletkort kiszámíthatjuk, az eltemetettek számát pedig korcsoportokra oszt-hatjuk. Kiderül, hogy mikor volt nagyobb a csecsemőhalandóság, és milyen korszakban volt nagyobb az öngyilkosok, valamint az erőszakos halállal meghaltak száma (Varga 1993.54–55).

A nominatív módszer segítségével precízebb képet kaphatunk egy falu társadalmi változásairól. A módszer lényege az, hogy családlapos felmérések alapján egy vagy több családot nyomon lehet követni genealógiailag, így megtudhatjuk azt, hogy pontosan hány gyerek volt egy családban, hányan laktak egy fedél alatt, mivel foglalkoztak a családtagok, milyen társadalmi státusszal rendelkeztek. Az anyakönyvek alapján kikövetkeztethetjük azt is, hogy milyen névadási, illetve öröklődési szokások voltak. Ez a módszer azért is hasznos, mert segítségével pótolhatók egy adott anyakönyvben észlelhető hiányosságok, hiszen az egyik anyakönyv hiányosságait kiegészíti a másik.

Az anyakönyvezés gyökerei Magyarországon a 16. századra nyúlnak vissza. 1625-ben Pázmány Péter kötelezővé tette az egyházi anyakönyvek vezetését, melynek elődleges célja a vérrokonság és a bigámia elkerülése volt, de ugyanakkor hozzásegített a hívek nyilvántartásához és a birtokjog érvényesítéséhez is. Kezdetben a keresztelésre, házasságra és az elhalálozásra vonatkozó adatokat egy könyvbe jegyezték be. Később külön könyvekbe kerültek be a bejegyzések, és majd a 19. században már előrenyomtatott táblázatokba írták be az adatokat. 1827-ben kötelezővé tették a két példányban történő vezetést is, majd mai formájukat 1895-ben nyerték el az állami anyakönyvezés bevezetésével (Örsi 1998.169–170).

Az anyakönyvek egy falu krónikájául is szolgálhatnak, hiszen nemcsak az egyháztagokról, gyülekeze-tről (papok nevei, adományok, templom építésére vonatkozó adatok, vizitációk) tartalmaznak bejegyzéseket, hanem a településről is (Örsi 1998.169). A bejegyzések elsősorban demográfiai téren segítenek a kutatásban, mert hiteles képet nyújtanak a település természetes szaporodásáról, egy falu kapcsolathálózatáról, szokás- és normarendszeréről. A bejegyzett adatok csak bizonyos forráskritikával használhatóak, hiszen az első bejegyzések sokszor pontatlanok, különböző korszakokban mást tekintettek fontosnak bejegyezni, így a lelkész több esetben a saját belátása szerint jegyezt be adatokat egy eseménnyel kapcsolatosan (Varga 1993.51).

A falu rövid bemutatása

Mezősámsond Marosvásárhelytől északnyugatra fekszik, a Székely Mezőség része. A 1900-as évek statisztikai adatai szerint a falu összesen 5561 hold területtel rendelkezett (Recensământul din Transilvania 1900.501).

Az első feljegyzések a faluról a 14. századból maradtak fenn: 1332 Sacendos de Samsud, 1334 Samsond és 1335 Samsud, 1597-ben Samson-Samsom, 1750-ben pedig Schamsud név alatt jelenik meg (Varga 2002.304). 1839–1863 között a falu hivatalos neve Sámsond, majd 1854-től kezdődően a Mező-

előtaggal jelenik meg. Mezősámsondon lakott és tanult egy ideig Gherorghe Şincai, román történész, filozófus és költő, ezért a kommunizmus ideje alatt a falu a Şincai nevet kapta. Mindaddig az okiratokban románul Şamsud név alatt jelenik meg a település (Varga 2002.304). Első ismert birtokosa Erdélyi Mihály 1534-ből, az első nagybirtokosa pedig a gróf Rhédei család. A 20. század elején a faluban még állt a Rhédeiek kastélya, melyet 1777–1779 között építettek, ami később árverezés útján idős Bethlen István birtokába jutott. Az újonnan berendezkedett hatalom viszont kisajátította magának az ingatlanokat, így 1953-ban a kastélyt lerombolták és helyébe a mai kultúrotthont építették. Közigazgatási szempontból 1839-ben Marosszékhez tartozott, 1850-ben az Udvarhelyi katonai kerület Marosvásárhelyi körzetének Mezőkövesdi alkörzetéhez, majd 1857-ben a Marosvásárhelyi körzet Mezőmadarasi járásához tartozott. 1880-ban, mikor az országot vármegyékre osztották, Sámsond Maros-Torda vármegye Mezőség járásához tartozott, az első világháború után Maros-Torda megyéhez, majd 1956-ban a Kolozs tartomány Sármási rajonhoz csatolták. Ma a falu, mint községközpont magába foglal még három kisebb települést: Pusztát, Feketét és Kislekencét (Varga 2002.304).

A falu társadalma felekezeti és etnikai szempontból színes volt és ezt mutatják a hivatalos népszámlálási adatok is. Az 1850-es népszámlálások alkalmával etnikailag a közösség a következőképpen oszlott meg: 813 román, 572 magyar, 77 egyéb nemzetiségű és 72 roma, tehát összesen 1630 személy élt a településben. Az 1880-as években népességszaporodás figyelhető meg, mikor az összlakosság 1745 fő, amiből 761 román, 947 magyar, 2 német és 100 más nemzetiségű. Abban az évben roma nemzetiségű lakosok számáról nem rögzítettek adatokat (Varga 1998.454).

Az 1900-as év statisztikai adatai részletes képet nyújtanak a falu korabeli társadalmáról, hiszen akkor nemcsak az etnikai és felekezeti megoszlást tüntették fel, hanem pontosan megjelölték a lakosság nem, kor, családi állapot szerinti megoszlását és részletesen kitértek a vagyoni állapotra is. Felmérték azt, hogy Mezősámsondon a házak falai és tetőzete milyen anyagból készült, valamint azt, hogy a lakosok mivel foglalkoztak. Abban az évben az összlakosság 2034 volt, melyből 1072 román, 893 magyar, 2 német, míg a roma lakosságra vonatkozóan nincs adat (Recensământul din 1900 Transilvania 1999.502).

Az első világháború utáni években a lakosság száma növekedésnek indult, hiszen 1920-ban összesen már 2394 lakost számoltak össze, melyből 1445 román, 938 magyar, 1 német, 10 zsidó és 10 pedig más nemzetiségű. Mezősámsond lakosságának száma a második világháború után csökkenni kezdett, és ez a folyamat ma sem fejeződött be. 1966-ban az összlakosság 1630 volt, melyből 714 román, 916 magyar, ugyanakkor más nemzetiségű személyek jelenlétére nincs adat. Az 1992-es adatok, pedig ezt mutatják: a falu lakosságának száma összesen 1142, ebből 432 román, 628 magyar és 82 roma (Varga 1998.454). 2002-es népszámlálás szerint pedig az összlakosság 1634 volt, melyből 931 román, 663 magyar és 40 roma. A roma lakosság a különböző népszámlálások alkalmával románnak vagy magyarnak vallották magukat, így számuk napjainkban nagyobb, mint 40. Saját becslésem szerint, napjainkban számuk körülbelül 150-re tehető. Felekezeti szempont-

ból a települést reformátusok, római katolikusok, görög katolikusok és ortodoxok lakják. Az utóbbi években a neoprotestáns egyházak is teret próbáltak hódítani a faluban, de kevés sikerrel.

A mezősámsondi római katolikus templom 1757-ben épült fából. Mivel az idő folyamán az épület állapota rosszabbodott, ezért 1770-ben a hívek egy új templomot építettek melléképületekkel együtt. Manapság már kevés római katolikus él a településen, 1981-től pedig az egyháznak nincs állandó plébánosa, hanem lányegyházként működik, és a marosvásárhelyi plébániához tartozik. Az egyháznál a legrégebbi adatok az 1730–1760-as évekből találhatóak meg, ezek inkább egyházi rendelkezéseket és birtokleveleket tartalmaznak. A Sámsondon szolgáló plébánosok neveit 1751-től lehet megtalálni, a Domus Historiát pedig csak 1868-tól vezetik rendszeresen (Mezősámsondi r. kat. E.H.D 1868–1981).

A reformáció teret hódított a faluban is, hiszen azok, akik az új hitre tértek már a 17. század végén gyülekezetté szerveződtek. Az új gyülekezet hamarosan templomot is épített melynek pontos idejét nem lehet tudni, hanem a parókián levő egyházi levéltárban talált papi rendelkezések utalnak rá. Azt a templomot, ami napjainkban is áll 1845-ben kezdték el építeni, és 1847-ben fejezték be.

A sámsondi görög-katolikus egyház történetéről kevés adat marad fenn. 1948-ban a kommunista hatalom betiltotta a vallás gyakorlását, az egyház birtokában lévő anyakönyveket, egyházi leveleket mind elégették, templomukat elvették, amit manapság az ortodoxok használnak. Habár a hívek nagy részét az ortodox vallás felvételére kényszerítették, egy pár család mégis megmaradt a régi hitben, és a kommunista évek alatt is titokban istentiszteleteket tartottak egy család lakásában.

A településen levő ortodox egyházzal sajnos semmi adatot sincs, mert a lelkész nem volt hajlandó adatokat közölni vagy az anyakönyveket rendelkezésemre bocsátani. Azt, hogy Mezősámsond arculata felekezeti szempontból az évek során hogyan változott, a következő táblázat jól ábrázolja (Varga 1998. 576):

Év	Összesen	Ortodox	Görög-katolikus	Római-katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista
1850	1462	-	829	121	502	-	10	-	-	-
1857	1567	-	854	103	600	-	19	-	-	-
1869	1557	-	838	57	650	-	8	4	-	-
1880	1745	-	852	150	716	2	12	13	-	-
1890	2008	2	1019	168	764	4	39	8	4	-
1900	2034	-	1088	165	740	-	28	13	-	-
1910	2086	3	1173	107	766	-	25	12	-	-
1930	2208	28	1155	131	880	-	8	6	-	-
1941	1682	3	740	119	806	-	8	5	1	1
1992	1142	406	45	89	588	1	7	-	6	-

A 2002-es népszámlálás alkalmával a falu lakossága felekezeti szempontból a következőképpen oszlott meg: 902 ortodox, 47 görög-katolikus, 100 római katolikus, 571 református, 4 pünkösdisták, 4 hetednapot ünneplő adventista és 6 más vallású személy élt a településben (*Etnokulturális Kisebbségek Központja*).

Mezősámsond természeti viszonyai a földművelésre és állattenyésztésre alkalmasak, ezeknek a viszonyoknak megfelelően a faluban inkább zsellér és jobbágycsaládok laktak a 17-18. század folyamán.

A településen 1614-ben 12 jobbágy és 6 zsellér családot írtak össze, 1750-ben 18 jobbágy és 49 zsellér, majd 1848-ban 36 jobbágy és 95 zsellércsaládot számoltak össze (Egyed 1981.110).

1910-ben a népszámlálás adatai foglalkozás szerint a következőket mutatják (A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása 1912.595): mezőgazdaság és kertészet 1937, ipar 55, kereskedelem és hitel 26, közlekedés 5, közszolgálat és szabad foglalkozás 29, házi cselédek 22, napszamos-egyéb 5, birtokos (100 holdon felül) 1, kisbirtokos vagy bérlő (10–100 holdig) 73.

Napjainkban a lakosság egy része még mindig földműveléssel foglalkozik. Vállalkozó szellemű személyek megpróbálnak állattenyésztésből és nagyobb mennyiségű gabonatermesztésből megélni a helyi piacon. Többen állami munkából és mezőgazdálkodásból próbálnak megélni. Az ifjabb generáció körében migrációs folyamat figyelhető meg. Nagyon sokan nagyvárosokban vagy külföldön próbálnak szerencsét, így a település a lassan előregedő falvak közé sorolható.

A református egyház anyakönyvei

A mezősámsondi református egyház anyaegyházként működött, ezért az anyakönyvekben a bejegyzett adatok nemcsak Sámsondra vonatkoznak, hanem Szabédra, Kölpényre, Bándra, Kislekencére, Pusztára és Feketére is. Csak a Sámsondra vonatkozó adatokat elemzem.

A település református anyakönyvei a Maros megyei levéltárban találhatóak. Az első anyakönyvet 1762-től 1834-ig vezették, a második anyakönyvet pedig 1834-től 1897-ig. Az első anyakönyvet három részre osztották, az első részben a kereszteleseket vezették, a másodikban a házasságokat, a harmadikban pedig az elhalálozásokat. Az első feljegyzések a keresztelesekre vonatkozóan nagyon hiányosak, hiszen 1762 és 1763-ban csak a gyerek neve jelenik meg és kereszteleseinek dátuma. 1764-től kezdődően a gyerek neve mellett az apa neve is megjelenik. 1772-ben az akkori lelkész elhagyja a sámsondi parókiát, így április 4-től nincsenek bejegyzések egészen szeptember 25-ig. 1801-ben újból lelkészcsere kerül sor. 1807-től kezdődően a lelkész már bejegyzi a gyerek és apa neve mellett az anya nevét, valamint a keresztszülők nevét is. Ettől az évtől kezdődően az anyakönyv vezetése folytonos. A gyerek neve mellett csak a keresztelese dátumot tüntetik fel és a születési időpont elmarad. 1810-ben található az első feljegyzés a törvénytelen gyerekeket illetően. 1834-től a keresztelese anyakönyvek fejlécében a következő adatokat lehet megtalálni: hónap, a születés és keresztelese napja, a szülők, bizonyágok és bába nevei valamint a született neve. 1872-től már előre nyomtatott táblázatokba jegyzik be az adatokat. Ekkor már számba veszik a gyerek születésének évét és napját, kereszteleseinek évét és napját, azt, hogy házasságból vagy házasságon kívül született a gyerek, a gyerek nemét, a keresztszülők lakhelyét, nemét és rangját valamint külön rovatba bevezetik a lelkész és a bába nevét (Reg. de Starea Civilă fond 1, nr. 847–9). A református parókián a keresztelese anyakönyvek 1900-tól találhatóak meg. Manapság is ebbe az anyakönyvbe jegyzik be a keresztelese neveit. (Ref. É. Lev. 1900–2004).

A házassági anyakönyvek esetében az adatokat

1762-től kezdődően vezetik. Az első bejegyzések nagyon hiányosak, hiszen ezekben az években csak a házasságkötés éve, napja és a házasságra lépő fiatalok neve jelenik meg. 1788-tól kezdődően pedig már a tanúk nevei is megjelennek. 1808-ig az anyakönyvek nem folytonosak, sok esetben pedig több információ hiányzik, míg az 1768, 1777, 1808-as évekre vonatkozóan egyáltalán nincs adat. 1872-től viszont már rovatokba jegyzik be az adatokat, és több információt jegyeznek be. Itt sor kerül az esketés évének és napjának, a vőlegény és menyasszony nevének és rangjának, a születés és lakhely házszámának a bejegyzésére, valamint a vallás, az életkor, nőtlen vagy özvegy, a tanúk rangja és neve, akik előtt állnak, kikérdezettek vagy összeeskettek, az eskető lelkész neve, hirdetés vagy mentvény mellett és más jegyzetek bejegyzésére (Registru de Starea civilă fond 1. nr. 849). A mostani házassági anyakönyveket 1908-tól vezetik és ugyanezeket az információkat tartalmazzák (Ref. E. Lev. 1908–2004).

Az elhalálozási anyakönyveknél a bejegyzett adatok rendszertelenebbek kezdetben, mert csak az elhunyt neve és temetésének dátumát jegyezték be. Habár az anyakönyvben meglévő rovatok kéri a holt életkorára és betegségére vonatkozó adatokat, ezt legtöbb esetben a lelkész nem jegyzi be. 1872-től pedig az adatok megtalálhatóak és folytonosak. Bejegyzésre kerül az is, hogy egy személy természetes vagy erőszakos halállal halt meg vagy öngyilkos lett (Registru de starea civilă fond 1. nr. 847). A parókián megtalálható elhalálozási anyakönyvet 1908-tól vezetik.

A polgármesteri hivatal anyakönyvei

A polgármesteri hivatalnál megtalált anyakönyvek a legteljesebbek. A keresztelési anyakönyveket 1900-tól vezetik. 1970-ig a bejegyzések folytonosak. 1971-től viszont nagyon kevés a bejegyzés, mert ettől az évtől kezdődően az anyáknak nem volt szabad otthon szülniük, így az újszülöttet már a kórházban jegyezték be, nem pedig a polgármesteri hivatalnál. Az esketési anyakönyvek esetében 1940-től kezdődően a házastársak felekezeti hovatartozását nem tüntették fel. Az elhalálozási anyakönyveket pedig 1908-tól vezetik.

1919-ig az anyakönyveket magyarul vezették. A második világháború idejében, mikor Erdély egy része újból Magyarországhoz került az anyakönyvekben levő adatokat újból magyarul jegyezték le. Az országhatárt Mezősámsond határában húzták meg, ezért Fekete, ami akkor Romániához tartozott, külön születési, házassági és elhalálozási anyakönyvvel rendelkezett (Mezősámsond Pog. Hiv. Lev. 1900–2004).

Népesedési tendenciák a 20. században

A keresztelési és elhalálozási anyakönyveket a természetes szaporulat vizsgálata érdekében használtam fel. Inkább arra fordítok figyelmet, hogy a 20. század eseményei milyen hatással voltak a település népesedésére. Először az első világháború előtti időszakot vizsgálom meg. 1902–1913 között a természetes szaporulat a következő volt:

Év	Születések	Elhalálozások	Természetes szaporulat
1902	72	71	1
1903	80	53	27

1904	90	45	45
1905	79	51	28
1906	73	52	21
1907	168	113	55
1908	134	76	58
1909	146	115	31
1910	154	83	71
1911	114	85	29
1912	170	100	70
1913	147	110	37

A táblázatból kiderül az, hogy a vizsgált 11 év alatt a falu lakosságának természetes szaporulata nagyon ingadozó. Ezekben az években viszont nagy a gyermekhalandóság 0-12 év között, hiszen 1902-ben az elhalálozottak 46,47% gyerek, 1903-ban 54,71%. A következő két évben az eltemetett gyerekek száma 40% alá csökken. 1906-ban pedig 55,76%, a legmagasabb ráta, viszont 1912 és 1913-ban mutatható ki, mikor az elhalálozottak közül 66%, valamint 63,63% gyerek. Az anyakönyvekben a halál okát illetően a 0-12 hónap közötti gyerekeknél a következőket olvashatjuk: számarékeszt, tüdővész, vízbetegség vagy vele született gyengeség. Természetellenes vagy erőszakos halálra nagyon kevés példa van. Öngyilkosságot viszont többen követtek el, és e személyek kora változó, hiszen 1908-ban két öngyilkosságot jegyeztek be, 60 éves nő és 40 éves férfi, 1909-ben hárman lettek öngyilkosok 19 éves fiú, 37 éves nő és 49 éves férfi. 1910-ben bejegyzett adatok szerint 13 éves gyerek és 45 éves férfi, valamint 1912-ben 76 és 38 éves férfi vette el saját életét. 1913-ban mindössze egy öngyilkosságot vezettek be, 35 éves férfi.

Ebben az időszakban a születések száma összesen 1427, az elhalálozottak száma pedig 954, tehát Mezősámsond lakossága 473 fővel gyarapodott.

Az első világháború idején Sámsond lakossága csökkent. Ebben az időszakban a születések száma megcsappan és megnő az elhalálozások száma.

Év	Születések	Elhalálozás	Természetes szaporulat
1914	149	96	53
1915	115	103	12
1916	81	89	-8
1917	60	94	-34
1918	63	120	-57
1919	140	85	55
1920	120	71	49

A gyerekhalandóság száma nagyon nagy, hiszen több járvány pusztított végig a településen, és ugyanakkor megnő a törvénytelen gyerekek száma is. 1914-ben a református anyakönyvek 6, 1915-ben 3, 1917-ben 2, 1918-ban 3, 1919-ben 4 és 1920-ban 6 törvénytelen gyereket jegyeztek be. Véleményem szerint mindezen számadatok, inkább a háború számlájára írhatók, hiszen ebben az időszakban makroszinten nemcsak gazdasági válság következett be, hanem társadalmi is, ami ugyancsak tükröződött a településen is. 1916–1918-as éveket leszámítva inkább növekedésről beszélhetünk. Ebben az időszakban a természetes szaporulat jóval kisebb, hiszen születtek 728-an, meghaltak 658-an, tehát a természetes szaporulat 70.

A két világháború közötti időszakban Sámsondon újból népeségnövekedési tendencia figyelhető meg.

Év	Születések	Elhalálozás	Természetes szaporulat
1921	186	95	91
1922	141	83	58
1923	127	56	71
1924	122	74	48
1925	161	81	80
1926	112	62	50
1927	77	59	18
1928	89	65	24
1929	89	58	31
1930	74	32	42
1931	80	32	48
1932	91	46	45
1933	81	54	27
1934	97	52	45
1935	87	82	5
1936	63	41	22
1937	60	45	15
1938	75	33	42
1939	71	46	25
1940	64	41	23

Az 1920-as évek elején a számadatok nagyobbak. Ezekben az években a gyerekhaldóság szemlélatomást csökken, amiben elősegített az egészségügyi ellátás javulása is. A törvénytelen gyerekek száma az 1930-as évek elejétől kezd csökkeni. A református parókián 1921-ben összesen 7 törvénytelen gyereket jegyeztek be. 1931–1940 között pedig összesen 26 gyerek született házasságon kívül. Az anyakönyvekben a fejlécnél megnézhetjük azt is, hogy a szülők milyen társadalmi réteghez tartoztak, így az adatokból kiderül az, hogy az esetek több mint 90%-nál a földműves réteghez tartozó családban született törvénytelen gyerek.

Ebben az időszakban a legnagyobb a természetes szaporulat, hiszen összesen 2010 születést jegyeztek be, 1182 elhalálozást, tehát Mezősámsond lakossága mindössze 828 fővel gyarapodott.

A második világháború eseményei sem tizedelték meg a lakosságot, a természetes szaporulat meghaladja a százat.

Év	Születések	Elhalálozás	Természetes szaporulat
1941	54	28	26
1942	64	26	38
1943	54	29	25
1944	53	28	25

A második világháború alatt a törvénytelen gyerekek száma újra megnő, hiszen 1941–1944 között a református és római katolikus egyház összesen 31 házasságon kívül született gyereket jegyzett be. Ugyanakkor megnő azoknak a száma is, akik öngyilkosságot követtek el. Férfiak lettek öngyilkosok, a két egyházban ebben az időszakban összesen 8 ilyen halált jegyeztek be. Évszámokban nézve viszont 22 és 74 év között mozognak a számok.

Az adatokat nézve ebben az időszakban stabilnak mondható a természetes szaporulat. Összesen 225 születést jegyeztek be a polgármesteri hivatalnál, 111 elhalálozást, tehát a falu lakossága mindössze 114 személlyel gyarapodott.

A kommunizmus beállta gazdasági szempontból nagyon megviselte a falu lakosait, hiszen sokan elveszítették a földbirtokukat, a településen tartózkodó kismemes család ingatlanjait kisajátították, és a csa-

ládagokat elhurcolták. 1945–1962 között több volt földbirtokos rákényszerült arra, hogy a termelőszövetkezetben dolgozzon. Mindezen tényezők ellenére a természetes szaporulat az utóbbi időszakokhoz viszonyítva nem csökkent, hiszen ebben a periódusban összesen 1331 születést jegyeztek be, 573 elhalálozást, tehát a természetes szaporulat ebben az időben 758. 1945–1947 között a lakosság mindössze 54 fővel gyarapodott. A következő években viszont egy enyhe növekvés figyelhető meg, hiszen 1952-ben 69 volt a természetes szaporulat. Ebben az időintervallumban a legmagasabb népességnövekedést 1955-ben lehet megfigyelni, mikor a település lakossága 89 személlyel gyarapodott.

A házasságon kívül született gyerekek száma viszont nem változik ezekben az években sem, hiszen a református és római katolikus parókián mindössze 62 törvénytelen gyereket jegyeztek be a kereszteleési anyakönyvekbe. Fontosnak tarom megjegyezni azt, hogy a törvénytelen gyerekként bejegyzett kereszteleéseknél több mint 80% a roma etnikumhoz tartozik.

Az elhalálozottak közül ebben az időszakban kevesen követtek el öngyilkosságot, a két parókián ezeknek a száma összesen 4.

1963–1989 között a református és római katolikus anyakönyvek, valamint a népszámlálási adatok segítségével próbáltam rekonstruálni a népesedési tendenciákat. Ebben az időszakban a népesség nagymértékben csökken, a számadatok szerint inkább a negatív, mint a pozitív fele tartanak, hiszen 1966-ban a természetes szaporulat -4 , 1968-ban pedig már -13 . 1970-es években egy újabb népességyarapodási tendencia figyelhető meg, habár a számadatok közel sem annyira magasak, mint az előző időszakokban. 1974-ben az egyházak anyakönyveiben bejegyzett adatok alapján 21, míg 1975-ben 19 a természetes szaporulat. Ugyanakkor megcsappan a törvénytelen gyerekek száma is. Az 1980-as években újból népességcsökkenés állt be, ami napjainkig tart. 1990–2004 között a gyerekhálára vonatkozó adatok elenyészők.

Andorka Rudolf szerint az 1960-as évektől megfigyelhető népességfogyatkozás okai a következők lehetnek: a hagyományos vallási tekintélyek meggyengülnek, nyugati példára az individualizmus megerősödött, a nők függetlenebbé váltak (itt a fogamzásgátlást és abortuszt említ), és elkezdődött egy nagyobb fokú urbanizáció is. Továbbá a közgondolkodásban elterjedtek azok a nézetek, amelyek a népességnövekedés következményeit taglalják, miszerint a népességnövekedés azokban a társadalmi rétegekben, ahol a gazdasági fejlődés és terjeszkedés lehetőségei lezárultak, ott az elszegényedés folyamataival járhat együtt, ami egy új okot adhat a szaporulat korlátozására (Andorka 2001.138).

A 20. század végén és 21. század elején bekövetkezett nagyobb népességcsökkenés nem minden áron a természetes fogyásnak tudható be, hiszen 1989 után Erdély szinten megnőtt a kivándorlók száma (Varga 2002.3).

Az 1989-es hatalomváltás után Mezősámsondon is megnőtt a migrációs folyamat is, és sok család a megfelelő anyagi háttér nélkül nem vállal egy gyereknél többet. Amint már említettem dolgozatom első részében a fiatalabb generáció inkább külföldön vagy nagyvárosokban keres munkahelyet. Véleményük szerint mezőgazdaságból nem tudnak megélni, és ezért máshol próbálnak szerencsét.

Hogy a 20. század folyamán Sámsondon milyen népesedési tendenciák voltak jelen a népszámlálási adatok tükrében, megfigyelhető a következő táblázatban (Varga 1998.454):

Év	Összesen	Román	Magyar	Zsidó	Német	Cigány	Ukrán	Szlovák
1900a	2034	1072	893	.	2	.	-	-
1910a	2086	1167	909	.	10	.	-	-
1920n	2196	1266	919	10	1	.	-	-
1930a	2208	1170	1023	6	-	7	-	-
1930n	2208	1168	983	6	-	47	-	-
1941a	1682	703	959	-	-	17	-	1
1941n	1682	703	954	5	-	17	1	-
1956	1856	.	.	.	.	.	.	.
1966a	1630	714	916	-	-	-	-	-
1966n	1630	707	827	-	-	96	-	-
1977n	1423	596	810	-	-	17	-	-
1992n	1142	432	628	-	-	82	-	-

a – anyanyelv, n – nemzetiség, – nincs adat

A 2002-es népszámlálási adatok szerint az összslakosság 1634, ebből 931 román, 663 magyar és 40 roma etnikumhoz tartozik.

Házassági anyakönyvek

A házassági anyakönyvek vezetésének elsődleges célja a házasságkötés törvényességének betartása és a szertartások nyilvántartása volt, de ugyanakkor segítettek a hívek nyilvántartásához is és a birtokjog érvényesítéséhez, mert csak törvényes házasságból született gyerek örökölhetett (Órsi 1998.168).

Társadalom-néprajzi szempontból az endogám és exogám házasságok elemzése anyakönyvek alapján segít a társadalmi rétegződés megállapításához is, mert a házasulandó felek társadalmi rétegződéséhez való tartozását is bejegyezték, és ugyanakkor hozzásegít ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, hogy egy település társadalmi mennyire volt nyitott vagy zárt. Általában minden település körül kialakul egy házassági körzet és ennek kialakulásában fontos szerepet játszott az azonos vallás, társadalmi státus, nemzetiség és nem utolsó sorban a távolság. Több esetben exogám házasságot gazdasági okokból kötöttek, de ha egy településen belül nagy az exogámia, akkor fenyegetheti ennek stabil arculatát (Órsi 1998.181–182.)

Andorka Rudolf szerint pedig annál nyitottabb egy társadalom, minél kisebb a különböző rétegekből származók mobilitási esélyei és zártabb egy közösség, ha a különböző rétegekből származók mobilitási esélyei nagyobbak (Andorka 2003.220).

Ebben a részben felekezeti és etnikai endogám és exogám házasságok vizsgálata segítségével arra a kérdésre szeretnék választ találni, hogy Mezősámsond milyen házassági körzettel rendelkezett, mennyire volt nyitott vagy zárt társadalmi, valamint milyen társadalmi és politikai tényezők okozhatták a lokális, felekezeti és etnikai exogám házasságok növekedését. A polgármesteri hivatal anyakönyveit részesítettem előnybe, mert ezek a legteljesebbek.

Lokálisan exogám házasságok

Az előző fejezetben használt időintervallum felosztást követem itt is, tehát megvizsgálom azt, hogy hányan kötöttek lokálisan exogám házasságot a 20. század első évtizedében, az első világháború alatt, a két világháború közötti időszakban, a második világháború éveiben, a kommunizmus alatt, valamint az 1989-es hatalomváltás után.

A következő felsorolás jól mutatja a lokálisan

exogám házasságok arányát 1900–1914 között (az évszám után az első az összest, a második a lokálisan exogámokat jelzi): 1900 17, 6, 1901 20, 8, 1902 12, 7, 1903 20, 6, 1904 14, 6, 1905 20, 9, 1906 27, 15, 1907 28, 6, 1908 20, 6, 1909 57, 13, 1910 24, 11, 1911 24, 7, 1912 29, 9, 1913 19, 9.

Ebben az időben a házasságok száma 12 és 29 között mozog. Kivételt képez az 1909, amikor összesen 57-en esküdtek össze. 1906-tól kezdődően a házasságok száma növekedni kezd, a lokálisan exogám házasságkötések száma viszont stabil marad.

1900–1913 között Sámsond házassági körzete a következő volt (a településnév után az első a férfiak, a második a nők számát jelölik): Bazéd 2, 3, Bergenye 2, – Déva 1, –, Dicsőszentmárton 1, –, Gerebenes 1, –, Gernyeszeg 1, –, Kislekence 7, 3, Kolozsvár 1, –, Marosludas 1, –, Marosvásárhely 5, –, Mezőbodon 1, 1, Mezőcsávás 1, –, Mezőfele 2, –, Mezőkölpény 8, –, Mezőmadaras 23, –, Mezőrűcs 4, –, Ménés 1, –, Mezőpanit 1, –, Nagyernye 2, –, Ölyves 3, –, Pagocsa 14, 1, Póka 1, –, Szabad 2, –, Szabéd 2, –, Szentpéter –, 1.

A települések számát nézve Sámsond házassági körzete, ebben az időszakban nagy volt. A számadatokat közelebbről megvizsgálva kitűnik az, hogy a fiatalok inkább a környező falvakból választottak párt maguknak, hiszen Kislekence, Mezőkölpény, Mezőmadaras és Pagocsánál található a legmagasabb számú adatok. Társadalmi rétegződés szempontjából ezekben a falvakban a házasulandó felek a földműves réteghez tartoztak. Azok, aki messzebb vidékekről választottak párt maguknak, kisnemesi családból vagy az értelmiségi rétegből kerültek ki. Habár a házasságot a fiatal párok Sámsondon kötötték, az anyakönyvekből nem derül ki, hogy az új pár melyik településen lakott.

Az első világháború alatti években a faluban kötött házasságok száma csökken: 1914 9, 3 1915 4, –, 1916 1, –, 1917 16, 6, 1918 13, 4, 1919 43, 20, 1920 27, 12.

1914–1916 között a házasságkötések száma megcsappan, hiszen ebben az időszakban mindössze 14 párt jegyeztek be. 1917-től viszont egy enyhe növekedés észlelhető, a legtöbb házasságot pedig 1919-ben kötöttek. A lokálisan exogám házasságok száma ebben az időszakban is stabilnak mondható.

Ebben az időintervallumban a falu a következő házassági körzettel rendelkezett: Bala 2, –, Bazéd 2, 1, Bánd 3, –, Dicsőszentmárton 1, –, Kislekence 2, –, Nagydevecser 1, –, Maroskeresztúr 1, –, Marosszentkirály 1, –, Marosvásárhely 1, –, Mezőmadaras 5, 1, Mezőrűcs 4, 1, Pagocsa 4, –, Ölyves 1, –, Szabéd 4, 3, Szászrégen 1, –, Székelyvaja 1, –.

Ebben az anyakönyvben külön megjelölték a házasulandó felek születési helyét és lakhelyét és előfordulnak olyan házasságok, melyek a születés helye szerint exogámok, de lakhely szerint endogámok. Ezeket a házasságokat endogámnak vettem.

Ebben az időszakban a település házassági körzete távol, ami szerintem az első világháborúnak tudható be, hiszen az addigi rend felborul és a határok kitágulnak, de ennek ellenére a fiatalok inkább a környező falvakból választanak párt maguknak. A legtöbb házasságot Mezőmadarasról és Szabédról jövő fiatalok kötöttek, mivel mindkét település adminisztratív szempontból Sámsondhoz tartozott, ezért jegyezték be azokat a házasságokat is, melyeknél a menyasszony más településen lakott és a vőlegény volt sámsondi.

A két világháború közötti időszakban a településen kötött házasságok száma nagyon ingadozó. Ezt mutatja a következő felsorolás is: 1921 60, 17, 1922 30, 14, 1923 7, 2, 1924 33, 12, 1925 24, 10, 1926 26, 10, 1927 27, 11, 1928 24, 9, 1929 23, 11, 1930 37, 9, 1931 36, 9, 1932 20, 11, 1933 13, 3, 1934 30, 14, 1935 13, 6, 1936 15, 6, 1937 14, 6, 1938 19, 2, 1939 15, 5, 1940 14, 2.

A táblázatból látható, hogy 1921–1940 között a házasságok száma inkább a 13–37 között mozognak. Kivételt képez az 1921-ben kötött házasságok, mikor mindössze 60 párt jegyeztek be az anyakönyvbe. Az előző időszakhoz képest a lokálisan exogám házasságok száma nem változott, hanem az össz házasságokhoz képest, stabil maradt.

Ebben az időszakban Sámsondon a következő településekről házasodtak: Bala 1, –, Barbos 1, –, Bazéd 1, –, Bánd 5, 1, Fekete 5, –, Gerebenes 5, 4, Kislekence 5, –, Marosludas 1, –, Mezőcsávás 2, –, Marosvásárhely 13, –, Mezőkölpény 6, 2, Mezőmadaras 35, 2, Mezőpanit 3, –, Mezőrűcs 10, –, Ménes 1, –, Pagocsa 17, –, Ölyves 1, –, Szabéd 1, 7, Szentmárton 2, –.

Ebben az időintervallumban a falu házassági körzete újból leszűkül, hiszen a legtöbben a környező falvakból választottak párt maguknak. A legtöbb házasság Kölpény, Madaras, Pagocsa és Rűcs településről voltak. Véleményem szerint ezeknek a házasságoknak inkább gazdasági, vallási, etnikai és nem utolsó sorban távolság okai lehettek, mert mindezen falvak Sámsond határában találhatóak, és a települések termőföldjei közel vannak egymáshoz. A környező falvak közül Sámsondon és Madarason található a legnagyobb református közösség, valamint Rűcs lakosságának nagy része a román etnikumhoz tartozik, ennek függvényében a madarasi és mezősámsondi fiatalok között kötött házasságok 98% magyar etnikumhoz tartoznak, míg rűcsi és sámsondi házastársak 90%-a román nemzetiségű. Ezen településeken kívül az anyakönyvekben még Ádámos, Backamadaras és Braila településeket jegyezték be. Mindhárom alkalommal a menyasszony volt sámsondi.

A második világháború alatti években a Sámsondon kötött házasságok száma újból megcsappan: 1941 15, 5, 1942 7, 2, 1943 17, 5, 1944 12, 4. Ebben az időszakban nemcsak az összes házasságok száma csökken, hanem a lokálisan exogám házasságok is.

Település valamint a férfiak és nők aránya a lokálisan exogám házasságok esetében, a második világháború alatt a következőképpen oszlott meg (a településnév után az első a férfiak, a második a nők számát jelölik): Bánd 1, 1 Kide 1, –, Kisnyulas –1, Nagyiklód 1, –, Marosvásárhely 1, –, Mezőcsávás 1, 1, Mezőfele1,, –, Mezőkölpény 1, 1, Mezőpanit 1, –, Szabad 1, –, Udvarfalva 1, –.

A vizsgált időintervallumban megfigyelhető az, hogy a határok újból kitágulnak és inkább messzibb településekről választanak párt maguknak.

A hatalomváltás után, 1945–1955 között Mezősámsondon mindössze 251 házasságot kötöttek. Ebben az időintervallumban, a házasságra lépők száma a két világháború közötti időszakhoz képest nem csökken, hiszen 1945-ben 24 és 1946-ban pedig 20 házasságot jegyeztek be. 1947-1948-ban viszont egy enyhe csökkenés észlelhető, mert a két évben összesen 25 párt írtak be az anyakönyvekbe. Az 1950-es évek elején viszont újra nőnek a számadatok, hiszen 1950-ben összesen 34 párt eskettek és 1950-ben pedig

30-at. A lokális exogámia e tíz év alatt összesen 103. 1945-1949 között kevés a lokálisan exogám házasságok száma, a négy év alatt összesen 19 ilyen házasságot jegyeztek be. 1950-től kezdődően, viszont újra növekedést lehet megfigyelni. Ebben az időintervallumban kötött házasságok 50%-a lokálisan exogám.

A házassági körzet sem változik nagyon ebben az időszakban sem. Nagyon sokan Bazédról, Bándról, Gerebenesről, Mezőkölpényből, Mezőmadarasról, Pagocsáról, Rűcsről és Szabédrol választanak partnert maguknak. 1956 után Sámsond közigazgatásilag Kolozs tartomány, Sármás rajonhoz tartozott (Varga 2002.304). Ettől az időponttól kezdődően megfigyelhető, hogy többen Kissármásról választanak férjet maguknak.

1956–1965 közötti időszakban a Sámsondon kötött házasságok száma enyhe csökkenést mutat, hiszen összesen 210 párt jegyeztek be az anyakönyvekbe. Az 1956–1959 között a házasságok száma 20–26 között mozog. Az 1960-as évektől kezdődően viszont a számok csökkennek, hiszen 1960–1965 közötti években a házasságok száma 15–20 között van.

A lokálisan exogám házasságok száma viszont megnő, hiszen mindössze 119 személy választott más településről partnert magának. 1956–1959 között más faluból jövő személyekkel kötött házasságok száma, abban az évben az összházasságok több mint 50%-át jelentik, ezt mutatják az adatok is, hiszen 1956-ban 26, 1957-ben 22, 1958-ban 20 és 1959-ben 26 házasságból 13,15,13 valamint 17 lokálisan exogám. A következő években, viszont enyhe csökkenést lehet észlelni.

Ebben az időszakban a falu házassági körzete nagyobbodik és ennek oka a népesség foglalkozásszerkezetének megváltozása, a városra való áttelepülés és nem utolsó sorban az akkori hatalom azon politikája, mely szerint Erdély területére több román nemzetiségű személyt telepítettek be. Ebben az időszakban a nagyon sokan más megyéből, településről választottak párt maguknak, ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy a magyar etnikumhoz tartozó személyek a megszokott körzetből, tehát Mezőkölpényből, Mezőmadarasról vagy Bándrol választottak partnert maguknak, míg a román nemzetiségű személyek, távolabbi vidékekről házasodtak.

1966–1975 közötti időszakban a házasságok száma újból csökkenni kezd. E tíz év alatt mindössze 101. A legtöbb házasságot 1969-ben kötötték, mindössze 15 új párt eskettek össze. A számok főleg az 1970-es évek elején kezdenek el csökkenni, hiszen 1971-ben összesen csak 3 házasságot kötöttek, 1973-ban pedig 8-at. Ebben az intervallumban a mezősámsondi polgármesteri hivatal állami anyakönyveiben bejegyzett házasságok száma 10–15 között mozog.

A házasságok számának csökkenésével egy időben viszont nő a lokálisan exogám házasságok száma az arányokhoz képest, hiszen összesen 54 ilyen párt jegyeztek be. A legtöbb lokálisan exogám házasságot 1975-ben kötöttek, mikor ennek az aránya az összházasságokhoz képest 80%.

Új munkahelyek megteremtésével és az urbanizáció hatására a fiatalok nemcsak a közelebbi településekről választanak partnert maguknak, hanem távolabbi falvakból is. Az anyakönyvekben bejegyzett házasulandó felek társadalmi státuszát is beírták. Ezekből a bejegyzésekből az derül ki, hogy a legtöbb esetben az azonos réteghez való tartozás volt az

egyik fő oka a párválasztásban és nem minden áron a távolság.

1976–1989 közötti időszakban a bejegyzett házasságok száma nagyon megcsappan, mert a 13 év alatt összesen 138 új párt jegyezték be. Az 1980-as években a számarányok nagyon alacsonyok, hiszen 1980–1989 időintervallumban az összházasságok száma 6–12 között mozog. A legkevesebb házasságot 1989-ben kötötték, mikor mindössze az anyakönyvbe 3 párt írtak be. Az előző időszakokhoz hasonlóan itt is megnő a lokálisan exogám házasságok száma, mindössze 90. A mobilitási lehetőségekkel együtt ebben az időszakban is sokan választanak messzibb vidékekről házastársat. Ebben az időszakban a fiatalok megszakítják a kapcsolatokat az előbbi években felvázolt házassági körzettel, hiszen Mezőmadarásról csak egyetlen egy sámsondi férfi választott feleséget magának.

1990–2004 között bejegyzett házasságok esetében az adatok nagyon alacsonyok, a népesedés csökkenésével a házasságok száma is csökken. Ebben az időintervallumban beírt párok száma összesen 126. A 14 év alatt 1994-ben jegyezték be a legtöbb házasságot, hiszen ekkor összesen 16 párt írtak be, 2004-ben pedig mindössze 3-at.

A lokális exogámia viszont növekszik, hiszen ebben az időszakban 107 olyan párt jegyezték be, ahol a vőlegény vagy a menyasszony más településről származott. 89 után Mezősámsond házassági körzete túlnövi Maros megye határait is, és ezt bizonyítja az, hogy Hargita, Temes, Brassó vagy éppen Válcse megyéből választottak párt maguknak.

Azt, hogy Sámsondon 1945–2004 között hogyan változtak a házasságok számai, azt a következő táblázat jól mutatja:

Év	Összesen	Lokálisan exogám
1945–1955	251	103
1956–1965	210	119
1966–1975	101	54
1976–1989	138	90
1990–2004	126	107

Amint a fenti adatokból is kitétnék, a falu arculata sokat változott a múlt század során. A második világháborút követően a határok megnyíltak, a kommunizmus évei után pedig a vendégmunkások száma is megnőtt, ami nagyon sok esetben egybeesett a migrációval is. Ugyanakkor a település társadalma mégsem volt annyira zárt, hiszen területileg közel

volt egy adminisztratív központhoz, Mezőrucshöz és egy kulturális központhoz, Marosvásárhelyhez.

SZIKSZAI KATALIN

Irodalom

- Andorka Rudolf
1997 Bevezetés a szociológiába. Bp., Osiris Kiadó
1988 A családrekonstrukció módszerei. Bp., KSH Népeségstudományi Kutató Intézet
A gyermekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben. Etnográfia, XCII. 1. 94–110.
2001 Gyermek, család történelem – történeti, demográfiai tanulmányok. Bp., Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság
Benda Gyula
A halálózás és halandóság Keszthelyen 1747–1849. In Történeti Demográfiai évkönyv, 122–166.
Egyed Ákos
2002 Falu, város, civilizáció. Kolozsvár, Kriterion
Faragó Tamás
Nemek, nemzedék, rokonság, család. In Paládi Kovács Attila (szerk.) Magyar Néprajz VIII. Társadalom, Bp., 393–469.
Pál Antal-Sándor
2000 Marosvásárhely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely
Órsi Juliánna
1998 Emberszötte háló, Túrkeve
Varga E. Árpád
2002 A romániai magyarság népességszűkülésének okairól. Néhány demográfiai szempont 2002. népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez. In Magyar Ki-sebség, VIII. 4. szám, 3–16
1998 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Csíkszereda, Pro Print Kiadó
2001 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. 1850–1992 Helynévtár, Csíkszereda, Pro-Print Kiadó
Varga Gyula
Az anyakönyvek, mint társadalomnéprajz forrásai. In A társadalom-néprajzi vizsgálatok eredményei és lehetőségei az Alföldön. Csongrád, 51–70.

Források

- Recensământul din 1900 din Transilvania 1996
Recensământul din 1910 din Transilvania 1999
A Magyar Szent Korona Országainak 1910 évi népszámlálása. 1912
A Mezősámsondi Polgármesteri Hivatal Levéltára
A Mezősámsondi Református Egyház Levéltára
A Mezősámsondi Római Katolikus Egyház Levéltára

Városodás – városiasítás a Mezőségeen

(Nagysármás. Esetelmezés)

A Szamosok és a Maros határolta Erdélyi Mezőség településhálózatát vizsgálva talán az a legszembevetőbb, hogy míg a periférián, a határvidéken több várost is találunk a folyóvölgyek árterületén megtelepedve (Marosvásárhely, Marosludas, Aranyosgyéres, Kolozsvár, Szamosújvár, Beszterce – hogy csak a fontosabbakat említsük) a terület belsejében nemigen találunk városokat. Mondhatni nincs is városa a Mezőségnek – legalábbis a 20. század végén még nem volt. Az első település, amely ezt a kitént szerepet magáénak mondhatta, több évtized eltelével, Nagysármás. A nagy kiterjedésű mezőségi

vidéken ez az egyetlen település, amely 2003-ban nyerte el a városi rangot, a 2003/382 számú törvény értelmében, a hozzátartozó falusi települések pedig Kissármás, Báld, Lárgatanya, Maróház, Titiana és Csehtelke. A jövőben még bővíthet a térség városállománya: Mezőbánd szintén pályázik a városi státusz megszerzésére.

A Mezőség településhálózatán belül a kis- és aprófalvak (500 fő alatti lakossal) dominálnak, amelyek meglehetősen szórt településszerkezettel rendelkeznek. Ezekre a településekre a demográfiai előrejelzés, a lakosság erőteljes fogyása jellemző, amely a 20.

században folyamatos volt, de a szocializmus korszakától érvényesült hangsúlyosabban. Az okokat természetesen az ország iparosítási programjában és az ennek következtében meginduló emigrációban kell keresnünk. Ezek a települések ugyanis a befektetésekből rendszerint kimaradtak, hanyagolták az ilyen területeken az infrastruktúra és a gazdaság fejlesztését, ezzel mintegy elvándorlásra buzdítva az ott élő – főként fiatal – lakosságot.

A 2001-ben megszavazott 351-es számú törvény (PATN negyedik, településekre vonatkozó szekciója) viszont az ilyen, városiányos, zónákra előírja a nagyközségek várossá nevezését, amivel a vidéki térség revitalizációját szeretné elérni. Az Erdélyi Mezőség is szerepel a kiemelt zónák között, magába foglalva Maros – Kolozs – Beszterce-Naszód megyék területén levő földrajzi egységet.

Jelen dolgozat a fent említett törvényt véve alapul, a Mezőség „első” városát veszi nagytó alá. Arra keressük a választ, hogy mennyire város (előírás szerint) Nagysármás, milyen esélyei (erősségei vs. gyengeségei) vannak a városok közötti versenyben. (A városok versenyképességéről lásd Lengyel–Rechnitzer 2000). Illetőleg a városodást megelőzte/követte valamelyest a városiasodás ezen a területen? Városodás (mennyiségi, demográfiai értelemben): a városi népesség számszerű emelkedése, a városok növekedése, terjeszkedése, a városok számának gyarapodása. Városiasodás (minőségi, szociológiai értelemben): a városi szerveződés formáinak, életmódjának területi elterjedése, a települések kiépítettségének tömörebbé, funkció szempontjából differenciáltabbá válása (lásd Cséfalvay 1994).

Az elemzés elsősorban a statisztikai adatokon alapszik (2002-es népszámlálási adatok, éves települési adatok, helyi Polgármesteri Hivatal nyilvántartásai), de kiegészül empirikus vizsgálattal is (a város polgármesterével készített interjú, 2005.04.25.). Szerkezetileg a dolgozat első, bevezető részében a megyei adminisztratív keretről szólunk, illetve az urbanizációs folyamatról, majd a statisztikai adatokat vetjük össze a törvény feltételeivel, azután következik a város versenyképességének leírása néhány mutató mentén.

A megyei adminisztratív keret

Maros megye adminisztratív felosztása 1968-ban (1968/2-es törvény) alakult ki, mikor tulajdonképpen országsszerte új rendszerre tért át a közigazgatás: ekkor vezették be a rajonok helyett újra a megyerendszert). Az utólagos módosítások egyes települések státusának váltásakor következtek be, így több község várossá való nevezése, esetleg városok municípiumokká való átminősítése történt meg a következő évtizedekben. A rendszerváltás előtti utolsó módosítás 1989-ben zajlott le, mikor Radnót község megszerezte a városi rangot.

Az 1990-es években Maros megyét összesen 7 várossal találjuk, melyből három megyei jogú volt (Marosvásárhely, Szászrégen, Segesvár). A városi lakosság aránya ennek megfelelően 52% volt, ami az országos átlaghoz közel álló érték, az urbanizációs ranglistán a megye a 12. helyet foglalta el, Kovászna és Máramaros megyék után, azonos szinten Fehér, Argeş és Prahova megyékkel. A községek száma 90 volt, ezek összesen 449 települést csoportosítottak, ide számítva a községközpontokat is. Az egy községre jutó átlagos

lakosság 3313 volt, ezen érték jóval az országos átlag (7000 fölött) alatt helyezkedett el. A népességszám szerinti legkisebb község, Kozmatelke (630 lakos) és a legnagyobb, Maroszentgyörgy (8026 lakos) közti különbség tizenkétszeres. Az egy községre jutó falvak száma (4,9), ezzel viszont az országos szinten található. Legnagyobb tömörülést Bánd község mondhatta magáénak, összesen 13 település tartozott a közigazgatási területéhez, míg ellenkező oldalon a két településből összetevődő községek álltak (Marosbogát, Bala, Maroskeresztúr stb.).

Az átmeneti időszak első tíz évében nem történt a települések jogállását befolyásoló beavatkozás, a 2002-vel kezdődő új városfejlesztési program (lásd Benedek 2006) keretében eszközölt módosítások viszont Maros megyében is látványos változásokat eredményeztek: 2002–2004 között 1 új megyei jogú város, 4 új városi jogállású település, valamint 5 új község jelent meg.

A változtatások terve nem újkeletű, ugyanis még az 1970-es években szerepelt néhány község várossá fejlesztése a szocialista településtervezésben (Ferencki 1980, Nicolae 2002). A tervek teljes megvalósítására azonban nem került sor, 1989-ben, a kommunista hatalom utolsó évében csupán a fent említett Radnót emelték városi rangra. Erről a kérdéssel a Megyei Tanács Urbanisztikai és területrendezési irodavezetője így nyilatkozott: „Ami a Maros megyei településhálózatot illeti, volt egy régebben elindított program. Volt néhány nagyközség, mint ezek, amelyeket várossá nyilvánítottunk, melyek polarizáló szereppel rendelkeztek. Tehát a szolgáltatások, élet-színvonal révén figyelemkeltők voltak, népességet vonzottak a környékekről. Tehát az ötlet nem új. A megvalósítás feltételei azonban nem voltak mindig adottak. Most is csak részben teljesítettek. E négy községen kívül volt még Mezőbánd és Görgényszentimre. Feltételeken szerepelt még Déda is (Ianoş–Tállangá 1994).

A fejlesztések motiváló tényezője a központi szerepkörű települések (amelyek történelmi fejlődésük során polarizáló erővel voltak jelen a környezetükben) kiemelése volt. Ezek a települések kivétel nélkül régi települések, melyek járásközpontként is működtek az 1960-as évekig, polarizáló hatásuk érződik 15–20 km-es körzetben. Idővel ezek a falusi térség új-jálesztésének gócpontjai lehetnek, befektetések vonzópontjai. A megyében ilyen településkategória lenne Nagysármás, valamint Mezőbánd, Mezőrűcs, Erdőszentgyörgy, Nyárádszereda, Görgényszentimre és Marosfelfalu.

A törvény feltételeinek jelenléte Nagysármáson

Az alábbiakban áttekintjük azokat a 2001/351-es törvényben szereplő keretfeltételeket, melynek függvényében településeket várossá lehet nyilvánítani, valamint azt, hogy ezek mennyire teljesülnek Nagysármás esetében. Az első, fontos feltétel a népességszámra vonatkozik. Az alsó határt 5000-nél szabták meg és ezt a küszöböt a vizsgált település teljesíti, hiszen a legnépesebb az új városok közül (7493 lakos) Maros megyében. Ha eltekintünk azonban a város-hoz tartozó falvak népességétől, akkor a tulajdonképpeni városi lakosság nem éri el a törvény által előírt küszöböt: 3877 fő él az egykori községközpontban. A következő szempont a foglalkoztatott népesség gazdasági szerkezet szerinti megoszlása. A

törvény értelmében dominánsan ipari-tercier struktúrájú települések kell legyenek az új városok, ahol a népesség csekély hányada (25% alatt) foglalkoztatott a primer, mezőgazdasági szektorban. Ha ennek megítélésében a megyei statisztikai adatokra hagyatkozunk Nagysármáson 95% fölött képviselt a nem mezőgazdasági jellegű tevékenység, viszont a 2002-es népszámlálás szerint jóval alacsonyabb ennek aránya (76%), vagyis mindenképp teljesíti a gazdasági szerkezetre vonatkozó feltételeket.

A lakások ellátottsága, felszereltsége az életmód, igény szintet fokát fejezi ki. A teljes adminisztratív területet vizsgálva Nagysármás e téren elmaradottnak mondható, kiemelkedik az alacsony mutatókkal: 38,6%-os a lakások ellátottsága vízellátási berendezésekkel, illetve 35,5%-os a lakások ellátottsága fürdőszobával és belső WC-vel.

Az egészségügy helyzetére vonatkozó feltételek és mutatók (orvosok száma, kórházi ágyak száma lakosokra vetítve) megközelítően jók Nagysármáson. Jelentősebb egészségügyi központ működik a településen, amely nemcsak a város, hanem a tágabb környék lakói számára is ellátást biztosít. Vonzáskörzete túllép tehát a közigazgatási határokon, habár csak kisebb egészségügyi problémák kezelésére alkalmas.

A törvény következő feltétele az oktatásra vonatkozik. A törvény előír legkevesebb másodfokú képzést, vagyis gimnázium, líceum vagy szakközépiskola meglétét. A vizsgált településen ez jelen van, az elemi-középfokú oktatásban 10 diák jut egy tanteremre. A különböző kulturális (könyvtárak, előadóterem) és sporttevékenységre (sportpálya, tornaterem) alkalmas épületek is megtalálhatók.

A feltételek között említhető a turisztikai tevékenységet biztosító épületek megléte (hotelek, motelek, panziók). Ez Nagysármáson hiányzik, nincs biztosítva a turisták számára a szálláshely; a turizmus, mint gazdasági tevékenység sem elterjedt. Turisztikai potenciál van, azonban befektető(k)re még várni kell.

A települési infrastruktúra terén találjuk a legnagyobb ellentmondásokat a törvénybe foglalt feltételek és valóság között. A közmű jellegű szolgáltatások közül kritériumként szerepel az ivóvízzel és csatornázással ellátott utcák 60 illetve 50%-a az összhosszból, ami viszont itt eléggé kezdetleges és elégtelen. Ennek kiépítése és modernizálása az önkormányzat elsődleges projektjei között szerepel, az ehhez szükséges pénzalapok azonban hiányosak. Az úthálózat sem felel meg az elvárásoknak, a korszerűsített utak részaránya alacsony.

A környezet minőségének mutatóin is sok a javítanivaló. Elsőként a szabályozott személtelrakás-és elszállítás problémáját kell megoldani. A zöldterületek, parkok egy főre eső mérete kevesebb, mint a szabályozott, viszont javít a helyzeten, hogy a gazdaságok nagy része úgynevezett kertes ház, így a zöldövezet nagyobbak tekinthető a valóságban, bár nem összefüggő jellegű.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az Országos Területfejlesztési Tervben szereplő törvényerejű kritériumok csak részben teljesülnek Nagysármás esetében. Ez az állapot nemcsak mezősi jellegzetesség, az ország többi új városában is hasonlóan alakulnak a mutatók – Ioan Oltean, a Közigazgatási Bizottság elnöke szerint csak $\frac{3}{4}$ részük felel meg egészében a törvényes kereteknek.

1. táblázat. Nagysármási mutatók

Sorsz.	Indikátorok	Nagysármás	Törvény által előírt alsó küszöb
1	Lakosság száma	7604	5000
2	Nem agrár jellegű tevékenységben foglalkoztatottak aránya	76,8	75
3	Lakások ellátottsága vízellátási berendezésekkel (%)	38,6	70
4	Lakások ellátottsága fürdőszobával és belső WC-vel (%)	35,5	55
5	Kórházi ágyak száma (1000 főre)	5,2	7
6	Orvosok száma (1000 főre)	1,3	1,8
7	Oktatási intézmények (legmagasabb fok)	van	másodfokú
8	Kulturális- és sportintézmények	van	könyvtár, sporttevékenységre alkalmas hely
9	Hotelszobák helyek száma	nincs	50
10	Modernizált utcák részaránya	18,5	50
11	Ivóvízellátással rendelkező utcák részaránya	10	60
12	Kanalizációval rendelkező utcák részaránya	5,5	50
13	Szennyvíztisztítás	van	mechanikai technológia
14	Külső tűzcsappal rendelkező utcák részaránya	50	60
15	Zöldterületek (m ² /lakos)	3,2	10
16	Szabályozott személtelép biztosított hozzáférhetőséggel	van	van

Forrás: 2002-es népszámlálás, Megyei Statisztikai Hivatal, Polgármesteri Hivatal alapján saját számítás

Az új jogállás előnyei és hátrányai

A törvény feltételeinek teljesítése, betartása mellett a dolgozatban igyekszünk nyomon követni a jogállás változtatásából fakadó remélt előnyöket, illetve eddig tapasztalt hátrányokat. A várossá nyilvánítás óta eltelt rövid idő (maximum másfél-két év) azonban nem igazolt még minden félelmet/reményt.

Vélhetően előnyös lesz a település életében az új státussal járó intézményi ellátottság fejlődése, a szolgáltatások megjelenése és könnyebb elérhetősége. Ez a hozzátartozó falvaknak is előnyös helyzetet jelent, sőt a kisváros vonzáskörzete is bővíthet ezáltal.

Az önkormányzat a pénzalapok megnövekedését reméli az új státustól, mind a helyi, mind a központi alapok leosztását tekintve. Azonban, ahogy a Megyei Tanács Urbanizációs és Területrendezési iroda főépítésze nyilatkozott: a központi költségvetési részesedés nem fog jelentősen növekedni, hanem lokális szinten kell megtalálni a forrásokat, azokat pedig racionálisan kell felhasználni.

A munkapiac javulása előnyként jelent meg a lakosság előtt, remélték, hogy a városi rang megszerzésével a települések gazdaságilag nagyobb növekedést, fejlődést tudnak majd felmutatni. A munkahelyteremtés viszont nem jár automatikusan együtt az új státus szerzésével, ennek érdekében erőfeszítéseket kell tenni, úgy az önkormányzatnak, mint a helyi vállalkozói szférának, a lakosoknak együttvéve.

Az intézmények közül várhatóan a banki-pénzügyi szektor megtelepedése is megtörténik e kisvárosokban, ugyanakkor indokolt lenne közjegyzőség beindítása, hiszen rengeteg az elintézetlen földügy, a földek tisztázása, átírása, telekkönyvelése.

Mocean Ioan nagysármási polgármester szerint az előnyöket a település regionális fejlesztési programokban való részvétele, bevonása jelentené. Ennek érdekében a helyi tanács, az önkormányzat több projektet indított el, ezekbe nemcsak az adminisztratív határokon belül levő falvakat vonták be, de együttműködnek a Mezőség több községével is.

Az előnyök között találjuk tehát az infrastruktúra fejlesztésének lehetőségét, ezzel pedig a magasabb szintű szolgáltatások kiépülését, a lakosság reményét, hogy talán városias körülmények fognak majd uralkodni a településeken. Vagyis a népesség polgárosodásának útját látták, várták el a városi rangtól.

Van azonban hátrányos oldala is a jogállás meg-

változásának. Itt elsőként a lakosok elégedetlenségét kiváltó adónövekedést említeném. A 2001/351-es törvény keretében ugyanis a települések rangsorolását is elvégezték, az ország településállományát 5 hierarchiaszintbe sorolták, amely értelmében meghatározták az adókulcsot. Különbség van így a helyi adók (terület- és épületadó) szintjén, annak függvényében, hogy városi vagy falusi rangú a település. A településen belül is differenciálódhat az adó (értéke), ennek megszabása a Helyi Tanácsok jogkörébe tartozik. Az adók megemelését az is indokolta, hogy nagyobb költségek (például megemelkedett a Polgármesteri Hivatalok személyzeti száma) mellett nagyobb bevételekre is szükség van. A lakástulajdonosok nagyobb kiadást könyvelhettek az ingatlanok adózásából, az új adózási rendszer pedig a településen elégedetlenséget váltott ki a lakosságból. A polgármester véleményét idézem, aki a probléma feloldását a szolgáltatások szintjének, minőségének javításával valószínűsíti meg.

Ha egyensúlyban lenne a helyi adók és illetékek növelése a más, magasabb fokú szolgáltatásokkal, amit nyújtunk, valószínű, hogy az elégedetlenség nem lenne ilyen nagy. De egyelőre sok vitához vezetett, mivel nem nyújt a vidéki környezetnél többet ez a státus sem.

Azonban a legnagyobb veszteséget bizonyos EÜ-támogatások elvesztésével könyvelhetik el az új városok. A városi rang megszerzése után a helyi önkormányzatok nem jogosultak a támogatásokra, melyre azonban nagy szükségük lenne, elsősorban a települések vízkészlet-gazdálkodásának megoldása (csatornahálózat-kiépítése), de egyéb mezőgazdasági tevékenységek szempontjából is.

A városi státus megszerzéséből eredő hátrányok között találunk akkomodációbeli, a lakosság mentalitásából fakadó problémákat is: például Nagysármás városközpontját (*civic centre*) mentesíteni szerették volna a mezőgazdasági gépezetek, állatok átvonulásától, erre tanácsi határozat is született. A döntés viszont az állattartó, földművelő népesség felháborodásához, tiltakozásához vezetett. A lakosság tehát nehezen tud alkalmazkodni az új polgárosult életvitelhez; lévén, hogy ha nem is főállásban, de kiegészítő keresetként földművelést folytatókról van szó.

A település versenyképességének néhány tényezője

1. A természeti feltételek

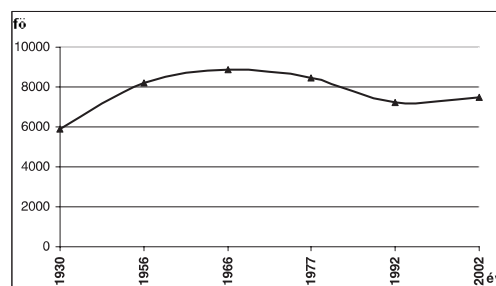
A természeti feltételek közül a legerősebben a fekvés határozza meg az adott település versenyelőnyét. Nem mindegy ugyanis, hogy a megye központi részén fekszik, vagy esetleg a periferián, nagy távolságra a megyeszékhelytől, nagyvárosoktól. Nagysármás a megye északnyugati részén, tulajdonképpen Kolozs és Beszterce-Naszód megye szomszédságában található. Hátránya az, hogy távol van a megyék centrumaitól, a közlekedési infrastruktúra jellege, fejlett(len)sége is nehezíti a város elérhetését. Bár az adminisztratív határának szélén keresztülhalad a Kolozs-várt Szászrégenrel összekötő országút, a Mezőség geomorfológiai jellegzetességeiből (hepehupás táj, csuszamlásos, suvadásos területek) eredően ennek járhatósága, így fontossága vesztett értékéből. A többi (nagy)várossal – Marosvásárhely, Marosludas, Beszterce – való összeköttetése is ha-

sonlóan rossz állapotban van, így az előnytelen fekvést nem tudják ellensúlyozni.

2. Népeségi és gazdasági feltétele

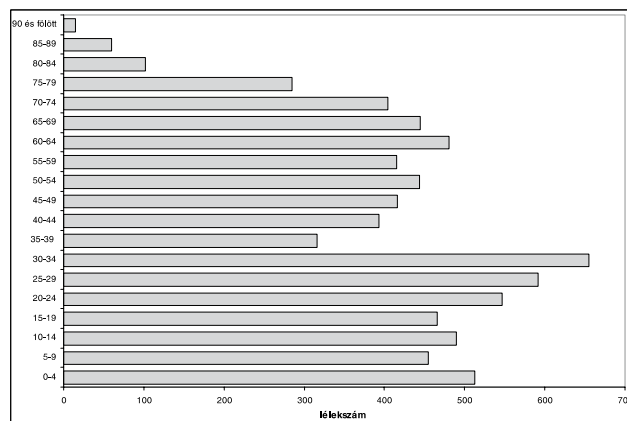
A humán alapok szempontjából a település nem mutat kiemelkedő értékeket. A népesség az 1956-os népszámlálás óta fokozatosan csökkenőben van, a természetes szaporulat negatív értékei miatt, de a migrációs mérleg vesztesége miatt is. A 2002-es census viszont enyhe népességnövekedést mutat: 3,8 százalékponttal 1992-höz viszonyítva.

1. ábra. A népességszám alakulása 1930-tól

A népesség korstruktúráját vizsgálva (l. 2. ábra) szembevetendő, hogy az idős korosztály (60 év fölöttiek) nagy számban van jelen: a lakosság 24%-a idős. Mindezt az öregedési index segítségével is kifejezhetjük: 81,4, így a tulajdonképpen aktív korú (18–59) népesség részaránya is alacsony.

2. ábra. A népesség korszerkezete 2002-ben

Iskolázottság szempontjából a népesség jórésze, több mint fele csak elemi (I–IV. osztály) és általános iskolai (V–VIII. osztály) végzettségű. Az érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb korú össznépességből 25,7%-ot tesz ki, a női dominanciájával. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében a helyzet fordított, itt enyhén a férfiak dominálnak, a mutató értéke 3,3% a 24 és annál idősebb össznépességből.

A következőkben a gazdasági ágazatokban foglalkoztatottak számát vesszük szemügyre. A mezőgazdaság mellett a lakosság nagyrésze a különböző iparágakban dolgozik, a szolgáltató szektor a szállí-

tások, kereskedelem, tanügy, egészségügy és közgazdaság révén képviselt a legerősebben. A pénzügyi szektorban, vendéglátóiparban, ingatlanpiacon, távközlésben meglehetősen kevesen foglalkoztatottak. A munkanélküliségi ráta alakulásában növekvő tendencia figyelhető meg 1992-höz viszonyítva: 10,7-ről 14,2%-ra (a megyei átlal 7,3%). A település gazdasági potenciálját tekintve elmondható, hogy a rendszerváltozás új viszonyaihoz nem alkalmazkodott túl gyorsan és dinamikus, mai napig egyes ágazatok válsága figyelhető meg. A szolgáltatói szektor erősödése nem látványos, a befektetések nem nagy méretűek, és főként az iparban (fafeldolgozás, mezőgazdasági termékek ipari feldolgozása stb.) koncentrálnak. A külföldi működő tőke áramlása a zónába nem igazán jellemző. A polgármester véleménye szerint a húzóágazat a mezőgazdaság lehetne.

Diszfunkciók az új városokban

A városi területfejlesztési projekt (PUG) alapján a legnagyobb problémák a települési infrastruktúra és környezetvédelem területén vannak. Így az úthálózat fejletlensége, rendezetlensége, emellett a parkolók, átjárók, útszéli sáncok hiánya. Az épített környezetre vonatkozó problémák, hiányok közül: lakások felszerelhetlensége, elöregedése, beépíthető belterek hiánya. A környezet leromlása, a környezetvédelem hiánya ugyancsak általános jelenség; ezt elsősorban a szeméttelpek állapota, a lakott területekhez való közelsége váltja ki. Helyenként jellemző a földcsuszamlások, eróziós jelenségek jelenléte a településen belül is. A problémák orvoslására a tervekben különböző javítási stratégiákat javasolnak, mindezek alkalmazása azonban az adott település anyagi körülményeitől függenek.

2. táblázat. Nagysármás néhány fejlettségi mutatója

Forrás: 2002-es népszámlálás, Megyei statisztikai Hi-

Mutatók	Nagysármás
A 0-14 éves népesség aránya, %	19
A 60 évnél idősebb népesség aránya, %	24
Öregedési index (a 14 év alattiak a 60 év fölöttiek %-ában)	81,4
Aktív korúak (18-59 év) aránya az állandó népességből, %	52,5
Ezer lakosra jutó születések száma, ‰	12,4
Ezer lakosra jutó halálozások száma, ‰	13
Természetes szaporulat, ‰	-0,6
Vándorlási egyenleg, fő	28
Aktív keresők aránya a lakónépességből, %	30,5
Mezőgazdasági aktív keresők aránya, %	23,2
Ipari aktív keresők aránya, %	39,5
Szolgáltatási aktív keresők aránya, %	37,3
Száz lakásra jutó lakosok száma	278
Népsűrűség, lakos/m ²	99,8
Érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb népességből, %	25,7
Felsőfokú végzettségűek aránya a 24 és idősebb népességből, %	3,3
Lakástelefon-fővonalak száma 1000 lakosra	190,5
Munkanélküliségi ráta, 1992	10,7
Munkanélküliségi ráta, 2002	14,19

vataladatai alapján saját számítás

Következtetések

A poszt-szocialista átmenet idején a társadalmi-gazdasági-politikai körülmények megváltozásával az urbanizációs folyamat is nagy változásokon ment át: Romániában a 2002-es népszámlálás idejére a városi népesség aránya visszaesett az előző népszámlálás adataihoz képest. 2002 után azonban a fentről irányított, mesterséges beavatkozás (városiasítás) ered-

ményeként a városi népesség száma/aránya növekvőben van. Az országos szintű mozgásokkal analóg helyezett áll fenn Maros megye viszonylatában is, a Mezőségen, ahol a már említett beavatkozások következtében megjelent az első városi rangú település. Nagysármás a történelem során regionális központi funkcióval rendelkezett, mely polarizáló erőt a földrajzi helyzet eredményeként is értelmezhetjük.

Bár az Országos Területfejlesztési Terv negyedik, a településhálózatra vonatkozó szekciójában (2001/351 számú törvény) leszögezték a várossá nyilvánítás kritériumait, a vizsgálat során arra a következtetésre jutottunk, hogy ezt nem – vagy legalábbis nem minden esetben – tartották be, a fejlesztési terv követelményeit tulajdonképpen megkerülve adtak bizonyos településeknek városjogot.

A mezőgazdasági tevékenységek ma is fontos szerepet töltenek be a település gazdasági életében. A városi életmóddal együtt járó polgárosodás folyamata nehezen indulhat el, ugyanis a lakosság nem rendelkezik ilyen életvitelre vonatkozó tér- és gazdaságszervező életmodellel. Így újra felhozható példaként a városi tanács városrendezési terve, amely a város főterét mentesítette volna a mezőgazdasági gépek, lovasfogatok forgalmától, de amelyet nehezen tudott a valóságba ültetni. A városiasodás tehát felülről nehezen irányítható, a helyi életstratégiákat, gazdasági-társadalmi mozgásokat erősen meghatározzák a mentális tényezők (lakosok adaptációs készsége, a városi élet jövőbeni megszervezését biztosító egyéni és kollektív életviteli/élet(tér) szervező forgatókönyvek kidolgozása).

A település városi rangra emelése nem feltétlenül jár együtt a fejlettségbeli növekedéssel, így a településeknek az infrastruktúra, környezetvédelem, szolgáltatások terén még sokat kell fejleszteni.

BEREKMÉRI MÁRIA ERZSÉBET

Irodalom

Benedek József

2006 *Urban Policies and Urbanization in the Transition Romania*, Romanian Revue of Regional Studies 2, 51–64.

Cséfalvay Zoltán

1994 *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*, IKVA Könyvkiadó, Bp.

Ferenczi I.

1980 *Városfejlődés térben és időben*, Korunk Évkönyv. Ember, város, környezet. Kolozsvár 11–23 lanoş, I. – Tălângă, C.

1994 *Oraşul și sistemul urban românesc în condițiile economiei de piață*, Academia Română, București

Lengyel I. – Rechnitzer J.

2000 *A városok versenyképességéről*. In Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA Pécs, 130–152.

Nicolae, I.

2002 *Suburbanismul ca fenomen geografic în România*, Editura Meronia, București.

Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen

Bevezetés

A magyar néptánckutatás a hatvanas években fejezte fel az erdélyi Mezőséget. A mezőségi tánckultúra, a kutatás és a hetvenes években induló táncművelés közvetlen kapcsolata révén gyorsan ismerté, a virtuóz és látványos páros és férfitáncai miatt közkedvelté is vált az egész országban. Évek során magyarországi és külföldi érdeklődők százai sajtótírták el a magyar táncházakban a mezőségi és a széki táncokat. A rendszerváltás után meginduló erdélyi néptánctáborok között első volt a Kallós Zoltán által szervezett mezőségi, amit 2007 nyarán már tizenhatodik alkalommal rendeznek meg Válaszúton. Időközben Széken és Szépkényerűszentmártonban is elindultak hasonló táborok.

1990-óta Magyarországon és külföldön megrendezett, tánc- és zenei fesztiválok rendszeres vendégei mezőségi hagyományőrző táncosok, zenészek és énekesek, magyarok, cigányok és románok egyaránt.

Tánckultúrája révén tehát a Mezőség kitüntetett helyet foglal el a magyar táncos köztudatban, ez terület már évtizedek óta nagy számú hivatásos és amatőr tánc- és zenekutatót vonz. E nagyfokú érdeklődéssel ellentétben áll az a tény, hogy gyakran még a szakemberek körében is meglehetősen pontatlan kép él az itteni tánckultúráról. Kivételt képez az egykor Szolnok-Doboka megyéhez tartozó Szék. A falu kutatástörténetét Martin György dolgozta fel (lásd Martin 2000, ill. 1980), hangszeres népzenejéről összefoglaló tanulmánykötet jelent meg (Virágvolgyi-Felföldi 2000), amelyben a széki tánckultúráról szóló első összegzés is megtalálható (Novák 2000), a rég tervezett táncos monográfia azonban még nem készült el (vö. Felföldi 2000.5–7., Halmos 2000.8).

A következőkben szeretnék a Mezőség táncaira és táncéletére vonatkozó kutatásokról pontosabb képet adni.

Kutatástörténet

Mivel Martin György több ízben is áttekintette a Székre vonatkozó adatokat, ezért ezek közül itt csak a fontosabbakat említem. (Mezőség tánckultúrájáról írt rövidebb kutatástörténeti összefoglaló olvasható: Martin 1997.256–7. ill. 1995.110–1.)

Az első, Mezőségre vonatkozó táncos adat az 1800-as évek végéről származik, Szolnok-Doboka vármegye monográfiájában említik először a követező széki táncokat: *magyar*, *lassú* és *csárdás* (Tagányi-Réthy-Pokoly-Kádár 1898–1905, Kádár 1904). Kocsis Lajos az 1910-es években egy Borsa-völgyi falu magyar és román tánczenéjét és táncait jellemezte (Almási 1980), Kodály és Bartók kutatásai éppen csak érintik a Mezőséget. A Mezőség északi részén található Maros-völgyi románság tánczenéjének magyar kapcsolatairól ír Bartók (Bartók 1934. ill. 1967), Kodály pedig 1943-ban gyűjt Széken (Martin 2000. 16). Kodály korábbi biztatása nyomán, 1940-ben Lajtha kutatóútra indul, munkájának eredményeit, Széki gyűjtés és Szépkényerűszentmártoni gyűjtés címmel közre is adja (Lajtha 1954a; 1954b). Mindkét kiadvány tartalmaz táncra vonatkozó adatokat, csakúgy, mint a Borsa-völgyi kutatásokban részt

vevő Járdányi Pál Kide népzenejéről írt monográfiája (Járdányi 1943). A negyvenes évek kutatásai között kell megemlíteni Keszi-Kovács László Mezőségen végzett táncfilmjezeit. Ezek a filmek, a kapcsolódó hang- és fénykép-dokumentációval, illetve a feljegyzésekkel együtt Budapest ostromakor megsemmisültek, a kutatás számára használhatatlanná váltak (K. Kovács 1956). Sümechy Vera a széki táncokról írt rövid ismertetését kell itt még megemlítenünk, amelyben a *magyarról*, a *csárdásról* és a *lassúról* találunk leírást (Sümechy 1944. 63–68). Az első jelentős összefoglalást egy falu táncéletéről Faragó József tollából ismerjük. Tanulmánya helyszíni megfigyelésekre és interjúkra alapozva pontos leírást ad Pusztakamarás táncéletéről (Faragó 1946). Elekes Dénes kéziratosa széki gyűjtéséből néhány fontos táncot, mint például a fonóbeli *szarkatáncot*, a lakodalmi *bomlótáncot*, a *csárdás* cigányos változatait, valamint az eszközös *kecsketáncra* vonatkozó adatokat ismerhetjük meg (Martin 2000. 19). Ez utóbbi, a juhait kereső pásztor történetét megelevenítő táncpantomim részletes leírását adja. Az adatot részletesen közli Pesovár Ferenc, valamint Faragó József (Pesovár F. 1970; Faragó 1977). Jagamas János és Faragó József az ötvenes évektől kezdi meg Mezőség népdalkincsének, táncdalainak összegyűjtését, erről összefoglaló kötetet is adnak ki (Jagamas 1977; Jagamas-Faragó 1974).

A hatvanas években veszi kezdetét a szisztematikus néptánckutatás a Mezőségen. Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc és segítők neve fémjelzik ezt a periódust, amely egészen a hetvenes évekig tart. Az MTA ZTI Táncosztályának archívumában rengeteg összegyűjtött adat, táncfilm, hangzóanyag és egyéb dokumentáció ellenére sajnos nagyon kevés publikáció, amely összefoglalná a kutatási eredményeket. Mindezek közül kiemelkednek: Kallós Zoltán leíró jellegű tanulmánya Válaszút táncéletéről (Kallós 1964), Novák Ferenc széki tanulmányai (Novák 1960; 2000), Martin György túlnyomórészt strukturális jellegű dolgozatai a mezőségi férfitáncokról (Martin 1970; 1973), valamint a táncciklusokról szóló történeti-összehasonlító tanulmány szintén Martin György tollából (Martin 1978). Martin György és Pesovár Ernő nagyobb lélegzetű műveiben számos fontos összefoglaló leírást találunk Mezőség tánckultúrájára vonatkozóan (Martin 1974; 1980a,b; 1981; 1995; 1996; Martin-Pesovár 1980; Pesovár E. 1980). Ebben az időszakban felkutatott eredmények alapján ismerteti Martin György a Mezőségre vonatkozó tánc típusokat (Martin 1995. 28–55.), és határozza meg Mezőség helyét a magyar táncdialektusok között, és jellemzi is azt (Martin 1995. 110–113. ill. 1996. 256–259). Erre az időszakra esik az egyik legfontosabb táncfolklorisztikai felfedezés kidolgozása és részletes ismertetése. A juhait kereső pásztor történetét bemutató programzenével és táncpantomimmel kapcsolatosan Mezőségről is találunk adatokat (Faragó 1977, Pesovár F. 1970; 1981). Ezzel párhuzamosan román részről nem zajlik kutatás, csupán néhány tanulmányt ismerünk, amely a vizsgált területre vonatkozik (Domby

1967. Petruțiu 1970, ill. vö. Kós. 2000. 15–24).

A hetvenes és a nyolcvanas években, a hivatásos néptánc- és zenekutatók mellett már több érdeklődő is megfordul Mezőségen, legtöbbjük a magyarországi, illetve az erdélyi táncmuzikáns közönségből kerül ki. Film-, majd később videofelvételek, helyszíni jegyzetek, fotók készültek, ezek egy része megtalálható az MTA ZTI archívumában, nagy részük azonban mind a mai napig magánkézben van. Adatolásuk legtöbb esetben hiányos, a kutatás számára nem minden esetben hasznosíthatók, mégis fontos lenne ezek felmérése. Álljon itt egy névsor az amatőr és a hivatásos kutatókról, valamint a gyűjtőpontokról a teljesség igénye nélkül: Ifj. Csoóri Sándor (Magyarpalatka, Szék), Demény Piroska (Szék, Visa), Fekete Antal (Magyarpalatka, Mezőkeszű), Fodor Béla, Jánosi András (Gyulatelke, Magyarpalatka), Juhász Zoltán (Magyarszovát, Szék, Visa), Konkoly Elemér (Erdősombattelke, Szamosújvár, Szék), Könczei Árpád és Csilla (Magyarszovát, Visa), Pálffy Gyula (Magyarpalatka, Szék, Vajdakamarás), Pávai István (Magyarszovát, Mezőkeszű, Magyarpalatka, Visa), Ratkó Lujza (Visa), Tímár Sándor (Báré, Visa), Tótszegi András (Magyarszovát, Visa), Zsuráfszky Zoltán és Farkas Zoltán (Visa). Ebben a korszakban születik néhány fontos publikáció, melyek közül kiemelkednek alaposágukkal és módszerességükkel Pálffy Gyula leíró és strukturalista jellegű tanulmányai (Pálffy, lásd még Martin 1981, Könczei 2004). Itt kell megemlíteni, hogy japán amatőr táncutatók megjelenése Erdélyben is erre az időszakra datálható. Az ő tudományos indíttatásokról, munkásságukról, eredményeikről sajnos nagyon keveset tudunk. Magas fokú technikai felkészültségüknek és szerencsés anyagi helyzetüknek köszönhetően számos film- és hangfelvételt készítettek Mezőségen, ezekről azonban nincsenek pontos információink.

Az 1990-es években, a táncmuzikáns mozgalom hatására egyre növekvő érdeklődés fordul Mezőség felé, táncosok, zenészek és érdeklődő folkuristák tömegei látogatják a területet, lakodalom, bál és különböző táncbörök vendégeiként. Tömegével készülnek videofelvételek, fotók, elsősorban jegyzetek is, ezek nagy része szintén magánkézben, illetve egy-egy néptáncsoport videóarchívumában található, kisebb részük az MTA ZTI Táncosztályának videotárában, illetve a Hagyományok Háza Lajtha László Folkloridokumentációs Központjában. Hozzávetőlegesen jegyzék azokról, akik a 90-es években táncos gyűjtéseket végeztek a Mezőségen: Antal Áron (Gyeke, Légen, Magyarpalatka, Magyarpete, Szék), Bodo-Bán János (Báré, Kolozskörpád, Mezőgyéres, Visa), Busai Norbert (Botháza, Budatelke, Légen, Magyarpalatka, Visa), Császár Attila (Buza), Fantoly Gyula és Balogh Ildikó (Kapor, Melegföldvár), György Károly (Bonchida, Visa), Lajkó Levente (Magyarpalatka, Visa), Megyeri István (Légen, Magyarpalatka, Mezőkeszű, Szék, Vajdakamarás, Visa) Misi Gábor (Almásmálom, Boncnýíres, Csabaújfalú, Erdősombattelke, Kérő, Légen, Ördöngösfüzes, Szépenyerűszentmárton), Nagy Albert (Szék), Nagy Zoltán József (Magyarpalatka), Palenik József (Szék, Visa), Radák János (Szék, Visa), Szabó Szilárd (Mezőkeszű, Szék). Ezen kutatásokra vonatkozó publikációt nem ismerünk, csupán néhány leíró jellegű egyetemi és főiskolai szakdolgozatot (Árendás 1992; Aladics 2000; Balogh 1996; Redő 1997; Varga 2003).

Szisztematikus gyűjtéseket végeztek az Utolsó Óra keretében Pávai István vezetésével a Fonó Budai Zeneház munkatársai, amely kutatás kiterjedt mezőségi falvak zene és táncfolklórájára is. Erről a kutatásról nem jelent meg tudományos összefoglaló, csupán csak ismertető, illetve válogatott hangzóanyag (lásd Utolsó Óra honlapja). Közvetve kapcsolódik ehhez a munkához Pávai István áttekintése az erdélyi táncdialektusokról, amelyben árnyalja a Martin korábbi megállapításait (Pávai 2006).

Az erdélyi, és benne Mezőség táncművészetére vonatkozó román kutatásainak eredményeit Zamfir Dejeu foglalta össze leíró munkájában (Dejeu 2000).

Végezetül meg kell említeni, hogy sok táncrea és táncéletre vonatkozó adatot találunk az 1970-es évektől sorban megjelenő paraszti önéletrajzokban. Értéküket növeli, hogy belső megfigyelésből származnak, sokszor funkcionálisan, más néprajzi, társadalmi, gazdasági jelenséggel összefüggésben tárulnak elénk (Csorba 2001; Győri 1975; Kiss 1998; Kocsis 1988; 1997).

Újabb eredmények, feladatok

Saját és munkatársaim kutatásai, melyeket 1994-ben kezdtünk Mezőségen leginkább két falura Visára és Székre vonatkozni. Békési Tímeával, Bíró Boglárkával, Géber Józseffel, Lucskai Ágnessel, Molnár Péterrel, Mondok Ágnessel, Radák Jánossal és Virág Ritával, a Pécsi Egyetem néprajz szakos hallgatóival dolgoztam együtt terepen. Célunk kettős volt, mélyfúrászerű kutatás során szerettem volna minél több funkcionális megfigyelést végezni, másrészt szerettem volna az eddigi strukturalis-leíró jellegű kutatási eredményeket pontosítani. Főbb kutatási témák a következők voltak: táncos térhasználat, táncos és a zenész kapcsolata, táncszók és használatuk, átmenet a hagyományos és a modern táncélet között, játékok és a hagyományos táncok tanulás, a táncok formái, strukturalis megjelenésének, illetve az egyéni táncalkotás folyamatának változásai funkcióban illetve megrendezett táncfelvételek során. Legfontosabb eredményünk egy eddig nem kutatott folklór műfaj, a kiáltott rigmusok bemutatása volt. A gyűjtött adatok feldolgozása folyamatban van, néhány publikáció már megszületett, illetve megjelenés előtt áll. (Megjelent: Békési-Varga. 2006, megjelenés előtt: Varga 2007a, b.). 1999-től bővítettem a kutatási területet, összehasonlító adatokat keresve más falvakban is kutattam. (Ezek a falvak: Bálványosváralja, Báré, Boncnýíres, Botháza, Buza, Cente, Csabaújfalú, Gyulatelke, Kispulyon, Kisszék, Légen, Magyarfráta, Magyarpalatka, Magyarszovát, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőpanit, Mezőszava, Mocs, Ormány, Ördöngösfüzes, Szépenyerűszentmárton, Vajdakamarás.) Ennek eredményei szintén feldolgozás alatt állnak, főbb témái: a mezőségi táncdialektus pontosabb behatárolása és felosztása, a magyar és a román táncdialektusok egybevetése, a botos táncok használata Mezőségen, táncművészek jellemzőinek és területi elterjedésüknek pontosítása, valamint etnikus jegyek meghatározása a mezőségi táncművészetben.

A rengeteg összegyűjtött ismeret alapján időszerűvé vált néhány táncos falumonográfia (Szék, Visa) és egy átfogó mezőségi monográfia elkészítése. Az adatok szétszórtsága miatt ez utóbbihoz elengedhetetlennek tűnik egy nemzetközi összefogás megszerve-

zése, ennek keretein belül, pedig egy központi adatbázis létrehozása. Egész Erdélyre vonatkozóan meglehetősen kevés tánc történeti adat áll rendelkezésünkre, ezért a levéltári források felkutatása és elemzése is várat még magára. A mezőségi tánc kultúra eddigi statikus, változatlan állapotban történő bemutatása helyett szükség lenne a tánc kultúrájának folyamatában való ismertetésére, a változások és az azokat előidéző gazdasági, társadalmi események összefüggéseinek ismertetésére. A hagyományos táncélet átalakulását, illetve a magyarországi és erdélyi táncmozgalom, a magyar és román, illetve a nyugati populáris zenei és tánc kultúra összefonódását feltérképezni izgalmas antropológiai-folklorisztikai feladatnak tűnik.

VARGA SÁNDOR

Irodalom

Aladics László
A szépenyerűszentmártoni magyarság táncélete. Szakdolgozat a Szegeci Tudományegyetem Néprajz Tanszékén. Szeged (MTA ZII Akt 1544)

Almási István
 1980 *Kocsis Lajos századeleji népzene gyűjtése.* In Benkő (szerk.) 1980. 271–297.

Arendás Péter
 A magyarpalatkai banda. Tanulmány egy mezőségi falusi bandáról. Szakdolgozat.

Balogh Ildikó
 Melegföldvár táncélete és táncai. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp.

Bartók Béla
Népzénék és a szomszéd népek népzeneje. Bp.
 1967 *Rumanian Folk Music.* Vol. I–III. The Hague.

Békési Tímea–Varga Sándor
 2006 *Táncszók használata egy mezőségi faluban.* In Ekler A.–Mikos É.–Vargyas G. (szerk.) *Téremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére.* 291–310. L'Harmattan. Bp.

Benkő András (szerk.)
 1980 *Zenatudományi írások.* Bukarest.

Csorba János
 2001 *Bár emlékezete maradjon meg...* Magyar Könyvklub. Bp.

Dejeu, Zamfir
 2000 *Dansuri tradiționale din Transilvania.* Clusium. Cluj Napoca.

Dombay, Emeric
 1967 *Dansuri populare din regiunea Cluj. I.* Kolozsvár

Faragó József
 1946 *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson.* Erdélyi Múzeum. Kolozsvár

A juhait kereső pásztor a magyar folklórban. In *Balladák földjén.* 452–476. Bukarest

Felföldi László
 2000 *Előszó.* In Virágvölgyi–Felföldi (szerk.) 2000. 5–7.

Felföldi László–Pesovár Ernő (szerk.)
 1997 *A magyar nép és nemzetiségeinek néprajza.* Planétás Kiadó. Bp.

Halmos István
 2000 *Bevezető.* In Virágvölgyi–Felföldi (szerk.) 2000. 8–12.

Josif, Corina
Interjú magyarfrátai táncosokkal. Szöveges gyűjtés az MTA ZII Archívumában. (MTA ZII Akt 1452)

Kallós Zoltán
 1972 *Tánc- és lakodalmi kiáltások.* Utunk Évkönyv. 106–109.

Karácsony Zoltán (szerk.)

2004 *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény I.* Gondolat–EFI Bp.

Kiss István
 1998 *Vizek sodrásában.* Csíkszereda

K. Kovács László
 1956 *Néprajzi filmezések Magyarországon.* Néprajzi Értesítő XXXVIII. 314–326. Bp.

Könczei Ádám
 1982 *Magyarpalatkai tánc hagyományok.* In Könczei Á.–Könczei Cs. 2004 49–53.

Martin György
A tánc ciklus – a néptánc legnagyobb formai egysége. A körtánc és európai rokonsága. Bp.
 1980a *Körtáncok, lánctáncok.* In Lelkes (szerk.) 1980. 45–105.
 1980b *Fegyvertánc, mutatóványos szőlőtánc, hajdútánc.* In Lelkes (szerk.) 1980. 107–183.
 1997 *Magyar táncdialektusok.* In Felföldi–Pesovár (szerk.) 1997. 209–274.
 2000 *A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban.* In Virágvölgyi–Felföldi. 2000. 13–28.

Martin György–Pesovár Ernő
 1980 *Legényes, verbunk.* In Lelkes (szerk.) 1980. 185–263.

Novák Ferenc
 1960 *Széki útinapló.* Néptáncos 6. sz. 14–18.
 2000 *Szék táncai és táncélete a XX. század első felében.* In Virágvölgyi–Felföldi 2000. 29–78. (Első változata szakdolgozat az ELTE Folklór Tanszékén, 1965-ben)

Pálfy Gyula
Mezőségi magyar népzene. Magyarpalátka. Ismertető egy népzenei kiadványhoz. Hungaroton Classic LTD. Bp.

Pesovár Ernő
 1980 *Páros táncok.* In Lelkes (szerk.) 1980. 265–339.

Pesovár Ferenc
 1970 *A juhait kereső pásztor tánca.* Táncművészeti Értesítő. 3. Sz. 91–108.
 1980 *Az elveszett juhait kereső pásztor története.* In Lelkes (szerk.) 1980. 342–349.

Petruțiu, Emil
 1970 *O ceată de caluseri din Câmpia Transilvaniei.* [Erdélyi Néprajzi Múzeum Évkönyve]. 1968–1970. 409–418.

Redő Júlia
Szék táncélete és táncokkal kapcsolatos szokásai. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp. (MTA ZII Akt 1373)

Sümeghy Vera
Széki táncok. Éneklő Ifjúság. 6. 63–68. Újabb kiadás: Karácsony Z. (szerk.) 2004. 296–302.

Szabó Csaba (szerk.)
 1977 *Zenatudományi írások.* Bukarest

Utolsó Óra Honlap
<http://www.fono.hu//utolsoora/utolsoora.html>

Varga Sándor
 2003 *Táncos-zenész kapcsolat Visában.* Szakdolgozat a PTE Néprajz Szakán.
 2007 *Etnikus jegyek az erdélyi Mezőség tánc kultúrájában.* (Megjelenés előtt)
 2007 *Kiállított rigmusok egy erdélyi mezőségi faluban.* (Megjelenés előtt)

Virág Rita
Visai játékok. A játék szerepe az elsődleges és a másodlagos szocializációban. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp.

Vajdakamarás község monográfiája

A monográfia megírásánál közreműködtek: a RNK Akadémiájának Kolozsvári fiókja, az Egyetemi Könyvtár, az Állami Levéltár, a községi Néptanács, a helyi beteggondozó, az iskola tanszemélyzete, községbeli idősebb földművesek.

A Kolozsvár rajon- és tartománybeli Vajdakamarás község a rajonközponttól nyugati irányban 35 km-re fekszik. Erdőtlen mezőség, melyet egy kis patak szel át – a helyiek, mint egyetlen patakot, Nagypataknak neveznek. Vajdakamarástól, mindössze két km-nyire van a főút, amelyen a mezőgazdasági áruk elszállíthatók és a távolabbi piacokon is értékesíthetők. Ameddig ez a műút nem készült el, a falu földműves dolgozói a Mezőséget jellemző sár miatt – különösképpen ősszel és tavasszal – még a szomszédos községekig sem juthattak el.

Ez a helyzet bizonyos szempontból előidézte a község elmaradását, de megmutatkozott az előnye is, amikor lehetetlenné vált az ellenséges csapatok kártevő átvonulása, és a nyomukban fellépő járványok behatolása.

Ma a község kiterjedése 22 hektár. A lakosság száma 1618. A népszámláláskor számba vett 1618 főnyi lakosságból román 285, magyar 1250, cigány 83, egyéb nemzetiség nincs. Férfi 830, nő 788, összesen 1618. A házak száma: 402.

Amíg községünk a mai szintre került, hosszú történeti utat kellett megtennie. Nagy vonalakban bemutatjuk a megtett utat.

Az emberi történet előtti korszakból Vajdakamarás helyzetét nem ismerjük. A környező községek nem egyikéből a középső kőkorszakra utaló kőeszközök, csonttöredékek és állati csontmaradványok kerültek elő. Községünk területén hasonló őstörténeti anyag még nem vált a tanulmányozás tárgyává.

A község és környékének legrégebb műemléke a református templom. Vajdakamarás alapítása ezredévet meghaladó történeti alapokon történt. Ismeretes, hogy Erdélynek a magyarok általi elfoglalása két körzetben történt: a meszesi dombvidéken, a Maros völgyében fel Enyed vidékéig. Ennek a két területnek az elfoglalása azzal a céllal történt, hogy lehetővé váljék Erdély gazdag ásványkincseinek kiaknázása.

Erdély elfoglalása északnyugatról Töhötöm vezetése alatt ment végbe. Közvetlenül Töhötöm foglalta el Almát, a Kapus völgyét és a Kis-Szamos részét. A fennmaradt forrásokból megállapítható, hogy ezeket a részeket az Agmándok foglalták el. Arra is következtethetünk, hogy ők alapítják Szent István idejében Kolozsvár városát és Kolozs vármegyét. Ebben az időben a város Miklus nevet kapta, amelyet később Klus névre rövidítettek, amelyből a magyar nyelvfejlődés szerint alakult ki a Kolozs megnevezés.

Miklus vezér neve után kapta Kolozs vármegye nevét.

Ajton és Bozs határában feküdt Nagy- és Kis-Őrhegy(?). A hegyek között, Kolozs szomszédságában, Vajdakamarástól néhány kilométerre található Marokháza, amelynek 1330-ban Órhalom a neve.

Bonchida közelében, a Kapus völgy környékén alakultak ki az első magyar települések a 11. század

végén és a 12. század elején. Erre az időszakra tehető a Vajdakamarás község településének kezdetei is.

Napoca városának a dákok idejéből fennmaradt romjait anyagként felhasználva, a 13. században felépítik a régi városból azt a várost, amelyet Kolozsvárnak neveznek. A vártól keletre, a Kis-Szamos völgyében voltak Miklus uradalmi. Ugyancsak neve után kapta nevét a sóvidék, így Kosokna. Ezeket, a helyneveket később a románok Cluj és Cojocna formában veszik át.

A sóaknák minden jövedelme, az első magyar királyok idejétől kezdve, a királyi kincstárba folyt be. A sólelőhelyek gondviselésére települések keletkeztek, melyek a 15. században előjogokat kaptak. Lehet, hogy a sóbányák egyes vajdái (felelősei) a tárnától messzebb fekvő részekben olyan telepeket létesítettek, amelyeknek népe mezőgazdasággal foglalkozott. Így létesült és fejlődött Vajdakamarás község. Az első években csak pásztorok élnek itt, akik Kolozshoz tartoznak. Fatemplomuk volt és római katolikusok. Akkor épült a református egyház gondozásában lévő mai templom. A templom legrégebb része a félkörű szentély. A 18. századi javítások után egyes új részeket toldottak hozzá, ekkor épült a torony és a templom mai ámbitususa. A templom legrégebb részét 1241–42 körül építették, a tatárdúlás idején.

Vajdakamarásról a legrégebb adatok 1312 körüli időkből valók. Akkor Terra Kamarás, vagyis Kamarás-föld (birtok) a neve. Ebből arra lehet következtetni, hogy az 1241–42 évi tatárdúlás okozta károkat nem egykönnyen tudta kiheverni. Valószínűleg a község megújulása Károly Róbert uralma alatt 1308–42 között, az ország általános helyreállítása rendjén történt.

Újabb adat másfél századon át, 1467-ig nem fordul elő, amikor is tévedésből Doboka vármegyéhez tartozónak tüntetik fel. Ebben az időben Mátyás király Vajdakamarást a csicsói váruradalomhoz soroltja és Ștefan cel Mare erdélyi birtokai közé tartozik. Ez a történeti fordulat semmi nyomot sem hagyott a község életében. Ugyancsak Mátyás uralma alatt Vajdakamarás a kolozsi uradalomhoz került. A község életéről és sorsáról azonban semmit sem tudunk, akkor sem, amikor a sótárnak Kolozsvár gondozása alá kerülnek a 16. század elején. (Amikor is Magyarország háborúban állt.)

Akkorra, amikor Vajdakamarás nevével újból találkozunk, Erdély területén éppúgy, mint egész Európában nagy váltózások mentek végbe. Európa délkeleti részén feltűnik és négy évtized (1356–96) alatt nagyhatalommá lesz a török, a balkáni népekkel folytatott harcok után.

1339-ben elesik Szerbia, és 1396-ban Nikápolynál vereséget szenvednek a törököktől a balkáni népek védelmére szövetkezett nyugat-európai hadak. Ez a vereség sorsdöntő a balkáni kisállamokra, mert ezek önmagukban védekezni képtelenek és török vazallusok lettek. Így történt ez Munténiában is, amely Mircea cel Bătrân uralmának végén lett török vazallus.

Mircea cel Bătrân halála után azonban a harcok felújultak és a lakosság egy része Erdélybe kénytelen

átköltözni, mert itt megnyugtatóbb a helyzet. Ezeknek a menekülteknek a letelepülése két módon ment végbe. Többnyire ott, ahol a földet kapták, a már meglevő községhez kapcsolódó telepeket hoztak létre. Így keletkeztek a két (román és magyar) nevű községek: Magyar- és Oláh-Fráta (1413), Magyar és Oláh-Dezmér (1446), Magyar- és Oláh Kályán (1468), Magyar- és Oláh-Bozs (1499).

Vajdakamarásról nem említik, hogy a 15. században ilyen hozzátelepülés történt volna. A 16. századból, mikor járvány pusztítja el a népesség többségét, nincsenek adataink. E járvány után azonban a munkaerő nagyon megrárgult, és bármilyen nemzetiségű ember kapott munkát, így románok és rutének is.

Vajdakamarás a 16. század közepéig Kolozshoz tartozott és semmi adatunk sincs a falu életéről és népmozgalmáról. A környékre jellemző és általános érvényű ismeretek alapján mondhatjuk, hogy Vajdakamarás is változások álltak be a népesedésben és a románosság fontos helyet foglal el. A 17. századi első adatokból megtudjuk, hogy Vajdakamarás Szenyei Sándor birtoka, azonban a földesúr nem lakott a községben. Halála után felesége elcseréli a birtokot Bocsai Sándorral. Ez 1644-ben, mikor is Magyarország háborúban áll, a fejedelem tudta nélkül Erdélybe menekül, és ezért bíróság elé állítják, ami fő- és birtokvesztés veszélyével jár. Bocsai félvén a bírói ítélet következményeitől, vajdakamarái birtokát ajándékképpen a fejedelemnek felajánlja. A fejedelem ezt újból Kolozshoz csatolja.

1659-ben a fejedelem Vajdakamarást Bethlen János grófnak ajándékozza, a gróf azonban nem lakott a községben, más birtokain tartózkodott, elsősorban Kecsedén. Leszármazottai egy ideig Vajdakamaráson laktak, és ezzel függ össze a templom megszerzése a református parókia részére a kis számú unitáriusoktól. A 19. században ezen a birtokán lakott a nevezetes diplomata és politikus Bethlen János, aki intenzív politikai tevékenységet vitt az erdélyi akkori közéletben. Unokája Bethlen István, 1920-tól Magyarország miniszterelnöke két évtizeden át. Az ő kezén van majdnem az egész ősi birtok, 1400 hold. Az 1922. évi földreformmal a birtokot kiosztják a lakosság között. Ilyenformán az uradalom megszűnt.

Kevés adat van a lakosság művelődési életéről is. A középkorban a művelődés központi, irányító és terjesztő intézménye a római katolikus egyház. A reformáció feltűnéséig az egész művelődési életet a kolozsi római katolikus egyház papsága irányítja. De mivel a két község között a távolság nagy (10 km-t is meghaladja), magától értetődik, hogy a vajdakamarási művelődés gyenge lábakon állt.

1566 körül Vajdakamarás az unitárius valláshoz szegődik, elhagyja a római katolikus hitet, és önálló egyházközséggé szerveződik.

A 16. és 17. századból az egyházközség egy papját sem ismerjük. Bethlen gróf első leszármazottai ezen a valláson vannak keresztelve, azonban ő maga nem rokonszenvezett az unitáriusokkal és át is tért reformátusnak, akárcsak az egész falu, magukkal vivén a templomot is. Később jószágot is ad és házat épített a parókiának.

A község lakossága

Vajdakamarás község lakosságának többsége magyar, kisebb számban vannak románok és cigányok. Összesen 402 ház van; ezek közül 310 magyar család,

77-ben román család, és 15-ben cigány család lakik.

Mind a múltban, mind a jelenben a lakosság alapfoglalkozása a földművelés. Így a gazdaság közül 28 gazdaság 23,90 hektár kiterjedéssel az 1956. május hó 1-én alapított és a szolidaritás napjáról Május 1-nek nevezett társulásban tömörült.

A község lakosságának száma 1618. Ebből férfi 830 és nő 788.

Népművészet

Ez a terjedelmes fejezet sok alcím alatt részletezhető. Kezdhetnénk a fiatal lányokkal, akik kora ifjúságuktól fogva megtanulják, hogy kezük alól valóságos remekművek kerüljenek ki, és végezhetnénk a legöregebb asszonyokkal, akiknek téli estéken át szorgalmas kezük meg nem áll, fonják a finom kender- és gyapjúfonalat a különféle takarók, asztalterítők, lepedőnek és ágyneműnek való vásznak szövéséhez.

„Most van az ideje a szövésnek, mert ha eltelik a húsvét, kezdődik a munka a határban s akkor már nincs rávaló idő” – ezt feleli bármelyik asszony, ha megkérdezik. És valóban. Mihelyt a napok kimelegednek s megnyúlnak, egyik se látható otthon. A mezei munka egész napjukat igénybe veszi.

Ekkor azonban láthatjuk a télen át folyt munka eredményét. Az erősen bő, közvetlenül a mell alatt összehúzott szoknyába és csizmába öltözött, illetve nyáron mezítlábas asszonyok – mivelhogy nincsenek otthon és így nem mocskolódnak össze – kidíszítik házukat szőttesekkel és a sokféle csodás kézimunkával. Különösképp ott láthatás ritka szép dolgokat, ahol a házban nagylányok is vannak, lányok, akik hátrafésült hajukat hosszú fonatban szalaggal hordják, hogy megkülönbözzenek a házasszonyoktól, akiknek befont haja kontyba van kötve.

Ha belépsz a házba, a szembe lévő fal mellett találod a szokatlanul magas ágyat. A minél szélesebben otthon készült csipkével szegélyezett lepedők rétegesen váltakoznak a színesen rojtozott terítőekkel: rajtuk három sorban kilenc, az ágy szélességének megfelelő nagyságú párna, a legkülönbözőbb minták szerint hímzett és kivarrt бүтүivel. A keresztöltéses és töltött hímzésű minták mind szalán varrottak.

Az asztalt váltakozva csipkés vagy szőttes terítő díszíti s ez, akárcsak az ágyterítő, vörös és zöld fonálból készült. Az asztal közepén legtöbbször még van egy kis csipke vagy négy sarkában hímzett terítő s ezen vizes kancsó vagy virágváza.

Egy ilyen szobában nincs csak két szék az ágy előtt. Ellenben ott van a fakanapé az asztal mögött. Ez nincs letakarva semmivel, ugyanis – a férfiak műveként – változatos gyönyörű minták szerint festett és faragott. Valóságos virágos mező díszlik rajtuk a legkülönbözőbb keretézéssel, csigás vagy kacskarinós vonalak alkalmazásával. Hasonló megmunkálású az ágygal szembeni falnál, a kanapé mellett elhelyezett láda. Ez a nevezetes láda nem hiányozhat egy házból sem, mivel ebben vannak, sok gonddal összefogva, a minél több nyüsttel felvetett gyapjú és gyapot szőttesek és a már említett varrottasok. Nem egy ezek közül csak nagy későre lát napvilágot. Az eladósorba kerülő lányoknak őrzik azokat. Nem csodálhatni, ha azt hallja az ember, hogy „ez a terítő még nagyanyámtól való”. Ami a ház homlokzatát illeti, ritkán díszített. Legtöbb helyt agyaggal tapasztott földes padló van, ami sok munkát ad az asszo-

nyoknak, mivel arra törekszenek, hogy a tapasztáskor használt agyag pora a lehető legfinomabb legyen. Egész vékony vesszőseprűvel sepernek, ami csak a szemetet gyűjti össze. A mennyezetet nem meszelik be. A gondosan tisztogatott, kellemesen sárgás színű gerendák és deszkapadlás mintha még jobban kitöltenék a szobát.

A szépen kifestett tányérok körben a falakra vannak akasztva, a szentképnél (szentképek csak a román családoknál voltak a falra akasztva!) pedig mindig van egy szép csipkés-varrottas vagy szőtteskendő.

Az ablakok sem maradnak dísztelenül. Drapériák és fehér, rendszerint csipkés kisények ékesítik.

Ezek a lakások, amelyek hűsen és bazsalikom illattal mintegy biztatnak, hogy lépd át küszöbüket.

A férfiak házimunkájuk során, különösképp télen, találnak időt arra, hogy egy-egy remekművet alkossanak. A kanapék és a ládák szépítése mellett elkészül az asszonynak szóló ajándék, a sok gonddal megmunkált szövőszék (a helyiek isztovátának nevezik), amelyet ugyancsak nem restellnek metszett vonalakkal és virágmotívumokkal díszíteni. Az erdőből hozott fából maguk vájják ki a deszkát, hogy felépítsék szép kapuikat, csigavonalas, leveles, virágos díszítést véve azok oszlopaiba. Ők fonják meg nagy hozzáértéssel a kerteket és udvarokat övező vesszőkerítéseket. A pásztorkodó kisgyermek a juhokkal vannak naphosszat, furulyaszó mellett, zeneszerszámukat nagy kezűgyességgel maguk faragva.

Az egymást követő munkanapok között jönnek az ünnepnapok. A legények, leányok, férfiak és asszonyok mind „rendbe szedik magukat”, hogy mehessenek a táncba. Három rend csipkés szoknyaalj, arra a bő és fodros szoknya, valamint a hímzett vagy fodros blúz – így a lányok és asszonyok mehetnek a tánchelyre, hol a cigány hegedűje vidítja az egybegyűlteket. A férfiak fehér ingben, napon fénylő csizmában – ami az napi munkájuk műve – ugyanoda igyekeznek.

Kezdődik a tánc. A felhangzó hosszú dallam időt ad, hogy mindenki megtalálja a párját. Aztán egyszerre nem láthatni csak repülő szoknyákat, mivel a táncukat jellemző sok körbeforgás és kézbeforgatás miatt egy idő után már azt hiszed, hogy nincs már hely egy tűnek sem a sok szoknya között. Aztán szünet következik. A lányok elválnak táncosaiktól, és egy helyen gyülekeznek. A fiúk hasonlóképp. A zenészek, akik eddig sem álltak le, egyszerre hangot változtatnak.

De mi történt? Ez alkalommal csak a legények állnak fel. Mit akarnak? Megharagudtak a lányokra? Dehogy. Most magukban táncolnak. Ütemes legénytánc fürge lépésekkel, a lábszár és a csizma csapkodásával. Mennyi lelkesedés ül ki az arcukra. Mind egyik azon van, hogy magára hívja a figyelmet. Ez a verbunkos legénytánc. Úgy egy negyedóra múlva állnak le. Csodálatos volt. A leányok is büszkék táncosaikra. Most hosszabb szünet következik, de nem azért, mintha a legények elismernék, hogy kifáradtak. A zenészek fulladtak ki. Mindenesetre ők engedékenyen megvárják, míg amazok kifújják magukat, hogy aztán újra kezdjék a táncot, most már a lányokkal, vidáman kurjongatva.

A kurjongatások azok, amelyek rendszerint minden tevékenységükben előfordulnak, hangulatossá téve azokat; minden lépésre felhangzanak, a mezei

munka rendjén ép úgy, mint a kalákában, a keresztelő és lakodalmas mulatságon, vagy egyéb ünnepi megnyilvánulásokon.

A mezőgazdaság

Láttuk Vajdakamarás történetéből, hogy a község határának nagyobb része a Bethlen István tulajdonát képező, volt grófi birtokhoz tartozott. Az 1945-évi földreform azonban lehetővé tette a terület kisajátítását és a községbeliek között való kiosztását, úgy hogy mindenki kapott szükség szerint szántót, kertet, kaszálót, erdőt, legelőt vagy szőlőt.

Művelési ágak szerint:

1. szántó 1516 ha
2. kaszáló 170 ha
3. legelő 300 ha
4. szőlő 8 ha
5. gyümölcsös 18 ha
6. erdő 344 ha
7. terméketlen 50 ha

Magánszektorban van 1491 hektár szántóterület.

Termelési ágak szerint: őszi búza 1005 ha, tavaszi búza 15 ha, rozs 5 ha, árpa 10 ha, kukorica 400 ha, zab 1 ha, napraforgó 7 ha, cukorrépa 35 ha. Ezekon kívül van még dohány 10 ha, kender 10 ha, lóhere 30 ha, búkköny 7 ha, zöldségfélék 10 ha. Ezen kívül van még dohány 10 ha, kender 10 ha, lóhere 30 ha, búkköny 7 ha, zöldségfélék 10 ha.

Az állattenyésztő alapnak van 9,12 hektárja, amelyen az apaállat-tenyésztés céljaira lóherét, árpát, zabot, szemes kukoricát, csalamádét stb. termelnek. Hektáronkénti termésátlag: búza 2000 kg, árpa 1400 kg, zab 700 kg, kukorica 1000 kg.

Iskolai helyzetkép

Megvannak az 1908–9. évi régi nyilvántartások, amikor a tanszemélyzet tagjai: Sárdi Olga tanítónő és Gál Ödön igazgató-tanító.

Az 1944. augusztus 23. utáni iskolai adatok a következők:

1944–45. tanévtől kezdve az 1951–52 tanévig a tanulók száma 1010.

1952–53 tanévben beindult a II. ciklus. Az I. ciklusra beiratkozott tanulók száma 120. A II ciklusra beírt tanulók száma 41, de csak 34 látogatta az iskolát.

Az 1953–55. tanévben a beírt tanulók száma az I. cikluson 215, a II cikluson 101.

Az 1955–57 tanévben a beírt tanulók száma az I. cikluson 203, a második cikluson 74.

Az 1944 utáni tanszemélyzet néhány tagja: Benzse Stefánia, Kovács Károly, Csergő Bálintné, Kovács Károlyné, Kertész László, Mihály Ilona, Székely György

Az 1956–57. tanévben Vajdakamaráson a tanszemélyzet száma 10; Dénes Edit, Bali Julianna, Kabán Ibolya, Marchis Márta, Mesáros Elvira, a román szekción Kocsis Róbert, Kabán József, Czondi Jolán, Ungvári Sándor és Hoffmann Siglinda iskola-igazgató.

Az ipar

Vajdakamarás iparának a múltban sincsenek mélyebb gyökerei. Ma sincs a faluban fejlettebb ipar. Mégis hangsúlyoznunk kell, hogy a legrégebb időkből fogva voltak emberek, akik a mezőgazdaság mellett pl. az asztalos vagy csizmadia mesterséget is űzték. Nem beszélhetünk olyan iparosokról, akik csak

műhelymunkájukkal biztosították létfenntartásukat. Az idősebb emberektől szerzett adatok szerint az 1900–25. évek között volt egy asztalosműhely, a Pergő Kálmán tulajdona, amelynek híre volt a szomszédos községekben is.

1914 körül a mai beteggondozó helyén volt egy kétköves falusi malom, amely Bethlen gróf tulajdonaként 1920-ig működött, amikor is elromolván lebontották.

1947-ig nem volt malom Vajdakamaráson. Ebben az évben Vermeşan Vasile tulajdonaként felépült egy egyköves falusi malom. A malom ma is működik. A malom napi munkateljesítménye 40 mázsa. 24 lóerős.

1930-ban Szentgyörgyi Ferenc tulajdonaként a község területén festőde nyílik meg.

Ténylegesen olyan iparosok, akik csak iparral foglalkoztak volna, 1941–42 előtt nincsenek a faluban. Akkor létesülnek csizmadia- és asztalosműhelyek. Működési engedéllyel csizmadiaműhelyt nyit Farkas György (Mikó) és Szakács János. Asztalosműhelyt nyitnak a Király-testvérek, István és László. Dezső István és Nagy István, majd fia, Miklós kovácsműhelyt létesít.

1950-ben megindul az első géplakatos javítóműhely Szentgyörgyi József tulajdonaként, de ugyanakkor folytatja az édesapjától tanult kelmefestést is.

Helyi fejlesztő anyagforrás a község szélén fekvő kőbánya (tengeri tufa!), amelyet Vajdakamarás dolgozói a legrégebb idők óta használnak. A követ helyben és a szomszédos községekben építkezéseknél használják fel.

Vajdakamarás nem villamosított és nincs is kilátása a villamosításra, tekintetbe véve, hogy távol fekszik a várostól, helyi erőforrásai pedig nincsenek. Több szabó-, asztalos-, csizmadia-, kovács- és egy általános javítóműhely az említett Szentgyörgyi József tulajdonában, aki a fiával dolgozik.

Zöldség és gyümölcsstermelés, méhészet, tudományos alapon folytatott háziállat tenyésztés, baromfitenyésztés és szőlészet.

A múltban Vajdakamarás dolgozó parasztsága nem sokat törődött a fenti terelési ágakkal. A községben termelnek: káposztát 1,5 hektáron, burgonyát 4,0 hektáron, murkot 0,5 hektáron, paradicsomot 1,0 hektáron.

A zöldségféléken kívül még termelik a háztartások igényelte egyéb zöldségféléket is.

Vajdakamarás község területén kb. 3900 gyümölcsfa van, amelyek közül 1100 szilva, 800 alma, 650 körte, 100 barack, 320 cseresznye, 930 dió és egyéb.

A gyümölcsfák többsége nem nemesített; az éghajlat nem alkalmas mindenféle gyümölcsfajta termelésére.

A vajdakamarási földműves dolgozók a legrégebb idők óta foglalkoznak méhészettel, mindenesetre sokkal elmaradottabb feltételek között, mint ma. A méz kiszedése idején a méheket elpusztították, ami számottevő kárt jelentett ebben a termelési ágban. A községben 44 földműves dolgozó foglalkozik intenzív módon méhészettel.

A faluban a következő szárnyasokat nevelik: tyúkok, rucák, libák, pulykák stb. – összesen 15000 darab.

A szőlészetet a múltban nagyon elhanyagolták. Jelenleg a dolgozó földművesek intenzíven foglalkoznak a szőlőtermeléssel, azonban a minőség (noha

szőlő!) sok kívánnivalót hagy maga után. Összesen 8 hektár szőlő van.

A háziállatok száma a következő: ökör 84, tehén 381, bivaly 100, ló 56, disznó 370, juh 1760.

Szövetkezés

Vajdakamaráson van egy fogyasztási szövetkezeti egység, italmérő osztállyal. A múltban a Hangya szövetkezet mellett még volt két bolt (Gantz Mózes és Portik István) és két korcsma különböző magán-személyek tulajdonában, a dolgozó parasztság kizsákmányolására építve.

Az utóbbi években a szövetkezet kielégítette a lakosság igényeit, az 1956-ban kiárusított árukészlet értéke 950000 lej, viszont a felvásárolt termények értéke 300000 lej. A dolgozó földművesek különböző termelvényeket értékesítenek a szövetkezeti felvásárlás útján: így tojást, kukoricát, búzát, kendermagot, babot, szárnyasokat stb. Az utóbbi időben nagy lendülettel megindult a termelvények szövetkezeti értékesítése.

Az áruk szövetkezeti értékesítése mellett a parasztok a moci és a kolozsvári piacon is értékesítik mezőgazdasági termelvényeiket.

Egy másik egység, amely Vajdakamaráson működik, a tejszarnok, ahol a dolgozó földművesek nagy mennyiségben eladják tejtermékeiket.

Az 1967. évi önkéntes hozzájárulásból volt előirányozva a községi út megépítése, a Művelődési Otthon és az összes intézmények kijavítása.

Az utóbbi években 31 magánház épült.

Közegészségügy

A megbetegedés a múltban 16,5%, jelenleg 13,9%, a halálozás a múltban 6,3, jelenleg 4,1%. Az orvosi szolgálatot egy kerületi orvos látja el, a beteggondozó szülőotthonnal és bábával működik.

Külön kezelést igénylő betegségek Vajdakamaráson: 4 vérbajos és 9 tbc-s eset. Gyógyfürdőhely a községben nincs.

1944. augusztus 23. előtt a halálozások és a megbetegedések száma nagyobb, jelenleg a halálozás arányszáma érezhetően csökkent, mert a kormány és a párt öntudatos orvosokat állított szolgálatba és szülőotthonokat épített.

A jelenlegi születési arányszám: 11,3%.

Közlekedési utak

A 12. században községünk néhány települési egységből állt. A falunak egyetlen utcája volt, azonban a falu fejlődése következtében megindult a falu szétágazása fő- és mellékutak szerint.

Bethlen gróf idején a közlekedési utak sok kívánnivalót hagytak maguk után, így esős időszakokban nem lehetett csak 2-3 pár ökörrel húzatott szekérral közlekedni. Ez okból fedezték fel az ún. gólyalábakat, gyalogosok számára készült falábakat, amely szokás ma is megvan községünkben.

Más községekkel és városokkal való közlekedés csak szép időben volt lehetséges. A községi utat 1944-ben építették meg 3,5 km hosszúságban, bekötve a Kolozsvár-Marosvásárhely tartományi útvonalba, a város és a falu közötti közlekedés megkönnyítése végett.

A műút mai állapota nem éppen kielégítő. Vajdakamarásnak közlekedési útjai vannak a szomszédos községek: Palatka (Magyarpalatka), Pete (Magyarpe-

te), Keszű (Mezőkeszű), Mezőgyéres (Oláhgyéres), Marokháza, Mezőszava, Kályán stb. felé. Legközelebbi vasútállomás Apahida (Kolozska), 18 km távolságra.

Kolozsvár felé a közlekedés eszközei: szekerek, személy- és teherautók, a RATA-járat és nyáron a kerékpárok is.

Helyi szállítási eszközök az ökör- és lóvontatású szekerek.

Legközelebbi postahivatal a mocsi, Vajdakamarástól 12 km távolságra. Postahivatallal a helybeliek közül választott és a mocsi postahivataltól elfogadott kézbesítők tartják fenn a kapcsolatot.

1941–1944 között Vajdakamráson is volt postahivatal (telefon is), ezt azonban leépítették, a községet Mocshoz kapcsolván (csak posta szempontjából), ahova ma is tartozik.

Telefonösszeköttetés a mocsi központon keresztül lehetséges. Vajdakamaráson két telefonkészülék van: a néptanácsnál és a milíciónál.

Az életszínvonal

A népesség múltbeli életszínvonalát a történelemből ismerjük. A feudális rendszerben a jobbágyok Bethlen gróf földjein és birtokain dolgoztak és a legkegyetlenebb kizsákmányolás volt az osztályrészük.

A jobbágyság megszüntetését követelő első mozgalmak 1848 körül bontakoztak ki, de siker nélkül, mert Bethlen gróf eltüntette a parasztok felszabadítását, elrendelő iratokat. A dolgozó parasztok felszabadítása 1944-ben ment végbe azzal, hogy sajátjuknak mondhatták a földet, melyet megmunkáltak.

A község dolgozó parasztságának életszínvonalára megjavult és állandóan javul ma is.

Különösképpen a társulásba lépett parasztok életereleven, követésre méltó példa az egyéni gazdálkodást továbbfolytató földművesek felé.

Vallomások a mindennapokról

Szabóné Tatár Erzsébet 1932. március 25-én született Szentmátéban, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó középkorú szülők ötödik, legkisebb gyermekeként. 1941-ben, az apa halála következtében megbomlott a család munkavégzési egyensúlya, és a legkisebb gyerekeknek is részt kellett vállalnia a mezei munkából. Gyerekkori vágya, a továbbtanulás a második világháború kitörése miatt beteljesületlen maradt. A háborús években a beteges anyja egyedüli támasza maradt, vállalva a megélhetést biztosító női és férfi munkát egyaránt. *AzIán én lettem a rudasló is meg a hátsló is* – jellemzi helyzetét.

Nővére férjhez ment, és elköltözött a háztól, nagyobbik bátyja soha nem tért vissza a fogságból, középső bátyja háborús bűnösség vádjára alatt rőtta le egy évtizednyi fegyházbüntetését, kisebbik bátyja pedig a négy évi orosz fogságból alig szabadulva katonaszökevényként hónapokig ült börtönben. A minimális jövedelem megszerzése mellett az otthon maradt anyja és lánya a kötelező ruhanemű- és ételcsomagokat is előteremtette a két elzárt báty számára.

Vajdakamarás Néptanácsának Végrehajtó Bizottsága a község vezető szerve a következőkből áll: Bungărdean Gheorghe, a Néptanács elnöke, Csomós Imre, a Néptanács titkára, Nagy Mária, alelnöke, előadók: Costin Ioan, Marchiş Cornel, Marchiş Justinian, Miron Liviu, Petean Ieremie, Crişan Iacob és más tisztviselők.

A Végrehajtó Bizottság tagjai a következő képviselők: Bungărdean Gheorghe, Csomós Imre, Nagy Mária, Hoffmann Siglinda, Dezső János, Orbán Zsuzsanna, Mándrusca Ioan, Petean Ioan és Câmpean Ioan.

Crişan Samuilă elvtárs Vajdakamarás község rajoni képviselője.

A község jelenlegi művelődési és társadalmi élete bizonyítja, hogy kormányunk és pártunk gonddal vezet a szocializmus útján, mely a boldogabb és bőségesebb életet ígérő egyetlen út a városi és falusi munkásosztály és a dolgozó parasztság számára.

A jelen monográfia bizonyító anyagát a RNK Akadémiája, az Egyetemi Könyvtár, az Állami Levéltár, a Községi Néptanács, a helyi Beteg gondozó, a község folklórkincse és Vajdakamarás hétosztályos magyar tannyelvű iskolájának tanszemélyzete szolgáltatta.

Központi igazgató
HOFFMANN SIGLINDA

(1958?)

*

Dezső István sebész főorvos, Vajdakamarás szülöttje juttatta el hozzánk a minden valószínűség szerint 1958-ból való faluismertetőjét az akkori igazgatónének, Hoffmann Siglindának. Akkoriban minden településen kötelező volt elkészíteni a falumonográfiának nevezett tájékoztatót, s minthogy több megbízhatónak látszó adatot és viszonylag kevés pártos lelkendezést tartalmaz, érdemesnek láttuk beilleszteni a mezőségi összeállításunkba. (A szerk.)

Szabóné Tatár Erzsébet a szülői házat csupán pár hónapra hagyta el, mivel 1950-ben kényszer- és egyben érdekházasságot kötött egy testi fogyatékos agglegénnyel. A sikertelen házasság törvényes felfüggesztése után beteljesedett a nővére jóslata: a kisebbik leány maradt anyja gondozója a szülői házban.

1952-ben ismét férjhez ment. Második férjével öt gyereket neveltek fel. A család termőföldjeinek gondozása mellett az állami gazdaságban, illetve a kollektív gazdaságban dolgoztak, valamint a katolikus templomnál harangoztak. 1962-ben a családi telek körüli viták miatt a férj falujába (Buzába) költöztek, de egy év múlva ismét Szentmátéban folytatták mindennapjaikat, az újonnan felépített házban. A megfizetett munka (házépítés) következtében Szabóné Tatár Erzsébet egészségi állapota megromlott, a kórházakból hazakerülve sokszor csak az ágyban kézimunkálhatott. A háztartásban, a gyerekeknévelésben leélt évekre utalva fogalmazta meg állapotáról: *viselem, mint a ruhát, a betegséget*. 1997-ben elveszítette egyik leányát és férjét. Jelenleg fiával, kisebbik lá-

nyával és ennek gyermekével él egy háztartásban, és mindennapjait a faluban élő többi unokája és déd-unokája jelenléte teszi teljessé.

Életének egyes fordulópontjain versben fogalmazta meg élményeit: *én mindenáran írónak akartam lenni, versírónak – vallja. 1988-ban füzetbe írta emlékeit. Írásos vallomását valószínűleg ugyanazon motiváció vezérelte, mint amellyel átadta nemrég a falu lelkészének önéletírása egy példányát – a hiteles megörökítés igénye. Sejteti e nyilatkozat is: *hagy írja által az ilettörténetemet, hagy legyen mivel eltemessen, elprédikáljan, me nincsen ki megmondja neki, milyen sor-sam vót.**

A szerkesztő javaslatára az írásban nem túlságosan gyakorlott szerző önéletírásának helyesírását a mai helyesíráshoz közelítettük, de mindvégig megőriztük a nyelvi sajátosságokat. Íme egy részlet az eredetiből: *„1932 március 25-ikét írtak amikor én születtem itt szent Mátéba. Nevezetes nap, mert katolikus ünnep. Ezen a napon jelent meg az angyal szűz Máriának, hogy tudassa vele Jézus születését. Gyümölcs oltónak is neve-*

zik. Én mint nem kellett gyermek születtem mert szüleim középkorúak voltak. Édesapám 47 éves, és édesanyám 45 éves volt. Édesapám Szent Mátéi születésű. 1885-ben születet katolikus valásu férfi volt. Édesanyám 1887-ben születet Almás Málomba református családban. Édesapámék 5-ön voltak testvérek, Édesanyámék meg 9-en voltak testvérek. Édesanyám volt a legkisebb, 7 éves korában árván maradt az édesanyától. Tőle tanultam meg hogy kell egy árvának túrni. 1908-ban kötöttek házasságot már mint vegyes házasságot. 6-on voltunk testvérek, négy fiú és két leány. A nagyobbik fiú testvérem meghalt három és fél éves korában torokgyík betegségben, így aztán maradtunk 5-ön testvérek.”

A részlet mutatja a Szabóné Tatár Erzsébet bizonytalan írásgyakorlatát, de az olvasót is tájékoztatja szöveggondozásunk mélységéről, ha elolvassa a részben átirrt másfél tucat mondatot.

TATÁR ERZSÉBET TÍMEA

Szabóné Tatár Erzsébet

Egy nő, kinek a boldogság csak vendégként jelent meg

(Részlet)

*„Napról napra hervadoz a piros rózsa levele,
Napról napra nehezebb az életemnek keresztje.
Ez az élet keserűség, bűbánát és fájdalom,
Húzd rá cigány, úgy is csak a boldogságom síratom.”*

1932. március 25-ikét írtak amikor én születtem itt Szentmátéba. Nevezetes nap, mert katolikus ünnep. Ezen a napon jelent meg az angyal Szűz Máriának, hogy tudassa vele Jézus születését. Gyümölcsoltónak is nevezik. Én mint nem kellett gyermek születtem mert szüleim középkorúak voltak. Édesapám 47 éves, és édesanyám 45 éves volt. Édesapám szentmátéi születésű. 1885-ben született katolikus vallású férfi volt. Édesanyám 1887-ben született Almásmalomban, református családban. Édesapámék 5-ön voltak testvérek, Édesanyámék meg 9-en voltak testvérek. Édesanyám volt a legkisebb, 7 éves korában árván maradt az édesanyától. Tőle tanultam meg, hogy kell egy árvának túrni. 1908-ban kötöttek házasságot, mármint vegyes házasságot. 6-on voltunk testvérek, négy fiú és két leány. A nagyobbik fiútestvérem meghalt három és fél éves korában, torokgyík betegségben, így aztán maradtunk 5-ön testvérek. Én tíz évre születtem a kisebbik bátyám után, anyám szégyenére, mert nagyon szégyellte, hogy kell legyen idős korban gyermeke. Nem akarta, hogy legyek, de sokszor Isten bele szól a sors döntésébe. Nem kellett, mert nagy beteg volt édesanyám, vízi kórságban szenvedett, az akkori időben nem igen volt gyógyszer, és az orvosi vizsgálat nagyon sokban került, és nem is akart a szegény emberekhez menni, úgy hogy engem Isten mint gyógyírt adott édesanyámnak, mert ha megszülettem aztán, kihozatta a szomszédunk, a jegyző az orvost, mert barátok voltak, mivel-

Eljött és megvizsgálta édesanyámat, és azt mondta édesapámnak: na Tatár bácsi, így hívták édesapámat, Tatár István, édesanyámat Erzsi, mint engemet. Na, ha mind a két tehenét eladta volna, az sem lett volna elég, hogy a felesége meggyógyuljon, de most van reménység, mert a kicsi orvosságként jött. Úgy is volt. Mert édesanyám aztán időre felgyógyult, de engem nagyon sokat átkozott, mert gyenge volt és nem tudott szoptatni, egy hétig míg a bába jött, nem volt baj, de aztán egyszer azt mondta édesapám, csináld ki a pólyából és add ide, hogy végezzek vele. És édesanyám oda adott, hogy csavarja ki a nyakamat. És akkor én nem tudtam, milyen jól megpihentem volna. Jelen volt a nővérem és kikapott apámnak a kezéből, magához szorított és sírt, szidta mint a két szülőmet: vén bolondok, nem félnek az Istentől hogy megöljenek, nem gondolják, hogy lehet én legyek öregségükben gondozójuk.

Aztán múltak az évek, én mint nagyobb lettem, míg végre nagykorú lettem. Nagyon sokat szenvedtem az élettől. Úgy nevedtem, mint egy mezei nyúl, mindegyiktől félttem, a szüleimtől is és a testvéreimtől is. Nekem semmi sem volt megengedve, még a beszéd sem. Emlékszem egyszer egy vasárnap reggel elküldött édesapám, hogy vegyek a boltból egy pak dohányt, mert akkor dohány volt, nem cigaretta. Mikor jöttem haza volt a bírónak egy nagy sárga kutyája, az utcán volt és rám ugrott, volt egy szép piros szoknyám, lehasította rólam, nagyon megijedtem, és félttem nagyon, hogy megver édesanyám. Akkor kivátott édesapám, nem engedte, máskor úgy vert el, mint a kétfenekű dobot. Mindig rajtam töltötte a bosszúját mindenik, apám kivételével, ókeme nem bántott soha szegény.

Egyszer meg búzáat terített le édesanyám, arra kel-

lett hogy vigyázzak, hogy ne egyék meg a tyúkok, vagy a madarak ne hordják széjjel. A templom udvarán volt, mer édesapám harangozó meg egyházi is volt. A szomszédomban volt egy nagyobb leánka, nálamnál idősebb. Voltak szép babái meg sok babarongya, oda jött játszani. Hát én úgy belevegyültem a játékba, mint egy gyermek, nekem csak egy rossz rongybabát csináltak, de ezek csontbabák voltak, én addig sose láttam olyant. Nem mint most. Hát egyszer csak érzem, hogy hátulról megfogja valaki a hajamat, és felelem, visz magával. Hát édesanyám egy jó egészséges virgáncsal úgy elvert, mert a tyúkok ették a búzáat. Sosem tudom elfeledni ezeket a nagy veréseket. Egyszer egy kútba akartam beleölni magam, de akkor már nagyobb voltam, iskolába jártam, akkor is nagyon kikaptam kétszer egymás után, gondoltam, hogy minek mind verjenek, mert engem úgy sem szeretnek.

Aztán egy öreg bácsi észrevett, és elkergetett a kúttól. Elmentem a nővéremhez, nénémhez, mert így szólítottam: néném. Eljött édesanyám, keresett nála, de nem adott ki. Édesapám a malomba volt, már későre járt, vagy éjfél lehetett amikor eljött értem nénémhez, hogy hazamentem, de úgy féltem, egész éjjel nem tudtam aludni. A nagyobbik bátyám tudta, hogy ott vagyok, ő küldte apámat értem.

Aztán megszűnt a sok büntetés, mert kitört a háború. Két kisebbik bátyám katona volt. Én már ötödik osztályos voltam. Az iskolába első tanuló voltam, ezt nem dicsékvésképp mondom, továbbtanuló akartam lenni, Dunántúlra akart vinni a tanítónóm Fejér megyébe, mert ő odavalósi volt, Kisari Erzsébetnek hívták. De ez a háború visszamarasztalt, füstbe ment a tervem.

Elárvultam. 1943. dec. 26-án, karácsony másodnapján meghalt édesapám. Az ő temetésével eltemették az én boldogságom is. Ma is megtelik a szemem könnyel mikor eszembe jut, hogy karácsony után első nap, mikor elmentem az iskolába, reggel ha egyszer imádkoztunk, mert akkor kellett az iskolába imádkozni. Azt mondta a tanító néni: kedves gyerekek, Erzsí árva lett, szeressétek mint egy testvéretek, mert szegénynek nincsen édesapja. Olyan jóleső érzés töltötte be a szívemet. Mindenki sírt. Akkor még nem tudtam, mit jelent az árvaság. De hamarosan megtudtam. A nagyobbik bátyám részeges volt, Istvánnak hívták. 39 őszén vitték román katonának, akkor három évet voltak katonák. 40-ben bejöttek a magyarok Erdélybe, hogy visszacsatoltak Magyarországhoz. Ötet is hazaküldték; gatyába és mezítláb jött Olténiából. Aztán elment magyar csendőrnék, de ha mind részegeskedett, kitették és hazajött. Mikor apánk meghalt, már itthon volt. Emlékszem, hogy volt egy barátnője a diakonissza egyletnél, mert nálunk az is volt a magyar impérium alatt. Tudom, ott volt vele Imre bátyám eljegyzésén újévben. Édesapám halála után egy hétre volt a középső bátyám jegyváltása Moriczi Ételkával. Én is ott voltam édesanyámmal, és éjfélkor hazamentem édesanyámmal, milyen hátborzongó eseményt éltünk át édessel. Egyik bátyám sem jött, hogy hazakísérjen. Régen a halottnak hazajárt a lelke hat hétig, így mondták. Hát ahogy a templomtól elhaladunk, mi a templom mellett lakunk, halljuk édesanyámmal, hogy valaki úgy megrázta a pitvarajtót, hogy lehullt a retesz. Megálltunk és hallgatóztunk egy ideig. Úgy meg voltunk ijedve mind a ketten, fáztunk is, és nem volt mit csináljunk, továbbmentünk. Hát amikor hogy a kapuhoz közeledjünk látjuk, hogy édesapám megy be a

csúrajtón a csűrbe. Holdvilág volt, tisztán láttuk fehér harisnyába, szürke ujjassal. Minálunk így neveztek a viseletet, és egy fekete báránybőr sapkával, mint amikor még élt.

Kedves olvasóm elképzeld, mit éltünk át, imádkoztunk tovább és bementünk, mert nagyon fáztunk, de a lámpát nem oltottuk le reggelig. Nem is tudtunk aludni. Aztán az eljegyzésből nem lett semmi, mert azt mondják, hol két pap van, ott nincsen szerencse. Így is lett, mert kitört a nagy háború, bátyám zupás őrmester lett, és odalett a boldogsága, mert a menyasszonyát máshoz adták férjhez. Aztán lassan eltelt a tél. Tavasz is eljött. A nagyobbik bátyám hozott aszszonyt a házhoz, egy megesett lányt, kinek volt egy három éves kislánya. Azért nem volt baj, mert a baj ott kezdődött, hogy bátyám amit csak ellophatott, elhordta itálért. A gabonát, mindent, még a répagagot is. Mikor kellett tavasszal vetni, nem volt. Édesanyámtól nem félt. Amikor egyszer édesanyám megkérdezte, hová vitte, úgy a földhöz vágta édesanyámat, hogy mind összecsinálta magát. Aztán külön tette, édesanyám elosztott mindent, gabonát, daktzó ázalékot, mindent. Igaz, mind egy szobába laktunk, mert régebb nem voltak olyan nagy házak, annyi szoba. Na meg aztán már meleg volt tavasszal, minden bokor szállást ad.

Bátyám nagy ellenségünké vált, mert édesanyám református volt, ők meg katolikusok voltak. Elvette a harangozást is tőlünk, és ki akart tétetni a házból is, ami nem sikerült. Mert küldött a püspökséghez jelentést, és onnan visszajött a válasz, hogy nem baj, hogy református, mert katolikusnak az özvegye, és mivel-hogy öreg szolgál, árvákkal van elmaradva, senki ki nem teheti. Nagyon összevezett édesanyámmal is és a pappal is. A feleségét elvitte a nővére a feleségének mérgébe, hogy nem tehetnek ki a házból. Mind békítette a plébános úr, hogy István béküljen ki az édesanyjával, de nem akarta hallani. Ha elment a pap, mert hozzánk szokott szállni, a harangozóhoz.

Meg akarta ölni édesanyámat. Anyám elment a csendőrségre és jelentette. Felhívták az őrsre mind a kettejüket a feleségével, és aztán visszajött estére a felesége.

Kedves olvasó, nincs kéz a világon, ki leírhatná, milyen félcseget éltem át anyámmal együtt. Nem mertünk bemenni a házba még enni sem. Lefeküdtünk az istállóba a szalmára éjjel; egy hétig ott voltunk az állatokkal, mert azt az ajtót be tudtuk belülről zárni. Soha életébe nem tudott megbocsátni neki anyám.

Eljött az aratás ideje is nehezen. Édesanyám nagy beteg lett a sok bánattól, halálos beteg volt, de nem volt ki orvost hívjon, senki nem törődött vele, én meg tehetetlen voltam érte. Tizenkét éves voltam már, imádkoztam érte, hogy gyógyítsa meg az Isten. Elvitt bátyám aratni. Anyám hat hétig feküdt betegen. Én is gyenge voltam, mert nem tudtam főzni, enni, ángyomnak nem volt szabad hogy főzzön nekünk is. Elmentünk aratni. Beállított bátyám a szélére a pászmának, mert úgy mondták, hogy egy nagy pászmat veszünk. Hát amikor kivittük a pászmat, bátyám kezdte kévébe kötni a markokat. Hát látom, hogy az én markaim mind külön köti kévébe, s azt mongya, hogy ha nem lesz 7 kévém minden pászmába, nem kapok enni délre. Nem volt csak hat kévém, nem kaptam ebédet uzsonnáig. Már olyan éhes voltam és szomjas is, és nem mertem semmit szólni, mert féltem. Alig vártam hogy legyen este, fájt mindenem, még a lelkem is. Eltelt egy nap, jött a második, gon-

doltam, másnap jobban lesz, de mind úgy volt, mint előző nap. Mikor oda érkeztünk, ki is jelentette bátyám, ha nem lesz 7 kévéim minden pászmába, nem kapok enni. Iparkodtam, a második pászmába sikerült learatni a kijelölt mennyiséget. Akkor kaptam ebédet, egy kis kenyeret és egy kis szalonnát, de nem bírtam enni, úgy szorította valami a torkomat, és olyan keserűnek éreztem még a vizet is.

Este mikor hazamentünk mondtam édesanyámnak. Édesanyám, én csak úgy kapok enni, ha learatok minden pászmába hét kévét. Megbúsult anyám nagyon, mondja más reggel ángyómnak: te Ilona, milyen lelketek van nektek, hogy azzal a szerencsétlen árvával úgy bánjatok. Na, nem mond ángyom semmit. Nem félték az Istentől, nem jut eszetekbe, hogy nektek is lesz és juthat árva sorsra. Na elmegyünk aratni, aratunk bátyám újra kezdi kötni külön az én markaim. Hát úgy dél felé kérde ángyom bátyámtól, hogy István, mit csinálsz. Megszámolom, hány kévéje van a kisasszonynak, mondja, hogy lássuk megérdemli az ételt. Akkor aztán összevesztek ketten csúnyán. Jön ángyom, megfogja a kezemet, ledobja a sarlót, s azt mondja: gyere, megyünk haza, én nem akarom, hogy kacagjon a világ, hadd hogy arasson egyedül.

Elmentünk haza, édesanyám már nagyon rosszul volt, úgyhogy nem hagyhattuk egyedül, és így elhaladtam az aratástól, de soha el nem tudom feledni, mikor eszembe jut mindig könnyes lesz a szemem. Bátyámat aztán behívták katonának augusztusba, nem érte el a cséplést, úgy elvitték szegényt, hogy még hírt sem hallottunk róla. Ki tudja, hol halt meg szegény. Ángyom nálunk maradt áldott állapotba volt, novemberben meg is szülte a kis Annuskát. Anyám lassan felgyógyult testileg úgy ahogy, csak a lelke mélyén maradt betegnek haláláig. Mert három fia volt a háborúba.

Aztán én lettem a rudasló is meg a hátszló is, mert ángyómnak volt a kicsije, anyám már nem tudott úgy meggyógyulni, hogy munkabíró legyen. Élünk nehezen, ahogy lehetett. Bejöttek az oroszok, a középső bátyám januárba hazajött. Hozott aztán egy kis tűzifát, hideg tél volt. Hazajött volt, neki itthon maradván egy pár cipője. Mikor bejöttek az oroszok, anyám mind dugdosta, hogy el ne vigyék az oroszok, mert azok úgy szerették még a női cipőt is. Azt mondja egyszer anyám: te Erzszi, húzd fel a bátyád cipőit, hogy ne fázzon a lábad. Csinálok reá posztóból védőket, hogy ne kopjanak. Jól van, én fel is húztam, hazajött bátyám, és nem még jártam velük. Hát egy nap eszébe jutott bátyámnak, hogy neki volt itthon cipője. Én nagyon beteg voltam, valami járvány volt, mindenem fáj, édesanyám a szomszédba volt a guzsallyal. Aszongya bátyám, hogy hol vannak a cipői? Mondom neki, hol vannak. Előveszi, kérde: ki járt velek. Mondom én. Míért? Hogy ne vigyék el az oroszok! Elveszi és kezdi a fejemhez verni, hogy hogy mertem én velük járni? Mondom, édesanyám mondta. Milyen ángyom, hívja édesanyámat haza. Hát már én jól el voltam verve. Fel kellett keljek betegen, ki kellett pucoljam tükört tisztára. Hazajött édesanyám, látja, hogy mi van. El kezdett ő is sírni, mert nem vagyok katona, hogy engem csúfságotlan.

Ilyenek voltak az én testvéreim. Egy csepp vízbe fojtottak volna. Na, de aztán egyszer csak rám fognak szorulni. Jól fog a köröm segget vakarni! Bátyámat aztán kezdték nyomozni a mánisták, mivel ő román határátkelő helyen katonáskodott mint határvadász. Megtudta, hogy el akarják fogni, és ő elbujdosott. De

nem tudott úgy elbujdosni, hogy ne kapják meg, mert volt a falunkba egy besúgó zsidó, kinek haragja volt édesapámra, valami csizmaért veszték össze, mert suszter volt a zsidó annak előtte, és ez elárulta. Pünködt másodnapján tartóztatták le a templomba Désen, mert ott tartózkodott egy unokabátyánknál. Letartóztatták, mint háborús bűnöst 15 évi fegyházra ítélték. Hiába volt huszonegy tanúja, mert a zsidónak nagyobb hatalma volt, nagyobb szava. Hiába kérvényeztünk, üdvégyet fogadtunk, nem menthettük ki.

Elvitték Fogarasra 52 napi éhhalálra. Alul rács volt, mert folyt a víz, fentről meg állandóan csepegett a víz. Egy nap kapott egy kis sós korpát, másnap meg egy kis vizet. És kibírta, de mindezt az édesanyám imájának köszönhetette volna, ha megszabadult, de nem tette, hogy megköszönje. Onnan azután elhozták Enyedre, ott egy idő után jobban volt, mert bejárt dolgozni a kerekcs gyárba meg a bútorgyárba, addig ott is verték minden nap. 10 évet és 5 hónapot töltött a börtönbe. Szegény voltam, a börtön kereszjtét is kellett hordjam, mert minden évben kétszer kellett ruhaneműt, csomagot küldeni. Azt, ahogy a levelet megkaptuk, három nap alatt elő kellett állítani. Pláne mikor téli ruhát kellett küldeni, gyapjú zokni, gyapjú szfeter, kesztyű, az éjjelt is nappalnak csináltam, míg elvégezhettem. Báránybőr sapkát, mit nem csekély áron kellett hogy megvegyek. Ennyi elég ebből. Mert nem tudta megköszönni, mit érte áldoztam, soha nem állhatott.

Nekem nem volt szabad, ha már nagylány voltam, vigadni, mint másoknak, én mindig mintha gyászoltam volna, úgy kellett viselkedjek. Ángyom aztán férjhez ment, elment tőlünk, édesanyám munkaképtelen lett. Egyedül kellett hogy gazdálkodjam. Rossz idők voltak: a gabonát be kellett szolgáltatni, az adó nagy volt, húskotta, földünk 2 hekt 75 ár volt. Szegény világ volt régen, fatalpú cipőt viseltünk, mert nem lehetett jó lábbelit találni, minden műros-tos volt.

Szegény édesapámnak még a szemfedele is papíros műros-t volt, ilyen volt minden. Mikor konfirmáltam kétszer mentem el Besztercére míg vehettem egy szoknyának való anyagot, vagdalásos inget konfirmálásra az édesapám gyalcsigatyájából csinált édesanyám. Csak a szoknya meg az ing volt az enyém, a cipő, a kötény meg a mellény (vagy a lájbi) az ángyomé volt. Volt, akinek volt az anyja féle ruhája, nekem nem volt, én kölcsön kellett kérjek. Azért nem néztük le egymást, mindenki úgy öltözött, ahogy lehetett, vázson szoknya meg mejes kötény szépen kivarrva, meg gyapjú lerakott szoknya.

Mentek a leányok a táncra mezítláb táncoltak, a fiúk is mezítláb, nem fáj, ha letaposta valamelyik a lábát. Mindenki kakukk cipőt viselt nyárba. Olyan vastag volt a talpункan a bőr, mint a bocskor. És mégis egészségesebbek voltak az emberek, mint most. Nem hallottunk annyiféle betegségről. A mai emberek nagyon kényesek, mindjárt megbetegsznek.

Mikor konfirmálásra jártam tanulni, tavasz volt. Engem külön kellett hogy kikérdezzen a pap a leckét este, mert reggel korán fel kellett keljek, kellett hogy menjek az ekéhez idegeny férfiakkal, mert nekünk volt két tehenünk, ekénk, szekerekünk, boronák, és olyan cimborásokat kaptunk, kiknek csak egy-egy tehenük volt. Össze kellett hogy fogjunk velük, mert csak négy marhával lehetett szántani. Míg nem végeztük mind a három gazdáét, én nem voltam szabad, kellett menjek, hogy hajtsam a teheneket. Sokszor még egy-egy gallyat is dobtak a hátamba, ha ki-

bújt valamelyik tehén a barazdából. Nagyon nehéz volt nekem. A leckémet este tanultam meg, addig nem feküdtem le, míg meg nem tanultam a kérdéseket. Ha valaki álmomból felébresztett volna, akkor is el tudtam volna mondani mindent. Mind csodálkozott a pap, hogy mikor tanultam, hogy mindig tudtam, nem mint a többi konfirmándus, otthon volt és mégsem tanult. Könnyű felfogásom volt. Nagyon szerettem tanulni. A könyv volt a legjobb barátom, most is szeretek olvasni; csak már öreg vagyok, nem látok. Abban az időben félt a fiatalság a paptól, nem mint most. Nem félnek még az Istentől sem. Nem-hogy a szülőktől féljenek. Én már nagylány voltam, de ha vasárnap este nyárba mikorra jött a csorda haza a legelőről, ha elkéstem, úgy szidott édesanyám, és én úgy szégyelltem magam, és abba esekedtem, hogy többet ne késsek el hazamenni. Ha tánc volt, csak az anyám engedelmével mehettem, még ha férjhez is mentem. Ha anyám nem engedett, gátá, nem mentem este a táncra. Én tudtam, hogy anyám sajnált sokszor, és azért nem enged, hogy pihenjek, mert reggel újult erővel kellett hogy felvegyem a harcot a munkából. A sok nehéz munka úgy megedzett, hogy tizenhét éves koromba férfi erővel áldott meg az Úr. Kellott is, mert aztán önálló lettem, magam rendelkeztem egyedül mindennel. Szántást, vetést egyedül végeztem. Megtanultam a férfi munkát is úgy, mint a női munkát. Egyedül mentem a malomba. A kilencvenkét kilós teli zsákokat egyedül raktam a szekérbe, egyedül vettem le. Egyszer kijött édesanyám, le akarta húzni a zsák lisztet a hátamról, mondom álljon félre, mert ha nem, magát is a hátamra kapom. Ha eljött a tél, kellett menni az erdőre. Én nem féltem, hogy nem vesznek be a csoportba az emberek fát vágni vagy rakást csinálni tüzifának. Még birokra is keltem sokszor az erdőn a férfiakkal. Úgy vágtam a földhöz őket, hogy nyekkentek. A többiek kacagták, hogy egy fiatal lány a földhöz mosta.

Nem féltem semmiféle munkától, sem favágástól, sem gané hordástól, sem semmiféle mezei vagy más munkától. Tudtam én fonni is, szőni is. Tudtam én még az adószedőt is megverni, pedig nem volt gyáva, valami 90 kg-ja volt. Elmondom én, hogy volt. Tavasz volt, szövőszékünk volt a házba, szűkölködünk, mert kicsi volt a ház. Hát egyszerűen csak jönnek az adószedők. Akit odavágtam éppen a rajontól volt Bethlenből, mert oda tartoztunk. Mondtam édesanyámnak, hogy jaj, jönnek az adószedők. Ott volt a bíró, a strázsa, aki a néptanácsnál volt, egy esküdt és a két adószedő. Pénzünk nem volt, tudtuk, hogy zálogolni fognak valamit, na nem baj. Nekem volt egy szép rakott szoknyám gyapjából szőve, még édesanyám szőtte. Azzal mentem a faluba, mert hát nem mehettem azzal a ruhával, mit otthon hordtam. Volt egy varrógépünk, és keresztül volt téve a fedelére, hogy ne rakodjon ki. Kéri a pénzt, mondjuk, hogy nincs még ki nem megy a munka, hogy mehessek napszámba. De ő nem, mert akkor zálogol. Hát tessék. Gondoltam, hogy valami értékesebb dolgot viszem el. Elveszi a szoknyámat, és uzsgyé, megy vele. Mondom, ne vigye, mert az enyém, és nekem nincs, nem adom. Én az esztavátába voltam, nem tudtam kiszökni utána. Mondom, menjen édesanyám, kérje vissza, mert kell hogy menjek este a dalárdába, és nincs mit felvegyek. Megy is édesanyám, kéri szépen, nem adja. Na hagyja, mert megyek én. Megyek mérgesen, kérem, hogy adja ide. Megfogom én, húzom a strázsától, elveszi ő, én húzom egyfelé, ő másfelé ki a szomszéd házából. Mikor a tornácajtóba vagyunk,

egyik kezemmel úgy meglódtítottam, hogy mindjárt a telek közepén volt a hátán. Aztán volt neki dolga, mert a többiek kacagták. Többet nem is jött hozzánk, akárhányszor jött a faluba. Kacagtak engem is, mert nem igen tudtam románul, s ahogy szidtam románul, ki tudja miket mondtam.

Na de nem tudtam szőni, mind szakítottam össze a szálakat. De ő sem felejtett el soha, mert később csak rászorultam egy szegény bizonyítványért, mert válóperben voltam az első férjemmel, ő ismert meg, akkor meg én szégyelltem magam mikor mondta a munkatársainak, hogy járt pórul velem. Este aztán csak visszakaptam a szoknyám a mátéi adószedőtől, mert a szomszédba volt kériába, ott lakott.

A kisebbik bátyám négy évig volt orosz fogságba. Mikor hazajött beteg volt; olyan nagy hasa volt! Mi azt hittük, hogy kövér, de vízzel volt tele. Úgy örvendtem mikor hazajött, gondoltam, hogy most megjött a megváltóm. De tévedtem, mert még több dolgom lett. Valamennyi ideig itthon volt, és aztán behívták újra román katonának mint ténylegest, nem számított a fogság nekik. Hát ősszel vitték el őt, s még egy korbeliét, Veres Györgyét, mind egy helyre vitték őket, Hunyadra. Nem volt baj, mert én már meg tudtam lenni nála nélkül is. Tudtam, hogy kell a háztartást kormányozni. De eljött a karácsony este. Egyszer csak kopogtat valaki az ajtón, hát ki volt, a bátyám megszökött a katonáéktól a barátjával, Györggyel, hogy menjenek kántálni, mert négy évig nem volt itthon. Alig vacsorázott már a csendőrok le is tartóztatták, nem engedték, hogy menjenek kántálni, mert akkor még a mánista csendőrok voltak. Az őrsön aludtak, ha aludtak, és reggel visszakisérték őket az alakulathoz. Még egy keresztnak a súlya nehezedett rám, mert őket bebörtönözték, mint szökevényeket.

Gondolhatja a kedves olvasó, milyen karácsonyunk volt! Édesanyám egybe mind sirt, mert már két fia volt a börtönbe, a harmadikról semmi hír a fogságból. Hiába volt karácsonyba tánc, mert én kisírt szemmel mentem el még a templomba is. Nem vigadhattam, mint a barátnéim. Én mindig szomorú kellett hogy legyek a bátyáimért. Na aztán megtudtuk, hogy hány hónapra ítélték el őket, és hol vannak, de nem mehettünk hozzájuk, mert nem volt ki. Ott voltak egész télen a börtönbe. A barátjának volt egy testvérbátyja, aki aztán elment hozzájuk, az is egy részeseges volt, vitt hazulról ételt, italt, ott kapott magának barátokat, mert az évéshez, italhoz kerül barát is, nem engedték, hogy adjon a fiúinknak semmit.

Aztán minden második héten ment, hogy van neki egy jó barátja, aki kiváltja őket a börtönből; vitt bort, vitt szalonnát, addig mind ment, míg mind elhordta a borunkat és a szalonnánkat, de kellett hogy kísérjem is az állomáshoz, mert nehéz volt hogy egyedül annyit vigyen. Tavasz felé rosszak voltak az utak, lábbeli nem igen volt, mert papírtalpu cipő volt, ha megvizült még három nap sem tartott. Egyszer 10 liter bort, szalonnát, kenyeret még lisztet is kellett vinyek vele az állomáshoz Lekencére. Nem volt mit a lábamra húzzak, felhúztam az édesanyám bőrcsizmáját, azzal mentem 8 kilométert nagy sárba. Úgy feltörte a lábam, hogy három hétig nem tudtam semmit húzni a lábamra. Vittem Lekencéig. Ott volt egy fél szemű barátja az embernek, addig nem jött haza, míg el nem mulatták ketten. Egész télen hazudott, míg mindent kicsalt, és még egyszer sem ment el a börtönhöz az öccséhez.

Mikor letelt a büntetés aztán kiszabadultak. Nem

felejtethem, milyen nehezek voltak azok a csomagok. Még most is érzem a fájást a vállaimba, mikor eszembe jutnak. Mikor a nagyobbik bátyám letartóztatták, Besztercére hozták egy darabig. Tizenhárom éves voltam, elküldött édesanyám, hogy vigyek csomagot bátyámnak. Csinált egy nagy hátizsákot, azt megtöltötte élelemmel. Ősz volt, még gyümölcsöt is tett, egy nagy házikenyeret stb. Besztercéig gyalog mentem még két asszonnal. Mondták, hogy ők majd fognak segíteni, de nem segítettek, azt hittem belehalok, olyan nehéz volt, hogy három hétig voltak megdagadva a vállaim. 32 kilométer milyen hosszú út gyalog oly fiatal kislánynak.

Igy teltek az éveim nyomorúságban és bánatban. Nem tudta megköszönni a fáradságom, mit értek áldoztam, egyik bátyám sem soha. Hamar teltek az évek, eljött az idő a férjhez menetelnek is. Voltak barátaim, akiket szerettem, de egyé sem lehettem, mert néném anyámmal voltak a sorsdöntőim. Volt egy tacsfi fiú, Fazakas Mihály, két évig leveleződtem vele amíg katona volt, tőle tanultam azt az emlékverset is hogy: A virágnak megtiltani nem lehet... most már éneklük is. Míg katona volt, férjhez adott néném egy agglégényhez. 19 évvel volt öregebb nálamnál, és sánta is volt, vak is volt, és én még vakabb voltam, hogy hozzá mentem, de nekem szót kellett hogy fogadjak anyámnak. Néném megvert, mert nem voltam hajlandó egy olyanhoz férjhez menni, mikor volt nekem a falumban egy olyan kedvesem, akit úgy szerettem, hogy azt mondtam, hogy ha mást fog feleségül venni, mikor neki lesz az esküvője, nekem akkor lesz a temetése. Mégis másképp lett, mert én kétszer is férjhez mentem, és ő azután nősült meg, mégpedig az egyik ángyomat vette feleségül egy gyermekkel. Én pedig férjhez mentem a gazdag agglégényhez, hogy legyek gazdag asszony, de aztán hamar meg is untam a gazdaságot, mert én csak azt a gazdagságot szeretem, amelyet én a két kezem munkájával tudok megszerezni, nem a más vagyonát. Mert amíg ott voltam hat hétig, rosszabbul voltam, mint egy béres leány, mert azt is megfizetik, de nekem csak mind sértegetés meg féltékenység volt a bérem. És így egykettőre kerekelt oldtam, és hazamentem özvegy édesanyámhoz.

Jaj de bajos a szerelmet viselni, aki egymást nem igazán szereti, én jól tudom, mert én régen próbáltam, még az ellenségemnek sem kívánom. Mikor a férjem uram jött be a házba én úgy láttam, hogy a padlásgerendáról egy nagy fátyol mint egy lepedő ereszkedik le előttem. Mikor odamentem 83 kg voltam, hat hét alatt 61 kg-ra fogytam. De azért nem mentem volna haza, ha anyám ne mondta volna. Nem bántam én már, ha jött volna a halál is. Mert csak azt tudtam mondani, látod anyám, teljesedett a te kívánságod, szép lányodnak gyöngyvirágból készítettél menyasszonyi fátyolt. Két hétig vadházasságban éltünk, csak két hét után esküdünk meg. Arra is a néném kötelezett, hogy legyen kitől elváljak aztán.

Volt nekem vőlegényem is, egy nagyon jóra való legény Magyarborzásról, oda meg bátyám nem engedte, mert félt, hogy édesanyám reá marad, hogy gondozza. Még meg is álmodtam azt a legényt egy Szent András napja éjjelén, hogy az van nekem rendelkezve az Istentől, de a sok száj nem fogja hagyni, hogy egymásé legyünk. És úgy is történt, ő is bőjtölt és engem álmodott, és ő is így álmodta, és az álom valóra vált. Nekem le kellett mondani a boldogságról. Férjhez mentem, egy év után elváltam a férjemtől

törvényesen, visszajött a volt vőlegényem. Fazakas Tamásnak hívták, zenész volt, és szerettem, de csak nem lettünk egymásé. A virág is egyet nyílik, hervadni kezd azután, szeretni is egyet lehet tiszta szívből igazán. Két évig özvegyeskedtem, nem volt nehezebb a sorsom, mint addig, még könnyebb volt, mert nem voltam senkihez, semmihez kötve, gyermekem nem volt, újra szabad voltam, mint a madár, énekeltem, füttyörésztem munka közbe, így vigasztaltam magamat. Olyan egészséges voltam, hogy még a fejfájást sem ismertem. Újra meghíztam, megerősödtem, nem félttem én senkitől, csak az Istentől, újra férfiúi erővel voltam telítődve. Egyedül jártam ősszel, tavasszal szántani két tehénnel, mint két ökör olyanok voltak. A farkuk megmosva kibontva szépen rendbe téve, sokan irigykedtek reám, hogy olyan munkabíró nő vagyok. Még a testvéreim is, minden dolgukat velem végeztették volna, hogy nekik legyen könnyebb. Én nekem mindig a munka nehezebb végét kellett hogy megfogjam, mint egy elátkozott, mert te erős vagy mindenki ezt mondta. De egyszer vége lett az erőnek is örökre.

Úgy jártam, mint az egyszeri asszony, aki kétszer is megverte Szent Pétert, és elvétellett tőle az erő. 1950. év. III. hon. mentem férjhez először, 1952-ben mentem férjhez másodszor jún. 27-én. Ezt a férjemet is édesanyám választotta. Sehogy sem engedte, hogy az után menjek férjhez, kit a szívem szeretett, mert szegény legény volt. Aztán kaptam még szegényebbet, és még hozzá betegest is. Elváltam az ördögtől, elmentem az apjához. Ezt a férjemet is megálmodtam, mert nem ismertem, mivelhogy nem volt mátéi, mert buzai születésű volt. Álomban ketten ettünk az asztalnál és édesanyám hozott egy veder vizet, hogy igyunk. Az úgy történt, hogy a Gyuri bátyám is elvált az első feleségétől, és maradt egy gyermek, aki az asszonyánál maradt. Hát az úgy történt, hogy a feleségének született két gyereke. Az első szülöttje leány volt, és ő vérfolyást kapott, egy évig nem volt szabad dolgoznia. A leányka hat hetős korában hirtelen halállal meghalt. Nem laktak nálunk bátyámék, az apósánál laktak, amíg csinált magának házat. A felesége egy idő után újra terhes lett, és akkor született egy fia, István. Ő újra elvérzett, újra beteg lett. Bátyám szolgálatba volt a lekencei állami gazdaságnál mint brigádos. Az anyósa féltékeny lett, ha a leánya beteg lett, nem tudta, hogy hogy válassza el, azt híresztelte, hogy van szeretője, mert ugyebár sok felőlől jöttek munkások, mert nagy gazdaság volt, szőlőmunka és mindenféle mezei munka. Este mikor bátyám jött haza mind veszekedett vele, mind rágalmazta az anyósa. Pedig úgy szerette bátyám a feleségét, hogy ölbe hordozta, ölbe tartotta, mert szerelemből vette el. Édesanyám nem engedte, hogy elvegye, és csak elvette, hiába intette jó szóval, hogy nem neki való, mert kifestett gyenge fehérség. Azt mondta bátyám, ha ezt a lányt nem veszi el, soha nem fog megnősülni, ami jobb is lett volna. Az anyósa addig törte a fejét, hogy beadta titkon a válópert, a leányát beutalták a kórházba, és ő beadta a válópert.

Most olyan dolgot fogok elmondani, ami nagyon hátborzongó. Az anyósa azt mondta esténként neki, hogy gyáva, nem hoz kerítésnek való vesszőt, pedig tudta, hogy ő onnan nem jöhet amikor akar, de mér nem ment az ő nagy legény fia meg a férje, mert volt, mivel bátyám csak a hátán hordhatott fát, mert nem volt mivel. A fizetését ők élték el, kártélták, mert egy időben a ruházatot is csak jegyre lehetett kapni, és élelmet mindent, azt mind ők használták el. És egy

vasárnap délután tavasz volt. A felesége a kórházba volt, a gyermeket elvitte az anyósa, de elvitt minden ruhaneműt, mindent, csak a csupasz szalmát hagyta az ágyakon. Ez történt szombaton. Én hogy csináljak jót, ha elvitte, elvitte, vittem hazulról az enyéimet: ágyneműt, takarót, abroszt. Szóval mindent, hogy ha hazajön este, ne legyen hiánya, hogy megbúsuljon. És mégis megromlott. Ahogy mondom, gyűlésen volt vasárnap Lekencén. Mire hazajött volt úgy 5 óra lehet. Jön hozzánk és kezd búcsúzkodni. Szedi össze a fénykepeit amik nálunk voltak. Kérdi édesanyám, hogy mit csinál, hát azt mondja bátyám, hogy ki kell hogy szökjön az országból. Én már vettem észre, hogy nincs jól vele, és én is megyek vele, kísérem haza, mert nem messze lakott tőlünk. Ahogy megyünk azt mondja nekem, Erzsi, látod azt az erdőt ott, mert vagy két km-re volt, mondom, látom. Aszondja, látod azt a vadalmafát a szélébe? Én az alatt a fa alatt kell hogy jelentkezzek ma éjjel 12 órakor.

Hopp, gondolom, ez nem tréfa. Kezdem vigasztalni, ahogy tudtam, mert már kezdtem félni. Hazaérünk, kinyitja az ajtót, bemegyünk, de már édesanyám is megjött, kezdi ókeme is vigasztalni. Hozzáfog füttyörészni, de nem normálisan, teszen puliszka vizet, hogy főzzön magának vacsorát, hiába vittem én neki. Egyszer csak hozzáfog keresgélni a bölcsőbe a szalmába, az ágyszalmába, és akkor nekiszökik az anyámnak, hogy hol van a gyermek. Elébe állok és takarom anyámat, hátra intek, hogy menjen el. Szegény édesanyám úgy megijedt, el is ment haza, többet soha életébe nem nyitotta ki annak a háznak az ajtaját. Na én mit tudjak egy bolonddal csinálni? Ő aztán ott maradt egyedül. Megyek a bíróhoz, mondom, hogy ni mi van a Gyuri bátyámmal, és mit akar, adjon vagy két embert, hogy őrizzék! Te, aszongya a bíró, ilyen helyre nem megy senki, nem adhatok segítséget. De menjél le a nővéredhez, jöjjön fel a sógarad, mert ő már idős ember, és tudja mit kel vele csinálni. Szaladok is le, azonnal jó is sógorom és néném. Bemegyünk, leülünk, ő akkor is füttyörészett, és keverte a puliszkáját, hideg vízben mert tüzet nem gyújtott senki. Na sógorom, kezd beszélgetni néném, egy ideig ő is beszélt normálisan. Egyszer csak ránk kiált, hogy ti kik vagytok, mik vagytok, ki innen. Int sógorom, hogy hallgassunk és menjünk ki. Kimegyünk, néném megy a csendőrségre, és jelenti, de féltek tőle, nem jött egy sem, a szomszédok odajöttek, de csak suttogva, elbújva álltak. Az egyik szomszédja bement hozzá, ő már borotfalkozott, már készült az útra az erdőre, és ha idejében nem fogja le a férfi, bátyám kezét elvágja a szomszédja nyakát a borotfával. De az hirtelen megszorította a csuklóját, és elvette tőle a borotfát, és kijött tőle. Senki sem mert vele szembe szállni, mindenki bujkálva nézte, mit csinál. Hát egyszer csak veszi a fejszét és jön ki, mindenki elszaladt, csak én nem, meghúzódtam a ház fala mellé, ő elment egy pár lépést és visszajött, hogy vegyen kötele, hogy vigyen, s hát olyat vágott a fejszével a falba a fejem fölé, csak az Isten angyala nem engedte, hogy nem ütött fejbe. Vett kötele, fejszét, bezárta az ajtót és elment, már este 11 óra is el volt telve. Én meg is ijedtem, meg is sajnáltam nagyon, milyen állapotba volt. Úgy remegett egész testében, a szemei vérpirosak voltak.

Kedves olvasóm gondolhatja, milyen éjszakánk volt, senki nem ment vele. Valahogy hazavánszorogtam, édesanyám sírt és imádkozott. Én is letérdeltem mellé a földre, reggelig imádkoztunk térden, könyörögve könyörögtünk az Istennek, hogy ne engedje,

hogy kárt tegyen magának, fordítsa jóra Isten a gondolatát, és vezérelje vissza az életre, nem a halálra. Isten megtekintette a mi könnyeinket és meghallgatta imánkat, az Isten nem hagyja el a benne bízókat, erős hittel kel kérni, ki kell tárnai a szívet az Úrnak. Reggelre meg is vigasztalt. Csodálatosak az Úrnak útjai.

Kinézek az ablakon, hát látom hogy jön bátyám a legelőn haza. Én Istenem, milyen boldog voltam, hogy él. Kis idő múlva megyek, hogy lássam, nem kérdeztem, hol volt, csak annyit, hogy mit csinál, akkor is még úgy remegett egész testében, és olyan csúnyán nézett szegény. Tarisznyált, hogy menjen szolgálatba. Eljött néném, semmi, kell vinni egy ingét a paphoz, hogy imádkozzan reá, és este ha haza jön, ráadni, hogy forduljanak jóra a gondolatai. Hát drága anyósa nem akart adni egy inget sem. Háromszor ment néném s kérte, harmadszor az mondta, ha nem ad, viszi a milíciát, aztán adott egy inget nehezen, mert ők megbabonázták, hogy haljon meg. Az anyósának egy testvére mind járt azokban, mert később mielőtt meghalt volna az öregasszony, mindent megváltott nekem. Ebből aztán elváltak. Bátyám, ha ment a kórházba, hogy keresse fel a feleségét, elfordult tőle a felesége, hogy ne menjen többet hozzá, mert fáj a háta mikor lássa.

Törvényesen elváltak, de volt a gyermek, bátyám újránősült, hozott Buzából egy leányt. Aztán folyt a per egy ideig a gyermektartásért. Sok baj volt velük amíg kibékültek. A felesége is férjhez ment újra, ha felgyógyult, az én szeretőm után ment férjhez. Nagyon sok rosszat csináltak, az elválásuk után is mind jártak a kuruzslóknál. Egyszer tél volt már nagy hó volt, bátyám jött Lekencéről a szolgálatból. Utolérte egy cigányasszony, ismerte bátyám, mert dolgozott a keze alatt napszámba. Kérdi, hová igyekszik? Este volt, de még nem volt sötét. Mondja a nő, hát csak ide a Szálvinkába – ez egy tanyaféle. Elment egy darabig, valamit csinált, és visszatért mindjárt. Csodálkozott bátyám, hogy olyan hamar vissza is tért. Hát bátyám mikor arra a helyre ért elsötétedett előtte, és összeesett, nem tudja mennyi ideig volt a hóba, mert arra nem igen jártak télen. Valami emberek jöttek a malomból, és azok szedték fel, hogy elvitték a tanyáig, mert ők ott laktak. A házat a gyermeknek hagyta és az első feleségének. Nagyon rosszul volt, mintha meglelt volna halva. Aztán az egyik béres beszaladt lóháton Lekencére az orvosért. Nekem is megüzenték, hogy azonnal menjek hozzájuk. Éjjel 12 órakor érkeztünk meg nénémrel és sógorommal, még akkor sem volt eszméletnél, pedig má másodsor jött vissza az orvos. Másnap kivettem a gyógyszereit, és hazavittem hozzánk, mert nagy beteg lett, két hétig nem tudott felkelni az ágyból. Akkor is csak imádsággal haladt el. Elmentem Buzába az apósához, hogy menjen Devecserbe a paphoz. A férjem akkor volt leszerelve, január volt, egy vasárnap mentem az ágyom egyik testvérével. Anyósom mind dicsérte, hogy milyen ügyes fia van, én nem ismertem, mert katona volt. A többi testvéreit ismertem, mert voltak nálunk. Mikor megérkeztünk még nem voltak kijöve a templomból. Néhány perc múlva megjöttek a templomból, mikor az ajtón bejött, egy olyan érzés futott végig rajtam, mintha valaki leforrázott volna. Eszembe jutott az álomom, én ezt a barna fiút láttam. Pedig nekem azelőtt egy héttel volt kérőm, egy szóke fiú. Nagyon ügyes fiú volt, árva volt, de nem kedveltem, csak hogy minél több kérőm legyen, beszéltem vele. A férjemmel nem sok szót szaporítottam, mert mindjárt megtudta a fiú, hogy ott vagyok, mert tud-

ta, hogy megyek, de hogy miért, nem volt biztos. Nem voltam én büszke tőle, sem senkitől, akárkivel is tisztességesen beszéltem. Elvitt a fiú egy nagynénjéhez, de én csak úgy akartam menni, ha jön Dávid is, aki aztán a férjem lett.

Nem beszéltem vele komolyan szerelemről én senkinek, nem szerettem szerelmet ígérni. Valahogy úgy néztem, mind egy jó rokont, ha a húga ángyom lett. Az a fiú, kitől meg voltam kérve, észrevette, hogy nincs tiszta dolog. Oda voltam Buzába vagy három napig. Jött a fiú minden este, nem volt az sem buta, mert magyar csendőr volt az oroszok előtt. Jöttek más fiúk is, mert ismerték bátyámat, jöttek dolgozni a Szálvinkába, ahol bátyám lakott. Na meg aztán a felesége is buzai volt, jöttek, hogy lássák a Gyuri bácsi testvérét, mert híres ember volt a bátyám, az egész farmon csak egyedül volt brigádvezető. Nagyon jól fizetett ez a farm, kintin is volt, úgyhogy messziről jöttek ide dolgozni. Mikor hazamentem Dávid is eljött, a jó rokon, hogy keresse fel a hűgát, ha már leszerelt, mert két esztendeig és három hónapig volt katona szabadság nélkül.

Nálunk voltak még bátyámék, eljött anyósom egy nagynénje, hogy keressék fel a beteget. Míg nálunk voltak, nekem is jobban volt, mert nem kellett hogy vágjak fát, még az istállóba is rendet tartott. Édesanyámnak nagyon megtetszett a fiú. Mind azt mondta, hogy ez a rokon neked való. Nem részeges, őszinte, szorgalmas, na mindenképp csak dicsérte. Én nem haragudtam azért, mert nagyon sokat tudott beszélni. Nem volt dicsekvő, de vicces volt, egész nap hallgattam volna, mint a mesét. Nem szerettem szerelemmel, csak szeretettel, ami a síríg megmaradt közöttünk. Nem voltunk féltékenyek egyik a másikra. Mekkora bálokba vagy lakodalmakba, mert nem volt soha egy rossz szava hozzám. Szerette a férjem is a mulatságot, én is, nagyon szépen tudott a férjem is énekelni.

De nem lehet mind víg napokat élni, mert jön a nyomorúság is. Ahogy összeházasodtunk többet nem volt szerencsénk. Nagyon sok kár ért. Június 27-én jött hozzám, mint földműves, mint én is voltam. Dolgoztunk, iparkodtunk, de nem volt előmenetelünk, mint aki átok alatt van. Ősszel elment a férjem az erdőre tűzifát szerezni, hát elvágta a lábát a ferszével, elvágta a bokáját. Nagyon el volt vágva. Ő az ágyba került, megint nekem kellett minden munkát elvégezni amíg felgyógyult. Alig telt el egy hét, volt egy tehenünk még és egy kis borjú, hát este nem volt semmi baj és reggel kimegy édesanyám, benéz az istállóba, hát a tehen meg volt döglöve, elmaradt a borja. Még megmaradt egy juhok, egy hétre az is megdöglött, ármarár vagy ánrász betegségben. Na édesanyám sírt, búsult, nem volt már mivel egy kis fát hozni, egy malomba menni. Dávidnak, a férjemnek nehezen gyógyult a lába, orvos sem volt a faluba, sem szanitéz. Pálinkás hagymával kötöttük a lábát, és azzal is gyógyult meg, mert az fertőtlenítette is és gyógyította is. Régebb nem volt annyi orvos meg orvososság, s ami volt, az nagyon drága volt. Télire hozánk költöztek Gyuri bátyámék. Tavasszal eladtuk a szénát, és vettünk egy másik tehenet. Bátyámék aztán csináltak maguknak egy kis konyhát, és elmentek tőlünk.

Beállt a szegénység, mert nagy fagy volt tavasszal, nem volt gabona, akinek volt, borsos árat kért érte. Vettük a zsemlekását kenyérnek, azt sem igen lehet kapni. Vásárhelyre mentek a férfiak, Besztercére és amerre lehetett, míg eljött az új búza, hogy el-

kergettük a szegénységet. Mert megettük volna a malékenyeret is, de az se volt. Jöttek a gyerekek, kellett nekik a kenyér, azok nem értették meg, hogy nincs. Mentünk dolgozni a fémához, ebédre íródtunk a kintinhoz. A kenyér részünket nem ettük meg, csak a levest meg a második fogást, a kenyeret hazahoztuk a gyerekeknek. Nehéz volt az élet. Ősszel megdöglött a hízó disznónk is. Újabb nehézség. Így ment ez az élet sok ideig, hiába törekedtünk, igyekeztünk, mert semmi előmenetelünk nem volt. Egyik csapás a másikat érte.

Négy évi házasságunk után elveszítettem az egészségemet, ami a legfontosabb és legdrágább az életben. Annyi nehéz munka miatt idegkimerültséget kaptam, amiből soha ki nem tudtam gyógyulni. Egy szilveszter estéjén elmentünk a házos bálba, nekem megfájult a fejem. Még a nap folyamán nem volt nekem kedvem menni sehova, de bátyáim mind unszoltak, hát elmentem én is, a férjem is. Szép mulatság volt, de nekem mind jobban kezdett fájni a fejem. Mintha a gyomrom is émelygett volna, de mégis reggelig maradtam a bálba. Reggel, ha hazamentünk el kellett hogy lássam ami a ház körül volt, marhákat, juhakat. S hát ahogy a vizet betettem a juhakolba, egyszeribe elfeketedett előttem és összeestem. Többet nem tudom mi történt velem. Amikor eszméletem visszatért, már bent voltam az ágyban, úgy remegtem, mint a nyárfalevél. Azt hittem, hogy nem maradnak fogaim a számba, úgy vertem össze őket. A férjem egy kicsit gajdos volt, de mindjárt kijózanodott. Na fogadott egy lovas szekeret, és bevitt Leken-cére az orvoshoz. Az orvos mikor rám nézett, meg is mondta, hogy ki vannak merülve az idegeim. Nem is hallottunk addig idegekről, nem tudtuk, mit jelent az a betegség. Édesanyám mind csodálkozott, mert már megöregedett, de még ilyen betegségéről nem hallott. Aztán volt ideje megismerni mindeniknek, mert én mind rosszabbul lettem, megkaptam a vakbélgyulladás, de amíg megműtötték nagyon sokat szenvedtem. Megoperáltak február 27-én, márciusba hazaküldtek a kórházból. A műtésem lassan gyógyult, mert tél volt, még hideg volt. Otthon kaptam egy altesti vérzést, a műtés után öt hétre elfolyt a vérem. Orvos sem senki nem volt, aki segílyt nyújthatott volna. Olyan voltam, mint egy élő halott. Többet nem bírtam fel sem ülni az ágyban, édesanyám ápolt szegény, mennyi bánata lett értem. Mind félt, hogy meghalok és elmaradnak a gyermekeim árvául. Na de Isten csodálatos dolgokat tud. Teherbe estem a harmadik gyerekemmel. Nagyon gyenge voltam, nagy beteg, műtve is, nem lett volna szabad hogy legyen még gyermekem, de a férjem nem volt olyan ember, hogy engem megértsen és megkíméljen. Olyan gyenge voltam, hogy édesanyám minden reggel megmasszírozott, a két gyerek felállt az ágyam két szélére, fogták a két kezemet, húztak fel a párnáról, édesanyám meg emelt a fejemtől meg a hátamtól, mert ökeme is gyenge volt. A férjem nem sokat törődött velem, még mintha haragudt volna rám, nem is igen akart beszélni, mintha én hibás lettem volna, hogy beteg lettem, de meg kellett hogy betegedjem az ő gyávasága miatt. Mert ha dolgozni kellett hogy menjünk, úgy dolgoztam, mint kettő, hogy ne vegye észre a világ, hogy ő képtelen a munkára. És ezzel tettem tönkre az egészségemet. Egyik felől kellett túrjek édesanyámnak, hogy elégedetlen volt a munkájával, másik felől kellett hogy túrjek tőle.

Mindent magamba kellett hogy zárjak.